

K.C. PEETERS

SOLDATEN

VAN

NAPOLEON

VOORREDE

De ruiters van het 3° Regiment Jagers te Paard waren de eerste soldaten van het leger van Napoleon, die in 1812 Rusland binnenrukten. In dit regiment dienden talrijke jongens uit de aangehechte provinciën van België en Duitsland, die in 1806 als « conscrits » op bevel van Napoleon bij het leger waren ingelijfd. Een hunner, een jongen uit het kleine Kempische dorp Loenhout, heeft zijn soldatenleven en zijn lotgevallen beschreven. Het is dit verhaal dat ons de draad bezorgde die loopt door dit boek. We hebben er meteen het wedervaren van de andere « conscrits » in vastgelegd aan de hand van de regiments-nota's en documenten uit het historisch archief van het Franse leger, bewaard in het Kasteel van Vincennes nabij Parijs.

Van de twee honderd zes en negentig « conscrits », die in 1806 vanuit hun geboortestreek naar het 3° Jagersregiment werden gestuurd, dat toen te Padua in Italië lag, zijn er, na de val van Napoleon, slechts zestien op normale wijze naar huis gestuurd. Al de anderen waren gesneuveld op het slagveld, gekrepeerd ergens in een hospitaal, achtergebleven als krijgsgevangenen, gereformeerd of als veteranen weggezonden, gedeserteerd of vermist... of hadden opnieuw dienst genomen bij de Franse ruitery.

Tussen 1806 en 1815 liggen negen jaren van onmenselijk lijden en van ongehoorde miserie. Wat dit driehonderdtal « conscrits » gedurende al die tijd hebben meegemaakt wordt in volgende bladzijden beschreven.

Enkele jaren vóór de tweede wereldoorlog waren wij in het bezit gekomen van een copie van het handschrift waarin de teruggekeerde conscrit zijn lotgevallen had vastgelegd. Het origineel werd vermoedelijk aan de hand van nota's opgesteld.

Anno Domini 1785 Die sexta cingit in parochia
 totius de Loenhout circa horam quartam pomeri:
 vianam natus et eadem die Baptizatus est
 guilielmus filius petri kenis et marie Catharinae
 Van de mirop Antingim, amborum ex Loenhout
 habitantium in h. o. neervenens filiopepetri joannis
 meideri et Elisabethae Van de mirop habitantis
 in Loenhout
 petri keenis
 jan meideren
 Elisabethae van de mirop
 J. J. G. Goetschalckx pastor

Geboorteakte van Wilhelmus Kenis (Loenhout, 7 augustus 1785).

Vertaling :

« In het jaar O.H. 1785 de zesde Augustus werd in onze parochie van Loenhout rond 4 uur 's morgens geboren en dezelfde dag gedoopt Guilielmus, zoon van Petrus Kenis en Maria Catharina Van de Mirop, echtgenoten, beiden uit Loenhout, wonende in het gehucht Neervenne : Joannes Meeusen en Elisabeth Van de Mirop, in Loenhout wonend, hielden hem boven de doopvont ».

(Rijksarchief, Antwerpen.)

ondertekend in Ons Gemeynten kerk te Wuustwezel
 als twee getuigen van de trouw van de
 ondergetekende te kunnen schrijven.

P. J. Kenis

Maria Anna Anthonissen

P. J. Kenis & Anthonissen

Joannes Meeusen & Elisabeth

P. J. Goetschalckx

De handtekening onderaan de huwelijksakte van Wilhelmus Kenis en Maria Anna Anthonissen (Wuustwezel, 11 november 1818).

Benevens de gehuwden hebben mede ondertekend de vader en de broeder van de bruidegom, de vader en de broeder van de bruid, evenals de ambtenaar van de burgerlijke stand. P. J. Goetschalckx, wiens handtekening ook voorkomt op het verslag van Peppe (zie blz. 36).

Het heet zeer eenvoudig « *Korte Uytlegginge van eene Reyse gedaen door Guihelmus Kenis, conscript van het jaer 14, 1806, becomen hebbende in de loting nr. 29* ». Het bestaan van dit relaas was door velen gekend, onder meer in zijn geboortedorp en in de gemeente waar hij onderwijzer was geworden na zijn terugkeer. Wij spraken er over met zijn kleinzoon, die er zich om verheugd zou hebben, dat het in ruimere kring nu bekendheid verwerft en dat op die manier hulde wordt bewezen aan zijn grootvader en aan de lotgenoten die met hem in het leger van Napoleon hadden gediend.

Wilhelmus Kenis, de hoofdfiguur van deze geschiedenis en de auteur van het « reisverhaal », werd geboren te Loenhout op 6 augustus 1785, als jongste van drie zonen uit een boerengezin. Zijn oudere broers waren geboren in 1777 en in 1780. Zijn vader overleed in 1836 en zijn moeder stierf op 30 september 1813, toen hij als krijgsgevangene in het verre Rusland op de vrede wachtte.

De zeldzame tedere uitlatingen in zijn boek zijn aan zijn moeder gewijd. Hij heeft haar niet mogen terugzien, wat hij met droefheid heeft onderlijnd.

De jonge Kenis werd als conscrit opgeroepen in 1806. Ingelijfd bij het leger van Italië, maakte hij later de veldtochten mee in Oost-Pruisen en in Oostenrijk. Hij zag Napoleon te Tilsit en in de slag bij Wagram. Hij behoorde tot het leger, dat in Holland en in Duitsland de blokkade van het vasteland hielp verzekeren en was een der weinigen die de strafexpeditie naar het Zweedse eiland Rügen meemaakte. Hij bracht het tot wachtmeester en werd met meerdere belangrijke opdrachten belast. Hij was een der eersten in Rusland en werd gevangen genomen in de slag bij Mohilew, nadat zijn paard onder hem was doodgeschoten. Hij werd gevankelijk naar Saratow gevoerd waar hij, wegens zijn kennis van de Franse taal als huisleraar werkzaam was op het kasteel van een barones, die hem node zag vertrekken toen in 1814 de vrede hersteld was. « Doch, zegt Kenis, mijn ouders, familie en vaderland waren mij duurder dan mijn leven. »

Teruggekeerd te Loenhout op Kerstavond 1814, trad hij twee jaar later (15 augustus 1816) als schoolmeester in dienst in de naburige gemeente Wuustwezel¹. Hij volgde aldus Pieter Jan Peeters op, een ander oud-gediende van Napoleon, die als eerste-luitenant, na negen jaar dienst bij de infanterie, in 1815 was weergekeerd.

Meester Kenis was een voorname figuur in het leven van het door en door Kempische dorp. Hij hield er de registers van Gemeenteraad en Schepencollege bij, beredderde er de gemeentezaken en werd in 1832 tot Schepen verkozen. Toen de gemeentewet van 1836 het ambt van Schepen als onverenigbaar verklaarde met dat van onderwijzer, verkoos Meester Kenis zich nog uitsluitend aan het onderwijs en de opvoeding der dorpsjeugd te wijden. De oud-gevangene uit Rusland deed het op voortreffelijke wijze. Mijn grootmoeder, geboren in 1837, had van zijn onderwijs genoten. Zij sprak erover met eerbied en bewondering en zij herinnerde zich nog zeer goed hoe de kinderen door de pastoor berispt werden, omdat zij Meester Kenis « de bult » hadden genoemd. « Ge moogt die man niet bespotten, zei hij, omdat hij gebukt en gebogen loopt, want hij heeft veel geleden onder Napoleon. » En mijn grootmoeder voegde er aan toe « dat zij dat later allemaal had horen voorlezen, want dat hij zelf alles had opgeschreven. »

Wilhelmus Kenis was in 1818 gehuwd met Maria Anna Anthonissen, de dochter van brouwer Anthonissen, die in de Franse tijd « adjoint-maire » was geweest. Uit dit huwelijk sproten vijf kinderen, waarvan de jongste, ook Wilhelmus genaamd, tevens de enige zoon, geboren in 1829, zich later als geneesheer te Essen zou vestigen.

Hij overleed te Wuustwezel op 83-jarige ouderdom (13 juni 1868).

* * *

Wat deze soldaat van Napoleon ons weet te vertellen en wat we aan gegevens hebben kunnen vinden over zijn makkers

¹ Peeters, 10.

is hier verwerkt tot een doorlopend verhaal. Het zijn geen mémoires van een maarschalk of van een generaal. Het is een eenvoudig verhaal. Wachtmeester Kenis heeft geen thesis op te bouwen. Hij heeft zich niet te verdedigen. Hij moet geen nederlaag goedpraten en geen overwinning ophemelen. Hij heeft sedert zijn terugkeer zo dikwijls moeten vertellen wat hij beleefde gedurende die acht lange jaren soldatenleven, dat hij het even goed te boek kon stellen. En hij deed het, eenvoudig, met de karige woordenschat van de Kempenaar, zonder pathos. Hij vergelijkt het leven elders met wat hij kende thuis, in het plattelandse Loenhout, dat kleine dorp, daar ver in de heide verloren. Hij komt uit een streek van osseboeren en hij staat in bewondering voor de paarden, die hij elders ziet en voor het leger moet aankopen. Hij komt uit een schrale zandstreek en hij beschrijft de rijke landouwen als een Bijbels Land van Belofte. Hij weet wat armoede is en daarom voelt hij veel beter aan wat de gruwelijke ellende betekent, die hij meeleeft. Hij is « le soldat impérial » van het boek van Morvan, de Keizerlijke Soldaat : voortgejaagd, slecht gekleed — hoewel hij overal zijn parade-uniform meesleurt — zeer slecht geschoeid, slecht gevoed en slachtoffer van de vele ontberingen, die het deel zijn van de krijgsman ; de inspanning tot de uiterste uitputting toe, de ellendige omgeving, de verveling, het vuil, het gescheiden zijn van familie en vrienden, de liefdeloosheid, de ziekte, het voortdurend gevaar, de ontzettende angst voor dood en invaliditeit... Het zijn de getuigenissen van zulke soldaten, die in ons, nu nog, zoveel jaren en zoveel oorlogen verder, de echo doen naklinken van een bovenmenselijk en gruwelijk lijden, fel en intens als in de hel van Dante, waar immers ook de diepst-gekwelde van alle creaturen in het eeuwige ijs bevroren.

Er zijn vele brieven en fragmenten bekend, doch weinig volledige soldatenverhalen. Hier is er een, aangevuld met gegevens over zijn kameraden en geplaatst in het kader der historische gebeurtenissen. Wij hebben de voornaamste werken over Napoleon en ook zijn correspondentie geraadpleegd, evenals die van zijn maarschalken onder wie deze soldaten hebben gediend.

Wij hebben in al deze werken over Napoleon en zijn tijd niet zozeer aan de politieke of de militaire geschiedenis onze aandacht geschonken, dan wel aan de soldaat. Daarom hebben wij meer belang gehecht aan Morvan, Holzhausen en Tarlé dan aan Thiers, de Ségur en Madelin. Wij hebben natuurlijk Presser en Geyl er bij gehaald en zoveel anderen, waarvan wij de lijst achteraan in dit werk afdrukken. Het was ons echter niet om Napoleon te doen, zomin om de Napoleon van Taine en Chateaubriand als om die van Ludwig en Masson. Ons was het er om te doen het « reisverhaal » van één soldaat en de lotgevallen van zijn driehonderd kameraden een passend milieu te bezorgen. We beoogden hierbij niet zozeer de atmosfeer te doen ademen van de divisie Friant, van het legerkorps Davout of van de « Grande Armée », maar wel de achtergrond op te roepen tegen dewelke, in meer schrille kleuren, het levensbeeld van de soldaat zou afsteken. Van de simpele soldaat, die diende onder degene die gezegd heeft : « Ik ben opgegroeid op het slagveld en een man zoals ik geeft niets om het leven van een miljoen mensen. » (*J'ai grandi sur les champs de bataille et un homme comme moi se f... de la vie d'un million d'hommes.*)¹

Wij hebben er zorg voor gedragen dat in het geheel van feiten en gebeurtenissen het verhaal van Meester Kenis niet verloren zou gaan. Daarom hebben we zijn relaas integraal afgedrukt. Wie het wil reconstrueren heeft alleen de cursief gedrukte tekst te lezen. Wij hebben de originele spelling prijs gegeven. Zijn taal is bewaard en ook zijn stijl, doch verouderde en niet verstaanbare uitdrukkingen hebben we door nieuwe vormen vervangen. Zijn stijl is gebleven wat hij was : eenvoudig, eentonig zelfs. De inhoud is streng geëerbiedigd, al hebben wij hier en daar wel een paar aantekeningen te maken. De tekstkritiek hebben we verschoven naar het einde van dit boek, omdat we de draad van het verhaal zo weinig mogelijk wilden onderbreken. De geografische namen hebben we in de thans gebruikte spelling en in de taal van het land overgeschreven

¹ Taine, I, 115.

om het weervinden der plaatsnamen op moderne kaarten mogelijk te maken.

Het eigenlijke verhaal hebben we laten voorafgaan door enkele nota's over het regiment waarin onze conscripts hebben gediend en over de conscriptie, die bij onze bevolking zoveel kwaad bloed heeft gezet.

Wij kunnen deze voorrede niet afsluiten zonder onze oprechte dank te betuigen aan al degenen die zo bereidwillig hulp en steun hebben verleend bij het verzamelen van onze gegevens. Eerst en vooral aan de diplomatieke vertegenwoordigers, die het hebben mogelijk gemaakt, dat we van het Franse Ministerie van Oorlog toelating bekwamen om opzoekingen te doen in het Historisch Archief van het Franse Leger : Z. Exc. Jean Rivière, Ambassadeur van de Franse Republiek te Brussel, en Z. Exc. Baron Guillaume, Ambassadeur van Z.M. de Koning der Belgen te Parijs, evenals aan de heren Et. Vaysset en M. de Beauvais, respectievelijk Consul-Generaal en Consul van Frankrijk te Antwerpen. Voor de practische hulp die hij ons verstrekke, danken wij de heer Colonel de Cossé-Brissac, Hoofd van de « Service historique de l'Armée » in het Kasteel van Vincennes. Wij bewaren de beste herinnering aan de vele uren die we daar mochten doorbrengen in het « Pavillon du Roi », en aan de heer André Cambier, Archivaris, die ons op de meest vriendelijke wijze zijn medewerking verschaft.

Wie zich een stuk geschiedenis van het Keizerrijk heeft eigen gemaakt en wie de atmosfeer heeft nagespeurd, waarin onze conscripts onder Napoleon hebben gediend, komt zeer sterk onder de indruk als hij in het Kasteel van Vincennes zijn opzoekingen doorvoert. Aan de ingang in het poortgebouw wordt men reeds getroffen door het mooie standbeeld van Generaal Daumesnil, die een been verloor in de slag van Wagram. Het archief is ondergebracht in het Pavillon du Roi. Vanuit de werkzaal kijkt men op de plaats waar de Duc d'Enghien op bevel van Napoleon werd gefusilleerd en ziet men de Sainte-Chapelle, waar zijn stoffelijk overschot rust. Gediensstig personeel brengt de lijvige dossiers en de zware registers en het duurt

niet lang of op de werktafels liggen documenten met bekende namen. Brieven van de Keizer en rapporten voorzien van zijn nota's. Het zijn weer Davout, Masséna en Friant, doch het zijn ook Bordesoulle en de Saint-Mars, Simon en de anderen van dat 3e Jagersregiment. Ook de soldaten en zij vooral interesseerden ons, met hun lotgevallen en hun wederwaardigheden. Daar legt men op de tafels in vergeelde registers en vergrauwde kartons het hele regiment! Er zijn documenten bij die mee teruggekomen zijn uit Rusland en er is maar weinig verbeeldingskracht toe nodig om dat alles te doen leven. En wat een leven!...

Onze dank gaat evenzeer naar de directies en het personeel van de Bibliothèque Nationale te Parijs, de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage, de Stadsbibliotheek te Amsterdam, de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, de Universiteitsbibliotheek te Leuven, het Rijksarchief, het Provinciaal Archief en het Stadsarchief te Antwerpen, niet het minst naar de directeur en het ganse personeel van de Stadsbibliotheek te Antwerpen, die er zeer mede begaan waren dat uit hun rijk bezit niets wat ons dienstig kon zijn ongebruikt zou blijven. Van zeer groot nut waren de gegevens en inlichtingen bereidwillig bezorgd door de heer G. Englebert, Attaché bij het Koninklijk Legermuseum te Brussel, thans gedetacheerd bij het Heeresgeschichtliches Museum te Wenen. Bij het opzoeken van illustratiemateriaal was Mlle Langlois, Attachée au Château de Versailles, een veilige gids en een kostbare hulp, evenals de heren J. R. Lecomte, hoofdconservator en J. Lorette, Attaché bij het Koninklijk Legermuseum te Brussel. Ook de heren L. de Barsée, die de kaarten ontwierp en tekende, en H. Verheyen, die waardevolle praktische medewerking verleende, en al de anderen, die ons op een of andere manier behulpzaam waren, hebben recht op onze welgemeende dankbaarheid.

* * *

Nu wij in staat zijn de resultaten van onze opzoekingen en navorsingen te publiceren, samen met de integrale tekst van het «reisverhaal», brengen wij een diepgevoelde en erkentelijke

hulde aan de nagedachtenis van Burgemeester Jules Kenis en zijn broeder Dokter Edmond Kenis, van Mevrouw Wilhelmina Lambrechts-Tuerlinckx, drie kleinkinderen van de held van het nagelaten verhaal en die allen met ontroering hebben gesproken over het ontzaglijke leed dat de oorlogen van Napoleon over hun grootvader hadden gebracht.

In deze hulde betrekken wij ook Mevrouw M. van Gilse-Kenis en Mejuffrouw Christina Kenis, de enige nog overlevende kleinkinderen van Meester Kenis en de andere nabestaanden van deze verdienstelijke man. Aan hen, evenals aan de familieleden van de conscrits, die zijn lotgenoten waren en die samen zoveel leed hebben gedeeld, is dit boek opgedragen.

Antwerpen, 4 mei 1955.

INLEIDING

1. DIE SOLDATEN IN DAT REGIMENT

Het 3° Regiment Jagers te Paard, bij hetwelk Kenis en zijn kameraden werden ingelijfd, had reeds een roemrijk verleden achter zich. Onder het oud regime bekend als « Chasseurs de Flandre » (1788), werd het tijdens de revolutie, in 1791, omgedoopt tot « 3° Régiment de Chasseurs à Cheval » en nam het, onder die benaming, deel aan de oorlogen van de Eerste Republiek. Het onderscheidde zich onder Dumouriez bij de verovering van België, bevocht mede de zegepraal op de Oostenrijkers te Jemappes (6 november 1792) en was het volgend jaar ook te Neerwinden toen de Fransen er op hun beurt verpletterend werden verslagen, wat de ontruiming van België voor gevolg had.

Intussen had de revolutie haar beslag gekregen. De binnenlandse toestand in Frankrijk was reeds enigszins opgeklaard, de geest der legerleiding was er op verbeterd, de troepen waren talrijker, beter uitgerust en de successen op het krijgsterrein bleven niet uit. En voor de tweede maal verschenen de Fransen in het huidige België. De grote overwinning bij Fleurus opende de « Sansculotten » opnieuw de weg naar de Oostenrijkse Nederlanden. In november 1794 maakte het 3° Jagersregiment deel uit van het leger van Sambre en Maas, dat onder de bevelen van Generaal Pichegru Nederland veroverde. 's-Hertogenbosch werd ingenomen, de Waal overschreden, Nijmegen bezet en op 20 januari 1795 waren de Jagers bij de troepen die Amsterdam binnenrukten.

De « conscrits » uit de bij Frankrijk ingelijfde Belgische provinciën, die tien jaar later in het regiment de verhalen der « anciens » hebben aangehoord, zullen ongetwijfeld in deze verhalen een stuk uit het gebeuren in hun eigen landstreek hebben weergevonden.

Na de verovering van Holland ging het 3° Jagersregiment over naar de divisie, die onder leiding stond van Generaal Bernadotte, de latere Koning Karel XIV van Zweden en Noorwegen. Het is onder deze veldheer dat het regiment — na gevoelige verliezen te hebben geleden in de slag bij Friedberg — deelnam aan de eerste Italiaanse veldtocht onder leiding van Generaal Bonaparte, alsdan opperbevelhebber van het leger voor Italië. De Oostenrijkers, na verslagen te zijn bij Arcole en Rivoli, moesten Mantua prijsgeven en, achtervolgd tot bij Klagenfurt, werden zij gedwongen tot de ondertekening van de voorlopige vrede van Leoben (18 april 1797), waarbij o.m. werd bepaald dat de Zuidelijke Nederlanden aan Frankrijk werden afgestaan.

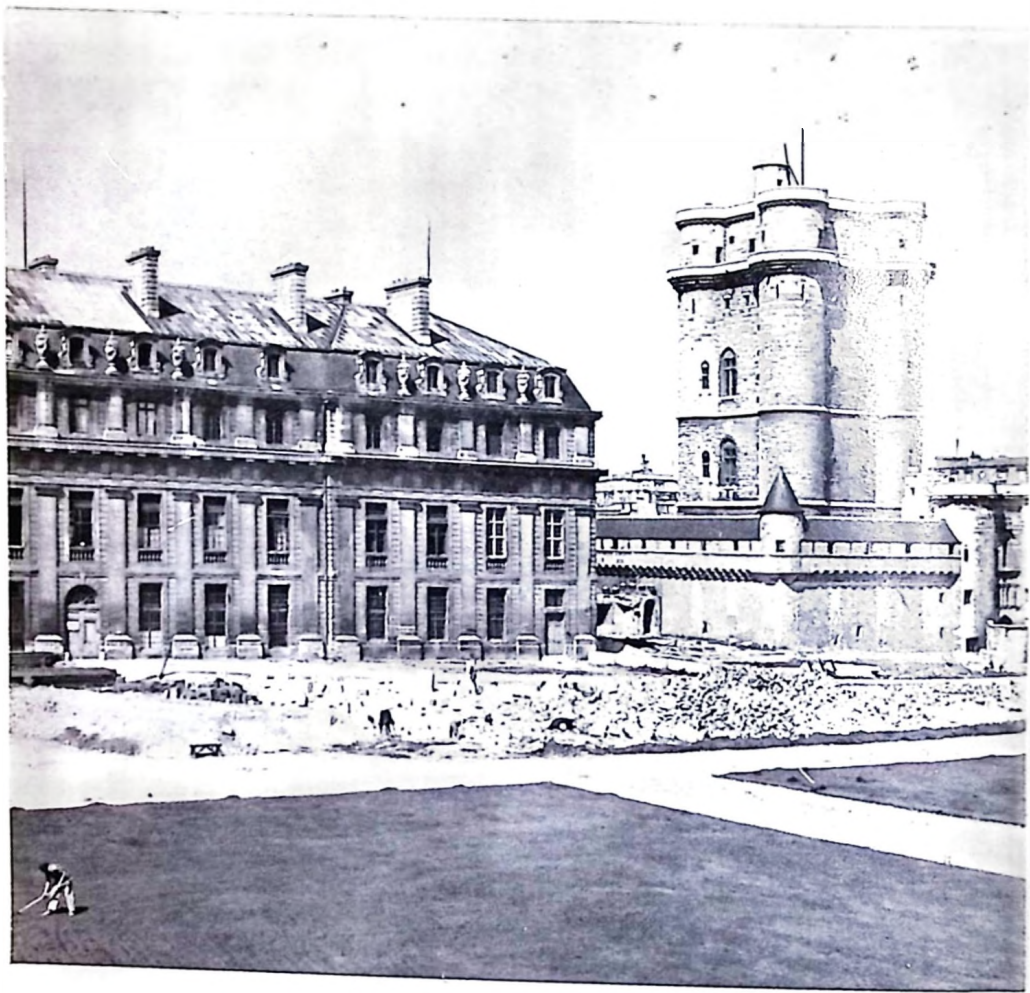
Het 3° Regiment Jagers kende nu een zonderling intermezzo. Het verliet Italië, werd naar Bretagne gezonden om deel uit te maken van het Franse expeditieleger, dat hulp zou verlenen aan de Ieren, die in opstand waren gekomen tegen Engeland. Die expeditie werd een mislukking. Ingescheept te Rochefort op 15 augustus 1798, werd reeds vóór het einde der maand slag geleverd te Castlebar. Het eindigde in Ierland met een nederlaag: de opstandelingen en hun Franse hulptroepen moesten zwichten voor het veel sterkere Engelse leger.

Tijdens de tweede Italiaanse veldtocht vinden we de Jagers van het 3° Regiment weer aan de overzijde der Alpen, waar ze o.m. aan de gevechten bij Pozzolo (1800) deelnamen. Na de Vrede van Amiens (27 maart 1802) kwamen zij te Torino en te Novare in garnizoen.

Intussen is Napoleon tot Keizer uitgeroepen en gekroond (2 december 1804), de oorlogen tegen de derde coalitie dwingen de Franse legers strijd te leveren op vele fronten. De schitterende Drie Keizersslag bij Austerlitz (2 december 1805) had voor Napoleon een beslissende overwinning gebracht. Het 3° Jagers bleef in Italië onder Masséna, voerde er enige bewegingen uit en was in maart 1806 te Padua als een maand later, op 1 april, de Italiaanse Armée op vredesvoet werd geplaatst. Een escadron van het regiment bleef echter in Dalmatië, aan de

Beoorte afteyginge Van een
Beyze geaen door Guilhelmu
mus Kenis. Conscript Van
het Jaer 14. 1206, Cirkomen
steltende in de telling den
29.
Den 22 february ontfangt
ik eenen Brief Van den Capi
teyn Van 't Recrutement te
steltende als dat ik gedest
word was voor het armees de
vre. in het derde Jaer 14.

Afb. 1. — De eerste bladzijde van het handschrift van Wilhelmus Kenis.
(Zie blz. 7.)

Afb. 2. — Vleugel van het Pavillon du Roi in het Kasteel van Vincennes, waarin het archief van de Grande Armée bewaard wordt.

overzijde van de Adriatische Zee, om er de vrede te handhaven, met als garnizoenscentrum de hoofdstad Zara.

Tot daar de geschiedenis van het regiment op het ogenblik, dat het in het begin van het jaar 1806 de eerste « conscrits » van de lichting van het Jaar XIV (1805-1806) ontvangt.

* * *

Tijdens onze opzoeken in het Historisch Archief van het Franse Leger te Parijs waren wij in de gelegenheid, benevens andere belangrijke documenten betreffende het 3^e Regiment Jagers te Paard, uit de jaren 1806-1815, ook de naamregisters van het regiment te raadplegen: twee lijvige boekdelen, waarvan het eerste de namen bevat van al degenen, die in het regiment hebben gediend van 1779 tot 1807, en het tweede, aangevuld met de later ingelijfd en, de namen vermeldt van achttienhonderd soldaten, ingeschreven tot 20 april 1820.

Indrukwekkend zijn deze naamlijsten ! Zij bevatten een stuk levensgeschiedenis van honderden jongelieden. Men ontmoet er de namen van de « sansculotten », die in de eerste jaren van de Franse Republiek, onder de leuze « Vrijheid, Gelijkheid, Broederlijkheid », de ideeën van de revolutie buiten de Franse rijksgrenzen over een groot deel van Europa hebben uitgedragen. Het zijn de mannen van Dumouriez en Pichegru, die te Jemappes hebben getriomfeerd, te Neerwinden werden verslagen en die na Fleurus de Lage Landen hebben bezet.

Men ontmoet er, en dat ligt ons nog nauwer aan het hart, de namen van onze « conscrits » met hun signalement, de namen van hun ouders en van hun woonplaats, de plaats en de datum van hun geboorte, en in de volgende kolommen, enkele schamele woorden die voor de meesten de samenvatting zijn van een boek : jarenlange miserie, smart en lijden. Die sobere lijst vormt een aangrijpend getuigenis van onnoemelijk leed, gedragen door honderden simpele jongens, door het lot aangeduid en door de wil van Napoleon voortgejaagd over alle

's Heren wegen tot in de onherbergzame streken van het onmetelijke Rusland. Onze eerste bekommernis was de namen terug te vinden van onze Kempische conscrit en van de makers, die hij in zijn handschrift vermeldt. Wij hebben niet kunnen weerstaan aan de drang om, samen met wat over hem in dat register staat, ook te noteren wat over zijn lotgenoten, al de conscrits van het Jaar XIV, is opgetekend. Zonder enig commentaar, zonder enige omhaal van woorden, willen wij hier een samenvatting geven van wat over hen te lezen staat. Over 296 conscrits. En wat is dat in verhouding tot de millioenen jongens — Fransen en vreemdelingen — die tijdens de oorlogen van de Republiek en van het Keizerrijk — van 1792 tot 1815 — in het vuur werden gejaagd.

NUMÉROS des CORPS.	NOMBRE d'hommes qu'ils doivent recevoir.	DÉPARTEMENS D'OÙ ILS PROVIENNENT.	TOTAL à fournir par chaque département.
<i>CHASSEURS.</i>			
1. ^{er}	150.	{ Sesia.....	40.
		{ Doire.....	60.
		{ Marengo.....	50.
2.	225.	{ Marengo.....	10.
		{ Tanaro.....	40.
		{ Escaut.....	100.
		{ Lys.....	75.
3.	300.	{ Lys.....	25.
		{ Deux-Nèthes.....	60.
		{ Jemmape.....	100.
		{ Dyle.....	100.
		{ Roer.....	15.

Verdeling van de 300 conscrits voor het 3e Regiment Jagers te Paard ingevolge de wet van 27 Nivôse jaar XIII betreffende de conscriptie van jaar XIV. (Fragment van het bijvoegsel bij de wet van 27 Nivôse jaar XIII = 17 januari 1805.)

Zij zijn inderdaad met tweehonderd zes en negentig. Daarvan zijn er tweehonderd een en tachtig afkomstig uit onze gewesten. Vóór hun inlijving bestond het regiment uitsluitend uit Fransen. In 1806 werd het regiment aangeduid om driehonderd conscrits op te nemen, verdeeld als volgt: honderd uit het departement Jemappes, het huidige Henegouwen; honderd uit het departement van de Dijle, de huidige provincie Brabant; zestig uit het departement van de Beide-Neten, thans de provincie Antwerpen, vijf en twintig uit het departement van de Leie, het huidige Westvlaanderen en vijftien uit het departement van de Roer.

In het verhaal van de conscrit Kenis zal men lezen welke weg hij gevolgd heeft om te Padua te geraken, waar op dat tijdstip het regiment gekantonneerd was. Vanuit hun verblijfplaats werden zij gezonden naar Grenoble en van daaruit verder gestuurd over de Mont-Cenis naar Italië. Zij komen te Padua in verschillende groepen toe: in januari 1806 wat we kunnen noemen de drie hoofdgroepen: op 2 *januari* 101 man, (80 uit Henegouwen, 18 Brabanders en 3 uit de provincie Antwerpen); een week later, 9 *januari* 99 man, doch met minder verscheidenheid wat de herkomst betreft, (40 uit de provincie Antwerpen, — waarvan 14 uit de Stad Antwerpen, — 58 uit Brabant en 1 uit de Roer); op 30 *januari* daagt er nog een groep van 32 man op, (12 uit de Roer, 10 Westvlamingen, 6 uit Brabant, 1 uit Henegouwen en 3 Antwerpenaren). Nu volgen gedurende het hele jaar 1806 kleine groepjes of enkelingen, naarmate de speurders der prefecten en de gendarmes de conscrits thuis ophaalden of hun schuilplaatsen ontdekten. Op 9 *februari* komen te Padua vier conscrits aan uit de Provincie Antwerpen. En zo gaat het verder: op 16 *februari* één Mechelaar, op 21 en 26 *februari* telkens weer één Antwerpenaar, vervoegd op 7 *maart* door één Duitser uit de Roer en één Bruggeling. Op 28 *maart* verschijnen twee Westvlamingen en op 31 *maart* acht Brabanders. Eindelijk daagt onze conscrit Kenis op, in een groep van twaalf, voor de helft uit de provincie Antwerpen en de andere helft Walen uit Henegouwen. Ze

worden ingeschreven op 3 april. Nu zijn het verder enkelingen, behalve tweemaal : op 30 april verschijnt nog een groep van twaalf Walen en op 8 juni zes Westvlamingen. De laatste conscrit van het Jaar XIV is een Westvlaming die de reeks afsluit op 14 januari 1807, op het ogenblik dat het regiment gereed staat om Italië voor goed te verlaten.

Willen we nog even het totaal der binnengekomen conscrits optellen volgens hun provincie van herkomst, dan zien we dat de provincie Henegouwen vertegenwoordigd is door honderd conscrits, Brabant door vier en negentig (zes te weinig!), de provincie Antwerpen door zes en zestig (zes te veel!), Westvlaanderen door een en twintig (of vier te weinig) en het Roerdepartement door vijftien.

Wij geven reeds het antwoord op de vraag : « Hoeveel van deze 296 conscrits zijn op normale wijze uit de dienst ontslagen na het einde van Napoleons krijgstochten? » Het antwoord is inderdaad verbluffend: zestien dezer conscrits werden op 5 augustus 1814 met onbepaald verlof naar huis gestuurd.

En de 280 overigen? Welk was hun lot? Teneinde een duidelijk overzicht te geven van de wijze waarop voor deze ongelukkigen de oorlog eindigde, hebben we het tragisch gebeuren in drie verschillende periodes ingedeeld met als middenstuk de veldtocht in Rusland. De nuchtere taal der cijfers is reeds sprekend genoeg en er is niet veel verbeelding nodig om deze te doen uitgroeien tot een waarachtige tragedie waarvan deze jongens de helden of, zo men wil, de slachtoffers zijn geweest.

A. — *Vóór de Russische veldtocht*, dus vanaf hun inlijving in 1806 tot de inval in Rusland op 24 juni 1812, namen onze conscrits deel aan al de veldtochten van het Keizerrijk, zoals we verder meer in bijzonderheden zullen verhalen. Meer dan de helft der conscrits, hetzij 167 op 296, waren reeds uitgevallen toen de oorlog in Rusland een aanvang nam. *Twee en twintig* werden overgeplaatst naar een ander regiment, kwamen terecht hetzij bij de gendarmerie, bij het 29^e Jagersregiment of bij het Regiment van de Groothertog van Berg. Vier werden

waardig bevonden om, als echte Fransen, te dienen in de Keizerlijke Garde.

Onder degenen, die naar een ander regiment overgingen, is er een die onze bijzondere aandacht verdient. Het is de Lierse conscrit Leonard Constant Willems. Hij was apotheker van beroep en had reeds vroeger kennis gemaakt met het Franse leger toen hij door de prefect was opgeëist om in 1804 en 1805 als helper-chirurg dienst te doen in het krijgshospitaal te Antwerpen. Nauwelijks is hij bij het regiment te Padua of hij wordt, op 6 maart 1806, benoemd tot helper-chirurg. Hij maakt de veldtochten mee met het regiment en wordt gekwetst aan het rechterbeen op 21 april 1809 nabij Eckmühl. Hij gaat einde 1811 over naar het 13^e regiment lichte infanterie, maakt de veldtocht in Rusland mee en komt terug met bevroren voeten. Hij wordt in 1813 opnieuw naar het slagveld gestuurd en wordt krijgsgevangen gemaakt bij de capitulatie van Dresden. Op 1 september 1814 werd hij naar huis gezonden.

Vijftig bekwamen een gunstiger behandeling. Zij werden als gereformeerden of als veteranen naar een of andere hulpdienst gezonden. Alvorens het zóver kwam moest men voor een commissie verschijnen, die zou vaststellen dat de kwetsuren zulk blijvend letsel hadden veroorzaakt, dat men de wapens niet meer met succes kon hanteren of dat de ziekten en de ontbering het gestel van de soldaat zodanig hadden ondermijnd, dat hij niet meer voor actieve legerdienst geschikt was. Enkele voorbeelden : J. B. Bataille uit Brussel, werd tijdens de achtervolging van de Russen na de slag van Friedland in Oost-Pruisen zodanig gekwetst, dat hij, na een paar jaar in het hospitaal te Mainz te hebben verbleven, ongeneesbaar werd bevonden. P. J. Dachy uit Doornik, werd nabij Innsbrück krijgsgevangen genomen door de Tirolse partizanen. Hij keerde een jaar later in zulkdanige toestand bij het regiment weer, dat men er niet in slaagde hem nog terug op de been te krijgen. In de gevechten bij Heilsberg ontving Alexander Verly uit Nijvel een vuurschot aan de hand. Hij bleef sukkelen en ging twee jaar later over naar de veteranen, samen met Jan Baptist Stroobants uit Bertem

bij Leuven, die bij dezelfde gelegenheid twee sabelhouwen op de linkerhand had gekregen. En dan is daar nog, om niet bij allen stil te blijven, Jan Wespe uit de buurt van Binche, die tengevolge van de stamp van een paard in het hospitaal van Danzig terecht kwam; hij bleef er vijf maanden, doch werd spoedig daarna voor andere verwondingen opgenomen in het hospitaal van Mainz. Een jaar later werd hij totaal ongeschikt bevonden om nog verder actieve dienst te verrichten. *Zes* onder hen die in de jaren 1807 en 1809 zonder meer naar huis werden gestuurd, waren er al even erg aan toe. Wel waren ze terug in hun familiekring doch ze sleepten hun ganse leven lang de gevolgen mee van hun lichamelijk leed. Een hunner was Martin Carlier uit Ostiches bij Ath. Hij werd krijgsgevangen genomen door de Russen in Oost-Pruisen in juni 1807, nadat hij in een charge bij Deppen verscheidene lanssteken had ontvangen en van zijn paard was geworpen. Vier maanden later was hij terug bij zijn makkers, doch werd na veel gesukkel voor goed naar huis gestuurd. Drie dagen te voren in juni 1807 was Felix Leloup uit Roelux in de gevechten bij Königsberg al even erg toegetakeld: sabelhouwen op de rechterarm en één op de borst. Twee en een half jaar later was hij nog steeds niet hersteld. En dan is daar nog Jan Baptist Weemaels uit Brussel, die in de slag van Wagram door een kanonkogel werd gekwetst, in alle mogelijke hospitalen terecht kwam en, tien maanden later, van uit Strasbourg naar huis werd gestuurd.

Van *negen* conscrits heeft men na hun afwezigheid niets meer vernomen. Meestal kwamen zij in een hospitaal terecht om er hun wonden te laten helen, doch van hun terugkeer in het regiment is geen spoor te bekennen. Wat is er van hen geworden?

Negen en zestig zijn gesneuveld of tengevolge van hun verwondingen in een hospitaal bezweken. Zij vielen in de veldslagen van het Keizerrijk : in de buurt van Eylau en in de buurt van Wagram, of stierven aan verwondingen opgelopen bij de kustbescherming in Holland of bij de bezetting van het verre Dalmatië. Veertig dezer conscrits lieten hun jeugdig leven

in de veldlazaretten of de krijgshospitalen verspreid over heel Europa. Reeds gedurende de eerste maanden in de jaren 1806-07 sterven er elf in Noord-Italië. Zeven vinden de dood in het hospitaal van Zara, de hoofdstad van Dalmatië en, voortgaande op de plaatsen van overlijden der overigen, kan men de weg uitstippelen die het regiment volgde van 1807 tot 1812: zij sterven in Polen en in Holland, in Wenen en in Stettin, in Bayreuth en in Lüneburg... De oorzaak van hun overlijden? Kwetsuren, koorts, koliek, syphilis. Drie zijn er verdronken en een ander is van zijn paard gevallen en dodelijk verongelukt.

Elf hadden er genoeg van en zijn gedeserteerd of hebben zich zodanig aangesteld dat de krijgsraad het beter achtte hen in de gevangenis te stoppen dan het risico te lopen hen op weg naar het slagveld de plaat te zien poetsen. De deserteurs maakten vooral gebruik van de grote troepenverplaatsingen om hun kans te wagen. Zeven conscrits gingen er vandoor tijdens de grote tochten in Polen vóór en na de winter van het jaar 1807-08. Ongeveer de helft werd gesnapt en voor de krijgsraad gebracht waar ze straffen opliepen van vijf tot zeven jaar en een onveranderlijke boete van 1.500 F. Degenen die niet werden gevat kregen meestal de doodstraf bij verstek. Een afzonderlijke categorie in deze groep vormen de gestraften. te zijn niet zeer talrijk. Daartoe behoort François Joseph Posson uit Charleroi, die in oktober 1810 veroordeeld werd tot vijf jaar opsluiting (vestingstraf) wegens weerspanningheid. Wat met Jan Baptist Van Dyck uit Mechelen is geschied, vermeld het register niet. We weten alleen dat hij moest gevonnist worden en dat men hem heeft geschrapt.

Vijf conscrits zijn niet teruggekeerd uit krijgsgevangenschap en het regimentsregister geeft geen enkele andere of verdere aanduiding. Vier hunner zijn gevangen genomen tijdens de gevechten tegen de Oostenrijkers: twee in de slag bij Neu-Otting (23 april 1809) en twee in de slag bij Essling (22 mei 1809). De vijfde is in Spanje in hetzelfde jaar als krijgsgevangen opgegeven.

Één, en dat is de laatste der 167 conscrits, die het niet tot

de veldtocht in Rusland hebben uitgehouden, heeft een speciale vermelding. Het is de Brusselaar Pierre Van der Borgt. Hij liet zich op 18 november 1810 overplaatsen naar het 1° Bataillon der koloniale troepen, doch heeft zich bij bedoeld bataillon nooit aangeboden.

B. — *Tijdens de Russische veldtocht* is de toestand nog veel tragischer. Van de 296 conscrits van het Jaar XIV bleven er dus 129 over toen de Grande Armée op 24 juni 1812 de Niemen overstak en daarmee de inval in Rusland opende. Negen maanden later was de terugtocht reeds voltooid, was Saksen reeds ontruimd en hielden de Fransen nog stand op de Elbe. Welnu, einde maart 1813 bleven er van onze 129 conscrits, die met hun regiment naar Rusland waren getogen, nog 25 over. En ziehier dan welk het lot was van degenen, die bij hun terugtocht de Niemen niet een tweede maal hebben kunnen overschrijden:

Vier zijn gesneuveld. Pierre Debelder uit Elsene tijdens de gevechten te Mohilew (21 juli 1812), August Goddijn uit Lichtervelde (Torhout) sneuvelde in de buurt van Smolensk (14 augustus 1812), Jan Baptist Stoos uit Vilvoorde stierf in het hospitaal van Leipel in Litauen, tengevolge van zijn verwondingen, op 16 augustus 1812. Op Kerstdag 1812 sneuvelde tijdens de terugtocht te Tappiau in Pruisen Jan Arnold Schormand uit Eschweiler.

Vijftien vonden de dood in een der Russische hospitalen of in een lazaret tijdens de veldtocht. Elf daarvan waren krijgsgevangen genomen gedurende de gevechten bij Mohilew en kwamen om in de hospitalen van Saradobski en Balachow in de buurt van Saratow (Wolga).

Zes zijn opgegeven als vermist. Vier hunner moeten het stellen met de laconische vermelding « égaré dans la retraite » (vermist tijdens de terugtocht). Het zijn Herbignaux uit Brussel, P.P. Lemmens uit Elsene, Joris Vandesande uit Werchter en François Ligot uit Châtelet. Over de twee anderen hebben wij meer inlichtingen: Willem De Ridder uit Dilbeek werd krijgsgevangen genomen na de gevechten bij Mohilew en kwam

terecht in een hospitaal van Tschernigow, daar was hij nog op 10 augustus 1812, doch later ontbreken de gegevens; Jan August Lamberts uit Londerzeel bekwam een schotwonde aan de linkerhand tijdens de slag van de Moskowa (7 september 1812), sedertdien vernam men niets meer over hem.

Zes en zeventig onzer conscrits of bijna de twee derden van het effectief dat mede in Rusland kwam, werden krijgsgevangen genomen. Onder hen was ook onze conscrit Kenis, die samen met veertig van zijn lotgenoten van het Jaar XIV bij Mohilew op 21 juli 1812 door de Russen werden overrompeld en in ballingschap werden gestuurd naar de boorden van de Wolga. In zijn verhaal zal hij met alle bijzonderheden dit feit beschrijven. Aan de hand van de data waarop zij werden gevangen genomen kan men de plaatsen terugvinden waar zij in gevechten met de Russen werden gewikkeld. Men vindt de eerste data der krijgsgevangennemingen niet vóór Mohilew, doch later tot einde december. Het regiment is na de intocht van Moskou verder getrokken en leverde gevechten met de Russische achterhoede op twee mijlen voorbij Moskou (18 september) waar verschillende gevangenen achterbleven. Onze conscrits waren bij de Moskowa, ze waren ook bij de overtocht van de Beresina en als het Kozakkenleger van Platow bij de terugtocht Wilna bedreigde, vielen weer enige onzer jongens in de handen van de Russen (8 december). Hoeveel dezer krijgsgevangenen zijn er weergekeerd? Het is niet de enige vraag die wij onbeantwoord moeten laten.

Drie conscrits werden, — vermoedelijk na zware verwondingen of wegens ander lichamelijk letsel, — midden in de Russische veldtocht nog uit actieve dienst ontslagen. Eén vaststelling hebben we hier nog te doen. De verliezen door onze conscrits in Rusland geleden zijn nog zeer laag vergeleken bij de algemene toestand. Van hen is er één op vijf teruggekeerd. Welnu, het leger van Davout, — waartoe het 3e Regiment Jagers behoorde, — is Rusland binnengerukt met 66.345 man. Daarvan keerden er slechts 3.019 terug of één op twee en twintig!¹

¹ Weygand, 251.

C. — *Na Rusland*. Het aantal conscrits van het Jaar XIV is na de Russische veldtocht zeer erg geslonken: 25 van 296! Zij hebben sedert april 1813 en tot het einde van het Keizerrijk nog heel wat meegemaakt. Slechts zestien werden op normale wijze door het regiment met onbepaald verlof naar huis gezonden op 5 augustus 1814. Van de overige negen is er één over wiens einde als soldaat niets vermeld wordt. Drie zijn nog overleden: Jan Philippe Marcy uit Dour in het hospitaal van Hannover op 15 maart 1813, Jean Baptiste Carlier uit Ath stierf aan zijn verwondingen in het hospitaal te Joinville in november 1813 en voor Cornelis De Graef uit Elsene, die een bil werd afgeschoten op 21 januari 1814 werd « vermoedelijk dood » genoteerd. Jean Ligot, een handelaar uit Châtelet had het in 1813 nog tot wachtmeester gebracht. Op 30 maart 1814 wordt hij opgegeven als « vermist tijdens de terugtocht ». Blijven nog twee deserteurs tijdens de laatste jaren van hun krijgsbedrijf. Het zijn twee Vlamingen : de ene Jan Corfs uit Rossem (Wolvertem) laat op 27 augustus 1813 zijn regiment in de steek, — een weinig na de Oostenrijkse oorlogsverklaring. Hij heeft in het vooruitzicht van nieuwe veldslagen voorzeker gemeend dat acht jaar dienst alreeds kon volstaan en dat hij nu wel naar Brabant mocht terugkeren. En de andere, om de reeks te besluiten, is de Antwerpse bakker Pieter Bovie die het tot brigadier bracht in 1809 en die, na de Russische veldtocht, in 1813 zelfs tot wachtmeester werd bevorderd. Hij had zich moedig gedragen, was aan de rechterarm gewond door een gewerschot tijdens de gevechten bij Heilsberg in juni 1807. Hij had de verdere krijgstochten meegemaakt, was behouden uit Rusland weergekeerd en was mee opgetrokken naar de nieuwe oorlog. Te Erfurt verliest men hem uit het oog op 27 oktober 1813. Hij wordt er in het slot gevangen gezet. Hij wordt eindelijk losgelaten en, — zonder adieu te zeggen, — herneemt hij zijn vrijheid. Het regimentsregister vermeldt : « déserté le 4 avril 1814 ». Het was ook juist tijdens de dagen van Napoleon's troonsafstand.

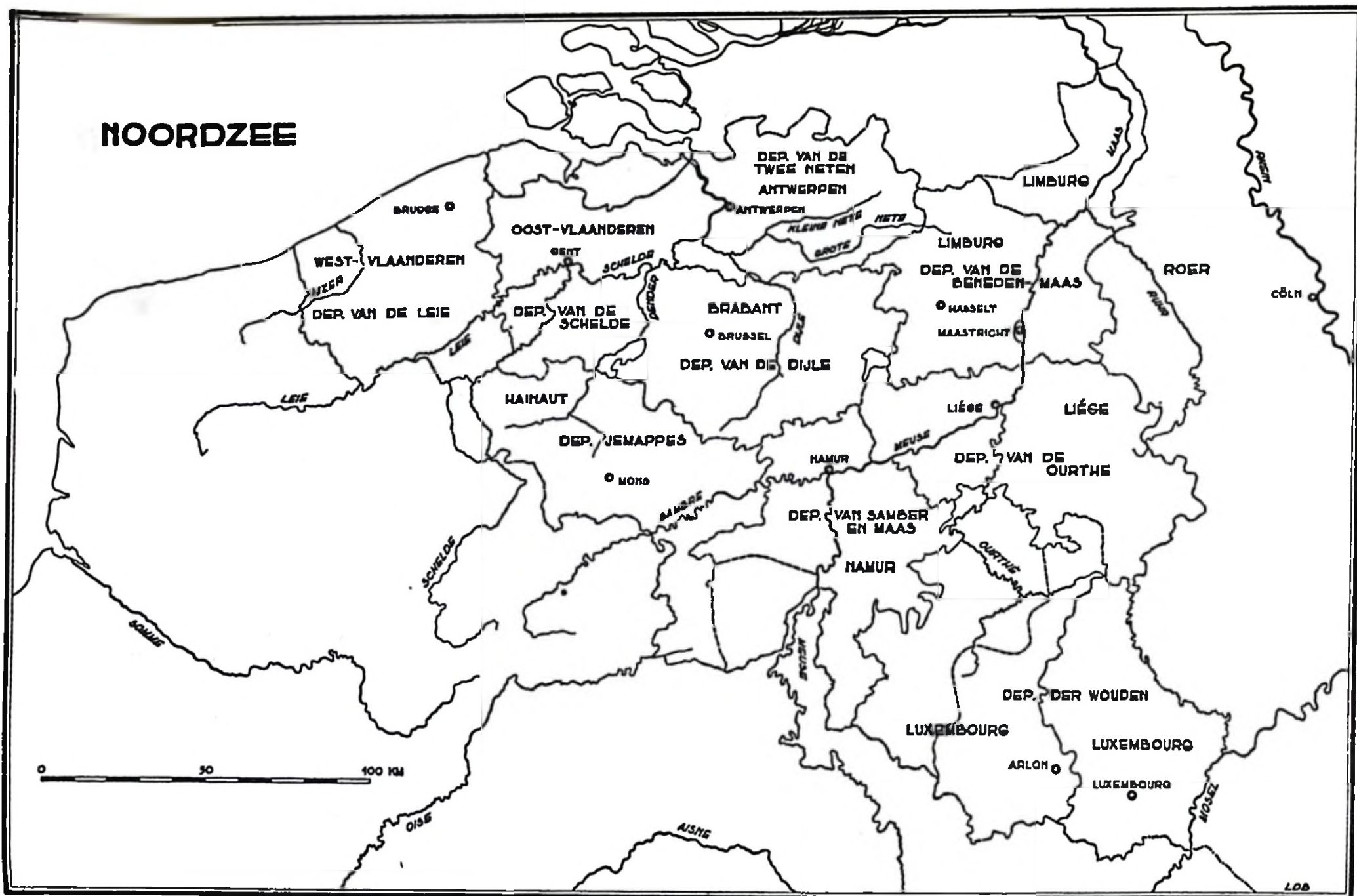
2. DE CONSCRIPTIE

De Franse bezetting, na de slag van Jemappes (6 november 1792) was voor België niet van lange duur. De nederlaag onder Dumouriez te Neerwinden (18 maart 1793) liep uit op de ontruiming van onze gewesten door de Fransen, tot grote voldoening van de Belgische bevolking, met uitzondering wellicht van die van het land van Luik, waar de Franse soldaten geestdriftig waren onthaald.

De Oostenrijkse troepen en hun verbondenen, Engelsen, Hannoveranen, Hollanders en Pruisen konden amper een goed jaar stand houden, want op 26 juni 1794 werd te Fleurus de beslissende slag geleverd met als gevolg, dat voor een tweede maal de Belgische provinciën onder Frans bewind kwamen. Op 1 oktober 1795 werd België definitief bij Frankrijk ingelijfd. Het land werd in departementen verdeeld. De inwoners werden « Fransen », echter niet met het genot van de rechten der Franse burgers. De Franse bezetting drukte zwaar op onze bevolking. In september 1798 werd de wet op de militaire conscriptie uitgevaardigd. Zij was in strijd met de traditie, van oudsher gevestigd in de Nederlanden, dat niemand, in geen enkel geval, aan militaire dienstplicht mocht worden onderworpen. Het kwam tot een gewapende opstand, want de conscriptie had de maat doen overlopen, nadat de laatste overblijfselen van de vroegere vrijheden ontnomen waren. Men kent de geschiedenis van de Boerenkrijg. De resultaten van de conscriptie waren pover. Op 17.000 opgeroepen dienstplichtigen in 1799 kwamen er maar 5.550 in de regimenten terecht en onder deze 5.550 telde men dan nog meer dan 2.000 vaandelvluchtigen¹. In 1802 was de toestand enigszins veranderd, toch waren er nog meer dan vijftig procent weerspannigen in de meeste departementen en de huidige provincie Antwerpen sloeg het record: op 2.092 ingeschreven conscripts waren er 1.680, die zich niet aanboden².

¹ Lamberty, 36. ² de Lanzac, I, 366.

NOORDZEE

In België had men het bericht over de staatsgreep die Bonaparte aan het bewind bracht, met voldoening vernomen; niet om Bonaparte, wel om de nederlaag van het Directoire. Doch de opstandige geest bleef voortleven. Benden van duizenden dienstweigeraars en deserteurs leefden in de afgelegen hoeken van het land. De moeilijkheden in verband met de conscriptie duurden voort. De Prefect van het Departement der Dijle (Brabant) schreef in 1805: « Zij, — de Belgen, — genoten vroeger een soort zelfstandigheid. Zij zijn gehecht aan hun gewoonten die hen vrijstelden van militaire dienst. Het ontbreekt hun niet aan moed, maar zij willen er slechts gebruik van maken voor hun persoonlijke verdediging of voor de verdediging van hetgeen zij nog hun land noemen. »¹

De rapporten van de prefecten in verband met de conscriptie waren zeker niet van partijdigheid ontbloot. Het stond evenwel vast, dat het algemeen verzet, zeer sterk bij de aanvang van het Keizerrijk, geleidelijk verminderde. En men mag zich afvragen of zonder de dwaze overdrijvingen der prefecten, der « colonnes mobiles en der « garnisaires » de conscriptie niet stilaan zou aanvaard zijn geweest². Natuurlijk vindt men ook auteurs, die, zoals Delhaize, het voorstellen alsof de conscriptie totaal ingeburgerd was en hij roept uit « Daarna kwam de glorie! De jaren 1805 - 1806 - 1807. Wie zou niet fier zijn geweest het uniform te mogen dragen van de onoverwinnelijke legers van de Grote Keizer? »³. De Grote Keizer wiens hersenschim van een onder zijn macht verenigd rijk tussen 1804 en 1815 het leven heeft gekost aan 1.700.000 Fransen, waarbij men mag voegen 2.000.000 mannen geboren buiten de grenzen van Frankrijk en gestorven voor hem als bondgenoten of gestorven door hem als vijanden⁴.

Op de prefecten vooral rustte de plicht, met behulp van alle te hunner beschikking staande middelen, de conscriptie toe te

1 Lamberty, 39. 2 Lanzac, II, 70. 3 Delhaize, VI, 37. 4 Taine, I, 115.

← *Het huidige België ingedeeld in provinciën met de benamingen der departementen tijdens de Franse overheersing.*

passen. Napoleon sprak op 6 december 1805 de te Parijs verenigde prefecten aldus toe: «Zonder de conscriptie kan er geen macht zijn, noch nationale onafhankelijkheid. Geheel Europa is onderworpen aan de conscriptie. Onze successen en de sterkte van onze positie vergen dat wij een nationaal leger bezitten; men moet er met zorg over waken dat dit kostbaar bezit gevrijwaard blijve.»¹

Men moet er, zoals de Lanzac deed, de officiële rapporten maar op naslaan om vast te stellen dat de resultaten er volstrekt niet op verbeterden en dat het aantal weerspannigen, dat zich in de afgelegen dorpen en gehuchten schuil hield, er niet op verminderd was. Zij verbleven in hun geboortestreek, gebruik makend van hun kennis van het milieu om te ontsnappen aan de opsporingsbrigades van de gendarmerie². Zij werden van huis uit en door bevriende burens voorzien van wat zij nodig hadden voor hun onderhoud. De verantwoordelijkheid der ouders lag aan de basis van de Wet van 8 Fructidor Jaar XIII (26 augustus 1805), die de prefecten toeliet zich te verhalen op de ouders. Men logeerde soldaten (garnisaires) in de huizen en op kosten der gezinnen waarvan een conscrit zich niet had aangeboden. Ruiterijafdelingen, de zgn. «colonnes mobiles», patrouilleerden tot in de verst afgelegen gehuchten en maakten ongenadig jacht op de ondergedokenen. De Fransman de Lanzac stipt hierbij aan, dat dergelijke excessen, meer dan welke andere maatregel ook, van aard waren om de Franse overheersing in discrediet te brengen³. Sprekend over de conscriptie voert hij aan dat deze volkomen in strijd was met de tradities van het land. Het Franse leger, zoals de Revolutie het had gemaakt, schrok de Belgen af en zulks om meerdere redenen. Hun godsdienstige overtuiging kwam in opstand bij de idee te moeten leven in zulk midden. Voor de Vlamingen schiep het verschil van taal een hinderpaal te meer: «De Vlaams spreken- de jongens, schrijft een prefect, voelen er zich door gehinderd dat zij moeten dienen in regimenten en in garnizoenen waar

¹ Delhaize, VI, 36. ² Lanzac, II, 80. ³ Lanzac, II, 86.

men hun taal niet verstaat. Zij verstaan slechts amper de bevelen en kunnen zich zeer moeilijk de eenvoudigste zaken aanschaffen »¹.

Met de lichting van het Jaar XIV, — tot dewelke de conscrit Kenis behoorde, — ging het niet beter dan met de vorige. In Frankrijk had zij niet veel aanleiding gegeven tot moeilijkheden, doch in België bleef het aantal weerspannigen zeer aanzienlijk. Napoleon had het voorzien en vanuit Rijnland schreef hij: « Zeg aan de gendarmes, dat ik mij bevind te midden van mijn soldaten, dat ik reken op de activiteit van de gendarmerie om de rust in het binnenland te doen heersen en de conscriptie te doen lukken. Breng mij elke dag verslag uit over de inlijving van de reserven der conscriptie en hoever die van het Jaar XIV gevorderd is. »² De Prefect van Luik trachtte het te redden met een mooie proclamatie: « Vaders en Moeders, treurt niet om uw zonen, die door Napoleon zijn uitverkoren om in zijn glorie te delen. Het zijn zijn geliefde kinderen. Hij vermoet hen slechts om hun bloed te sparen. Hij zal hen aan U terug-schenken met lauweren gekroond. »³ Het maakte niet veel indruk en de resultaten bleven pover. De Prefect van de Schelde (Oostvlaanderen) deed nog een inspanning, doch die van de Leie (Westvlaanderen) en de Beide Neten (Antwerpen) gaven zich zelfs geen moeite meer, tot ze vanuit Parijs gedwongen werden tot de uiterste middelen hun toevlucht te nemen. Die van de Beide Neten (Antwerpen) zocht zijn heil in het legeren van « garnisaires » bij de ouders der weerspannigen, alhoewel zonder veel overtuiging. Inderdaad in een rapport schreef hij, dat het systeem niet veel uithaalde: « De schrik voor de boete, vooral de schrik voor de « garnisaires », heeft invloed op het onderwerpen van de conscrits wier ouders vermogend zijn; doch de anderen, de zonen van dienstboden en dagarbeiders, wetend dat hun familie niet in staat is om een boete te betalen of om « garnisaires » te herbergen, trotseren ongestraft alle bedreigingen. En dat is de meerderheid. »⁴

¹ Lanzac, I, 367. ² Corr. 9303. ³ Morvan, I, 41. ⁴ Lanzac, II, 87.

LOI

Relative à la Conscription de l'an XIV.

Du 27 Nivôse an XIII.

NAPOLÉON, par la grâce de Dieu et les constitutions de la République, EMPEREUR DES FRANÇAIS, à tous présens et à venir, SALUT.

LE CORPS LÉGISLATIF a rendu, le 27 nivôse an XIII, le décret suivant, conformément à la proposition faite au nom de l'Empereur, et après avoir entendu les orateurs du Conseil d'état et des sections du Tribunat le même jour.

DÉCRET.

ART. 1.er Il sera levé trente mille conscrits pris sur la conscription de l'an XIV, pour compléter l'armée sur le pied de son organisation, et trente mille pour rester en réserve, ou être uniquement destinés à porter l'armée au pied de guerre, si les circonstances l'exigeaient.

2. Le contingent de chaque département est fixé par le tableau annexé à la présente loi.

3. La répartition entre les arrondissemens et les municipalités sera, ainsi que les désignations, et tout ce qui concerne les peines et les remplacements, exécutée conformément aux dispositions des lois du 28 floréal an X, et du 6 floréal an XI.

Collationné à l'original, par nous président et secrétaires du Corps législatif, A Paris, le 27 Nivôse an XIII. *Signé* FONTANES, président; J. J. FRANCA, DANIEL, SIEYES, J. M. MUSSET, secrétaires.

(Suit le Tableau.)

Afb. 4. — *Napoleon.*
(Schilderij van Paul H. Delaroche in de Kunsthalle te Hamburg.)

Hoe traag de conscrits van het jaar XIV binnenkwamen, blijkt duidelijk uit de regimentsregisters. Voor het 3e Regiment Jagers te Paard, dat al de voor de ruitery aangeduide conscrits moest opnemen uit vier Belgische en één Duits departement, hebben we het tempo van de inlijving kunnen controleren: het duurde meer dan een vol jaar, tot januari 1807, vóór de conscrits van het Jaar XIV waren ingelijfd, alhoewel ze einde 1805 reeds onder de wapens moesten zijn.

* * *

Het oproepen van de lichte van het Jaar XIV viel samen met de hervorming van de kalender, die ingesteld was onder de Republiek. Zo komt het dat de lichte liep over meer dan vijftien maanden, d.w.z. voor de jongens die twintig jaar bereikten tussen 23 september 1804 en 31 december 1805, en dus geboren waren tussen 23 september 1784 en 31 december 1785¹. De Wet op de conscriptie van het Jaar XIV werd uitgevaardigd op 27 Nivôse XIII (17 januari 1805) en het Keizerlijk decreet waarbij de oproeping werd bevolen, werd door Napoleon ondertekend in het Kamp van Boulogne op 8 Fructidor Jaar XIII (26 augustus 1805). De uitvoering moest in heel het Keizerrijk beginnen op 21 Vendémiaire Jaar XIV (13 oktober 1805). Aldus wilde het de Keizer, doch de praktijk leerde het anders: het werd begin 1806 vóór de eigenlijke oproepingen voor de wervingsraad konden beginnen.

Het contingent van het Jaar XIV beliep 30.000 manschappen voor de onmiddellijke inlijving en 30.000 voor de reserve.

Het Franse Keizerrijk met inbegrip van de aangehechte bezette gebieden telde toen 34 miljoen inwoners, zodat men gemiddeld één conscrit mocht rekenen voor elfhonderd inwoners. Vergeleken met de sterkte van onze huidige militaire contingenten is dat aantal eerder onbeduidend te noemen. Des te beter kan men zich een idee vormen van de onwil, die de conscrits bezield, als men weet met welke moeilijkheden men

¹ Morvan, I, 39.

CONSCRIPTION MILITAIRE DE L'AN XIV.

NOUS PRÉFET DU DÉPARTEMENT DES DEUX-NÈTHES,

ARRÊTONS CE QUI SUIT:

ARTICLE PREMIER.

Tous les Conscrits de l'an XIV susceptibles de réforme, sont tenus, sous peine d'être déclarés en état de servir, de se présenter au conseil de recrutement les jour et heure ci-après indiqués.

Ils se muniront de leur acte de naissance et d'un extrait de leurs contributions ou celle de leurs parens, visé par le contrôleur de l'arrondissement.

ART. II.

Les séances du conseil de recrutement commenceront à 9 heures précises du matin, pour le canton d'Anvers, le 15 Vendémiaire courant.

Pour ceux de Wilryck et Santhoven le 18 dudit.

Celui de Contigh le 20 dudit.

Ceux de Westerloo, Turnhout et Moll le 22 dudit.

Ceux d'Arendonck, Hoogstraeten et Hérentals le 23 dudit.

Celui nord et sud de Malines le 24.

Ceux de Duffel et Heyst-op-den-Berg le 25.

Ceux de Lierre et Puers le 26.

ART. III.

Les maires des communes composant les cantons ci-dessus, seront tenus de venir avec leurs Conscrits les jours indiqués ci-dessus.

ART. IV.

Si les Conscrits laissent passer le jour fixé pour leur canton, ils ne seront plus admis à l'examen.

ART. V.

Ceux qui ne pourront se présenter au conseil de recrutement, pour cause de maladie grave, feront constater cette maladie par un certificat d'officier de santé, affirmé par au moins un tiers des Conscrits de l'an XIV de leur commune, et visé par le maire.

En la Préfecture, à Anvers, le 9 Vendémiaire, an XIV.

Signé COCHON.

Le Secrétaire-général,

JULLIEN-DAUVILLAN.

A ANVERS, chez ALLART, Imprimeur du Département, rue Bonaparte, N°. 702.

Plakkaat betreffende de Conscriptie van het jaar XIV uitgevaardigd door de Prefect van het Departement der Beide Neten (Antwerpen) op 9 Vendémiaire jaar XIV (1 Oktober 1805).

(Stadsarchief Antwerpen.)

af te rekenen had om b.v. in de huidige provincie Antwerpen 214 conscrits te vinden!

In die provincie, het toenmalige departement der Beide Neten, begonnen de wervingsraden hun actie vóór de vastgestelde datum. De zittingen hadden voor het arrondissement Antwerpen plaats op het Stadhuis te Antwerpen in de toenmalige militiezaal, de huidige Leyszaal.

Op het platteland ging het echter nog heel wat moeilijker. Op 12 Vendémiaire van het Jaar XIV (4 oktober 1805) had Pierre Peppe, raadsheer bij de Antwerpse Préfecture zich naar de kantonhoofdplaats Brecht begeven waar de maires samengeroepen waren met Franse gendarmes en de luitenant van het recrutement. Daar werden de lijsten nagezien en werden de eerste bewerkingen afgesloten. We drukken hierbij het verslag der zitting af¹. Op de lijsten vindt men de namen van drie conscrits, die men later op onze regimentslijsten zal wedervinden: Kenis uit Loenhout, Jan Van Gils en Despagne uit Wuustwezel. Het zou echter nog lange tijd duren vooraleer deze conscrits het regiment vervoegden.

Voor de lichting van het Jaar XIV had Napoleon nog eens speciaal de voorschriften bij Keizerlijk Decreet uitgevaardigd. Wij lezen er in dat de volgorde van de inlijving der conscrits bij loting wordt aangeduid, dat ze minstens 1,544 m. lichaamslengte moeten hebben, dat ze lichamelijk geschikt moeten zijn en dat alleen vrijgesteld worden degenen, die reeds een broeder onder de wapens hebben, de enige zoon ener weduwe, de oudste van drie wezen en degene wiens vader, handarbeider zijnde, ouder is dan een en zeventig jaar. Over de plaatsvervangers is vermeld, dat degenen die er een willen aanduiden, lees «kopen», zulks moeten doen binnen de vijf dagen na de definitieve vaststelling.

Dit systeem der remplaçanten was zeker niet van aard om de reeds zo gehate conscriptie een betere reputatie te bezorgen. Wel integendeel. Rond 1804, dank zij het remplacement, ont-

¹ Zie blz. 36.

snapte één conscrit op vijftien op het platteland en één op zeven in de steden aan de inlijving. In 1806 schommelde de prijs voor een remplaçant tussen 1.800 en 4.000 francs. Dat was een aanzienlijk kapitaal. Het waren dus de rijken die hun zonen konden terugkopen, zodat het leger van Napoleon in de soldatenrangen uitsluitend zonen van minder begoeden telde¹.

Op het totaal van 296 conscrits, die wij in dit boek behandelen, waren 45 plaatsvervangers, dus ook bijna één op zeven. In dit getal zijn begrepen de vier substituanten of vrijgestelden van dezelfde klas doch die vrijwillig de plaats van een opge-roepene innamen.

Ondanks de strenge aanmaningen van de Keizer duurde het, zoals we reeds aanstipten, tot begin 1806 vooraleer er wat schot kwam in de uitvoering van de conscriptie van het Jaar XIV. Men was reeds bezig met voorbereidselen om de volgende lichting op te roepen en nog steeds was die van het Jaar XIV niet onder de wapens. In Frankrijk zelf was einde december 1805 reeds het merendeel der conscrits vertrokken, — Napoleon was er zeer over verheugd², — doch in ons land stootte men op haast onoverwinbare tegenstand. Het zou hard tegen hard gaan om de conscrits voor de wervingsraden te brengen...

← *Verslag over de werkzaamheden van Raadsheer Peppe fils, die zich op 12 Vendémiaire van het jaar XIV (4 Oktober 1805) naar de kantonhoofdplaats Brecht begaf om de lijst der conscrits van het jaar XIV vast te stellen.*

(Provinciaal Archief. Antwerpen.)

¹ Taine, I, 295. ² Morvan, I, 40.

I° DEEL (1806-1809)

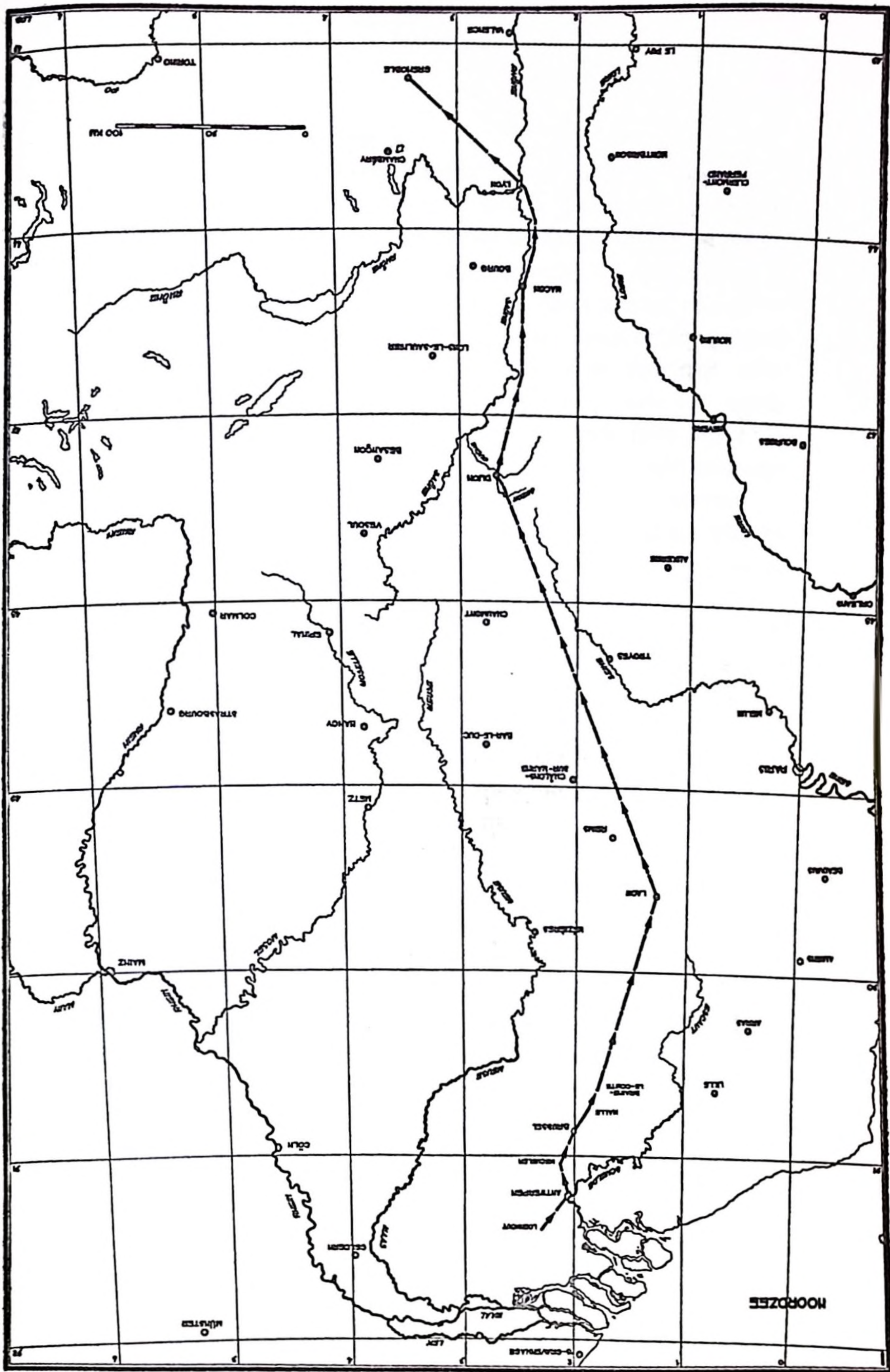
1. HET VERTREK NAAR GRENOBLE

De Franse gendarmes en de soldaten der «colonnes mobiles» verschenen ook nu en dan in de Antwerpse Kempen. Het ging daar niet goed met de conscriptie en de prefect was besloten met uiterste gestrengheid op te treden. Er werd gedreigd met het zenden van « garnisaires » en met het inbeslag nemen van het bezit der ouders van de weerspannigen. Het was dan ook veel meer om zijn ouders leed te besparen dan uit overtuiging, dat de jonge Kenis, geboren in augustus 1785 en dus behorend tot de lichting van het jaar XIV, zich in februari 1806 aanmeldde op het Stadhuis te Antwerpen. Er waren reeds meer dan vier maanden verlopen sedert hij, in de kantonhoofdplaats Brecht, definitief op de lijst der in te lijven conscripts was geplaatst.

Doch laten wij hem zelf aan het woord:

« De 22^e Februari 1806 ontving ik een brief van de Kapitein van de werving, behelzend dat ik bestemd was voor het actieve leger in het derde Regiment Jagers te Paard. Tevens werd mij opdracht gegeven de 25^e te verschijnen op het Stadhuis te Antwerpen om mij aldaar te melden bij de Kapitein van de recruterij om van hem bevel te ontvangen tot vertrek.

De 26^e 's morgens, rond vier uur, verliet ik mijn beminde familie met allergrootste droefheid. Ik zeide haar adieu... misschien voor altijd, bedenkend dat het toch beter was alleen ongelukkig te zijn, in plaats van geheel mijn familie te doen lijden, zoals er velen deden, die zichzelf liever schuil hielden of als vluchteling ronddoelden en hun oude vaders, tere moeders, broeders, zusters, ja, gehele familiën in de gevangenis zagen werpen, hen zelfs de dood aandeden. Anderen lieten zich ruïneren tot in de grond en zagen liever al de goederen, die zij liggen en roeren hadden, verkopen, nog liever dan te voldoen aan hun lot.»

Het is de uitdrukkelijke wil van de keizer dat de opgeroepen zo spoedig mogelijk tot werkelijke soldaten worden opgeleid. Zij moeten langs de kortste weg vanuit hun departement naar het hun aangewezen depot en van het depot naar het regiment. Ten einde te voorkomen dat de door heimwee gedreven conscrits onderweg zouden deserteren had de wet (8 Fructidor XIII) voorgeschreven, dat geen enkele groep conscrits uit meer dan honderd manschappen mocht bestaan, dat men hen niet uit het oog zou verliezen, zomin 's nachts als over dag en dat men, zoveel mogelijk, hen bij elke rustpauze zou samenbrengen onder één dak¹. De geleiders waakten dag en nacht met het pistool in de hand: wanneer een ongelukkige zich uitgeput liet neerzakken langs de boord van de weg, dwongen kolfstoten hem zijn zware ransel weer op de schouders te laden en zich verder voort te slepen².

In zulke omstandigheden wordt de groep, tot dewelke Kenis behoort, de baan opgestuurd, de eindeloze weg, het begin van een lange reis, waarvan niemand kon voorzien, dat voor hem het eindpunt zou liggen aan de uiterste grens van het onmetelijke Rusland, aan de boorden van de Wolga, in het verre Aziatische Astrakan. Doch lopen wij de gebeurtenissen niet vooruit?!

« De 26^e [Februari 1806] vertrokken wij vanuit Antwerpen. Onze bestemming was Grenoble, waar het algemeen depot was voor al de conscrits, die aangeduid waren voor het Leger van Italië.

Ik verliet Antwerpen met een bedrukt hart en de tranen in de ogen. Te Mechelen vonden wij nachtverblijf en reisden vandaar naar Brussel, van waaruit ik een brief schreef aan mijn ouders. Ik lichtte hen in over mijn toestand en maakte hen mijn plaats van bestemming bekend, doch ik meende dat het

¹ Lanzac, II, 81. ² Van den Bergh, 309.

voor mij onmogelijk was er te geraken, verlangend meer naar de dood dan naar het leven...

Van Brussel vertrokken wij naar Braine-le-Comte, passerend door Halle, een klein stadje, alwaar ik vurige gebeden stortte ter ere van Onze-Lieve-Vrouw van Halle. Te Braine-le-Comte logeerden wij in een logieshuis, uitsluitend bestemd voor soldaten. Het was er zeer slecht, vergeven als het was van ongedierte. Wij vertrokken er... met gezelschap: een eerste staaltje van 't soldatenleven.»

Het kon niet anders of de opgeroepen, naar onbekende streken voortgedreven recruten betreurden hun vertrek en moesten met heimwee terugdenken aan hun ver geboortedorp. Doch, naarmate de tocht vorderde en de dagen en nachten elkaar opvolgden, zouden zij zich gewennen aan het nieuwe leven, dat voor hen openbloiede. De korporaals en sergeanten, die hen aanvoerden en bewaakten, toverden hun een wondere wereld voor ogen in hun verhalen over het avontuurlijke soldatenleven en de roemrijke veldtochten, die zij hadden meegemaakt.

En elke dag ging de tocht verder onder het waakzaam oog van deze doorwinterde « anciens », die aldus tevens zorgden voor de eerste opleiding van deze jonge recruten en hun opname in de « Grande Armée » voorbereidden. Zo trokken Kenis en zijn lotgenoten immer verder zuidwaarts naar hun plaats van bestemming : Grenoble.

« Begin Maart [1806] arriveerden wij te Laon, een schone stad, gebouwd op een hoge berg, midden in nochtans vruchtbaar land. Fruit vindt men er in overvloed, want de akkers en zelfs de wegen zijn er beplant met fruitbomen. Onze tocht voortzettend, bereikten wij Dijon, waar wij rustdag hielden. Dit is een grote, versterkte stad, liggend in het vlakke land, zeer vruchtbaar in granen en in wijnen en bespoeld door twee kleine rivieren, de Ouche en de Suzon. Vandaar vertrokken wij naar Macon, een mooie plaats, eveneens gelegen in Bourgondië en vermaard door de goede wijnen, die men er wint.

Verder marcherend bereikten wij Lyon, waar wij andermaal rustdag hielden. Dit is een der grootste steden van Frankrijk, schoon en wel gebouwd: de huizen zijn er heel hoog en de straten maar smal. De inwoners zijn er gemeenzaam en de vreemdelingen worden door hen goed ontvangen. De hoofdkerk, met een allerschoonst uurwerk, is een der prachtigste van Europa. Het stadhuis is zó afgewerkt, dat men het volmaakt heet. De Rhône en de Saône hebben hier hun loop en zijn zeer rijk aan vis. Men vindt er ook de schoonste zijdefabrieken, waar men alle soorten van zijden stoffen voortbrengt.

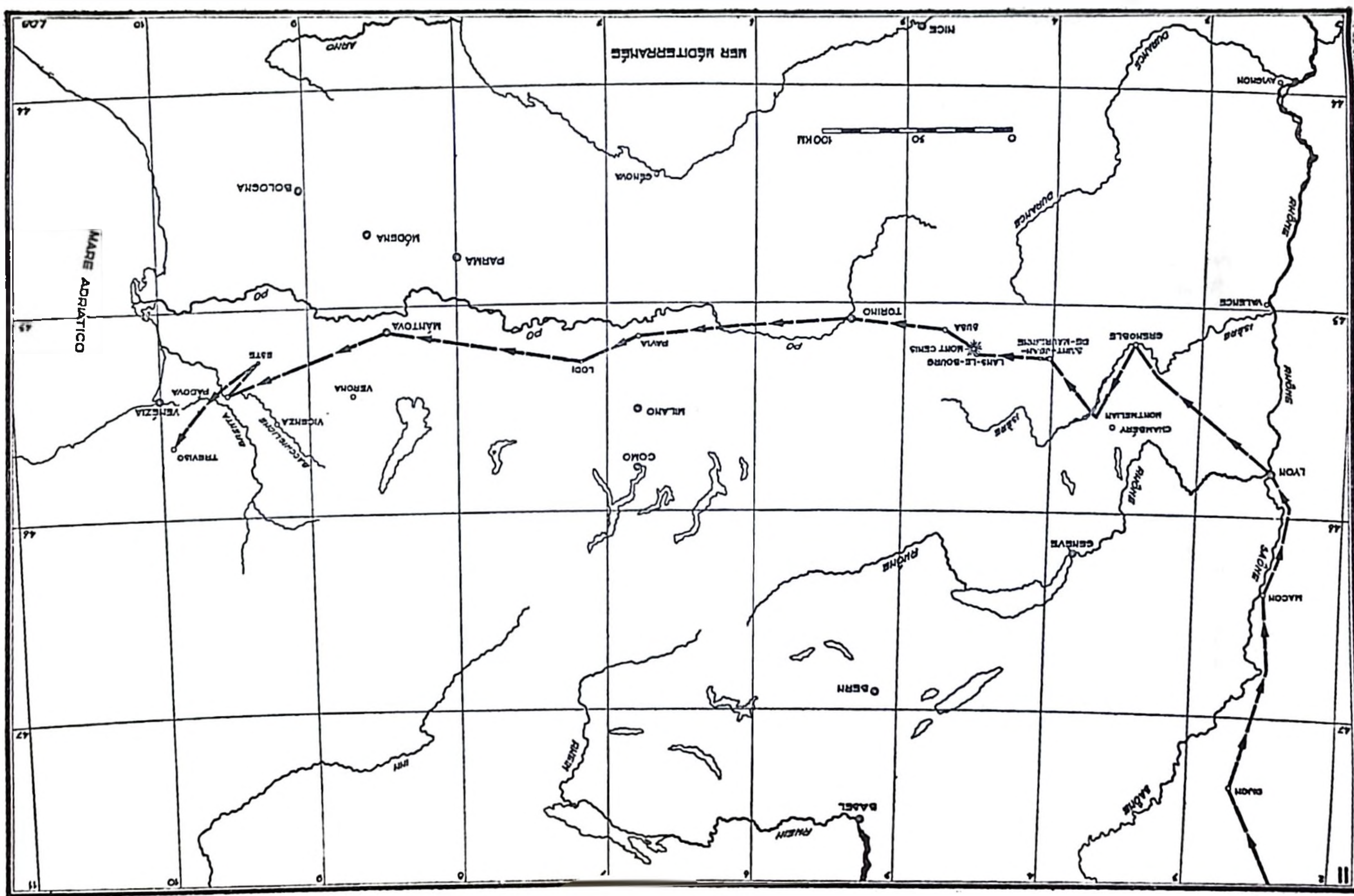
Grenoble, waar wij veertien dagen bleven, was voor mij het begin van het soldatenleven, dat mij nog steeds als onmogelijk toescheen, al bepraatte ik mij voortdurend dat er geen andere uitkomst overbleef dan maar te volharden...

Ik schreef een brief om mijn ouders in te lichten over mijn toestand en hen te vertellen over het land, waarin ik mij hier bevond en over de zeden der bewoners. Zeer schoon is deze stad en heel sterk bevolkt. Men vindt er vele vruchtbare wijnbergen, bijzonder met witte wijn. Fruit is er in overvloed, zoals okkernoten en kastanjes. Van de noten maken zij hier olie en de kastanjes gebruiken zij voor hun voornaamste potage...

2. DE INLIJVING TE PADUA

Op het tijdstip dat Kenis in het depot van Grenoble als soldaat wordt uitgerust, cantonneerde de « Grande Armée » in Pruisen. Geen enkele Europese legermacht kon met zijn sterkte vergeleken worden. Doch dat volstond niet voor Napoleon. Hij wilde Pommeren veroveren, Skandinavië bedreigen en terzelfdertijd de bezetting van het koninkrijk Napels verstevigen; een inval in Sicilië voorbereiden en Korfoe in staat van verdediging stellen. Hij had plannen voor een verovering van Spanje en moest het kunnen opnemen tegen Oostenrijk, zo het moest. « Er bestaan maar twee partijen meer, zegt Metternich, Europa en Napoleon. »¹ Nog steeds

¹ Madelin, VI, 225.

werden de legers heringericht, beter uitgerust, voorzien van nieuwe manschappen. Vanuit de depots werden de nieuw aangekomen conscrits vlug tot soldaten omgevormd en gezonden in de richting van de Rijn en van het koortsachtige Italië. Alleen in Noord-Italië waren 50.000 soldaten samengetrokken. Zij werden er geoefend en gedrild. Het derde Regiment Jagers te Paard, bij hetwelk Kenis was ingedeeld, verbleef te Padua en omstreken. Vanuit Grenoble zou de tocht dus gaan over de westelijke Alpen, langs de bergpas van de Mont-Cenis. Men kan zich inbeelden welke onvergetelijke indruk de eerste kennismaking met het hooggebergte moet hebben gemaakt op deze eenvoudige boerenzoon uit het vlakke Kempenland. Over die beroemde bergpas waren de Romeinse legioenen getogen ter verovering van de landen aan de overzijde der Alpen. De legers van Napoleon ondernamen dezelfde tocht, doch in de andere richting en, ten gerieve zijner troepen, liet de Keizer er een brede weg aanleggen, aan wiens verwezenlijking van 1803 tot 1810 gearbeid werd¹. Op de zadelhoogte van het imposante bergmassief bevonden zich, naast een groot en visrijk meer, een kleine nederzetting en een hospitium der Benedictijnen, omringd met een zware vestingmuur met twee toegangspoorten. Men kan er thans nog de goed-bewaarde kamers bezichtigen waar Napoleon en Paus Pius VII de nacht hebben doorgebracht.

Niet alleen had Napoleon de weg, die zijn legers te volgen hadden, degelijk berijdbaar gemaakt, hij had er tevens voor gezorgd, dat boven op de berg voldoende slaapgelegenheid voorhanden was, voorzien van dekens en stro, opdat, naar zijn eigen woorden, « de voorbijtrekkende troepen tijdens hun verblijf aldaar zo weinig mogelijk zouden te lijden hebben. »²

En ziehier dan hoe de conscrit Kenis zijn eerste echte bergtocht beschrijft:

1 Corr. 9807. 2 Corr. 14768, 14884.

«Vanuit Grenoble werden wij gezonden naar Padua, passerend Montmélian, Pont-Bon-voisin en St. Jean de Maurienne, hoofdstad van Savoye. Dit land is niet al te vruchtbaar, want men ziet er niets dan bergen, waarvan de toppen schier Zomer en Winter met sneeuw zijn bedekt. De inwoners leven maar armoedig. Hun dagelijkse spijzen zijn kastanjes, Spaanse tarwe en slechts droog brood, want sommigen bakken brood voor zeven, acht maanden lang, hard als beschuit, zodat zij er met een kapmes stukken moeten afhakken. Hun woonplaatsen zijn zeer klein, meestal echter met twee étages, want onder hebben zij hun stallen en boven wonen zij. Voor glas in de vensters nemen zij wit papier, met olie bestreken, opdat het meer klaarheid zou geven.

Wij waren er zeer slecht gelogeerd. Wij moesten er schier altijd in de stallen slapen bij de beesten. Gedurende de Winter verblijven de bewoners steeds in hun stallen. Van de morgen tot de avond vindt men de verzamelde geburen altijd spinnend of naaiend en alzo hun arbeid in de stal verrichtend. Zij doen zulks wegens de grote warmte. In de Winter is het in deze streek zeer koud en in de Zomer zeer heet. De bewoners zijn zeer klein. Het vrouwvolk heeft een knobbelvormige keel, ja, sommige knobbels zijn wel twee vuisten groot. Het mansvolk is daar niet zo sterk aan onderhevig. Hun klederen zijn gemaakt van grof grijs laken.

Van St. Jean de Maurienne vertrokken wij naar Lans-le-Bourg. Verdubbeling van droefheid, want men verwittigde ons, dat het onmogelijk was er te komen door de grote bergen die wij moesten overtrekken.

Eindelijk bereikten wij toch Lans-le-Bourg, aan de voet van de Mont-Cenis, een zeer hoge berg, waar men omtrent drie uren nodig heeft om er op te stijgen en die zeer gevaarlijk is voor de passanten, vooral in de Winter. Dan is men dikwijls verplicht aan de voet van de berg te wachten tot de storm is uitgewoed, of op de top, waar een klooster is van de Latrappen [lees: Benedictijnen] en een hospitaal om er de zieken te verzorgen en degenen die niet in staat zijn hun weg te vervol-

gen. Men hoort schier alle dagen spreken van ongelukken veroorzaakt door de sterke wind, de zware sneeuwval of de hevige koude. Doch mijn kameraad en ik, wij voorzagen ons van klederen en lieten ons met een ezel naar boven brengen mits betaling van drie francs per man. Ziende te allen kant houten kruisen langs de weg, vroegen wij aan onze leidsman wat dat beduidde, waarop hij ons zei, dat op die plaats een ongeluk was geschied.

Men zou niet kunnen geloven welke verandering wij ondervonden. Boven op de Mont-Cenis aangekomen ontvingen wij per man een pint wijn en een half pond brood, als naar gewoonte, want elke militair bekomt een bon voor wijn en brood tot versterking vóór de beklimming van de berg, evenals een gids, want de weg is steeds met sneeuw bedekt, zodat het voor een vreemdeling onmogelijk is om de weg te vinden.

Aan de voet van de berg is het altijd koud langs de kant van Lans-le-Bourg, ja schier onverdraaglijk, doch aan de overzijde van de berg, langs de kant van Susa is het het mooiste en aangenaamste weder.

Nu over de berg zijnde lag daar Piëmont, een zeer schoon en vruchtbaar land, met een overvloed van wijn, rijst, Spaanse tarwe, vijgen en allerhande vruchten. Men vindt er uiterst schone steden als Susa, Turijn, — een van de schoonste, die ik heb ontmoet. Zij is zo regelmatig gebouwd, dat, als men op de Grote Markt is, men alle vier de poorten ziet, wat een schoon gezicht is. De straten zijn heel breed en de huizen tamelijk hoog. Zij ligt in een effen vlakte, waar men zeer veel rijst wint.

Vandaar vertrokken wij naar Pavia, Lodi, Mantua, schone steden in Italië, in een der vruchtbaarste streken van Europa. »

Binnen het verloop van vijf weken had onze conscrit reeds heel België, Oost-Frankrijk en Noord-Italië doorkruist. Trekt men er het oponthoud te Grenoble af, dan komt men tot de verrassende vaststelling, dat ruim dertienhonderd kilometer in drie weken tijds werden afgelegd, wat een gemiddelde afstand betekent van zestig kilometer per dag. Zij hadden waarachtig

van niet te veel rust genoten! Dat de inlijving met zulke overhaasting geschiedde, strookte volkomen met de instructies van Napoleon. Hij wenste dat het leger van Italië aan een dubbel doel zou beantwoorden : enerzijds moest het door zijn aanwezigheid nabij de Oostenrijkse grenzen dit land ontzag inboezemen en tot rede dwingen, anderzijds bood zulks de gelegenheid om, terwijl de vrede gehandhaafd bleef, de jonge recruten grondig te onderrichten in het hanteren der wapens. Hij deelde aan Prins Eugène, die de troepen van Italië onder zijn bevelen had, mede: « Gij hebt reeds meer dan 15.000 conscrits ontvangen. Verlies geen tijd voor hun opleiding. »¹ En een weinig later: « Het is mijn inzicht dat de divisies van Verona en van Brescia gekantonneerd worden in nabijgelegen dorpen en dat zij zich regelmatig oefenen in het oprukken in slagorde en in het schieten. Het is niet door hen te groeperen dat men van mannen soldaten maakt: de oefening, het onder-richt en de vaardigheid vormen hun waar karakter. »²

Meteen werd hem medegedeeld dat het leger van Italië op 1 december moest paraat zijn om op te rukken. Toen de oorlogskansen in het voordeel van Frankrijk waren gekeerd, werd de Italiaanse Armée op vredesvoet geplaatst.

Onze conscrit was inmiddels te Padua, waar het 3e Jagers-regiment sedert 1 maart 1806 in garnizoen lag, aangekomen. Hij was niet vergeten hoe diep de devotie tot Sint-Antonius bij de diepgelovige bevolking van zijn geboortestreek was ingeworteld en hoezeer hij, in moeilijke levensomstandigheden, als de laatste toevlucht in de nood werd aangeroepen. Nu hij in de stad verbleef waar het graf van deze wonderdoener zich bevond, moest hij zich dat wel herinneren...

« En de tweede April [1806] arriveerden wij in Padua, een schone ouderwetse stad, rijk aan granen, wijnen en alle vruchten en aan zijdewormen. Het is in deze stad, in de vermaarde kerk van de H. Antonius, dat in een kapelleken de heilige relikwieën

¹ Corr. 11073. ² Morvan, I, 314.

Afb. 6. — Het geboortehuis van de conscrit Kenis op het Neerven te Loenhout in zijn huidige toestand. Het woonhuis werd hoger opgetrokken en voorzien van een pannendak. Alleen het bijgebouw op de voorgrond is in zijn oorspronkelijke staat bewaard gebleven.

rusten van Sint-Antonius. Deze schone en grote kerk is verbonden met een klooster, waarvan de schoonheid der ornamenten ongelooflijk is. De 25^e April hield ik mijn devotie in de kerk van de H. Antonius a Padua.

Daags na onze aankomst, de derde April, werden wij ontvangen onder de vaandels van het 3^e Regiment Jagers te Paard, in de 2^e Compagnie, in dewelke ik mijn lot heb volbracht tot de dag van mijn gevangenneming, waarover wij verder zullen spreken.

Gekazerneerd in het oude klooster van Ste Catharina, bleven wij daar tot de vloed van water ons daaruit verjoeg. Deze vloed was zo aanzienlijk dat de inwoners der stad verplicht waren ons met schepen af te halen, want de kazernen waren gelegen nabij de rivieren genaamd Brenta en Bacchiglione. Daar werden wij bij de inwoners ingekwartierd gedurende nog ongeveer drie maanden en vertrokken daarna naar Este, een klein stadje, omtrent acht uren van Padua in een vruchtbare streek, waar men vele fabrieken aantreft, waar de zijdewormen afgesponnen worden.

Van Este werden wij overgeplaatst naar Treviso, een mooie sterke stad met een groot kasteel, op twaalf uren afstand van Padua. Men teelt er granen, wijnen, watermeloenen en vijgen. De inwoners eten er zeer weinig brood, doch meest « polenta », dat is bloem van Spaanse tarwe in water gekookt, zo dik, dat zij het in sneden snijden als het koud geworden is. Zij eten ook veel vijgen op hun brood in plaats van boter of vet. »

Behorend tot de divisie Jagers, die haar hoofdkwartier had te Treviso en daarna te Verona, werd onze conscrit gedrild volgens de keizerlijke instructies en aldus gevormd tot een volslagen soldaat.

Het moet wel geweest zijn dat deze Kempische boerenzoon alras opviel door bijzondere kwaliteiten, want spoedig werd hij losgemaakt van het gros van het regiment en zo zien wij hem in de eerste dagen van het jaar 1807 ingedeeld bij een groep die naar Clermont-Ferrand in Frankrijk werd gezonden

op remonte, om in de vruchtbare streken van Auvergne paarden aan te kopen in het vooruitzicht van de oorlog in Polen. Wellicht is de thuis opgedane kennis bij het omgaan met paarden hem van nut geweest om met deze speciale taak gelast te worden.

« De 20^e Januari 1807 werd ik op remonte gezonden naar Clermont in Auvergne. Wij zochten terug onze oude weg op Lyon, passerend opnieuw de Mont-Cenis. Wij waren ditmaal gelukkiger dan de eerste maal, want het was een uitgelezen weder. Nochtans hadden wij spijt een van onze kameraden, die niet kon volgen, te moeten achterlaten. Te St. Jean de Maurienne hielden wij wederom rustdag. Wij vonden er een overvloed van fruit, hetwelk spotgoedkoop was. Vandaar ging de tocht over Chambéry, een lief stadje in Savoye, gelegen in een vruchtbare vlakte tegen hoge bergen. Wijn betaalt men daar zes oorden per pot. Van de okkernoten maken zij olie en het is aldaar het gebruik 's avonds de noten in stukken te slaan en alzo de kernen te verzamelen.

Te Lyon verbleven wij bijna drie weken. Wij logeerden er in het «voorgeborchte» van Vaise, waar de bevolking zeer aangenaam en medelijdend is.

Op 2 Mei ontvingen wij order van Kapitein Martin, Inspecteur van de remonte, ons te begeven naar Clermont, een schone grote stad, waar men veel tarwe, andere granen en fruit teelt. Het is te Clermont, dat men het mooiste en beste brood eet van geheel Frankrijk en bovendien zeer goedkoop. Wij bleven er enige dagen, doch Kolonel Charpentier gaf ons bevel aanstonds te vertrekken naar Potsdam. »

Het regiment zelf kreeg, samen met het 24e Regiment Jagers, waarmede het een Ruiterybrigade vormde, op 5 januari bevel om zich naar Duitsland te begeven en zich aan te sluiten bij de « Grande Armée d'Allemagne ». Napoleon drong, in twee brieven vanuit Warschau, aan bij Prins Eugène, dat het vertrek zou

bespoedigd worden¹ en in een brief aan de Minister van Oorlog, Generaal Clarke, geeft hij de stand op van de beide regimenten die uit Italië vertrokken waren: «Zij zijn doorgetrokken te Augsburg. Zij hebben zadels en tomen, doch zij hebben behoefte aan 600 paarden. Versta U met Generaal Bourcier om hen zo spoedig mogelijk daarin te voorzien.»²

3. DE VELDTOCHT IN OOST-PRUISEN: EYLAU EN FRIEDLAND. DE VREDE VAN TILSIT.

Het oorlogsterrein zou zich verplaatsen naar Oost-Pruisen en Polen. Napoleon wilde de grenzen van Rusland genaken. De reserves stroomden toe naar de «Grande Armée», thans bestaande uit zeven legerkorpsen, waarvan er zich nu zes in Duitsland bevonden. Het derde korps, aangevoerd door Maarschalk Davout en tot hetwelk het regiment van Kenis behoorde, rukte op naar de omstreken van Bamberg om het centrum van het aanvalsleger uit te maken.

Wat was er intussen gebeurd? In zijn drang om het ganse vasteland in zijn macht te krijgen, had Napoleon besloten nu ook de Duitse hansasteden, Mecklenburg en Zweeds Pommeren te bezetten tot aan de monding van de Oder. Oostenrijk was reeds onderworpen sedert mei 1806. Zes maanden later onderging Pruisen hetzelfde lot. Maar de Russische troepen, steeds teruggeslagen wanneer zij zich in het Westen vertoonden, ontsnapten echter telkens door zich terug te trekken achter de Weichsel en de Niemen³. Rusland was de enige bondgenoot die Engeland nog overbleef op het vasteland. Napoleon wilde het verslagen, zo volledig als Oostenrijk en Pruisen, teneinde zijn droom «de zee door het land te overwinnen» te verwezenlijken⁴. Hij was daarom vastbesloten naar het Noorden op te rukken om er de Russen te ontmoeten in de vlakten van Polen, om meteen het herstel van dit land te bewerken. Poolse

1 Corr. 11579, 11631. 2 Bonie, 187. 3 Thiers, I, 352. 4 Balnville, 294.

gezanten waren hem reeds tegemoet gesnel, hem smekend zijn zegevierende troepen te doen doortrekken tot aan de boorden van de Weichsel. Zij zouden er een geestdriftig onthaal genieten!¹

De ganse « Grande Armée » kwam in beweging. De ruitery kwam voor deze lange tochten vooral in aanmerking. In Noord-Italië werden negen regimenten cavalerie weggetrokken en naar Pruisen gezonden ter versterking van de reeds opmarcherende legerkorpsen. Het waren vier regimenten Kurassiers en vijf regimenten Jagers te Paard, waaronder het 3^e, dat onder bevel van Kolonel Charpentier naar Potsdam werd gestuurd. Negen regimenten, omvattend ongeveer vijf duizend ruiters, reizend gedeeltelijk te paard, gedeeltelijk te voet, wachtend op de paarden die de afdelingen van de remonte hun zouden bezorgen bij hun aankomst in de buurt van Berlijn². Kenis behoorde tot een dezer afdelingen, die dus niet met het gros van het regiment, doch afzonderlijk en met de aangekochte paarden, het legerkorps van Maarschalk Davout zouden vervoegen.

« De reisroute liep over Moulins, waar men de schoonste kazernen van Frankrijk vindt, waarom deze stad ook befaamd is als de beste garnizoensplaats, tevens omdat de levensmiddelen er zeer goedkoop zijn. Verder langs Belleville-aux-Bains, een zeer klein stadje, maar vermaard door de warme waters, waar men uit alle streken naartoe komt om er in te baden voor de gezondheid. Het water is zo warm, dat men er een ei kan in koken. Zo bereikten wij Neufschâteau, een schone stad met een zeer fraai, groot kasteel, en verder Metz in Lorreinen, liggend aan de Moezel met een versterkt kasteel, alwaar men de kazernen voor de kanonniërs vindt, die daar altijd hun garnizoen houden. Daarna kwam Strasbourg aan de beurt, een zeer bevolkte stad, waar een drukke handel wordt gedreven. Men ziet er een heerlijk stadhuis, het koninklijk hospitaal, terwijl het paleis van de Bisschop waard is gezien te worden. De stad

¹ Madelin, VI, 236. ² Thiers, I, 358.

is gelegen op een kwart uurs van de Rijn, over dewelke een prachtige houten brug is geslagen, die men moet bezichtigen, evenals de toren der kathedraal, die 574 voet hoog is en die men bestijgt langs zevenhonderd trappen.

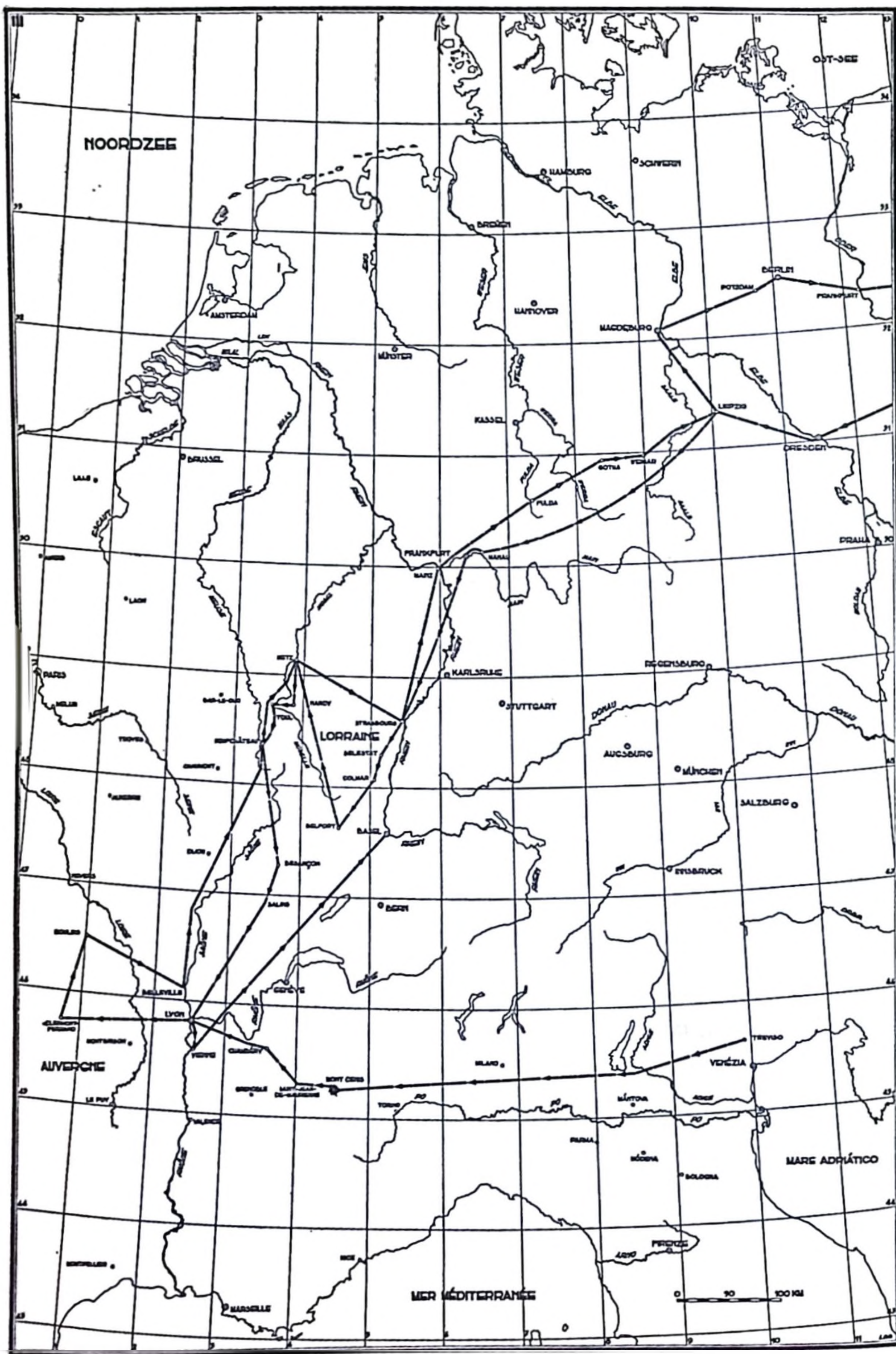
Vervolgens Mainz, ook een grote stad op de Rijn, rijk door haar koophandel en alwaar men veel Joden aantreft.

Ons verder richtend naar Potsdam, passeerden wij Fulda, Saksen-Gotha, Saksen-Weimar, Leipzig, Magdeburg. Potsdam is een zeer schone stad met een prachtig hof van de Koning. Men vindt in het arrondissement Potsdam veel mastbossen. De grond is er zeer zandachtig en niet al te vruchtbaar: het meeste graan is koorn. Het was aldaar dat al de kleine depots geïnstalleerd waren en dat allen de remonte ontvingen, zo van d'een als van d'ander. Nadat wij er enige dagen verbleven hadden, bekwamen wij order om te vertrekken naar de Armée omtrent Königsberg, alwaar dagelijks slag geleverd werd.

Het was dan te Potsdam, dat zij mij geheel cavalier maakten, vermits ik er ontving paard en spoor, zadel en toom en de volledige krijgsvoorraad. Ongelukkiglijk beviel mij een jong paard, dat zomin als zijn ruiter de manœuvres verstond...

Nu vervolgden wij onze route door Berlijn, waar men wel drie en twintig schone kerken aantreft: zes van de Gereformeerden, elf van de Lutheranen, vijf van de Gereformeerden van Frankrijk en één van de Katholieke Godsdienst. Op twee uren afstand van de stad bevindt zich een heerlijk kasteel of Hof, genaamd Charlottenburg. Monbijou, Sans-Souci, Oraniënburg en meer andere hoven liggen eveneens rond de stad.»

Terwijl Kenis te Potsdam zijn paard en zijn uitrusting bekomt en de kastelen in de buurt van de Pruisische hoofdstad bewondert, is het legerkorps van Davout en waarbij hij uiteindelijk zijn regiment moet terugvinden, reeds een heel eind doorgedrongen in de richting van de Pools-Russische grens. Als hij spreekt over de buurt van Königsberg, waar de Armée dagelijks slag levert, dan bedoelt hij vermoedelijk de gevechten na de slag van Eylau (Preussisch-Eylau) een veertigtal kilometer

ten zuiden van Königsberg, waar op 8 februari 1807 Napoleon de verenigde Pruisische en Russische legers versloeg en welke gevechten uitliepen op de slag van Friedland (14 juni 1807). Na hun nederlaag te Eylau, waar ze nochtans niet geheel overwonnen waren, hernamen de Russen het offensief. Het legerkorps van Maarschalk Lannes versperde hun de weg naar Königsberg. Nadat de Keizer zijn hulptroepen in de strijd geworpen had slaagde Maarschalk Ney er in de bruggen van Friedland te bezetten. De Russen gaven de tocht naar Königsberg op en weken terug naar de Niemen.

Het regiment was op 1 april reeds uit Potsdam vertrokken. Het maakte deel uit van een ruitrijbrigade, aangevoerd door Generaal Pajol¹, wiens zoon, later ook generaal, een hoogst merkwaardig boek in twee delen wijdde aan de krijgstochten waaraan de brigade Pajol deelnam². Daardoor zijn wij tot in de minste bijzonderheden ingelicht over de gebeurtenissen die het 3^e Regiment Jagers meemaakte tot het in september 1808 in een andere brigade terecht kwam. Zoon Pajol heeft zijn gegevens getrokken uit authentieke stukken en is als historicus vrij objectief. Hij had bovendien het grote voordeel een reis naar Rusland te kunnen ondernemen, wat hem in de gelegenheid stelde de hele weg die de « Grande Armée » had afgelegd, te herdoen en de slagvelden te bezoeken van Polen, Pruisen, Saksen, Oostenrijk en Duitsland, waar, onder leiding van zijn

1 Claude Pierre PAJOL, geboren te Besançon, 3 Februari 1772, was voorbestemd om rechten te studeren, doch de revolutie van 1789 sleepte hem mee. Hij nam als vrijwilliger dienst in het nationale regiment van Besançon. Hij behaalde zeer jong de officiersgraad en was kolonel van het 6^e Regiment Huzaren toen hij op 1 Maart 1807 brigade-generaal werd benoemd. Het 3^e Regiment Jagers te Paard maakte deel uit van zijn cavaleriebrigade tot September 1808. Hij voerde het bevel over de voorwacht bij de inval in Rusland en nam Minsk in. Zwaar gekwetst te Leipzig vocht hij toch later nog aan de zijde van Napoleon en veroverde Namen tijdens de laatste inval in België. Weigerde de capitulatie van Parijs te erkennen en verliet het leger. Hij overleed in 1844.

2 Paris, 1874.

vader, ruiters uit alle 's Heren landen elkaar, met lans en zwaard, naar het leven hadden gestaan.

Vertrokken te Potsdam op 1 april was het regiment te Thorn op 15 en te Elbing op 23 april. Na de slag van Eylau had het Russische leger zich behoedzaam teruggetrokken. Napoleon besloot betere weersgesteltenis, dus het begin van de zomer, af te wachten om de operaties te hernemen.

Vermits Kenis op 2 mei nog te Clermont-Ferrand was, kon hij onmogelijk de slag van Eylau hebben meegemaakt. Wellicht behoorde hij tot de nieuwe hulptroepen, die tijdens de schermmutselingen, die de slag van Friedland voorafgingen, meerdere charges uitvoerden tegen de kozakken van Platow en er gevoelige verliezen leden. Te voren was het regiment reeds nabij Passenwerder duchtig aan slag geweest en het bekwam een eervolle vermelding in het 75e Bulletin van de « Grande Armée »¹. Het is de eerste maal dat onze conscrits kennis maken met de Russische kozakken van hetman Platow. Het zou niet de laatste maal zijn: vijf jaar later zullen zij bij Mohilew bloedige revanche nemen op het 3e Jagersregiment, wiens conscrits nabij Heilsberg in de buurt van Eylau op 10 juni 1807 de vuurdoop ontvingen. Het regiment telde 46 gesneuvelden, 110 gewonden en er vielen 12 man in Russische of Pruisische handen².

De krijgsvoering zelf schijnt Kenis vrij onverschillig te laten. Veel meer aandacht besteedt hij in dit gedeelte van zijn relaas aan de beschrijving van het Poolse volksleven. De Franse soldaten, die dit ongelukkige land doortrokken, hadden zeer strenge onderrichtingen ontvangen: Polen moest beschouwd worden als een bevriend land en de bevolking moest in die zin behandeld worden.

« In Frankfort aan de Oder begint men het Polakkenleven aan te nemen. Over Posen bereikt men Thorn, de eerste een fraaie Poolse stad en de tweede zeer groot en sterk gebouwd,

¹ Corr. 12604. ² Bonie, 211.

liggend aan de Weichsel, waar de Joden een drukke handel drijven.

De verandering die wij in Polen ondervonden was opvallend, want het is een slecht, arm land, alhoewel vruchtbaar in koorn. De bewoners zijn niet «eigenlijvig» [bedoeld wordt: «geheel onvrij, lijfeigen »]. Zij behoren meestal aan een «Gospodarz»¹ toe, dat is de edelman voor wie zij altijd moeten slaven en arbeiden. Hij geeft hun een weinig land, waarop zij zoveel vruchten kunnen winnen als zij voor hun familie van node hebben. Hij geeft hun koe en paard en akkergereedschap, doch daarmede moeten zij gedurende vijf dagen per week voor hem arbeiden, zonder er voor beloond te worden. Zij leven zeer armoedig. Wat zij vooral eten, dat zijn aardappelen, zonder brood of vet, want zij noemen zich gelukkig als zij aardappelen of erwten met zout hebben. Hun kleding bestaat uit grove, grijze of bruine lakens en een schapenpels. Hun woonplaatsen zijn zeer onrein en gering van waarde. Men mag deze gerust hutten noemen. Op hun lichaam zijn ze al even vuil. Zij zijn echter steeds plezierig. Al hebben zij in acht dagen geen brood gegeten, toch hebben zij goede moed, zingen en springen zij en denken er niet aan schatten te vergaren. Als zij wat geld hebben, dan dient dit om enige «kosalka»² te kopen. Hebben zij geen geld, dan nemen zij het een of het ander, dragen het naar de Jood in de kroeg en drinken zolang tot zij dronken zijn. Zij houden veel van dansen en zingen, zich versieren, ja, zich farderen en bestrikken met rode of andere linten. Hun bedden zijn doorgaans wat planken tussen dewelke enige vodden bijeen verzameld zijn, sommigen bezitten toch enige kussens. Men moet er zich niet over verwonderen hun vee, hetzij koeien, kalveren of verkens, samen met hen in hun hutten te zien wonen!

Een Polak is zeer beleefd, vooral tegenover de barons, die zij «pagnie»³ noemen. Als zij hen tegemoet komen, dan vragen zij hun handen en voeten te mogen kussen en vallen

1 hereboer. 2 gorzalka = brandewijn. 3 panski = van de heer.

dan op de aarde, ook de grond kussend. Ja, als wij hen een stukje brood gaven, dan kwamen zij om onze handen en voeten te kussen en vielen zij ter aarde. In de Lente lijden zij veel armoede. Dan bekomen zij hun rantsoen van hun baron, zoals een soldaat, doch dit is meestal zeer gering. Die « pagnie » verkoopt hen, slaat hen, doet hen arbeiden. Alles is hem geoorloofd. Zij beschikken maar over één dag per week om voor zichzelf te arbeiden en levensmiddelen te winnen.

De « pagnie » of edelman heeft het er zeer goed. Hij is volgens de mode gekleed, doch men moet zich niet verwonderen, zo men op een schoon kleed enige luiskens ziet voltigeren. Zeer weinig zijn er zonder.

Men ziet de Polakken op de feestdagen, zondagen en andere feestjes altijd in de kroeg « kosalka » drinken, dansen en zingen « didado »[?]. Zij zijn fel onderworpen aan de dronkenschap. Hun muziektuig is een doedelzak. Hun dansen zijn walsen. De gewone mannen dragen het hemd over de broek en laten de knevel wassen. Zij hebben ook een gordel, waarmede zij hun pelsen en kapoten rond de lenden binden, want hun klederen zijn dikwijls erg verscheurd. Als zij niet arbeiden of doen zoals het behoort, dan worden zij met de knoet geslagen, totdat het vlees hun schier van 't lichaam valt. En, brengt dat geen beterschap mee, dan worden zij verkocht gelijk men dat hier met het vee doet, verwisseld of verspeeld met de kaarten.

Polen is zeer zandachtig. Men ziet er vele mastbossen, waarin vele wolven, beren en andere dieren leven. Die bossen zijn ook rijk aan bijen, die men aantreft in mastbomen, die uitgehold zijn wat hoger dan de helft van de stam. Onder aan de boom moet men dan planken, hout en nagelen slaan om te beletten dat de beren de bijen roven of ruïneren. Men vindt er ook vele herten en wilde reeën. »

De tocht gaat immer verder Noord-Oostwaarts. Men verlaat het arme Polen en komt in de weelderige landouwen van Oost-Pruisen tussen de Niemen of Memel en de Baltische Zee. De bevolking is er zachtaardig. Kenis ondervindt het en uit zijn

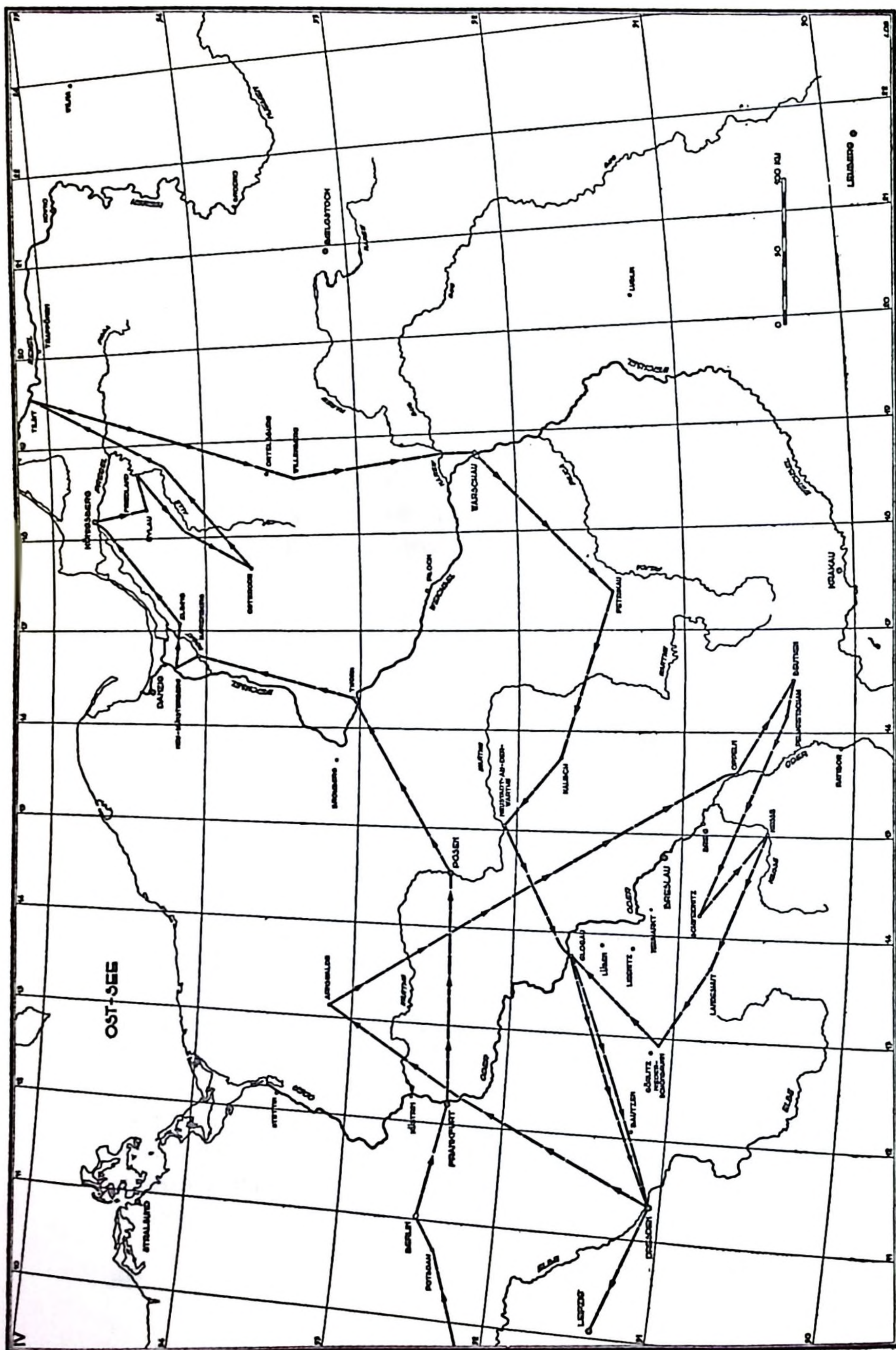
verhaal klinkt een sentimentele toon. Hij zegt het zeer eenvoudig, zonder omhaal van woorden. Eén enkele zin slechts. « Ik verliet haar en hem... met grote droefheid. » Hij dacht aan zijn eigen thuis, zó ver en steeds zó na. Voor het eerst gaat ook zijn aandacht naar een politieke gebeurtenis: de ontmoeting van twee keizers en een koning ter gelegenheid van wat men heeft genoemd de Vrede van Tilsit, getekend de 8^e en 9^e juli 1807.

« Eenmaal Polen doorgetrokken, richtten wij ons naar Mariënburg, een klein stadje met een sterke vesting, gelegen in Oud-Pruisenland op omtrent vijftien uren van Danzig, dat een mooie stad is midden een vruchtbaar land, waar men alles vindt in overvloed: men noemt haar de koornzolder der Poolse landen. Er wordt veel koophandel gedreven en men treft er vele Joden aan.

Vandaar ging de tocht naar Neumünsterberg, een groot dorp, gelegen in het vroegere eiland, genaamd de Nogat, met een rivier van dezelfde naam, die een der beste en vruchtbaarste streken bespoelt, die men kan vinden. De boerderijen gelijken meer op een kasteel dan op een pachthof en zijn naar verhouding bemeubeld. Het land is zeer rijk aan graan en vee.

Ook Elbing is een mooie stad, waar men vele magazijnen van de koning aantreft. Over het hele gebied van Elbing, Danzig en Mariënburg strekken zich weelderige landerijen uit. De bevolking is er zoetaardig en zeer genegen. Ja, gelogeerd zijnde bij een welhebbend man, bad deze mij bij hem te blijven. Hij verzekerde mij dat hij mij gelukkig zou maken en beloofde nog meer andere dingen. Ik peinsde echter voortdurend aan het volbrengen van mijn lot en daar ik aan mijn familie geen ongerechtigheden wilde veroorzaken, zo heb ik haar en hem met grote droefheid verlaten.

Deze landen zijn zeer geruïneerd door de oorlog in 't jaar 1807. Verder oprukkend naar Königsberg, hebben wij aldaar de veldslagen van Pruisisch Eylau, Friedland en Osterode bijgewoond tot aan de Memel toe.

De Memel is een grote rivier op dewelke men een tent had gemaakt en de vrede gesloten tussen de Keizers van Frankrijk en Rusland en de Koning van Pruisen.»

Het drijvende paviljoen in het midden van de grensrivier, waar, onder de ogen van de aan weerszijden opgestelde legers de beide grote souvereinen elkaar omhelsden, was een mise-en-scène, waarin men onmiddellijk Napoleon's vaardige hand, zijn gave om op de verbeelding der massa te werken, herkent. Het te grote vertrouwen in het woord van Keizer Alexander is wellicht Napoleon's grote fout geweest en men vraagt zich af hoe de geschiedenis van Europa zou verlopen zijn, indien de Tsaar, aan de overkant der rivier naar zijn raadgevers geluisterd had en Napoleon zijn rijk had laten binnenrukken.

Keizer Alexander wist hoe vurig Napoleon de vrede verlangde, die hij aan zijn soldaten en aan Frankrijk had beloofd, de vrede die hij nodig had om zich in het binnenland te kunnen handhaven en het continentale stelsel in al zijn consequenties te kunnen doorvoeren¹.

«Het is nu voorgoed uit met de oorlogen,» zeiden de soldaten van de «Grande Armée» tot elkaar en de glorierijke dagen van Tilsit deden de bloedige gevechten en alle doorstane ellende vergeten. De Franse troepen betrokken hun winterkwartieren in het verre Oost-Pruisen, terwijl Napoleon koortsachtig de zomercampagne voorbereidde. Zijn doel bleef ongewijzigd: een definitieve vrede op het vasteland, door een sterk bondgenootschap met Alexander, om daarna definitief met Engeland te kunnen afrekenen².

4. OP RUST IN POLEN EN SILEZIE

In de dagen van Tilsit bivakkeerde het regiment rondom Trappöhn en op de Niemen. Als de keizerlijke vredezoekers, de

¹ Brugmans, 120 vv. ² Madelin, VI, 366 vv.

<— Kaart IV. — *De veldtocht in Oost-Pruisen. — Tilsit. — Omzwerfing in Polen en Silezië.*

Pruisenkoning en hun talrijk gevolg vertrokken waren, vond men in Tilsit zelf betere kantonnementen voor de vermoeide troepen. Napoleon was nu naar Parijs teruggekeerd. De vrede van Tilsit had men er met grote vreugde begroet. De Keizer kon zich thans met de staatszaken bezighouden. Hij nam zijn intrek in het kasteel van Fontainebleau. Hij voerde er pracht en praal en het Franse Hof herleefde, zoals in de glorie-dagen van de Zonnekoning. « Pourvou que ça dure ! » — « Als dat maar blijft duren ! » vroeg zich, bekommerd, zijn eenvoudig gebleven moeder af. En intussen rotte en reed het derde Jagersregiment vanuit Tilsit over de hobbelige wegen door de eenzame streken van Oost-Pruisen, doorheen het verarmde Groot-Hertogdom Warschau tot in Piotrkow, nabij de Silezische grens, een tocht van zowat zeshonderd kilometer.

Alvorens naar Parijs te vertrekken had Napoleon te Königsberg nog maatregelen getroffen om de ruitery, — die ontzaglijke hoeveelheden paardenvoerder vergde, — gebieden aan te duiden waar zij zich kon bevoorraden zonder al te ver verwijderd te zijn van de plaatsen waar een nieuw gewapend conflict mogelijk was¹. Zo werden de ruiters der brigade Pajol gelegerd in de dorpen en steden langsheen de Pilica, een bijrivier van de Weichsel. Het werd een hele tocht, ondernomen vanuit Tilsit in de eerste dagen van augustus. Men verwijlde enige dagen te Ortelsburg en vertrok vandaar op 17 augustus over Willenberg door de uitgestrekte woudgebieden van Noord-Polen. Langs onherbergzame streken bereikte men de hoofdstad Warschau op 23 augustus. Na een dag oponthoud ging de tocht verder, door méér vruchtbare gewesten tot Piotrkow, waar men zou blijven tot begin december. Het was daar dat Kenis ziek werd.

Ziehier hoe hij de tocht Tilsit-Piotrkow verhaalt :

« Vandaar [Tilsit] trokken wij naar Willenberg, een klein stadje in Oud-Pruisen, waar het zeer moeilijk was om levensmiddelen te vinden: de inwoners hadden hun woonplaatsen ontruimd en in de dorpen ontmoetten wij niets dan soldaten.

¹ Corr. 12897.

Het was in de maand Augustus [1807]. Men zag de soldaten te allen kant de oogst afmaaien, de granen uitdorsen, malen en er brood van bakken. Het vee zag men overal creperen van een besmettelijke ziekte onder het hoornvee. Men zag de dieren op straat dood liggen en men vond ook vele dorpen geheel uitgestorven tengevolge van een kwade ziekte, die daar heerste.

Eens kreeg ik bevel om een ordonnantie te dragen drie uren ver van mijn logies. De wegwijzer [gids], die ik meenam diende mij echter tot groot verdriet. Na een uur gemarcheerd te hebben vroegen wij aan een koornsnijder of wij nog ver van het dorp verwijderd waren. Deze antwoordde « niedalekko » [het is niet wijd meer] en wees de weg doorheen een mastbos dat in brand stond. In het bos zijnde, zei mij de wegwijzer, dat hij er ook niet goed bekend was en dat hij de minst gevaarlijke weg zou zoeken. Hij zei, dat wij er niet konden passeren, doch dat hij terzijde een weg zou maken. Wat hij ook deed. Doch hij maakte een weg om te gaan lopen en liet mij alleen staan in het brandend bos. Na enige tijd in de duisternis gemarcheerd te hebben, zo werd ik doorheen de bomen een klein lichtje gewaar dat brandde op een watermolen. Daar aangekomen klopte ik op de deur, doch niemand antwoordde mij. Ik sprong wederom op mijn paard en reed naar het dorp, waar ik in de huizen ook niemand aantrof tenzij dode lichamen en enige zieken, die door vliegen en ander ongedierte werden opgevreten. Verder was in het dorp geen mens die in staat was om mij de weg te wijzen. Voortrijdend in het donker hoorde ik, na enige tijd gereden te hebben, enig gerucht in het hout en vond er de mensen uit het dorp, die nog in leven waren. Ik vroeg hen waarom zij niet in hun woonplaatsen bleven. Zij antwoordden mij, dat hun familieleden meestal gestorven waren van de ziekte die daar heerste, dat hun beesten gecrepeerd waren, dat zij in hun kaveten geen levensmiddelen hadden en verplicht waren voedsel te zoeken op het veld. Een hunner had nochtans de goedheid mij de weg te tonen en ik arriveerde 's morgens daar waar ik zijn moest. Een goede les: nooit te veel op een onbekende te vertrouwen.

Van Willenberg trokken wij naar Warschau, maar in grote armoede, want wij vonden er geen levensmiddelen, vooral geen brood. Het was voor ons niet aangenaam, doch erger nog was het voor de inwoners. Al wat zij bezaten werd hen ontnomen. Niet alleen wat zij in voorraad hadden, doch ook nog datgene wat op het veld te wassen stond.

Warschau is een schone stad, waar men veel kooplieden aantreft, vooral Joden. Er is een mooi kasteel en een heerlijke warande. Na daar een halve dag gerust te hebben, ontvingen wij bevel ons te begeven naar Piotrkow en aldaar te blijven tot nader orde. Het is een klein stadje, doch redelijk fraai. Wij bleven er omtrent drie maanden. Ik werd er ziek en was genoodzaakt mij te laten onderzoeken door een dokter, die mij naar het hospitaal stuurde. Ik werd er heen gevoerd op een slechte Poolse wagen, getrokken door twee ossen. Drie maanden bleef ik in het hospitaal: in het begin had ik koorts, daarna leed ik aan geelzucht en tenslotte aan een platte ziekte¹. Ik peinsde zeer veel aan mijn beminde ouders en familie. Vooral als ik mezelf niet meer kon behelpen, herinnerde ik mij hoe mijn beminde moeder mij thuis diende en hielp. Ik dacht voortdurend dat mijn laatste uur gekomen was, doch na zo enige dagen gelegen te hebben verlieten mij de koortsen tengevolge van de hulpmiddelen van een goede dokter en de goede medicijnen die ik van hem ontving. Deze dokter was een Brusselaar. Hij was vol goede zorgen voor mij. »

Terwijl de door het lot begunstigten grote sier maakten in Warschau, de stad der tegenstellingen, van weelde en van armoede, van prostitutie en monnikendevotie, en ook de infanteristen er zich vrij goed doorheen sloegen, hokte de ruitery in de kleine dorpjes, verloren in de bossen, man en paard omringd met hoog paalwerk als beschutting tegen de wolven.

¹ Welke ziekte hier bedoeld wordt is ons niet duidelijk. Bedoelt deze uitdrukking wellicht een ziekte die hem noopt plat te bed te blijven ?

Afb. 7. — Generaal Pajol,
naar een schets van Divisiegeneraal Pajol, zijn oudste zoon.

(Bibliothèque Nationale, Paris.)

De manschappen vergingen er van vuil en ongedierte, vielen ziek, kloegen en sakkerden ¹.

Toen in november 1807, — terwijl in de steden de administratietroepen en de stafofficiëren zich warm ingenesteld hadden om de hevige Poolse winter te trotseren, — de Keizer vanuit Fontainebleau een nieuwe indeling van terrein voorschreef voor de bezetting van Pruisen en Polen ², kwam het tot heftig protest vanwege enige maarschalken, die hun troepen niet wilden zien verhongeren en vergaan in de streken die door de oorlog waren verwoest of uitgezogen door een langdurig verblijf van soldaten. Het werd een openlijke strijd tussen Soult en Davout om het bezit van de Neumark. Davout stuurde er, zonder dralen, enige divisies naartoe waaronder de vier regimenten ruitërij van Generaal Pajol, tot dewelke het 3^e Jagers behoorde en die, volgens de Keizer, een onderkomen moesten vinden in de provincie Küstrin. Nu weten wij, dat men het met de historische aardrijkskunde niet zo nauw nam, want als Napoleon in zijn decreet van november 1807 de brigade Pajol als bezettingszone de provincie Küstrin aanduidde, dan kon het niet anders of hij bedoelde de Neumark, met Küstrin als hoofdstad, vermits een provincie Küstrin niet bestond. Davout was blijkbaar in zijn recht ³. Het 3^e Regiment Jagers vertrok dus op 7 december uit Piotrkow en kwam op 27 dezelfde maand te Arnswalde aan, na een verschrikkelijke reis van ruim vierhonderd kilometer, waarvan wij in het werk van Pajol de nauwkeurige wegwijzer vinden uitgestippeld ⁴.

Terwijl het regiment op weg was, verbleven de zieken nog steeds in het hospitaal te Piotrkow tot ze... bijna hersteld waren. Zij werden de baan opgestuurd met een ossenspan!

« Terwijl ik in het hospitaal verbleef, vertrok het regiment en kantonneerde te Arnswalde. Wij zieken bleven te Piotrkow tot wij bijna hersteld waren. Doch nog vooraleer wij helemaal

1 Morvan, II, 48. 2 Corr. 13345. 3 Pajol, 293-94. 4 Pajol, 289.

← Afb. 8. — *De Slag van Eylau (8 Februari 1807) door Gros.*
(Museum van het Louvre, Paris. Archives Photographiques, Grand Palais, Paris.)

genezen waren, ontving de directeur van het hospitaal bevel ons te evacueren en wij waren genoodzaakt op reis te gaan in 't midden van de Winter en nog niet hersteld zijnde. Wij werden langzaam vervoerd, want wij bekwamen ossen om ons te transporteren. U kunt wel peinzen wat een aangename reis wij maakten...

Verder passeerden wij door Kalisch, Neustad [a. Warthe], Glogau en Dresden. Kalisch is een fraaie Poolse stad, liggend niet wijd van de rivier. Men vindt er vele kooplieden en Joden. Glogau in Silezië is een grote stad en zeer commercant. Het is een zeer vruchtbaar land in granen en alle soorten van vee. De inwoners zijn er goedaardig en medelijdend, vooral tegenover de vreemdelingen. Zij zijn zeer proper, hoofdzakelijk in hun lijnwaad, want al is 't half versleten, men zou het voor nieuw aanzien. Hun bedden zijn uitermate schoon en zij gebruiken ook een pluimbed in plaats van een sarge of een ander deken, zoals ook meest de mode is in Duitsland. Hun woonplaatsen zijn maar klein, doch uitermate rein en meestal beschilderd. Men treft er veel mastbossen aan en vooral veel wild.

Dresden is eveneens een schone stad. De huizen zijn er meestal gebouwd met vierkante keien, die men haalt uit de groeven, omtrent vier uren van de stad. Men transporteert hen op de Elbe. Men ziet er ook een groot arsenaal en een schoon hof buiten de stad, genaamd Zwingershof, en meer andere curieuse dingen.

Arnsvalde is een kleine stad, liggend aan grote bossen, aangenaam voor liefhebbers van de jacht, want wild is er in overvloed, zoals wilde reeën en wilde varkens. Het land is zeer vruchtbaar in granen. Fruit is er in overvloed, onder meer pruimen, die aldaar gedroogd worden en alzo naar andere landen verzonden worden. De inwoners zijn er zeer gemeenzaam. De soldaat wordt daar zeer bemind. Ja, men moet er zich niet over verwonderen zo men daar de baas of de bazin de soldaat zag uitgeleide doen en zijn ransel dragen.»

Waarom men dit ziekenkonvooi een omweg van tweehonderd

kilometer liet maken, langs Glogau en Dresden, is ons niet duidelijk geworden. Was het omwille van het ossenspan?

Intussen was de twist onder de maarschalken omtrent de toegewezen bezettingszone nog steeds niet geluwd. Men deed eindelijk beroep op de Keizer en deze vond niet beter dan de brigade Pajol te doen verhuizen naar Silezië. De generaal, die toevallig te Danzig op bezoek was bij zijn aanstaande schoonvader, Maarschalk Oudinot, werd ijlings teruggeroepen, toen men einde januari 1808 te Küstrin het keizerlijk verplaatsingsbevel ontving. Het mooie leven van Kenis en zijn makkers bij de vriendelijke bevolking van Arnswalde was van korte duur geweest, want op 22 februari werd het vertreksein gegeven. Het regiment, — 636 man en 667 paarden, — aangevoerd door Kolonel Charpentier, was op 2 maart te Glogau, waar men een paar dagen oponthoud kreeg, evenals te Lüben, te Neumarkt en te Breslau, waar de Gouverneur van Silezië de troepen schouwde. Over Brieg ging het nu verder naar Oppeln en Beuthen, waar men aankwam op 15 maart om er te blijven tot in de maand juni.

Het tekort aan voedsel voor mens en dier liet zich al sterker en sterker gevoelen.

Intussen ging het Napoleon in Spanje niet naar zijn zin. In juli capituleerde een Frans leger van 17.000 man in Zuid-Spanje bij Baylen en op 1 augustus landden 13.000 Engelsen onder Wellesly, — de latere hertog van Wellington, — in Portugal. De Keizer was genoodzaakt een gedeelte van zijn troepen uit Duitsland terug te trekken en toch moest hij de Oostenrijkers van nabij gadeslaan en een sterke legermacht op hun grenzen beschikbaar houden: het zou anders wel eens kunnen uitlopen op een samenbundeling van de Oostenrijkse, Russische en Pruisische strijdkrachten¹. « Vermits Oostenrijk zich bewapent, moeten wij ons ook bewapenen, » schreef Napoleon vanuit Toulouse aan zijn broer Jérôme². Het hele leger kwam in beweging. Op Maarschalk Davout rekende de Keizer om de Oostenrijkers in bedwang te houden en de lichte ruitery van

¹ Cambridge, 317. ² Corr. 14230.

Pajol zou hem hierbij uitstekende diensten bewijzen¹. Hij zou zo dicht mogelijk bij de Oostenrijkse grens stelling nemen en met dat doel kwam het 3^e Regiment Jagers op 1 september naar Neisse en op 10 september naar Landeshut met een vooruitgeschoven stelling te Schönbrunn op de Oder, bezuiden Ratibor, in de woeste uitlopers van de Witte Karpaten. Kenis vat dit alles in weinige woorden samen. Hij had zeker, evenmin als zijn makkers, de betekenis en het doel van deze voortdurende troepenverplaatsingen begrepen. Waarom ook zou een gewoon soldaat, een conscrit, trachten de plannen der opperste legerleiding te doorgronden? Hem interesseerde het land en het volk. De zomeruitstap van Arnswalde naar Schönbrunn, van maart tot september 1808, wordt aldus verhaald:

«Vandaar [Arnswalde] trokken wij naar Oppeln, gelegen in Oppersilezië aan de Oder in een plat land, met uitgestrekte bossen, waarin men veel wild aantreft. Er zijn grote ijzergieterijen. De bevolking is er zeer arm. Het is niet ver van Polen waarmede het veel gelijkenis vertoont.

Van Oppeln ging het naar Beuthen, een klein stadje niet ver van daar. Wij werden er gekantonneerd en kort daarna vertrokken wij naar Peiskretscham, eveneens een kleine stad. Oppersilezië is maar een arm land, evenwel nog wat beter dan Polen. De levensmiddelen zijn er goedkoop, doch er is weinig geld. De inwoners zijn er zeer onrein en dom. Men vindt er vele ijzermijnen en -gieterijen. Vandaar marcheerden wij naar Schweidnitz, een mooie stad met een schone Jesuïtenkerk, liggend in een vruchtbaar land. Verder naar Neisse, een schone stad met een fraai, sterk kasteel, in hetwelk wij gekazerneerd werden en schier opgegeten van het ongedierte. Het is een vruchtbare streek, rijk aan granen en hoornvee. De inwoners zijn er aangenaam en proper. Zo naar Landeshut, alwaar wij bij de burgers gelogeerd waren. Men drijft er een grote handel in granen, vlas en lijnwaad. Men vindt er grote, schone blekerijen en fijn lijnwaad, dat er goedkoop is. Te Schönbrunn,

¹ Pajol, 298.

waar wij daarna aankwamen, is een put met kostelijk mineraal water, dat zeer gezocht wordt. Het heeft een bittere smaak en is geelachtig van kleur. Men zegt dat er ook diamantmijnen zijn. »

Enige conscrits van het 3° Regiment Jagers waren intussen ook naar de Spaanse grens gezonden met ruiters van andere regimenten¹. Een van hen, Simon Pallin uit Brussel, behorend tot de groep van Kenis, is er krijgsgevangen genomen en men heeft nooit meer iets van hem vernomen.

5. EVEN NAAR LYON EN TERUG NAAR HET STRIJDTONEEL IN OOSTENRIJK EN HONGARIJE

Het zag er uit alsof Napoleon's krijgskans gekeerd was. Een maand na de catastrofe van Baylen in Spanje werd het leger van Junot bij Vimeiro in Portugal verslagen. De enige bondgenoot op wie Napoleon dacht te mogen rekenen, de Keizer van Rusland, zag zijn vloot bij Lissabon genomen en naar Engeland gevoerd. Er was een nieuw element in de strijd tussen Engeland en Frankrijk: in Spanje opereerde een Engels expeditieleger van beroepssoldaten dat het Spaans verzet steunde en de Spaanse guerrilla schraagde tot grote schade voor Napoleon².

In Frankrijk was de stemming er niet op verbeterd. In Pruisen vormden zich geheime genootschappen om de opstand voor te bereiden. Oostenrijk ging voort met zijn leger uit te breiden en zijn bewapening te versterken³. In september-oktober 1808 kwamen de beide keizers, Napoleon en Alexander, samen te Erfurt, omringd door een massa vazal-vorsten, prinses, hertogen. In plaats er van dat het bondgenootschap met Alexander verstevigd werd, kreeg Rusland meer macht in Midden-Europa en weigerde de Tsaar het verder bewapenen van Oostenrijk te verbieden. Aan zijn zuster, grootvorstin Catharina, schreef

1 Corr. 14092. 2 Presser, 411. 3 Pajol, 298.

hij : « Bonaparte houdt mij voor een dwaas, maar wie het laatst licht, licht het best. »¹ Op 18 oktober was Napoleon terug te Parijs, hij voelde zich bedrogen en verraden. Op het einde derzelfde maand vertrok hij opnieuw naar Spanje. Hij zou nu troepen wegtrekken uit Duitsland, doch hij mocht Oostenrijk niet onbewaakt achterlaten.

Vooraleer uit Erfurt te vertrekken had Napoleon het decreet ondertekend (12 oktober 1808) waarbij het Rijnleger werd opgericht onder bevel van Maarschalk Davout. Verschillende regimenten, waaronder het 3^e Jagers, moesten zich te Frankfurt-a.-Main verenigen om er nieuwe orders af te wachten².

Op 1 november waren twee eskadrons van het 3^e Regiment Jagers op weg naar Frankfurt en op 1 december ontvingen zij aldaar bevel zich te begeven naar Lyon om er in de omgeving (te Vienne) gekantonneerd te worden. Kenis verhaalt de verplaatsing aldus:

« Te Schönbrunn ontvingen wij bevel ons te dirigeren naar Frankfurt-am-Main over Glogau, Dresden, Leipzig en Hanau. Te Frankfurt werden wij met grote eer ingehaald door de municipale raad wegens de overwinning, die wij hadden behaald in het leger. Wij bekwamen er een dubbel rantsoen en wijn. Wij kregen er een nieuw bevel ons te begeven naar Lyon, trekkend door Strasbourg, Sélestat, Colmar, Belfort.

Sélestat in Elzas is een schone stad met schone bruggen. Elzas is een zeer vruchtbaar land in granen, wijn, vee en paarden. De bevolking is zeer zoetaardig, liefstallig tegenover de mensen. Men vindt er de schoonste steden en forteressen.

Belfort is een schone stad met een sterk kasteel op de top van een berg, ja, schier onoverwinbaar. Horlogemakers zijn er in overvloed. Vandaar dirigeerden wij ons op Lorreinen, passeerden door Metz, Nancy en Toul. Metz, een grote stad met een sterk kasteel en een sterke forteresse. De kathedraal is een der schoonste die men kan zien. De Joden hebben er ook een synagoog en een afzonderlijke wijk in de stad. Zij drijven daar

¹ Brugmans, 157. ² Corr. 14376.

een drukke handel. Nancy, de hoofdstad van Lorreinen is verdeeld in een oude en een nieuwe stad. De nieuwe is zeer schoon gebouwd met regelmatige straten. De kathedraal is magnifiek. Het land is zeer vruchtbaar in granen en wijnen. Toul ligt rondom in vruchtbare wijnbergen. Er is een seminarie met heel veel studenten en er zijn twee abdijen in de voorstad. De Lorreinen zijn niet zo minzaam en medelijdend als hun naburen. Het zijn grote en robuste mensen, zij rouleren graag, vooral als cantinier en volgen aldus de legers. Het zijn goede soldaten. Neufchâteau, een schone stad met een schoon hof op een berg. Er zijn vele kloosters. Het ligt in een vruchtbaar land, vooral in wijn. Besançon is een grote stad, schoon en wel bebouwd. Men vindt er vele horlogemakers. De horloges verkoopt men daar per dozijn. Het is een vruchtbaar land, maar een weinig bergachtig. Men wint aldaar de schoonste witte tarwe en men bakt er ook schoon brood. Salins is een schone stad aan een machtige rivier [Rhône]. Men vindt er een belangrijke zoutziederij.

Toen wij te Lyon aankwamen, ontvingen wij er terstond bevel om in garnizoen te gaan te Vienne in Dauphiné. Wij werden er bij de burgers ingekwartierd. Deze waren zeer goed-aardig en medelijdend. Het is een ouderwetse stad, gelegen aan de Rhône, in een zeer vruchtbaar land met granen, fruit en wijn, doch zeer bergachtig.»

In de buurt van Lyon zijn nu twee divisies met een totaal van 20.000 manschappen verenigd. Op 7 januari 1809 deelde Napoleon vanuit Valladolid in Spanje aan Prins Eugène mede, dat het mogelijk was de troepen vanuit Lyon naar Italië te zenden, zodat men daar zou beschikken over 95.000 man¹. Zulks met het oog op de oorlog tegen Oostenrijk, die onvermijdelijk was. Inderdaad, in Oostenrijk was men vol bewondering voor het Spaanse verweer tegen Napoleon en men vroeg zich af of het Tirolse bergvolk niet tot dezelfde guerrilla in

1 Corr. 14661.

staat zou zijn. Het Oostenrijks nationaal patriottisme kristalliseerde zich rond het Huis van Habsburg. Men mocht veronderstellen dat de Keizer van Rusland lijdzaam zou toezien als Oostenrijk zijn Franse vriend enige moeilijkheden zou berokkenen. Het kwam er nu voor Napoleon op aan, wilde hij zijn geschokt prestige herstellen, hard en vooral vlug toe te slaan. Met koortsachtige ijver werd de veldtocht voorbereid. In de nacht van 22 op 23 januari 1809 keerde Napoleon, onverwacht, terug in de Franse hoofdstad. De publieke opinie giste onraad en was ongerust. Nieuwe legers werden uit de grond gestampt. Alle reservisten, alle vrijgestelden van vroegere klassen werden opgeroepen. Dat leverde hem 140.000 Franse recruten op. Uit Spanje werden legereenheden teruggeroepen, o.m. de beroemde Keizerlijke Garde. Alles wat elders kon gemist worden zou de weg naar Duitsland, Beieren en de Oostenrijkse grens inslaan. Op 21 februari beval Napoleon vanuit Parijs, de vorming van een 4e legerkorps van de « Grande Armée » onder leiding van Maarschalk Masséna. Ook de ruitrijregimenten, die in de buurt van Lyon op orders wachtten moesten zich onder Masséna's bevel stellen¹. Het verzamelpunt Strasbourg werd op 4 maart naar Ulm verlegd. Er was haast mee gemoeid. « Zij zullen er zich onmiddellijk en langs de kortste weg heen begeven. Aldaar aangekomen zullen zij nieuwe bevelen ontvangen. »²

Napoleon wilde indruk maken op de Russische Keizer. Daarom schreef hij op 6 maart een brief aan de Franse gezant te Moskou waarin hij een opsomming gaf van de troepen die klaar stonden om tegen Oostenrijk op te rukken. Daarin luidde het o.m. « Op 20 maart zal de Hertog van Rivoli (Maarschalk Masséna) te Ulm zijn met 20 regimenten infanterie, 10 regimenten ruitrij en 60 stukken geschut. » En de brief eindigde aldus: « De Oostenrijkers zullen er zich rekenschap van geven dat wij niet allen gedood zijn op het vermaarde slagveld van Roncevaux. »³ De zinspeling op de nederlagen in Spanje was duidelijk.

1 Corr. 14795. 2 Corr. 14844. 3 Lettres inédites, I, 289.

Eenmaal in Beieren concentreerde Masséna zijn troepen op de linkeroever van de Lech, tussen Landsberg en Schöngau. In zijn « Mémoires » geeft deze maarschalk uiting aan zijn bewondering voor de ruitery die hij langsheen de boorden van de Lech gekantonneerd had: « De ruitery was indrukwekkend, gezeten op Ardeense paarden, klein maar flink gebouwd, sterk en kloek. Geen enkele der mannen had minder dan twee jaar dienst en een zeker aantal telde er zelfs tot tien. »

Het was in die dagen dat Andreas Hofer het sein tot de opstand gaf in Beiers Tirol. Luisteren wij even naar Kenis:

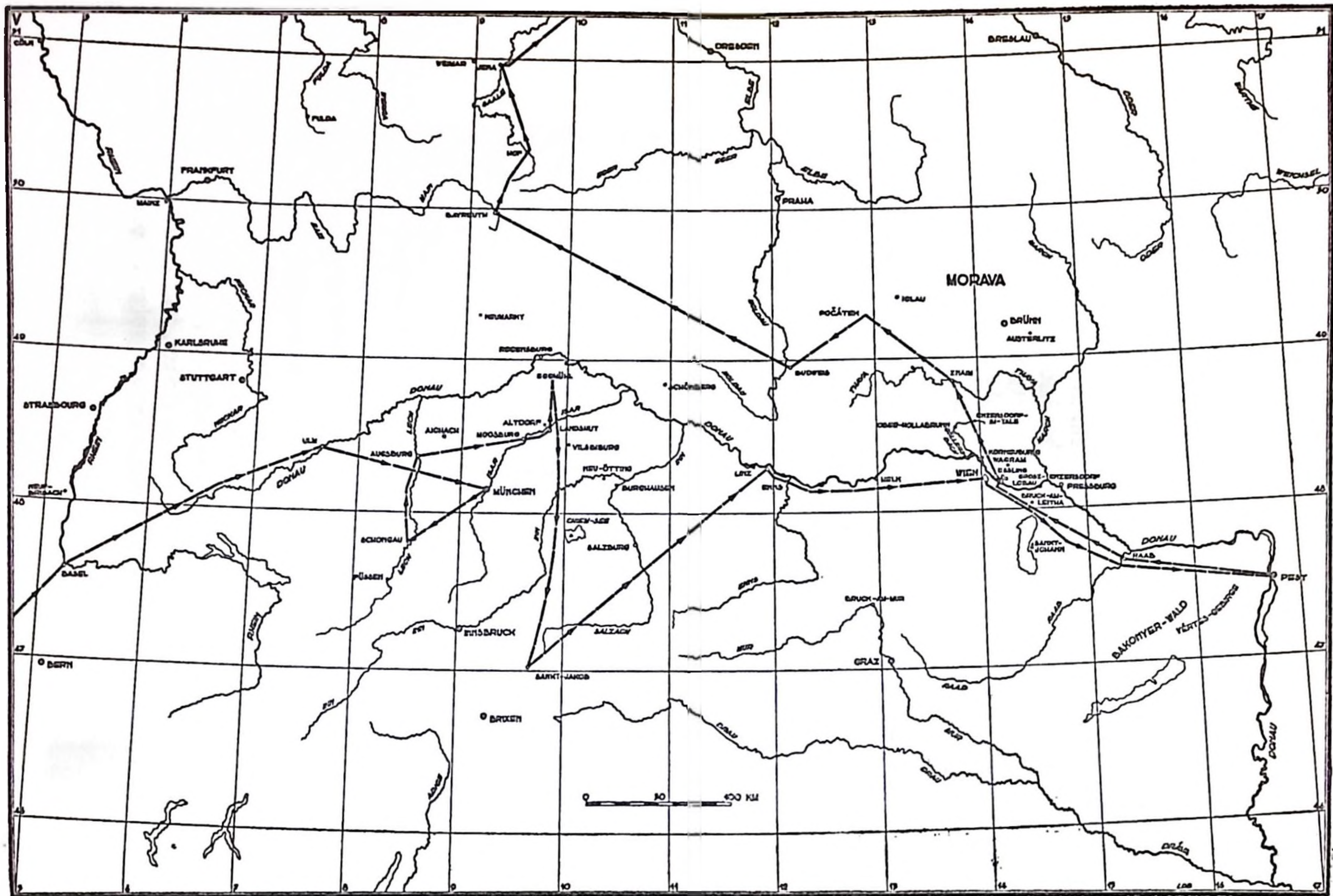
« De 6^e April [1809] werd ons bevel gegeven te vertrekken naar Ulm. Wij passeerden de Rijn te Basel in Zwitserland, een schone stad verdeeld in Groot- en Klein-Basel. Deze twee steden zijn met elkaar verbonden door een brug over de Rijn, gemaakt van hout en steen. Het is een zeer vruchtbaar land.

Ulm is een schone stad, zeer bevolkt en liggend in een heerlijke vlakte.

Van Ulm naar München, een van de schoonste steden van Duitsland. Men ziet er een prachtig paleis, hebbend 2.060 vensters, 20 grote zalen en 16 keukens. Men zegt ervan, dat het het grootste is van geheel Europa.

Vandaar begaven wij ons naar Schöngau, een klein stadje gelegen aan de Lech, waar men ziet een oud kasteel. Daar is het dat wij begonnen te vechten tegen de Tirolers, want het grenst aan de bergen van Tirol, die opgekropt waren met partizanen. Wij ontvingen er order ons ogenblikkelijk te dirigeren naar Augsburg en wij zagen hoe bedroefd de inwoners van Schöngau waren, zij vreesden de komst van de vijand, die zij elk ogenblik na ons vertrek konden verwachten. »

Dat onze conscrit gewaagt van het passeren van de Rijn te Basel in Zwitserland, dat neutraal was, zou wel enige verwondering kunnen baren. Doch wat hij schrijft is zeer juist. In haar haast om zo spoedig mogelijk te Ulm aan te komen, in uitvoering van het bevel van de Keizer, had de legerleiding niets ontzien. Morvan geeft daarvan volgend voorbeeld :

« Generaal Molitor, komend van Lyon, met zijn troepen, verneemt dat de brug over de Rijn te Brisach nog niet in orde is. Onmiddellijk en onder bedreiging het vuur te openen, dwingt hij de stad Basel haar poorten te openen en, na de Zwitserse neutraliteit geschonden te hebben, passeert hij de Rijn. »¹

Wat Kenis verder opmerkt betreffende de angst der Beieren uit Schöngau voor de Tirolers, strookt met de historische werkelijkheid. De opstand in Beiers Tirol, aangevoerd door de herbergier Hofer en de Pater Capucijn Haspinger, was eigenlijk meer een particularistische en clericale reactie tegen de Beierse taalgenoten, die dienstplicht ingevoerd hadden en kloosters ophieven, dan een nationale strijd tegen de Fransen². In de Regimentsgeschiedenis van het 3^e Jagers, waarvan het handschrift bewaard wordt in het Archief van het Franse Leger te Vincennes (Parijs), vinden wij over dit gevecht volgend relaas: « Dezelfde dag (13 april) had een afdeling van het 3^e Jagers in Tirol een treffen van zeer ernstige aard met de Tirolers, die verschillende gevangenen maakten (1 gesneuvelde, 83 krijgsgevangenen). De Kolonel, die de 14^e te Schöngau was om de opstandelingen te observeren, vernam van een koerier van de Keizer dat de Franse en Beierse troepen langs alle zijden ingedrukt door de Tirolers, genoodzaakt waren zich terug te trekken. De opstandelingen, onder leiding van een stoutmoedig aanvoerder hebben de brug van Füssen vernield. Overal zijn de verbindingen met Tirol onderbroken, de bergpassen zijn versperd, de bruggen opgebroken, enz. De Tirolers zijn volop in opstand. »³

Intussen was op 9 april de Oostenrijkse oorlogsverklaring op het Keizerlijke hoofdkwartier bekend gemaakt. In tegenstelling met 1805, toen de Fransen in Oostenrijk oprukten, was het nu de Oostenrijkse hoofdmacht, die Beieren binnenviel. Het zou

1 Morvan, II, 158. 2 Bartstra, 490. 3 Bonie, 230.

echter aan Napoleon nu, in 1809, meer moeite kosten om Oostenrijk alleen te overwinnen dan om in 1805 Oostenrijk en Rusland tezamen te verslaan. Hij verliet Parijs en begaf zich naar het front, na vooraf nog zijn orders gegeven te hebben. Maarschalk Masséna moest vanuit Augsburg de vijand tegemoet. Hij zou de rechtervleugel van het leger vormen. Maarschalk Davout won op de linkervleugel de slag bij Tengen en de ruitery van Generaal Marulaz (3e en 14e regimenten Jagers) geraakte slaags met de in aftocht zijnde troepen van de Oostenrijkse Generaal Nordmann, na vanuit Augsburg over Ainach en Moosburg op 21 april doorgedrongen te zijn tot Altdorf, een soort voorgeborcht van Landshut op de weg naar Regensburg¹. Aldus de regimentsnota's, doch Kenis verhaalt het op zijn manier en vergeet niet melding te maken van de Fuggers, die ook te Antwerpen zeer bekend waren.

« Augsburg is een grote stad, zeer vermaard door de zilver-smederij en de graveerkunst, die aldaar beoefend worden. Het stadhuis is uitnemend schoon en heeft zijns gelijke niet in het hele keizerrijk. Men vindt in een voorgeborcht een gebouwen-groep genaamd de Fuggerij of het kwartier van Fugger. Dat zijn honderd en zes huizen, die een hertog heeft laten bouwen voor de arme burgers, die door ongelukken tot verval gekomen zijn.

Wij arriveerden er te middernacht, posteerden er omtrent twee uren en trokken door naar Landshut, passerend door Moosburg, waar wij het Oostenrijks leger tegemoet kwamen en slag leverden. Wij drongen door tot Landshut, zonder sterke slagen, tot ongeveer een uur van de stad, alwaar het Oostenrijks leger geheel samengetrokken was, zodat wij genoodzaakt waren ons ook te groeperen. Nu, de legers verenigd zijnde, gingen wij tot de aanval over en wonnen de slag. Wij veroverden heel hun trein: poederwagens, pontons en krijgsgereedschap. Die bagage was ongelooflijk, want in geheel de stad en buiten de stad was het één park. Wij waren verplicht er ons

¹ Bonie, 231 - 232.

een weg door te banen over de berg aan de rechterzijde van de stad, alzo de vijand achtervolgend op de baan naar Regensburg. »

Vanuit Landshut, waar hij intussen was aangekomen, gaf Napoleon zijn bevelen : « Maarschalk Masséna moet zich met zijn drie divisies in beweging zetten in de richting van Eckmühl om de vijand te omsingelen; de Keizer zal mede oprukken. »¹ Het bevel werd stipt uitgevoerd, doch niet zonder moeilijkheden. Luitenant Simon van het 3° Jagers vormde met 50 ruiters de voorwacht van de divisie Marulaz², die de wijkende Oostenrijkers achtervolgde op de grote baan, die van Landshut over Burghausen in de richting van Salzburg leidde. Het dorpje Vilsbiburg werd voorbij geschoten en ook Schönberg in de richting van Neumarkt. 's Anderendaags, de 23° april, zou het tot een hevig gevecht komen in de buurt van Neu-Otting, waar het 3° Jagersregiment weerstand bood aan een in aantal veel sterkere vijand, die talrijke krijgsgevangenen maakte, meestal gewonden. August Peltzer uit Stolberg ontving er vier sabelhouwen op het hoofd, doch wist nog te ontsnappen. Het regiment telde vijf doden, waaronder een conscrit van het jaar XIV, Marcus Frans Van Leuven uit St. Amands-Puurs, dertien zwaar gewonden

1 Corr. 15105.

2 Jacob François Moralez of Marulaz, geboren de 6° November 1769 te Leiskamm, (bisdom Speyer, Palatinaat), kwam bij het leger als « enfant de troupe » en werd dus op kosten van het regiment opgeleid in het 2e Huzaren. Doorliep al de graden en nam deel aan de veldtochten van de republiek in België, Vendée, op de Rijn en in Zwitserland. Was pas brigadier toen hij met zijn groep na de slag van Zürich in gevecht geraakte met de Russen : hij maakte 400 gevangenen en ontving vijf vuurwonden in de borst. Door zijn moedig gedrag in het leger van de Rijn verwierf hij een eredegen. Als Generaal (1804) diende hij tijdens de oorlog in Pruisen. Veroverde 27 stukken geschut in de slag bij Golymin, voerde verschillende ruiterschijns aan in de slag van Eylau en deed een korps van 5.000 man de wapens neerleggen bij Labiau. Te Wagram nam hij elf stukken geschut en versloeg drie bataljons in slagorde. Hij had de gewoonte aan het hoofd van de huzaren onder de kreet « Marulaz ! » zijn ruitertijl in het gevecht aan te voeren. Een gevaarlijke wonde aan het been verplichtte hem op rust te gaan. Bevorderd tot Divisie-generaal (12 Juli 1809) trok hij zich terug te Besançon, waar hij tot het einde van het Keizerrijk het bevel over de stad voerde. Hij deed haar in 1814 gedurende een belegering van vier maanden stand houden. Dit feit deed Napoleon zeggen : « Ik wist dat Marulaz moedig was, maar ik meende Besançon ingenomen. » Bij de tweede terugkeer der Bourbons werd Marulaz op rust gesteld. Hij was in 1808 tot Baron van het Keizerrijk verheven. (Nouvelle Biographie Générale. Paris, 1865. T. XXXIV, p. 108.)

en twaalf gewonden, die krijgsgevangen werden genomen, w.o. vier Belgen¹.

Kenis, die onder de lichtgewonden was, geeft volgend relaas:

« De 22e arriveerden wij te Eckmühl waar wij 's avonds bivakkeerden bij een watermolen. Wij hadden levensmiddelen in overvloed, doch wij moesten nog fel stoken om ons te verwarmen. De 23^e omtrent middernacht werden wij aangevallen door de Hongaarse huzaren. Deze behaalden geen voordeel, doch tegen het kriecken van de dag vielen zij opnieuw aan, zodat wij verplicht waren slag te leveren. De ganse dag duurde het vechten voort tot 's avonds toen hun leger versterkt werd door een korps komend uit Italië en dat ons samen met het andere attakeerde, ons overmande en heel ons regiment in wanorde bracht. Daar ik het piket had, bevond ik mij onder de laatsten bij de aftocht. Ik geraakte aldus tussen de Hongaarse huzaren en werd door hen, gedurende enige tijd, krijgsgevangen gehouden. Maar gelukkiglijk herwon ons regiment een weinig veld en kon ik ontsnappen. Kort daarna leverden wij hun een erge slag tijdens dewelke ik aan mijn rechterhand gewond werd. Schier heel ons regiment was gevangen, gesneuveld of gekwetst. Gewond zijnde begaf ik mij naar een klein stadje waar de ambulanciers waren en de 24^e 's morgens ontvingen de gewonden bevel zich te begeven naar Augsburg, alwaar wij verwezen werden naar Schulling een klein stadje, waar wij gelogeed werden op een dorpje genaamd St. Jacob. Wij bleven er tot onze blessuren hersteld waren. Het is een vruchtbaar land. Graan en hoornvee is er zeer veel. De inwoners zijn er vuil en onderhevig aan de krawagie. »²

De zegevierende opmarsch van het Franse leger door het Donaudal werd nu voortgezet. Na enige schermutselingen, waarbij Karel Louis Pruvoost uit Damme een steek in de zijde bekwam, draafde het 3^e Jagersregiment, de 24^e april, verder in de richting van Linz. Op 6 mei was het over de Enns, de

¹ Bonle, 233 - 234. ² Huiduitslag, inz. schurft.

8° te Melk. Op 12 mei werd Wenen ingenomen en geplunderd. Napoleon logeerde weer op Schönbrunn, in het paleis en tussen de meubels van de Habsburgers. Maar het waren niets dan slechte tijdingen, die hij er ontving: Prins Eugène was in Italië verslagen, Tirol was in opstand, de Oostenrijkers waren Warschau binnengerukt, terwijl de Tsaar toekeek zonder te verroeren¹. De strijd moest voortgezet worden, harder ongenadiger dan ooit. Het eerste treffen met de vijand, na de intocht in Wenen werd een nederlaag: de beroemde slag van Aspern en Essling op 22 mei werd verloren na een noodlottig gevecht, — Maarschalk Lannes was onder de gesneuvelden, — dat tot de overwinning zou hebben geleid waren de Oostenrijkers er niet in geslaagd de enige brug over de Donau te vernielen (dank zij het wassen van het water, zodat het leger in twee gesneden werd)². Napoleon was niet door Aartshertog Karel, maar door de Donau overwonnen³. Het was een gruwelijke slachting geweest en voor de gewonden, die op het eiland Lobau achterbleven, was het een hel.

Kenis heeft de ramp van Aspern-Essling niet meegemaakt. Wanneer hij het herstellingsoord van St. Jacob verliet, zegt hij niet. Wij hebben redenen om aan te nemen, dat hij rond 1 juni te Wenen aankwam en een paar dagen later te St. Jan en St. Peter in Hongarije, zowat tachtig kilometer voorbij Wenen, vermits hij aldaar tot brigadier werd bevorderd. Wij hebben de datum weergevonden in het regimentsregister te Parijs: 6 juni 1809.

In de slag bij Essling telde het 3° Jagers een en twintig doden, waaronder vier conscrits, die tot de lichte van Kenis behoorden: drie landgenoten, t.w. August Berthe uit Edingen, Frans Van Laere uit Bertem en Jan Hendrickx uit Kortenaak, evenals één Duitser: Niklaas Winantz uit Aken.

Het regiment was nog maar amper bekomen van de verschrikking bij Essling of het werd naar Hongarije gezonden, via Bruck, om de linkerflank te ondersteunen van het leger van

1 Brugmans, 158. 2 Presser, 415. 3 Driault, II, 302.

Prins Eugène, dat op Raab marcheerde. Kenis zal alle bijzonderheden over die tocht mededelen:

«Hersteld zijnde, vertrokken wij weder naar het leger. Onze marschroute ging naar Wenen, de hoofdstad van Oostenrijk, passerend door Linz en Enns aan de Donau. Linz, een schone stad, met een prachtig hof of kasteel, dat helemal in de grond is geschoten en verbrand, alsook de stad waar enige huizen van overgebleven zijn. Ook de schone brug vóór de stad, die uitnemend lang was, is totaal vernield. Ja, het was schromelijk om aan te zien, want men vond er niets als dode lichamen. De rivier was er van opgepropt en men kon er schier een brug van maken. Enns is eveneens een mooie stad aan dezelfde rivier. Het is er een vruchtbaar land. Zo kwamen we verder in Schönbrunn, een schoon dorp met een prachtig kasteel, warande en heerlijke tuin.

Te Wenen aangekomen, kregen wij opnieuw order ons te dirigeren op Hongarije. Wenen is schoon door zijn voor-geborchten, want de stad zelf is maar klein, zij ligt in een aangename streek, vruchtbaar land in granen en hoornvee. De huizen zijn er tot vijf verdiepingen hoog gebouwd en men vindt er vele woonplaatsen onder in de aarde.

Wij marcheerden dus verder naar Hongarije en trokken door St. Jan en St. Peter, een schoon groot dorp waar wij enige dagen gebivakkeerd hebben en waar wij het regiment ver-voegden. Ik werd er ontboden bij de Kolonel, die mij zeide dat hij mij tot brigadier had benoemd en dat ik 's anderendaags voor het regiment zou ontvangen worden. Dezelfde dag ont-vingen wij bevel om te vertrekken naar Pest, doorkruisend geheel Hongarije tot omtrent drie uren van de stad, marche-rend dag en nacht, altijd maar de partizanen achtervolgend. Wij hadden geen rust en waren zodanig vermoeid, dat wij schier onbekwaam waren om onze dienst te doen gelijk het behoorde.

Afb. 9. — Slag van Friedland (14 Juni 1807), door H. Vernet. —>
(Kasteel van Versailles.)

Hongarije is een schoon land, vruchtbaar in granen en wijnen en vee. Men vindt er de prachtigste ossen van geheel Europa. De paarden zijn er zeer klein, maar zeer goed van aard. Zij zijn Winter en Zomer in 't veld en komen niet in de stallen vooraleer zij voor de arbeid worden gebruikt. Ja, men kan ze aanzien als wilde en hun manen zijn zo lang, dat ze op de grond hangen. Men treft er ook buffels aan. Deze zijn zoals een os, maar ze hebben een korte hals, kleine dikke kop met korte dikke hoorns en zijn heel dik van huid. Hun vlees is veel grover. Zij huilen en tieren alsof zij woedend waren. De inwoners zijn kwaadaardig en hardnekkig. De mannen zijn geheel geschikt om soldaat te zijn. Steeds zijn ze geleerd en gespoord. Zij dragen altijd gesnoerde klederen en laten de knevel wassen alsof zij militairen waren. Hun woonplaatsen hebben weinig waarde en zijn zeer onrein. Buiten zijn deze gewit en binnen stinken ze van onreinheid.

Men vindt in Hongarije veel onbebouwd land, grote eikenbossen en uitgestrekte wildernissen. De steden liggen ver van elkander evenals de dorpen. Ja, men kan er vele dagen reizen zonder dorp of stad te ontmoeten, doorkruisend eikenbossen, die krioelen van wilde verken en ander gedierte. »

Inderdaad, de weg naar de stad Pest, die later, in 1873, met Buda zou verenigd worden tot één stad, leidde door het mysterieuse Bakonywoud in een waterarm middelgebergte met kegelvormige dolomiettoppen. In het laagste gedeelte vervaardigde men de befaamde Badacsonywijn, waarvan vele jagers tot hun schade de krachtige eigenschappen ondervonden.

In een der uitlopers van het woud, in het Vertesgebergte, moet het treffen met de Hongaarse huzaren hebben plaats gehad, waarvan Kenis ons verhaalt:

« Gekomen tot op vier uren van Pest, waar wij 's nachts hoopten te bivakkeren, werd zulks ons onmogelijk gemaakt, want, nauwelijks waren wij geïnstalleerd of de spion ver-

← Afb. 10. — Afscheid der Keizers Napoleon en Alexander te Tilsit (9 Juli 1807) door Serangeli.
(Kasteel van Versailles.)

wittigde ons, dat wij omsingeld waren door enige regimenten Hongaarse huzaren met het doel ons krijgsgevangen te nemen. Toen het donker was, gaf de Kolonel ons bevel ogenblikkelijk terug te trekken zonder het minste gerucht te maken, wat wij nauwkeurig deden. Doch ongelukkig voor enigen, die zich aan drank te buiten waren gegaan en die zo dronken waren dat zij ons niet konden volgen, met het gevolg dat zij na korte tijd krijgsgevangen werden gemaakt.»

Terwijl de ruitery van Marulaz en inzonderheid het 3e Jagers-regiment zich weerde tegen de Hongaarse huzaren, had Prins Eugène op tientallen kilometers achter hen de stad Raab, het huidige Hongaarse Győr, belegerd. In het leger van Prins Eugène onderscheidde zich het 112e linieregiment, hoofdzakelijk bestaande uit Brabanders¹. Na een bombardement, dat acht dagen duurde, gaf de stad zich over en moest Aartshertog Johan capituleren. Het was op dat ogenblik, dat het regiment, waartoe Kenis behoorde, arriveerde, juist tijdig om zich bij de Fransen aan te sluiten en de gruwelijke sporen van het moorddadig gevecht om het bezit van Raab te aanschouwen:

« Ontsnapt zijnde, trokken wij in de richting van Raab, dat wij dagelijks hoorden bombarderen. Doch vooraleer wij er aankwamen, hadden de Oostenrijkers reeds gecapituleerd! Langs- heen de wegen zagen wij de sporen van rampzalige veldslagen die daar geleverd waren: sloten en grachten waren gevuld met dode lichamen en lijken van paarden. Men zag te allen kant de wapens glinsteren van de soldaten die gesneuveld waren.

Raab is een schone grote stad, omsloten met wallen en met een versterkt kasteel, gelegen aan de rivier met dezelfde naam. Het is er een vruchtbaar land. Men vindt er schone paarden.»

Het leger van Prins Eugène kon zich tijdig bij het hoofdleger van Napoleon voegen, wat voor de Keizer een voornamelijk factor was. Wij zijn nu volop in de voorbereiding van de slag, die in

¹ Bernaert, 228.

de geschiedenis verbonden zal worden aan de naam van het kleine Oostenrijkse dorp Wagram, op vijftien kilometer ten Noord-Oosten van Wenen en waar Napoleon een van de grootste militaire manœuvres van zijn leven zou volbrengen¹. De slag van Wagram is een van de beroemdste van het hele epos².

6. DE SLAG VAN WAGRAM. VERPOZING IN BOHEMEN NA DE WAPENSTILSTAND

Napoleon had, na de nederlaag van Essling, zijn zo noodzakelijke revanche zorgvuldig voorbereid. Gedurende de maand juni, terwijl de intriges en de opstanden zich vermenigvuldigden en als zovele dreigementen de moeilijkheden zich opstapelden, bracht hij op het eiland Lobau, dat « l'Île Napoléon » heette, zijn legermacht samen. De legerkorpsen, die reeds in Oostenrijk vertoefden en waaronder zich de nog weerbare manschappen bevonden, uit Aspern - Essling ontsnapt, werden aangevuld met het leger van Italië, dat onder Prins Eugène, Aartshertog Johan had verslagen te Raab. Het 3e Regiment Jagers was, na het Hongaarse avontuur, waarover we in het vorige hoofdstuk gewaagden, met de eenheden van Prins Eugène op het eiland Lobau aangeland. Ziehier hoe Kenis de tocht van Raab naar het eiland samenvat:

« Na aldaar [Raab] enige uren verpoosd te hebben, ontvingen wij orders ons te begeven naar het « Île de Napoléon » aan de Donau. Op een uur afstand van het eiland werden er posten uitgezet en ontvingen wij wijn en levensmiddelen, die vanuit Hongarije meegebracht waren. Want voedsel was daar in overvloed. Nadat wij ons tegoed hadden gedaan, vooral aan wijn, zagen wij van alle zijden de escadrons en de bataillons oprukken om zich te verzamelen op hetzelfde punt, zodat wij konden vermoeden dat er iets gebeuren zou. Doormarcherend zagen wij te allen kant onze medebroeders in het gelid, verlangend naar de strijd. Zij waren geheel verarmd want zij

1 Brugmans, 159. 2. Presser, 416.

hadden geen levensmiddelen bekomen, zoals degenen die vanuit Hongarije kwamen. Wij, die van alles voorzien waren, achtten ons zeer gelukkig.»

Geleerd door de tegenspoed, — de vernielde Donaubrug, — die hem de nederlaag te Essling had gekost, zou Napoleon ditmaal niets aan het toeval overlaten. De eilanden ten oosten van Wenen, gevormd door de Donau-armen en waarvan Lobau het grootste was, werden dermate versterkt en voorzien van materieel, dat het mogelijk was binnen enkele uren vijf bruggen over de Donau te slaan: bruggen uit één stuk en bruggen op pontons, meesterwerken van militaire waterbouwkunde. In de eerste dagen van juli was alles kant en klaar. De Keizer leidde persoonlijk al de voorbereidselen tot in de minste bijzonderheden. Hij verloor tevens de vijand niet uit het oog en vergewiste zich van het doen en laten der Oostenrijkse troepen aan de andere zijde van de Donau: Napoleon had tegenover zich een vijandelijk leger van 200.000 man, met 150 vaste stukken geschut en 8 tot 900 stukken veld-artillerie, alles onder het opperbevel van een uitstekend legeraanvoerder, Aartshertog Karel van Oostenrijk.

Napoleon had al zijn kansen gewikt en gewogen, hij had alle strategische mogelijkheden in acht genomen; hij had zijn geheim met niemand gedeeld. Hij wist waar hij de Donau zou oversteken, waar hij zou aanvallen, waar hij zou toeslaan en hij wachtte zijn ogenblik af. Alles stond op het spel en de te spelen partij mocht hij in géén geval verliezen¹. Op 5 juli zou het er op los gaan.

De nacht van 4 op 5 juli was een donkere nacht. Terwijl een verschrikkelijk onweer losbarstte, woedde een geweldig orkaan en stroomde de regen neer alsof er een nieuwe zondvloed over de aarde was gekomen. In geen enkel verhaal over de slag van Wagram ontbreekt de beschrijving van dit ontzettend, ijzingwekkend noodweder. Ook op Kenis heeft het diepe indruk gemaakt:

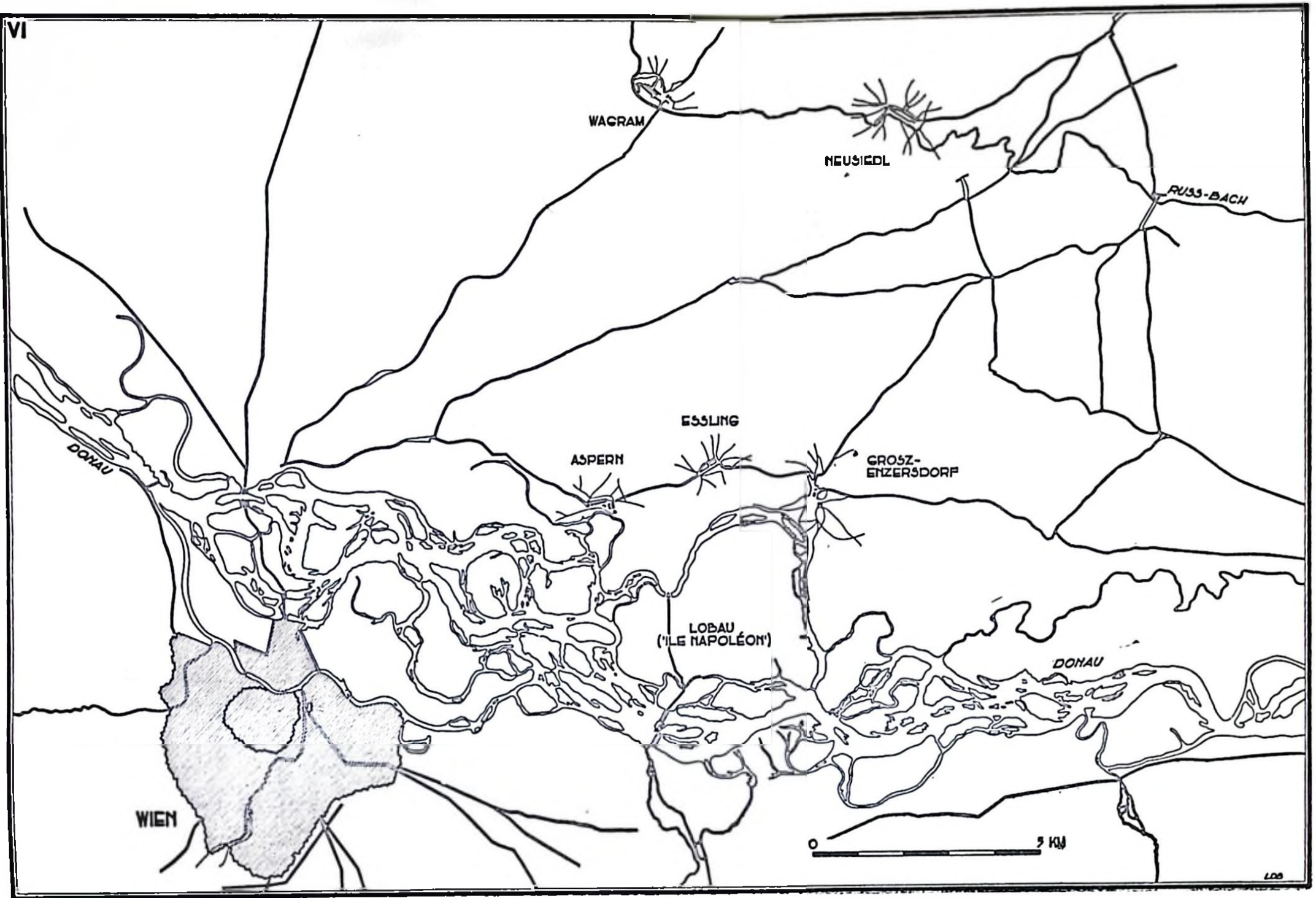
¹ Driault, III, 435.

« De 4e Augustus [lees: Juli] daags vóór wij de tweede maal over de Donau zijn gegaan, arriveerden wij 's avonds rond negen uur op het eiland genaamd «Ile de Napoléon», waar wij niets zagen dan soldaten en krijgsgereedschap en de Keizer Napoleon, als een held, vliegend van het een regiment naar het ander en hen revue passerend.

Doch het ongeluk wilde, dat wij nog veel te lijden hadden van het schromelijk kwaad weder. Ja, het donderde, bliksemde, hagelde en regende alsof het de laatste dag zou geweest zijn. Daarenboven stormde de wind zodanig, dat de bomen uit de grond werden gerukt. Wij bivakkeerden in een bos van niets anders dan mastbomen. Het was ons geoorloofd vuur te maken, maar het regende zozeer dat het onmogelijk was het hout te doen branden. Nochtans enige van de jagers hielden vol en slaagden er in te stoken. Zij presenteerden mij een stuk vlees dat zij op de takken wilden braden. Wij waren nog gelukkig als wij ons lot vergeleken met dat van onze kameraden, die reeds zolang tijd in het bos gekampeerd hadden. Toen wij zagen dat elk ogenblik de gloeiende bommen door de lucht vlogen, kregen wij de overtuiging dat een verschrikkelijke dag aanstaande was. »

Het is inderdaad juist, dat de 4^e te tien uur 's avonds de vijandelijkheden werden ingezet. Vanaf elf uur begon het geschut der artillerie. Te twee uur, na middernacht, waren vier bruggen over de Donau geslagen. Bij het kriecken van de dag, 5 juli, waren de Franse troepen over de rivier en begonnen de gevechten in de vlakte tussen Essling - Enzersdorf en Wagram. De eigenlijke gevechten om Wagram, waar intussen de hoofdmacht van het Oostenrijkse leger zich teruggetrokken had, duurden de ganse 6^e juli. De slag was hevig en het succes werd met wisselende kansen betwist. De overwinning van Napoleon was schitterend, doch niet zo volledig als hij wel had verhoopt. Hij was er niet in geslaagd een omsingelende beweging langs de vijandelijke linkervleugel over Neusiedl en Wagram uit te voeren, zodat het leger van Aartshertog Karel nog tijdig kon

VI

ontkomen en een ordelijke terugtocht volbrengen. De Keizer zette de achtervolging in noord-westelijke richting in met als eerste doelwit het stadje Znaïm. Aartshertog Johan was er anderzijds in geslaagd aanzienlijke strijdkrachten gaaf te houden langs de zuid-oostelijke zijde, in de richting van Pressburg, zodat ook langs die kant waakzaamheid geboden bleef. Het 3^e Regiment Jagers was bij de eerste troepen die, over de brug gekomen, met de vijand slaags geraakten. Onder de gesneuvelden bevond zich Corneel Smits uit Lillo, terwijl een ander conscrit van het jaar XIV, Pieter Jozef Delhayne uit Anderlecht, zo zwaar gewond werd dat hij op 16 augustus d.o.v. in een veldlazaret overleed. Tijdens de gevechten van de tweede dag, 6 juli, waren er onder de zes gesneuvelden wederom twee conscrits van het jaar XIV, namelijk twee Walen: Pierre Joseph Desio uit Templeuve en Cyprien Draguet uit Cuesmes. Er waren elf gekwetsten. Jan Van den Broeck uit Brugge ontving een lading schroot in het rechterbeen. Onze conscrit Kenis ontsnapte aan de dood, zijn paard werd de eerste dag onder hem door een kanonbal gedood tijdens een der eerste charges. Doch laten wij hem zelf aan het woord:

« Rond twee uur richtten wij ons naar de rivier. Wij waren zó nat, dat wij niets droog meer aan ons lichaam hadden. Wij bemerkten overal water en slijk en de voorbereiding van een ongelukkige dag.

Aan de brug gekomen, die voor het paardenvolk bestemd was, zagen wij aan de overzijde van de Donau de Oostenrijkse troepen in zo dichte gelederen alsof het wolken waren. De brug gelegd zijnde, passeerden wij voor de tweede maal de Donau zoveel de brug maar dragen kon. Zodra wij overgetrokken waren werd er gecommandeerd de escadrons te vormen en het gevecht aan te gaan. Na enige tijd gevochten te hebben, werd er bevel gegeven tot chargeren en wij richtten ons naar onze

← Kaart VI. — De omgeving van Wenen. Veldslagen van Aspern-Essling (24 Mei 1809) en Wagram (5-6 Juli 1809).

rechterzijde waar enige kanonnen gericht stonden. Het was een ongelukkig oogenblik voor ons regiment. Ziende dat het tijd werd, zo zei ik aan mijn linker kameraad: « Laat ons nog eens drinken. » Ik bood hem een fles wijn aan en, zodra wij gedronken hadden, gingen wij, na het commando, tot de charge over in de rechtse richting. De bommen en ballen vlogen er zo dicht alsof het hagel was. Het ongeluk wilde, dat een kanonbal mijn paard trof, dat dood ten gronde viel. Mijn kameraden waren verplicht mij te bevrijden. Zelf niet gekwetst zijnde, richtte ik mij op en sneed de mantelhouder van mijn zadel. Wetend, dat het niet geraadzaam was daar onbereden te blijven, zo trok ik mij terug over de Donau, waar ik meerdere van mijn kameraden ontmoette die eveneens hun paard verloren hadden, ja, vier links van mij, en ik trof er een aan, die gekwetst was, doch die nog een goed paard bezat. Ik zei hem: « Ga naar het hospitaal en geef mij uw paard, met hetwelk ik mijn dienst zal voleinden. » Ik deed zulks, doch bracht de nacht door op het eiland. 's Anderendaags 's morgens, de 6^e [Juli] reed ik wederom naar het regiment en bemerkte onderweg de gevolgen van de slagen die er geleverd waren: overal verspreid lagen doden en gekwetsten.

Het was ongelukkig voor de inwoners van Wagram en Essling, die hun huizen in vuur en vlam zagen opgaan, doch erger nog was het als men moest aanzien hoe menig duizend man er het leven heeft gelaten en begraven ligt onder de puinhopen. Men zag overal dode lichamen op elkaar gestapeld. Laat ons niet spreken van de schone oogst, van al de andere vruchten, die men daar vond, helemaal geruïneerd, zodat het niet genoeg was de inwoners beroofd te zien van al hetgeen zij liggen en roeren hadden, maar bovendien nog van hetgeen zij te veld hadden staan. Wij lieten hun niets achter dan armoede en verdriet.

De « armée » naderend, hoorde ik overal gekerm, bombardement van kanonnen en schoten van handgeweren, zag ik overal rook, zo dicht als donderwolken, verlicht met de gloed van brandende dorpen, alsof het weerlicht was.

Omtrent het middaguur bij het regiment gekomen, vond ik

de ene dood, de andere gekwetst of krijgsgevangen en geheel het regiment in wanorde. Wij zetten de dag voort al vechtend tot laat in de avond, na nog enige malen gechargeerd te hebben en bereikten de voet van de berg op de weg naar Znaïm, alwaar de vijand zijn positie hernam en wij verplicht waren te camperen in het graan.

Toen het bijna middernacht was, kwam er een vals alarm. Eenieder was op zijn hoede. Men zei dat wij omsingeld waren en dat wij ons krijgsgevangen moesten geven. Wij bleven aldus tot bij het kriecken van de dag en zetten dan het gevecht voort tot nabij een klein stadje, genaamd [niet ingevuld], hetwelk wij innamen, doch met verlies van veel volk. »

Het kleine stadje, dat ingenomen werd, moet, volgens de regimentsgeschiedenis, Kornenburg geweest zijn ¹. De gevechten werden voortgezet met de troepen, die de achterhoede vormden van het Oostenrijkse leger, dat in de richting Znaïm terugtrok. De 8^e en 9^e juli werden hevige gevechten geleverd langsheen de Göllersbach te Hollabrunn. Het regiment telde drie doden, waaronder Joseph Devroy uit Brussel. De achtervolging werd voortgezet tot over de grens van Moravië, waar het 3^e Jagers-regiment in de romantische vallei van de Thaya-rivier nog enige schermutselingen meemaakte om Znaïm te bereiken, toen aldaar op 12 juli de wapenstilstand ondertekend werd. Kenis vermeldt in zijn verhaal de ontmoeting met de Oostenrijkse parlementair die naar het keizerlijk hoofdkwartier toog om een wapenstilstand voor te stellen:

« De 7e 's morgens ontvingen wij order van de generaal om verder door te dringen, zodat wij die dag nog verscheidene zware slagen leverden. Eer het avond was, was ons regiment geheel in désordre, evenals gans de brigade. Daar was noch generaal, noch kolonel, noch majoor, noch escadronchef meer. Allen waren gekwetst of gesneuveld en een kapitein deed dienst als brigade-generaal.

¹ Bonie, 257.

De 8e [Juli] komt een parlementair, gezonden door de Prins van Liechtenstein [?] ¹, verzoekend om vrije doortocht voor de Prins, hetwelk hem geoorloofd werd. De Prins, daar zijnde, werd ontvangen naar gewoonte. Hij complimenteerde ons wegens de schoonheid van ons leger en de natie en zegde, dat het de derde maal was dat hij ging als onderhandelaar om regelingen te treffen en dat hij hoopte over korte tijd enig nieuws te hebben voor het leger aangaande de vrede of de stilstand van wapens. Eenmaal dat de Prins voorbij was, ontstak het vuur wederom te allen kant en wij vochten verder tot in de avond, niet ver van..., een klein stadje dat tweemaal in as is gelegd en waar wij duizende doden vonden, zowel burgers als militairen. Wij kampeerden daar, nabij die stad, en herbegonnen 's anderendaags 's morgens, vóór het kriecken van de dag, de tocht tot bij een dorp, niet ver van Znaïm, aan de rivier. Bevolen werd de brug te visiteren om te zien of zij niet afgebroken was. Maar als ik het dorp naderde schoot men door deuren en vensters, zodat ik verplicht was terug te keren en rapport uit te brengen. Wij vertoefden enige tijd en ik kreeg opnieuw bevel om op verkenning te gaan, ditmaal omtrent twee uren vandaar aan de linker kant van de armée. Ik had echter het ongeluk onderweg onpasselijk te worden en ik was genoodzaakt in het graan te blijven liggen tot de koorts wat afnam. Een weinig hersteld zijnde, zo richtte ik mij wederom naar het regiment voortgaande op het geschut van het kanon en ik trok door enige dorpkens, die geheel leeggeplunderd waren en waar ik geen inwoner meer aantrof. Tegen de avond stond ik zeer verwonderd geen geschut meer te horen, niet wetend wat dat kon betekenen. Maar 's morgens vroeg vernam ik met grote vreugde dat er wapenstilstand was. Als ik het regiment terugvond, kreeg ik order van richting te veranderen en de rivier over te steken, maar de brug was zo sterk belemmerd door doden en gekwetsten, dat het onmogelijk was er over te geraken, zodat wij verplicht waren met onze paarden door de rivier te zwemmen.

1 Schuermans, 254.

Per ongeluk zijn er enigen verdronken. Aan de overzijde van de rivier passeerden wij door de stad Znaïm, een schone en grote stad met een versterkt kasteel, gelegen in een landstreek vruchtbaar in granen en hoornvee. Zij ligt in Moravië, op de grens van Oostenrijk.»

De cavalerie bleef gedurende de wapenstilstandsperiode in Moravië. Het 3^e Regiment Jagers in het district Znaïm. Zolang de vrede niet ondertekend was bleef waakzaamheid geboden. De vermoeide troepen genoten van de rust, wellicht te zeer, want de troepen, die Napoleon tot de overwinning van Wagram had geleid, waren niet meer de oude soldaten van Jena en Auerstädt en de beestachtige tonelen na de slag in de veroverde dorpen bewezen wel, hoe diep het moreel was gezonken¹. Bovendien was, door de voortdurende aanvulling met niet-Franse recruten, het leger niet meer de homogene massa van weleer, het was nu samengesteld uit te veel disparate elementen, zodat de Keizer last had om het flink ter hand te kunnen houden². De cavalerieregimenten betrokken hun kantonnementen in afwachting van de ondertekening van het vredesverdrag. Het 3^e Regiment Jagers legerde in kleine armtierige dorpjes ten oosten van de hoofdstad van Moravië, Brünn, het huidige Tchechische Brno, in de richting van Praag.

Kenis kwam terecht op de grens van Bohemen in het gebergte, in een bergdorpje dat hij Sadek noemt, doch dat moet vereenzelvigd worden met het Tchechische Pocatek, enige kilometer ten zuid-westen van Iglau.

« Te Znaïm hadden wij order gekregen de bewegingen van het Oostenrijkse leger na te gaan. Het verliet heel het arrondissement Znaïm. Wij werden gekantonneerd te Sadek tot de vrede gesloten was. Sadek is een klein stadje of groot dorp met een schoon groot hof, gebouwd op een hoge berg. Het land is er maar gemeen en niet al te vruchtbaar. Het is georganiseerd op Poolse wijze. De Moraviërs zijn niet al te proper, hun woningen

¹ Presser, 416. — Morvan, II, 165. ² Aubry, 237.

zijn ook maar kaveten. Zij leven heel armoedig. Als zij maar «kosalka [gorzalka] of genever kunnen bekomen met een stukje droog brood, dan zijn zij al tevreden.»

Intussen hebben zich enige wijzigingen voorgedaan in de legerorganisatie. Kolonel Charpentier, die het regiment commandeerde sedert 1806, werd op 31 juli 1809 bevorderd tot generaal en vervangen door Kolonel de Saint-Mars¹. Het is deze Kolonel, die samen met Kenis in Russische krijgsgevangenschap zal geraken te Mohilew, drie jaar later, bijna dag op dag!

Er wordt door Napoleon vanuit Schönbrunn op 5 september 1809 een ander legerindeling gedecreteerd². Er komen tien ruitery-brigades. Het 3^e Regiment Jagers maakt deel uit van de 1^e Brigade onder leiding van Generaal Bordesoulle³.

1 Charles Joseph DE SAINT-MARS, geboren te Avesnes in het Noorderdepartement, nam dienst als vrijwilliger in het 9^e Regiment Dragoniers in 1799. Hij doorliep al de graden en was vleugeldijadant van generaal Lannes in 1805. Vocht te Marengo en maakte al de veldtochten mede. Liep zware verwondingen op te Hollabrun in 1805, in de slag van Austerlitz en te Friedland. Werde door meerdere sabelhouwen gekwetst toen hij in Mei 1809 voor Wenen zich als onderhandelaar naar de Oostenrijkse linies begaf. Werde door Napoleon als beloning vereerd met de titel van Baron in 1809. Kreeg het bevel over het 3e Regiment Jagers op 31 Juli 1809. Maakte de inval in Rusland mede waarbij zijn regiment aan de spits van de Grande Armée oprukte. Ontving vijf lanssteken tijdens de gevechten nabij Mohilew toen hij op 21 juli 1812 aan het hoofd van zijn regiment de Kozakken chargeerde. Krijgsgevangen genomen bij die gelegenheid werd hij vrijgelaten op 1 September 1814 en werd op 9 October 1814 benoemd tot Kolonel van het Regiment Dauphin, naam die het 3^e Jagersregiment droeg tijdens de regering van de Koning.

2 Corr. 15758.

3 Etienne Tardif de BORDESOUTLE, was geboren te Luzeret (Indres), op 4 April 1771. Op de leeftijd van achttien jaar had hij nauwelijks het College te Bourges verlaten of hij liet zich inlijven bij het 2^e Regiment Jagers te Paard. Hij maakte al de veldtochten van de Revolutie mee sedert 1792, diende onder Pichegru in de Nederlanden, onder Laboisiere, Moreau, in het leger van de Rijn, hij nam deel aan de slag van Nauberg, aan die van Novi (1799), alwaar hij gekwetst werd en bevorderd tot escadronchef. Kolonel na de slag van Austerlitz (1805), brigade-generaal na Friedland (1807) onderscheidde hij zich tijdens de Russische veldtocht te Mohilew, aan de Moskowa, te Krasnoë. Verheven tot Baron van het Keizerrijk en Divisie-generaal in 1812 (4 December), deed hij van zich spreken te Lützen, Bautzen, Dresden, Leipzig, Hanau en tijdens de veldtocht in Frankrijk in 1814. Onder de Restauratie organiseerde hij de cavalerie der Koninklijke Garde. Hij werd Gouverneur van de Ecole Polytechnique in 1822 en hij commandeerde een divisie tijdens de oorlog in Spanje. Pair de France in 1823. Hij overleed op zijn kasteel te Fontaine (Oise) op 4 Oktober 1837. (Nouvelle Biographie Générale. Paris 1842. T. VI, p. 690).

Generaal Bordesoulle speelt een voorname rol in dit boek omdat het 3e Regiment Jagers te Paard van September 1809 tot na de Russische veldtocht deel uitmaakte van de door hem gecommandeerde cavaleriebrigade.

Terwijl men wachtte op de vrede, die zó lang uitbleef, stierven nog voortdurend jagers van het 3^e Regiment, aan de gevolgen van hun verwondingen, in alle mogelijke hospitalen: te Wenen, te Ebersdorf, te Sankt-Florian, enz.¹

De onderhandelingen met Frans II, Keizer van Oostenrijk, vloten niet. Verschillende omstandigheden deden de ondertekening uitstellen. Hoopten de Oostenrijkers dat Engeland een spectaculaire landing in Europa, bij voorkeur via de Baltische Zee zou doorvoeren? Een onderneming naar Cuxhaven (Duitsland) in juni was al dadelijk mislukt, een naar het eiland Walcheren in juli, met Antwerpen, de Franse oorlogshaven, als doel, leidde, na enig succes bij de aanvang, tot geen resultaat². Ook Napoleon stond voor een moeilijke keuze: Oostenrijk of Rusland? De Russische Tsaar was gedurende de oorlog totaal onbetrouwbaar gebleken. Dan maar met Oostenrijk, al was Prins Metternich als kanselier op het wereldtoneel verschenen. Op 14 oktober werd eindelijk het vredesverdrag te Wenen ondertekend.

De troepen konden nu uit Moravië en uit Oostenrijk vertrekken naar nieuwe winterkantonnementen. Op 28 oktober verlaat het 4^e Korps het gebied van Znaïm en het 3^e Jagersregiment komt naar Bohemen in de garnizoenstad Budweis op de Moldau, aan de rand van het uitgestrekte en bergachtige Bohemerwoud. Niet voor lang echter, want onmiddellijk wordt het verplaatst naar 't landelijke Schwarzenbach. Op 9 december beveelt Napoleon nieuwe troepenverplaatsingen³, thans in de richting van de centrale Duitse vorstendommen en het 3^e Jagers komt in Bayreuth terecht. Aldus ook Kenis:

« Je Sadek ontvingen wij bevel tot vertrek om ons te begeven naar Budweis, een stad met een kasteel, alwaar een groot kamp was van het voetvolk. Nadat de vrede ondertekend was, vertrokken wij naar Schwarzenbach, een groot dorp met een schoon hof, alwaar wij enige maanden gekantonneerd bleven.

1 Bonie, 260 - 261. 2 Cambridge, 238. 3 Corr. 16043.

Vandaar vertrokken wij naar Bayreuth, een schone en grote stad. Het land is er zeer vruchtbaar in granen. »

Voor de soldaten, figuranten in het grote drama, was, na het bedrijf Oostenrijk, het doek gevallen. Niet echter voor Napoleon. Het ging hem, ondanks zijn overwinning, niet naar wens. Overal daagden moeilijkheden op: openlijke of ondergrondse. Paus Pius VII was door de Fransen gearresteerd omdat hij zich niet plooide naar 's Keizers wil. In Duitsland ontstonden kleine oproertjes en de Tirolers, onder Hofer en Haspinger, deden weer van zich spreken. In Spanje ging het niet beter.

Wagram had Oostenrijk weliswaar voor de tweede maal tot satelliet van Frankrijk gemaakt, maar Napoleon maakte zich geen illusies meer over zijn bondgenoten: Pruisen, Rusland en Oostenrijk. Om hun onderlinge aansluiting te voorkomen waagde Napoleon een laatste kans: na de politieke alliantie, de familie-alliantie. Nadat een vraag om de hand van de jongste zuster van Tsaar Alexander onbeantwoord bleef, zou hij de dochter van Keizer Frans II, Marie-Louise, ten huwelijk vragen. Een zoon, een wettige erfgenaam, de vestiging van de dynastie kon wellicht het keizerrijk redden. De zoon zou nog eenmaal in haar volle luister stralen vóór zij onderging...¹.

Intussen zou Maarschalk Davout, die als opperbevelhebber in Duitsland bleef, tot het uiterste de uitvoering der bepalingen van het verdrag van Wenen verzekeren, hij zou vanaf volgend jaar, 1810, de organisatie van de « Armée d'Allemagne » en tevens de bewaking van alle kusten stelselmatig doorvoeren².

¹ Brugmans, 159. ² Corr. Dav. III, 173 - 175.

II° DEEL (1810 - Juni 1812)

1. WACHTDIENST TE HAMBURG EN IN HOLLAND

De periode, die wij nu te behandelen krijgen, vormde als een windstille midden de stormachtige tijden. Zij ligt tussen de Vrede van Schönbrunn en de mobilisatie tegen Rusland.

Napoleon, uit Oostenrijk terug, hield zich bezig met hoge staatszaken, met zijn echtscheiding en met zijn tweede huwelijk. Hij had zijn velduniform uitgetrokken, zijn militaire attributen en zijn krijgsplannen opgeborgen¹. Hij was nu gescheiden van Joséphine de Beauharnais. De hand van Marie-Louise, dochter van Keizer Frans II, wachtte hem. Hij vloede over van trots: de eertijds kleine Corsicaanse edelman, de vroegere luitenant der artillerie, kreeg als echtgenote een afstammeling van Keizer Karel en van Louis XIV. Wat de Keizer vooral in deze alliantie beoogde was de vrede, de bekroning van zijn jarenlange strijd met Oostenrijk, Frankrijks grootste vijand op het Continent. Voor Metternich, de Oostenrijkse Kanselier, was het een middel om het Frans-Russische bondgenootschap te torpederen². Het Franse volk was ervan overtuigd dat het nu uit was met de oorlogen. Het vergat dat de ongenadige en verbeterde strijd met Engeland voortduurde, evenals de gruwelijke Spaanse guerrilla.

Het Keizerrijk strekte zich nu uit van Gibraltar tot de Wezer en van Sicilië tot aan de Oostzee. Napoleons macht overtrof die van Karel de Grote. De nieuwe « Keizer van het Westen » zwaaide de scepter over 80 miljoen zielen. Hij droomde van een samensmelting van Europa, van een federatie van Staten onder zijn gezag: de Verenigde Staten van Europa, met Parijs

¹ Morvan, I, 82. Presser, 418. ² Metternich, 102.

als hoofdstad van dit Imperium. Het was als een herleving van de almacht der Romeinse Keizers rondom Frankrijk¹. Deze jaren heeft men altijd als de mooiste van de Napoleontische regering beschouwd².

Vrede wilde het volk. Het nam zijn wensen voor werkelijkheid. Het was de oorlog hartsgrondig beu. Vele jonge mannen verminkten zich om aan de conscriptie te ontsnappen en het aantal deserteurs steeg in 1810 tot 160.000! Een heel leger op zichzelf! Er ontstond een economische crisis: talloze faillissementen en allereerste grote werkloosheid. De oogst van 1810 was slecht, die van 1811 was nog slechter. Het liep uit op hongersnood.

Intussen had men de troepen, die vanuit Oostenrijk, via Moravië, Bohemen en andere villegiatuurplaatsen naar West-Duitsland moesten verhuizen, netjes in de kleren gestoken. Dank zij de massa's Weens laken, die men aldaar voor het grijpen had. In december 1809 had Napoleon dan doodgewoon het Groothertogdom Oldenburg en de Hansasteden Bremen, Hamburg en Lübeck geannexeerd. Hij stuurde er nu, — januari 1810, — de 3^e divisie van het 4^e legerkorps naartoe, ondersteund door de ruitrijbrigade van Generaal Bordesoulle³. Het 3^e Regiment Jagers kreeg Hamburg als garnizoen aangewezen en op 1 februari waren vier escadrons op weg. De 3^e divisie zou, eens te Hamburg aangekomen, rechtstreeks afhangen van Maarschalk Davout⁴. Kenis verhaalt de tocht en

1 Brugmans, 185. 2 Bainville, 415. 3 Corr. 16146.

4 Louis Nicolas DAVOUT, geboren te Annoux (Yonne) in 1770, was terzelfdertijd als Napoleon leerling te Brienne. Diende als Batailloncommandant onder Dumouriez bij de inval in ons land. Maakte al de veldtochten mede en bevocht mede de overwinning bij Aboukir in Egypte. Maarschalk in 1804 voerde hij het bevel over de troepen die de overwinningen behaalden van Auerstädt en Eckmühl en werd daarom vereerd met de titels van Hertog van Auerstädt en Prins van Eckmühl. Voerde een legerkorps aan tijdens de Russische veldtocht en geraakte in onmin met Napoleon wegens de moeilijkheden met Koning Jérôme in Juli 1812. Onderscheidde zich bij de verdediging van Hamburg in 1813. Trok zich terug op zijn landgoed tijdens het verblijf van Napoleon op het eiland Elba. Wordt Minister van Oorlog bij zijn terugkeer in 1815 en werd Opperbevelhebber van het leger na de slag van Waterloo, doch werd gedwongen de kapitulatie van Parijs (3 Juli 1815) te ondertekenen. Hij overleed in 1823. Hij wordt beschouwd als een der verstandigste en meest karaktervaste luitenanten van Napoleon.

Afb. 11. — Jager van het 3^e Regiment Jagers te Paard in het jaar 1808, naar een gravure uitgegeven bij Martinet (Paris).

(Kon. Museum van het Leger, Brussel.)

Afb. 12. — *Maarschalk Davout.*

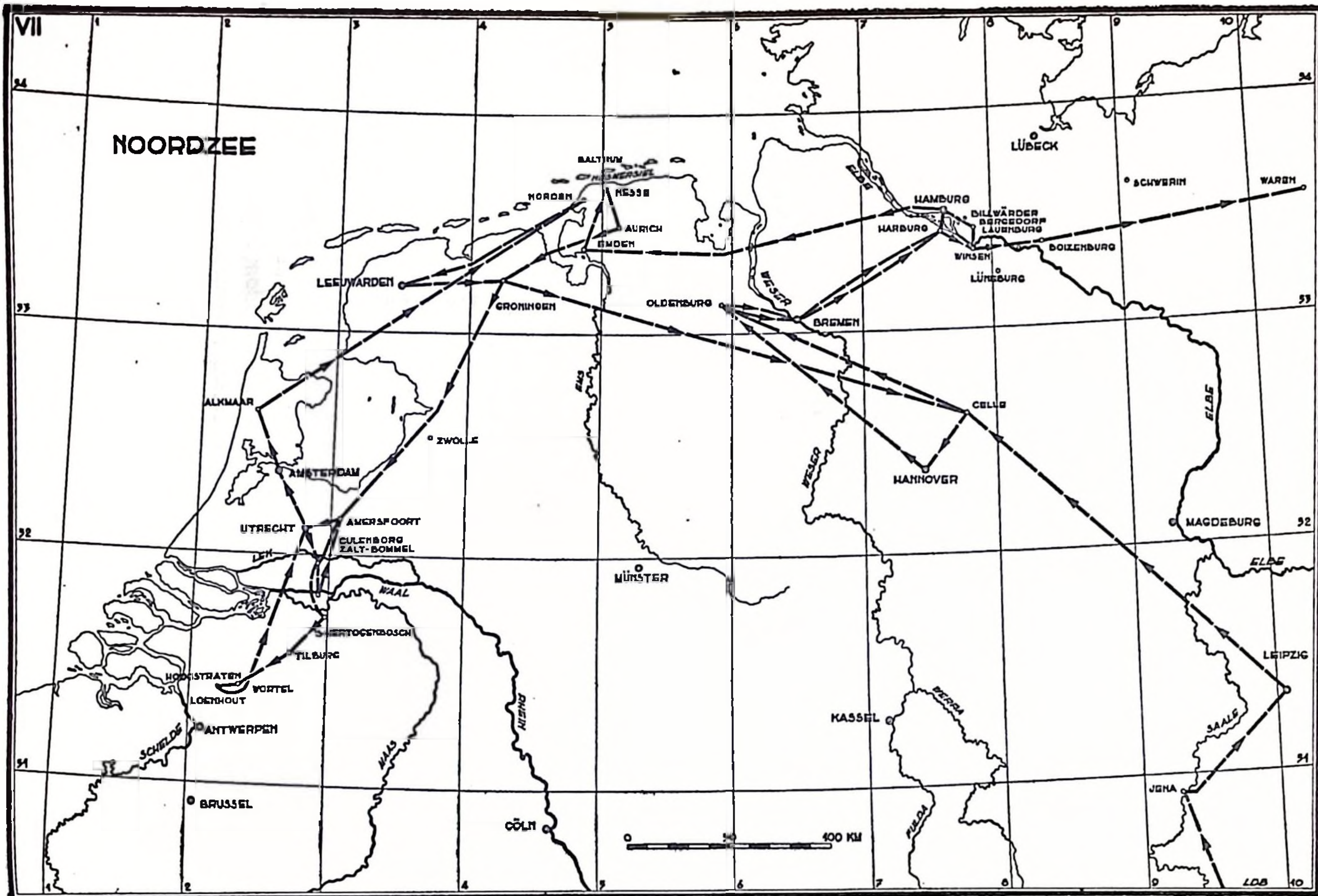
(Musée de l'Armée, Paris.)

vergeet niet het ongeluk te vermelden dat aan het 23° Jagers-regiment overkwam. Het vormde, samen met het 3° Regiment en de Hessische ruitery, de « brigade Bordesoulle »¹.

« Te Bayreuth werd ons bevel gegeven te vertrekken naar Hamburg, passerend door Hof, Jena, Leipzig, Celle, Hannover, Oldenburg, Bremen, Harburg, Winsen, Bergedorf. Hof is een schone, grote stad, liggend aan de Saale in een vruchtbaar land. Jena, een klein stadje in de staten van het huis van Saxen-Weimar, met een schoon kasteel en een universiteit. Het is er een vruchtbaar land in granen. Oldenburg, een zeer schone stad, liggend aan de Hunte, met een sterk kasteel. Het land is zeer rijk aan paarden en men vindt er veel wildrijke bossen. Bremen, een grote stad en eertijds een Hansastad, zeer wel bebouwd, liggend aan de Weser in een zeer vruchtbaar land en zeer beroemd door het goede bier dat men er brouwt. Harburg ligt aan de Elbe, met een sterk kasteel. Winsen, een klein stadje eveneens met een schoon kasteel, waar wij tegenorder ontvingen en onze route moesten richten op Bergedorf, omdat de Elbe te Harburg te gevaarlijk was door de grootte en de breedte, die zij daar heeft. Wij trachtten er over te komen naar de kant van Bergedorf. Dat was echter zeer gevaarlijk, want drie uren na onze overtocht is het ijs ingevallen en zeer velen van het 23° Jagers zijn verdronken. Gekomen te Bergedorf ontving ik order van Generaal Bordesoulle om de logementen te gaan bereiden te Hamburg. De Senator, wie ik om logement vroeg, logeerde mij met de compagnie in het voorgeborchte van St. Joris, alwaar ik inkwartiering vond voor mijn volk.

Hamburg is een van de schoonste en rijkste steden van Europa, eertijds een Hansastad, gelegen aan de Elbe, zeer vruchtbaar in granen. De stad Hamburg is rondom beplant met de schoonste bloemen en de meest curieuse planten. Men vindt

¹ Corr. 15574.

ook, drie uren buiten Hamburg, schone speelhuiskens en lusthoven, die 's Zomers bewoond worden door heren uit de stad, die aldaar hun vermaak komen zoeken. Ja, men kan haar aanzien als de schoonste, meest amusante en handelsdrijvende stad van Europa.

Vandaar vertrokken wij naar Emden in Oost-Friesland, de Elbe passerend te Harburg, nadat wij te Hamburg waren ingescheept. »

Het Hamburg, dat Kenis heeft gekend, zag er heel anders uit dan het huidige. Het voorgeborcht St. Joris, waar hij logeerde, ligt nu midden in de stad, noordoostwaarts van de Hauptbahnhof. Toen vormde het, mét het oude St. Jorishospitaal, nog een werkelijke buitengemeente en -parochie nabij de stadspoort.

Nadat de 3e divisie een halfjaar lang de Hansastad Hamburg had bezet, zou ze afgelost worden door de divisie Morand. Zo luidde het bevel van Napoleon vanuit St. Cloud op 8 juni 1810¹. De ruiters van Bordesouille zouden dan vertrekken naar Emden. Dat was tevens een gelegenheid om paarden te kopen, want aan deze dieren was intussen een groot gebrek ontstaan². Vanuit Emden werden dan nog enkele plaatsen in Oost-Friesland aangedaan. Het was rond die tijd, dat Napoleon zeer strenge maatregelen beval om de smokkelhandel van overzee met Engelse goederen te beteugelen. Hij schreef op 28 september 1810 vanuit Fontainebleau aan Maarschalk Davout, hoe hij deze taak moest opvatten en o.m. « Ik gelast er U mede de smokkelhandel en de Engelse kustvaart te verhinderen van Holland tot in Zweeds Pommeren. Maak er uw zaak van. »³ Geen wonder dat men Davout vergeleek met een opperwachtmeester der douane⁴! Kenis zijnerzijds voelde zich in de Hollandse kustplaatsen zeer op zijn gemak:

1 Corr. 16537. 2 Corr. 16538. 3 Corr. 16960. Corr. Dav. III, 175. 4 Villat, 151.

← Kaart VII. — *In de Armée d'Allemagne. Verblijf in de Hansasteden en in Holland. Naar huis met verlof.*

«Aangekomen te Emden werden wij gekantonneerd te Ness en te Dornum. Wij moesten geheel de zeekant bezetten met posten en de dienst van douanier verrichten om de koop-handel te beletten.

Te Ness werd ik gedetacheerd op de Nesmersiel aan de zee tegenover het eilandje Baltrum. Ik was er gelogeed bij een rijke pachter en koopman, die mij met liefde ontving en mij zeer wel beminde, wel wetend waarom. Na daar enige tijd gelogeed te hebben, werd ik afgelost door een luitenant van het voetvolk en keerde ik weder naar Ness, waar ik door de inwoners zeer bemind werd omdat mijn detachement zich zeer treffelijk gedroeg, zodat er geen klachten waren wederzijds.

Oost-Friesland is een schone, vruchtbare streek. Men vindt er prachtig hoornvee en grove grote paarden. De inwoners zijn uitnemend proper en net, vooral in hun woonplaatsen. Ja, zelfs tot het belachelijke toe, want zij durven in hun beste woonplaats schier niet wonen. Zij verblijven altijd in een klein appartement buiten het huis gelegen en de keet genaamd.»

Vanuit het Friese kustgebied werd het 3^e Jagers meer zuidwaarts in Holland gezonden en zó kwam Kenis in Utrecht aan en meteen in een streek waar hij zich thuis gevoelde. De nabijheid van zijn vaderland oefende een onweerstaanbare bekoring op hem uit. Hij wilde zijn ouders terugzien. Hij bekwam, als beloning voor zijn goede diensten, deze uitzonderlijke gunst en zo kreeg hij de gelegenheid om drie weken in het ouderlijk huis te Loenhout door te brengen. Wij laten hem zelf aan het woord om in al zijn soberheid dit aandoenlijk verhaal voor te dragen:

«Vandaar vertrokken wij naar Amersfoort, passerend door Aurich en Groningen, alle twee schone steden. Het land is er zeer vruchtbaar en men vindt er rijke pachthoeven met woningen gelijk kastelen en zeer proper. Het mag aangezien worden als het reinste en schoonste land onder vele. Wij kantonneerden te Amersfoort. Dat is maar een klein stadje, doch het land is er zeer vruchtbaar in tabak. Aldaar ontving ik bevel van de

kolonel Saint-Mars om te vertrekken en een correspondentie tot stand te brengen te Culemborg, verbindend Utrecht met 's Hertogenbosch.

Culemborg is een klein stadje, gelegen aan de Rijn, met een schone fabriek van de koning. De fabrikanten zijn meestal Luikenaren en men vindt er hele straten, waar men niets dan Waals en Frans hoort spreken. Vermits ik aldaar slechts omtrent achttien uren van mijn ouders verwijderd was, schreef ik hen een brief waarin ik hen vroeg mij te komen bezoeken te Bommel, een klein stadje op vier uren van Culemborg. Ik zou mij daar bevinden op een dag naar hun believen op voorwaarde dat zij mij zouden verwittigen. Doch hun antwoord bereikte mij niet en mijn broeder kwam tot Culemborg, wat mij veel genoeg deed.

Vandaar vertrokken wij wederom naar Amersfoort, waar wij nog enige tijd vertoefden en verder naar Utrecht, een zeer grote stad, waar wij gekazerneerd werden. Zulks zeer tot mijn verdriet, want ik moest van 's morgens vroeg tot 's avonds laat de baan op om mijn distributies te verrichten, daar de magazijnen zeer ver van elkaar verwijderd lagen.

Zo dicht in de nabijheid van mijn vaderland zijnde, vroeg ik toelating om gedurende enige tijd mijn ouders te gaan bezoeken, waarop mij de kolonel antwoordde, dat hij geen macht had om verlof te geven, doch dat hij mijn verzoek zou overmaken aan Generaal Bordesouille. Twee dagen later werd ik bij hem ontboden en deze gaf mij de gevraagde permissie. Hij beval mij echter onmiddellijk te vertrekken doch het aan de compagnie niet te laten blijken, aangezien het verboden was uniform en wapens mede te nemen. Doch, daar ik door hem en mijn oversten zeer gewaardeerd werd, liet hij mij toe mede te nemen wat mij beliefsde. Vandaar vertrokken, passeerde ik door Culemborg, 's Hertogenbosch, Tilburg en Hoogstraten. Te Loenhout aangekomen was ik zeer verheugd mijn ouderlijk huis weer te zien en mijn beminde vader, die aan de deur kwam, mij vragend: « Zijt gij dat, Mus? » Ik vond mijn lieve moeder gezeten op haar gewone plaats en wij omhelsden

elkander met veel liefde en met allergrootste vreugde. Nu was mijn wens vervuld. Want zo dikwijls had ik gewenst toch nog maar eens het geluk te mogen hebben mijn ouders te kunnen weerzien.

Nadat ik omtrent drie weken thuis was geweest, vertrok ik terug naar mijn regiment, met vernieuwde droefheid. Want na die dagen, doorgebracht in vreugde en plezier, dacht ik aan het ongelukkige leven, dat ik ging hernemen. Wederom zei ik adieu aan mijn beminde ouders. Dit gedaan zijnde, ging ik de deur uit, doch ik keek eerst nog eens om en zag mijn tere moeder met schreiende ogen op haar bed. Ik dacht: « Dat is nu de laatste maal dat ik haar zie en een eeuwig adieu dat ik mijn moeder toestuur. » Wat de waarheid is geweest¹.

Vergezeld van mijn broeder, begaf ik mij op weg langs Wortel, waar wij onze familie bezochten en waar ik ook van mijn broeder afscheid nam. Ik begaf mij naar Utrecht verwachtend er mijn regiment aan te treffen. Het was echter verplaatst naar Amsterdam. Dit vernemend wendde ik mij tot een beurtman, die mij inscheepte en mij naar Amsterdam bracht, waar ik 's anderendaags aankwam. Ik begaf mij bij Kapitein Simon, die mij zei: « Het is tijd dat gij komt, want de compagnie is zonder opperwachtmeester of fourier gekazerneerd te Alkmaar. »

Nu komt ook nog Amsterdam aan de beurt en meteen is het jaar 1910 ten einde.

« 's Anderendaags 's morgens vertrok ik te water en arriveerde nog dezelfde dag te Alkmaar, waar ik met vreugde door de jagers begroet werd, die zeiden: « Nu Kenis weergekeerd is, zullen wij weer wel datgene krijgen wat ons toekomt. » En voortgaande: « Fourier, wij zijn nu al zo lange tijd hier en wij hebben nog niet ontvangen wat het reglement voorschrijft. Wij bidden U, wees zo goed voor ons te willen zorgen. »

¹ Zij overleed te Loenhout, op 30 september 1813.

Waarop ik antwoordde: « Weest tevreden, U zal gegeven worden wat U toekomt. »

Alkmaar is, alhoewel klein, een bijzonder fraai stadje en schoon gebouwd. Het werd gerekend tot de properste van heel Holland. Amsterdam, een schone stad, gelegen aan de Amstel, zeer rijk en waar men de drukste handel drijft van geheel Europa. Men ziet er het mooiste stadhuis dat men zich indenken kan. In het jaar 1205 was het niet meer dan een gering vissersdorpje met een klein hof of kasteel. »

Wij zijn aan de vooravond van de grote troepenverplaatsingen, die het gevolg waren van de uitvoering der machtige organisatieplannen voor de nieuwe « Grande Armée ».

Het jaar 1810 heeft, begrijpelijkerwijze, niet veel slachtoffers geveegd. Te Bayreuth overleed in het hospitaal Louis Joseph Despagne. Hij was afkomstig uit Wuustwezel, doch was een geboren Fransman, die als bediende der douanen aan de Hollandse grens terecht gekomen was. Toen de Jagers Holland verlieten moesten zij te Utrecht in het hospitaal een gekwetste achterlaten : Jan Baptist Demol uit Dworp. Hij overleed er aan zijn verwondingen in september 1811. Piet Tiebackx uit Noorderwijk profiteerde van de nabijheid van zijn vaderland om de plaat te poetsen. Hij deserteerde op 18 november 1810, vermoedelijk in de buurt van Amsterdam. In zijn geboortestreek heeft men van hem nooit meer iets vernomen. Louis Didir uit Brussel waagde eveneens zijn kans. Hij ging er vandoor, doch werd door de Gendarmerie gevat en terug bij het Regiment gebracht in juni 1811. Hij werd veroordeeld tot drie jaar dwangarbeid.

2. HET JAAR DER GROTE VOORBEREIDING (1811)

Napoleon was bezeten van de éne idee: de verovering van het ongenaakbare Engeland. Het was de strijd van het Continent tegen het eiland. Engeland was overal en nergens. Waar dan toeslaan? Hoe het verslaan? Vanaf de zeeslag bij Trafalgar,

— op 21 oktober 1805, — waar de Engelse vloot onder Nelson de verenigde Frans-Spaanse overmacht letterlijk in de pan hakte¹, had Napoleon nog slechts één bekommernis, en ze werd een obsessie: de zee door het land overwinnen. Hij beschikte slechts over één middel: Europa afsluiten voor de Engelsen en hun koopwaar, Europa verenigen tegen Engeland in de Continentale Blokkade. Het bondgenootschap met Rusland lag aan de basis ervan. Als het opzet faalde, stond alles op het spel. En dat zou gebeuren in 1812. Doch tussen 1810 en 1812 lag 1811. Tussen de inzet van de Blocus met de bewaking der Europese kust en de oorlog in Rusland lag het jaar der overweging en der voorbereiding: 1811.

1811 zag niet alleen de zegevierende Keizer Napoleon gebogen over de wieg van zijn zoon, de Koning van Rome, het was ook het begin van de laatste phase: de voorbereiding van de Russische veldtocht. Het werd een spel van kat en muis, en voortdurende wederzijdse bespieding, een oplettendheid voor elke beweging, voor elk gebaar. Reeds in het voorjaar 1811 had de Tsaar aller Russen, Keizer Alexander, tot de aanval willen overgaan; hij deed zijn leger naar het Westen opmarcheren en hij bood Warschau en Pruisen een bondgenootschap aan. Maar de Polen stelden te hoge voorwaarden en de Pruisenkoning durfde niet contracteren, zo lang Oostenrijk niet meedeed². De angst voor Napoleon zat er nog in! Deze had ook wel eens, — zo goed als Alexander, — aanvalsplannen kunnen koesteren. En zo was het ook. Doch hij wilde dan pas toeslaan nadat alle andere middelen faalden en... nadat hij volledig voorbereid zou zijn. Daarom stond heel het jaar 1811 in het teken dezer voorbereiding: op diplomatiek, op economisch en vooral op militair gebied.

De militaire voorbereiding was van een zo dringende aard, dat men de indruk moest opdoen, dat de oorlog reeds in de zomer of ten laatste in de herfst van dat jaar 1811 zou uitbreken³. Napoleon bereikte hiermede een dubbel doel: zijn

1 Cambridge, 230. 2 Bartstra, 519. 3 Thiers, II, 571.

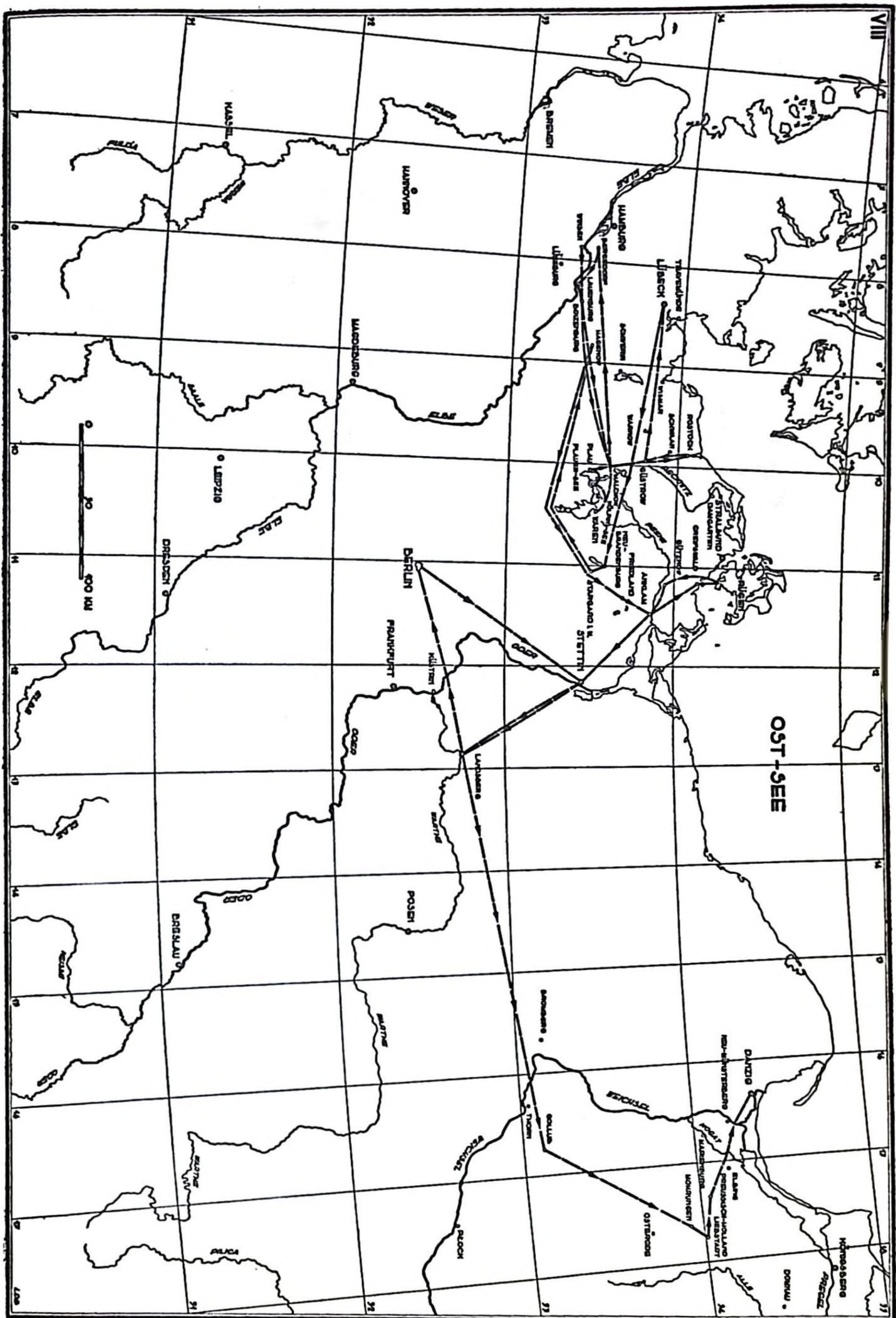
legers in staat van oorlog stellen en de aspirant-bondgenoten van de Tsaar schrik aanjagen en ontzag inboezemen. Een der eerste maatregelen was de definitieve inrichting van de « Grande Armée » in vier legerkorpsen, vanuit Parijs gedecreteerd op 10 januari 1811¹. Het eerste, Observatiekorps van de Elbe genaamd, stond onder de leiding van Maarschalk Davout. Het moest omvatten: vier infanteriedivisies en twee ruitrijbrigades. Een dezer was de brigade Bordesoulle tot dewelke het 3e Jagersregiment behoorde. Kenis beschrijft de verplaatsing van uit Holland naar de buurt van Hamburg, in het raam der keizerlijke legerorganisatie:

« De [oningeruimd] ontvingen wij order om te vertrekken naar Hamburg. Wij passeerden langs Norden, een klein stadje waar men veel arm volk vindt, de inwoners zijn er meestal vissers. Wij zetten onze tocht voort over Leeuwarden, Groningen, Celle, Oldenburg, Bremen en Harburg, waar wij werden ingescheept om te water Hamburg te bereiken, waar wij werden gekantonneerd in een dorpken genaamd Billwärder am Bille² tegen een kleine rivier van dezelfde naam. Na daar omtrent drie maanden verbleven te hebben, werd ik bij Kapitein Simon onthouden, die mij zei: « Kenis, het is nu al lange tijd, dat ik heb moeten wachten om voor U een gelukkige dag te vinden, zoals ik aan uw vader heb gezegd. Ik heb order van Baron Saint-Mars om U als wachtmeester te ontvangen in de tweede compagnie. Ga voort met te dienen en vervolg uw gedrag, doe uw onderdanen hun dienst verrichten en wij zullen voortgaan met voor U te zorgen. » En 's anderendaags werd het regiment verzameld en werd ik tot wachtmeester aangesteld.

Onmiddellijk daarna werd ik aan het hoofd van een detachement van vijf en twintig man naar Hamburg gezonden om

¹ Corr. 17277.

² Billwärder was in die tijd nog een afgelegen dorpje ten Zuid-Oosten van Hamburg. Thans is het geheel opgenomen in de Hansastad. De Bille, als rivier, bestaat nog nabij de haven. Aan het oude dorpje herinneren nog de Billwärderstrasse, de Billwärderburcht, enz.

ordonnantiedienst te verrichten bij Generaal Graaf Friant. Ik arriveerde er de 12^e April 1811 en begaf mij bij de chef van de Generale Staf, die mij een biljet bezorgde om logement en levensmiddelen te bekomen. Hij deelde mij tevens mede, dat de chef van het detachement of wachtmeester bij bevel van de Opperbevelhebber recht had op een gratificatie vanwege de stad van acht francs. »

De bevordering tot wachtmeester van Kenis dateert volgens het regimentsregister van 25 april 1811. We moeten veronderstellen, dat er een paar weken verliepen tussen het besluit van Kolonel de Saint-Mars en de inschrijving in het register, want op 12 april was hij reeds, — als wachtmeester, — aan het hoofd van zijn detachement bij Generaal Friant¹ te Hamburg.

Er is in het relaas van Kenis iets dat ons treft, nl. dat Kapitein Simon² aan de vader van onze conscrit in lovende termen over zijn zoon moet gesproken hebben, hem meteen zijn bevordering tot wachtmeester aankondigend: « zoals ik aan uw vader heb gezegd ». Waar heeft Kapitein Simon vader Kenis ontmoet? Het wordt niet gezegd. Bezocht Simon hem

1 Louis FRIANT, geboren te Morlancourt (Somme) in 1758, trok op aan het hoofd van een bataillon Parijse vrijwilligers in 1793. Brigadegeneraal in 1794, vocht in Duitsland en Italië onder Bonaparte. Nam als divisiegeneraal deel aan de veldtocht in Egypte en aan de veldslagen van Austerlitz en Jena. Hij onderscheidde zich vooral tijdens de slag van Wagram. Hij werd door Napoleon verheven tot graaf van het Keizerrijk. Blonk uit tijdens de slag van de Moskowa waar hij de grenadiers van de garde aanvoerde en werd zo zwaar gekwetst dat hij pas in 1813 terug op het toneel verscheen in de gevechten nabij Dresden. Hij voerde het bevel over de grenadiers van de garde tijdens de slag van Waterloo en werd daarna (1815) ontslagen uit het leger. Hij overleed in 1829.

2 Jean François SIMON, geboren te Ecurey (Meuse) in 1777, vocht mede als jager in het 3^e regiment tijdens de inval in ons land, doorliep al de graden en werd onderluitenant in 1802, luitenant in 1807 en Kapitein op 30 April 1809, nadat hij op 22 April te Wilsbiburg aan het hoofd van een vijftigtal jagers talrijke Oostenrijkers versloeg en een grote buit aan legermaterieel veroverde. Daags daarna werd hij zwaar gewond door sabelhouwen nabij Neu-Otting. Werd krijgsgevangen genomen op 21 Juli 1812 nabij Mohilew en keerde terug in Frankrijk in September 1814. Nam terug dienst in het Régiment du Dauphin. Werd ontslagen in 1816 en trok zich terug te Sedan.

te Loenhout tijdens het verlof van de conscrit? Wij kunnen het slechts gissen.

Kenis kreeg nu belangrijke opdrachten te vervullen. Zo werd hij o.m. vanuit Mecklenburg naar Hamburg gezonden voor het afhalen van 80.000 francs, een zeer belangrijke som voor die tijd, bestemd voor de soldij van het regiment en voor het aankopen van paarden. Te Lüneburg vernam hij het overlijden van een streekgenoot.

« Op 24 Mei 1811 ontving ik order van Generaal Bordesoulle om te vertrekken naar Winsen, waar toen ons regiment gekantonneerd was. Aldaar werd ik door de chef van het escadron aangewezen om verder te gaan logeren, op vier uren afstand van Lüneburg, een schone stad met een kasteel of hof en een hospitaal, waar er een afkomstig van Wuustwezel, met name Jan Van Gils, is gestorven.

Wij trokken vandaar verder naar Boizenburg aan de Elbe, een schone stad, waar de voorbijvarende schepen tol moeten betalen, en zo verder naar Waren, een klein stadje in Mecklenburg, waar ik vanwege Generaal Bordesoulle opdracht ontving dadelijk de terugweg in te slaan en mij met een gesloten wagen en een wacht naar Hamburg te begeven met belangrijke documenten. Ik moest mij daar aanbieden bij de Betaalmeester-Generaal van het Duitse leger om tachtig duizend francs te ontvangen tot betaling van remonte en soldij van het regiment. Onmiddellijk nadat ik het geld in mijn bezit had, vertrok ik met mijn wagen, doch onderweg werd ik bevreesd wegens de kleine escorte, waarover ik beschikte om mijn wagen te doen bewaken. Ik nam mij voor, overal waar wij doortrokken, aan de burgers te doen zeggen dat de wagen gevuld was met kruit en dat het verboden was met vuur in de nabijheid te komen. Vooral daar waar wij overnachtten, waarschuwde ik de bevolking tegen het grote gevaar, waarvoor zij mij veel dank betoonde. Zo vervolgde ik mijn weg langs Bergedorf, Lauenburg, Boizenburg, enz. tot Waren. Aldaar bood ik mij aan bij de Baron Saint-Mars, die mij complimenteerde voor de spoed

met dewelke ik deze opdracht had vervuld en voor mijn trouwe dienst, die zeer wel beloond werd.»

Jan Van Gils, geboren te Wuustwezel op 24 augustus 1785, was in januari 1806, met de tweede groep Belgische conscrits van het jaar XIV, in het regiment opgenomen. Hij had zonder veel letsel al de veldtochten meegemaakt en was op 12 maart 1811 in het hospitaal te Lüneburg overleden. « Aan de gevolgen van de koorts » zegt het regimentsregister. De Kempische wagenmakerszoon stierf ver van huis, in een vreemd land, in een zandige heidestreek: wellicht het enige wat hem aan zijn geboortegrond herinnerde.. De anderen waren verder getrokken.

De voorbereidselen tot de grote veldtocht, die de laatste moest zijn, werden ijverig en onverpoosd voortgezet. Tot deze voorbereidselen behoorde ook de opleiding van de soldaat. Maarschalk Davout beval voor heel zijn leger de inrichting van regimentsscholen, waar men benevens de wapenoefeningen en andere praktische soldatenkennis ook onderricht verschafte in lezen, schrijven, rekenen. Friant, die met zijn mannen in Mecklenburg zat, voerde nauwgezet de bevelen uit van zijn chef¹. En zo zien wij onze Kempische conscrit belast met de vererende opdracht als instructeur op te treden in de school, die in de heerlijke streek der Mecklenburgse meren was opgericht onder leiding van Luitenant Marigny², die wij later nog zullen ontmoeten wanneer hij nabij Mohilew zal gekwetst worden door de Kozakken.

« Na enige dagen gerust te hebben te Waren, werd ik aangeduid om te vertrekken naar Malchow, waar ik tot instructeur

¹ Morvan, I, 334.

² Joseph Bernard MARIGNY, geboren te Morestel (Isère) in 1783, liet zich inlijven bij de Jagers te Paard (20e Reg.) in 1802 en bracht het in hetzelfde jaar van simpel soldaat tot onderluitenant. Kwam over naar het 3e Regiment in 1809 nadat hij twee jaar in Spanje had gevochten. Bevorderd tot luitenant 26 April 1811. Werd door een lanssteek aan de rechterbil gewond te Mohilew 21 Juli 1812 en krijgsgevangen genomen. Keerde terug uit krijgsgevangenschap op 6 October 1814 en nam dienst in het Régiment du Dauphin. Ontslagen einde December 1815 trok hij zich terug te Grenoble.

was benoemd in de school onder het bevel van [Luitenant] Marigny. In die tijd was er voor ieder regiment een school opgericht waar men leerde lezen, schrijven, commanderen en te paard rijden. Doch ik meende dat ik niet genoeg bekwaamheid en kennis bezat om deze functie met eer te vervullen en deelde aan de Kolonel mede dat ik hem bedankte voor zijn welwillendheid te mijnen opzichte, doch dat ik hem verzocht een ander in mijn plaats te willen stellen. Hij antwoordde mij, dat ik, door anderen te leren, zelf zou leren.

Mecklenburg is een schoon land, vruchtbaar in graan. Weiden en wild zijn er in overvloed. De dorpkens zijn er zeer klein. Men vindt haast in elk dorp een rijke pachter, wiens huizen schoon gebouwd zijn en bemeubeld, terwijl die van de arbeiders zeer klein en armoedig zijn. Er zijn ook veel stoeterijen en men ziet er schone paarden.

Malchow, een klein stadje, ligt tussen twee waters of meren, genaamd Kõlpiner- en Plauersee. Het is schier een eiland, zo is de stad bijna geheel door water omringd. Er blijft slechts genoeg ruimte over om wagens te laten passeren. Tegenover de Plauersee ziet men een schoon nonnenklooster. Die meren en waters zijn zeer rijk aan allerhande vis.»

Er kwam nu stilaan wat beweging in de garnizoenen. De troepen moesten terdege geoefend en gedrild worden. Doch de Russen mochten geen argwaan krijgen. Op 19 juli 1811 beval Napoleon, die nog steeds te Parijs verbleef, troepenverplaatsingen. «Ik wens,» schreef hij aan Davout, «dat gij het nieuws laat uitlekken dat een der divisies onder uw bevel eerstdaags naar Frankrijk zal terugkeren. Verspreid vrede-lievende geruchten, zoals deze betreffende het aanstaande vertrek van troepen naar Frankrijk, de vermindering van het garnizoen te Danzig, enz. Alles wat er kan toe leiden om de Russen gerust te stellen past in mijn systeem.»¹ De voortdurende verplaatsingen van het 3° Regiment Jagers moeten in dit licht worden gezien.

¹ Corr. 17932.

« De 20e Juni 1811 vertrokken wij naar Gneissdorf, gelegen op twee uren afstand van Plau. Ik was gelogeerd bij een minister of dominé, die mij grote eer aandeed. Het was een oude man, evenals zijn vrouw. Zij waren zeer goedhartig en medelijdend.

De 25e Juli 1811 waren wij weder op weg om op 2 Augustus te Rostock aan te komen, reizend langs Güstrow en Schwaan. Rostock is een schone stad, verdeeld in drie delen: de oude, de nieuwe en de middenstad. Zij is gelegen aan de Warne op een uur afstand van de Baltische Zee. Er is een schone haven en er wordt veel handel gedreven.

De 15^e Augustus 1811 ontving ik order van Kolonel Dejean¹ de kantonnementen te gaan visiteren op omtrent vijf uren afstand van de stad en te informeren of de dorpen voorzien waren van voeder en levensmiddelen. Aldaar zijnde tekende ik zeer nauwkeurig op hoe zij gelegen waren en hoeveel er gelogeerd konden worden. Ik liet niet na voor mijzelf te zorgen en keerde weder naar Rostock. 's Anderendaags 's morgens logeerde ik de compagnie volgens mijn goeddunken.»

Napoleon ging voort met het geven van instructies in verband met bevorderingen, oefeningen, inspecties, enz.² Hij bekloeg er zich over dat er vele ziekten heersten onder de soldaten, inzonderheid bij de ruitery, die in slechte condities en in ongezonde streken gelegd was³. « Er zijn jagersregimenten, » schreef hij, in een van zijn vele brieven aan Davout, « waar men meer paarden telt dan ruiters » en hij gaf als

¹ Pierre Eleonore DEJEAN, geboren te Caen (Calvados) in 1776, nam dienst als vrijwilliger in 1791, werd officier in 1793 doch werd wegens zijn jeugdige ouderdom terug als eenvoudig huzaar in het 10^e regiment geplaatst waar hij opnieuw officier was in 1795. Maakte al de gevechten mee in onze provinciën tussen 1792 en 1794, de veldtochten in Italië, Portugal, Oostenrijk en Pruisen en werd tweemaal gewond in Spanje. Kwam in het 3^e Regiment Jagers als boventallig eskadronchef (wat vermoedelijk aanleiding is voor Kenis om hem als Kolonel te betitelen). Onderscheidde zich in Rusland: gekwetst te Mohilew op 21 Juli 1812 en tijdens een charge in de slag van de Moskowa (September 1812). Kwam terug uit Rusland met bevroren voeten en werd in 1813 op non-activiteit gesteld.

² Corr. 17935. ³ Corr. 18089, 18110.

voorbeeld het 2° regiment: 730 man, 1029 paarden! Heel de lichte ruitery telt 6.000 man en 8.000 paarden¹.

Wachtmeester Kenis zou ondervinden dat het ernst was met de tucht en de orde in de « Grande Armée », die met het oog op de tocht naar Rusland werd gevormd en voorbereid.

« Na daar [Rostock] ongeveer veertien dagen gelogeed te hebben, kwam er bevel vanwege Generaal Bordesouille tot het passeren van de revue in de nabijheid van Plau, zodat wij voor enige dagen onze kantonnementen moesten verlaten. Deze revue had voor gevolg, dat ik op arrest werd gesteld of gestraft met uitgangsverbod, omdat de compagnie niet was, zoals het behoorde... volgens zijn mening. Toen de revue geëindigd was vertrokken wij weder naar onze kantonnementen om er veertien dagen nog te blijven. Daarna vertrokken wij naar Güstrow, waar wij bij de burgers gelogeed waren. Het is een schone stad met een prachtig hof van de hertog. Men ziet er ook een mooie warande. Ook daar bleef ik niet langer dan veertien dagen, want ik vertrok met Luitenant Regnier en dertig man naar Lübeck om gedurende een paar weken dienst te doen bij de Gouverneur van de stad. Het is een zeer rijke, bloeiende en handeldrijvende stad, gelegen aan de Trave, dicht bij de Baltische Zee. De straten zijn er zeer breed en beplant met lindebomen. De landerijen rond Lübeck zijn zeer vruchtbaar, doch langs de zijde van Bergedorf vindt men grote heiden en zeer veel zand. »

Nog één enkele verplaatsing, doch steeds in Mecklenburg, in de buurt van de Baltische zeekust:

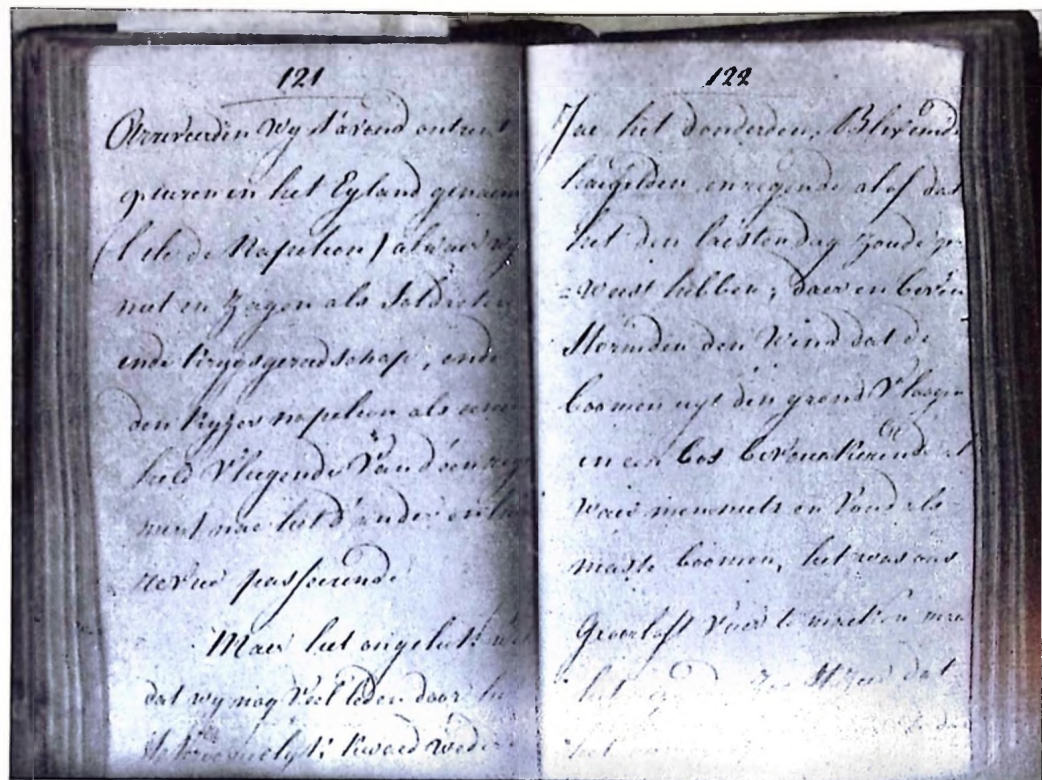
« Van Lübeck vertrokken wij naar Neubrandenburg, de hoofdstad van Mecklenburg-Schwerin, waar de kolonel mij deed logeren op een hofken niet ver van de stad Stargard, op een mijl afstand van Neubrandenburg. Ik ben daar gebleven

¹ Corr. 18226.

Afb. 13. — *Generaal Marulaz.*

(Musée de l'Armée, Paris.)

Afb. 14. — De bladzijden van het handschrift van Wilhelmus Kenis, waarin hij de gebeurtenissen vóór de slag van Wagram vertelt. (Zie blz. 85).

tot omtrent Nieuwjaar 1812. Stargard is een klein stadje met een groot kasteel op een berg.»

Het jaar 1811, — het vredesjaar tussen hoop en vrees, — zou niet eindigen zonder een nieuwe legerindeling, ditmaal speciaal in de gelederen der ruitery. Het bevel werd te Parijs uitgevaardigd op Kerstdag¹. Het 3° Regiment Jagers zou samen met het 1° regiment de 2° ruiterybrigade vormen, doch steeds nog onder het bevel van Generaal Bordesoulle.

Het regiment was nu ook nog aangevuld met nieuwe conscripts, hoofdzakelijk afkomstig uit het Saargebied en uit de Italiaanse kuststreken langsheen de Middellandse Zee. Het verschillend uitzicht der dingen zal de Italiaanse recruten wel opgevallen zijn! Geen wonder dan ook dat velen deserteerden vóór ze ter bestemming kwamen.

3. DE STRAFEXPEDITIE NAAR ZWEEDS POMMEREN. BEZETTING VAN HET EILAND RUEGEN

Midden de laatste phase der voorbereidselen tot het grote avontuur, kwam de strafexpeditie naar Zweeds Pommeren wat afwisseling brengen in het vrij eentonige doch zeer strenge garnizoensleven van wachtmeester Kenis en zijn makkers, die gedetacheerd waren bij de staf van Generaal Friant. Te voren was Kenis nog tweemaal verhuisd, zoals we hem eerst nog zullen laten verhalen:

« Op 6 Januari 1812 ontving ik opdracht van Kolonel Dejean om seffens te vertrekken met mijn detachement en mij 's morgens te bevinden te Hagenow, een klein stadje, waar de hele brigade werd samengebracht om revue te passeren van de generaal. Tijdens deze revue werden er twee van het eerste

¹ Corr. 18365.

regiment jagers gefusilleerd omdat zij in de eerste linie met « arme et bagage » overgelopen waren naar het Pruisisch leger. Het waren alle twee Brabanders. De ene heette Gauthier. Hij schreef enige uren vóór zijn dood een brief aan zijn moeder om haar mede te delen in welke staat hij zich bevond en haar voor eeuwig adieu te zeggen. Vooraleer zijn vonnis gelezen werd vroeg hij de adjudant deze brief te willen laten bestellen op het aangeduide adres. Als de justitie voltrokken was, keerden wij terug naar onze logementen om er nog enige tijd te verblijven. »

De aanduiding van Kenis wijst er op dat de bevelen van Napoleon betreffende de nieuwe indeling reeds waren uitgevoerd: het 1° en het 3° regiment Jagers vormden nu één brigade. En de Brabanders uit het 1° regiment, die vermoedelijk niet erg gesteld waren op de komende gebeurtenissen, ondervonden aan den lijve, dat het bittere ernst was met de tucht. Waar vroeger de straffen uitliepen op vijf of zeven jaar dwangarbeid, kwam ditmaal het executiepeloton in actie. Wellicht wilde men mogelijke navolgers alle verdere lust ontnemen.

Ook wachtmeester Kenis is het droef te moede; doch ook nog om een andere reden. Daar had hij nu drie wintermaanden knusjes doorgebracht op het hofken van de rijke weduwe te Stargard, en nu komt daar plots een bevel, zo'n doodgewoon, stom bevel, dat men vertrekken moet. Men weet niet eens waarheen of waarom! Adieu rijke weduwe, adieu lief tallige zuster, adieu medelijdende inspecteur, auf Wiedersehen!

« Op 12 Januari 1812 deelde de kolonel het bevel mede ons te begeven naar een nieuwe bestemming en dat Friedland de verzamelplaats was, doch niemand wist waarheen of waarom. Het was de 13° dat ik mijn hofken moest verlaten, met tranen in de ogen van droefheid. Na omtrent drie maanden bij haar gelogeed te hebben, in allerbeste vriendschap, moest ik haar verlaten : zij was een weduwe, die daar woonde met haar zuster en een inspecteur. Zij bezat een groot vermogen,

was medelijdend en liefstallig, zodat wij elkander adieu zeiden met grote droefheid. Wij zeiden nochtans te hopen dat het niet voor eeuwig zijn zou.»

Doch de soldaat wikt en Napoleon beschikt. Van dat «niet voor eeuwig scheiden» is niets terecht gekomen. Die «verdammte Krieg!» Friedland was maar een tussenstation. Het doel van de tocht was Greifswald en Rügen: een strafexpeditie tegen de Zweden, die liever handel dreven met Engeland dan de blokkadepolitiek van Napoleon te steunen.

De Keizer was er nauwkeurig over ingelicht, dat er een erge lek was in zijn economische afdamming van Europa¹. Het eiland Rügen, dat sedert het verdrag van Münster (1648) aan Zweden behoorde, was voor de Engelsen een uitstekende basis, vlak bij Zweeds Pommeren, om met behulp van Zweedse en Franse handlangers aanzienlijke hoeveelheden Engelse koopwaar naar het vasteland te smokkelen. Op 16 juli 1807, een week na de ondertekening van de vrede van Tilsit, had een Engelse expeditie onder leiding van Lord Cathcart, geholpen door 8.000 Hannoveranen het eiland bezet, doch nauwelijks een maand later was het in handen van de Fransen. Toen Zweden in januari 1810 het continentaal systeem aanvaardde en aldus de anti-Engelse politiek van Frankrijk beloofde te steunen, gaf Napoleon het eiland Rügen, evenals Zweeds Pommeren terug aan Zweden². Hij werd er slecht voor beloond.

«Zohaast gij ervan overtuigd zijt, dat gij de hand kunt leggen op een grote hoeveelheid koloniale waren in Zweeds Pommeren, zult gij deze provincie laten bezetten en zult gij alles wat er zich aan koloniale goederen bevindt laten in beslag nemen, hetzij te Stralsund, hetzij te Anklam, hetzij gelijk waar in Pommeren.» Aldus schreef Napoleon aan Davout op 19 januari 1812³. Op 28 januari seinde hij: «Vermits gij Pommeren binnenrukt is het noodzakelijk alle verbindingen

1 Friant, 200. 2 Cambridge, 289. 3 Corr. 18447.

tussen Zweden en het vasteland hermetisch te sluiten. »¹ Om een idee te geven van de hoeveelheid koloniale waren, die via de kust van Zweeds Pommeren het vasteland bereikten, geven we slechts één voorbeeld: Een rijke handelaar uit Anklam, met name Becker, bekleeg er zich over bij de Franse Ambassadeur te Berlijn dat Generaal Friant bij hem koloniale waren in beslag liet nemen. De ambassadeur, die de reclamatie doorzond aan Napoleon kreeg volgend antwoord : « M. Becker moet zich niet beklagen, doch wel ik, vermits duizend wagens met goederen langs Anklam de weg naar het binnenland hebben gevonden. Overal waar mijn troepen zich bevinden zullen zij de koloniale waren die zij ontdekken in beslag nemen. »²

In de Franse werken over Napoleon en zijn strijd tegen Engeland door de blokkade zal men weinig bijzonderheden vinden over deze phase. Deze leemte wordt echter goedge maakt door twee getuigenissen uit eerste bron, afkomstig van twee « die er bij waren » toen Zweeds Pommeren door de Fransen werd bezet. Deze twee zijn de Franse Generaal Friant, de leider van de expeditie, en onze conscrit, wachtmeester Kenis, die deel uitmaakte van de voorwacht. Het loont de moeite de verhalen van beiden, van de generaal en van de wachtmeester, naast elkaar te leggen.

Dat van Friant hebben we uit het merkwaardig boek, dat zijn zoon, Jean François Friant, wijdde aan het krijgsbedrijf van zijn vader. Daarin lezen wij: « Friant bezette vanaf 28 mei 1811 de kust vanaf de grens van Holstein, Travemünde inbegrepen, tot deze van Zweeds Pommeren. Hij had, met dit doel, onder zijn bevelen 12.000 infanteristen, 1.500 ruiters en 34 stukken geschut. Hiermede moest hij zich verzetten tegen eventuele landingspogingen van de Engelsen.

Tengevolge van de hem verstrekte orders (nl. de bezetting van Zweeds Pommeren) brak Generaal Friant zijn hoofdkwartier te Rostock op en zette zich op 26 januari 1812 in beweging voor zijn nieuwe bestemming met zijn divisie, een

1 Corr. 18461. 2 Driault, IV, 311.

brigade lichte ruitërij, een regiment infanterie van het 1° legerkorps en twee batterijen artillerie, de ene te voet, de andere te paard. Zijn onderrichtingen luidden, dat hij zich als vriend bij de Zweedse overheden moest aanmelden; dat zijn troepen de meest volstrecte tucht moesten in acht nemen en dat hij moest verklaren, dat de bezetting van het land uitsluitend voor doel had alle handelsbetrekkingen met Engeland stop te zetten. Het was hun uitdrukkelijk opgedragen het embargo te leggen en zelfs het sekwestër op de Zweedse schepen die in de havens van deze provincie gemeerd lagen; dezelfde bewerkingen uit te voeren op de toldiensten te land en ter zee, ten einde, aan de hand van de boordregisters en tol-documenten de materiële bewijzen te leveren van de inbreuken door Zweden gepleegd ten overstaan van het Continentaal Stelsel.

In elk geval, het geheim der expeditie was niet erg goed bewaard, want de consul van Zweden te Rostock was er in geslaagd zijn regering en de hogere overheden van Pommeren in te lichten, zodat deze bij voorbaat de nodige maatregelen hadden kunnen nemen om zoveel mogelijk de bewijzen van de overtredingen te doen verdwijnen. Terzelfder tijd had de Zweedse Adjudant-Generaal de Peyron, Gouverneur dezer provincie, zijn vleugeladjutant gezonden naar Generaal Friant te Damgarten, om hem een brief te overhandigen waarin de Franse Generaal verzocht werd mede te delen wat hij in dat land kwam verrichten en op welke voet hij er zich zou vestigen. Het antwoord was overeenstemmend met de hoger vermelde instructies aan Generaal Friant. Deze generaal zette zijn tocht voort en deed op 27 januari 1812 zijn intocht te Stralsund. Twee andere kolonnen werden doorgestuurd, de ene naar Greifswald, de andere over Wolgast. Het binnenrukken te Greifswald ging met enige moeilijkheden gepaard; men moest onderhandelen en zelfs dreigen met het gebruik van geweld; tenslotte werd alles geregeld en de dienst der plaats gebeurde in overleg met de Zweedse troepen. De commandant van het eiland Rügen meende ook, zijnerzijds, zich

te moeten verzetten tegen de inbezitneming van deze post door Franse troepen: een bevel van de Adjudant-Generaal de Peyron stelde een eind aan alle betwistingen en de Fransen vestigden zich op het eiland.

De nasporingen verricht in de verschillende registers en in de correspondentie gevonden bij de douanen en bij de voornaamste ambtenaren der provincie, leverden onomstootbare bewijzen van de deelneming van de Zweedse regering aan de verboden handel, die gedreven werd voor haar rekening door verschillende agenten, waaronder zich bevond, men kan het haast niet geloven, een zekere Machelin, consul van Frankrijk te Stralsund. Dit heerschap werd opgesloten in de gevangenis. Hij slaagde er echter in te ontsnappen en naar Pruisen te vluchten¹.

Kenis maakte deel uit van de kolonne die over Greifswald opereerde. Hij geeft vooral bijzonderheden over de ontvangst te Greifswald, die een aanvulling zijn van het meer algemene relaas van Friant:

« Te Friedland bleven wij tot middernacht. Na krijgsvoorraad ontvangen te hebben, kruit en lood en alles wat tot de oorlog nodig is, vertrokken wij, ons begevend op de weg van Anklam in Pruisen, maar niemand wist bepaald welke onze plaats van bestemming was. Wij waren 's nachts niet zeer tevreden, want het was zeer koud en heel de weg was als een ijsbaan. Omtrent het krieken van de dag arriveerden wij aan de poorten van Anklam en vonden het garnizoen van de stad, te weten de Pruisen, in hun gelederen. Zij moesten, ingevolge het accord, ons doorgang verlenen en zo zetten wij onze weg voort naar Greifswald in Zweeds Pommeren.

Na omtrent een uur gemarcheerd te hebben, ontbood mij de Kapitein Simon, die mij beval mij bij de Kolonel Dejean aan te melden om seffens met hem te vertrekken als parlementair naar de stad Greifswald. Wij namen onze beide jagers

¹ Friant, 201 - 202.

mee als ordonnance en onze paarden de sporen gevend, ver-
trokken wij in gestrekte galop (« ventre à terre »).

Het was avond en bijna duister toen wij aan de poorten der stad kwamen. Wij reden voorbij de eerste wacht tot bij de hoofdwacht. Wij meldden ons aan, maakten ons bekend en vroegen een begeleider om ons tot bij de Plaatscommandant te brengen. De wacht was zeer verwonderd Franse soldaten in de stad te zien. Toen wij bij de Plaatscommandant kwamen, verzochten wij om een onderhoud, dat ons werd toegestaan. Bij hem gekomen betuigden wij hem onze eerbied en vroegen hem dat hij de goedheid zou hebben onze logementen aan te wijzen en eten te doen bereiden. Hij antwoordde, dat hij geen orders had om Franse troepen te ontvangen. Wij gaven hem te kennen, dat wij kwamen, op de eer van Franse officieren, als vriend en niet als vijand, maar, zo hij ons niet als vriend ontving, wij ook zouden tonen geen vrienden te zijn.

De Plaatscommandant was een bejaard man. Hij stond te beven en zei, dat hij geen bevel had van de opperbevelhebber van Stockholm en dat hij ons moest verzoeken in de voor-geborchten van Greifswald te logeren tot hij orders zou ontvangen hebben. Waarop wij antwoordden, dat wij niet gekomen waren om in de voorgeborchten te logeren, doch wel in de stad en dat, zo hij ons niet met goedheid wilde ontvangen, wij de stad met geweld zouden innemen.

's Nachts omtrent tien uur verschenen onze troepen vóór de poorten der stad. De toegang werd hen geweigerd. Men verzocht ons te wachten tot 's anderendaags 's morgens, waarop wij herhaalden dat wij kwamen als vrienden en niet als vijanden. De Plaatscommandant stelde ons de vraag : « Geëerde officieren, zo U in mijn plaats waart, wat zoudt U doen? » Wij antwoordden « dat eenieder zijn eigen taak moest kennen en dat wij wilden weten wat hij doen zou: het één of het ander. » Daarop gaf hij order de officieren van het garnizoen te doen vergaderen om conseil te houden. Toen deze beraadslaging geëindigd was, werd ons gevraagd of wij schriftelijk wilden verklaren dat wij kwamen als vriend en niet als

vijand. Wij deden zulks en de stad werd ons overgegeven zonder te moeten vechten.

Nadat onze troepen binnengerukt waren en de biljetten (voor de logementen) uitgereikt waren, ontving ik bevel wachten te commanderen om de stad te bewaken. Als de wacht verzameld was trok ik er mede naar de hoofdwacht van de Zweden en stelde een Franse wacht in haar plaats. Ik zei hun, dat zij konden gaan waar het hun beliefte. Ik deed hetzelfde aan de poorten der stad, doch ik gaf bevel aan de Franse wacht geen Zweedse soldaten in of uit de stad te laten gaan. De wachten geplaatst zijnde, installeerde ik een piket vóór het stadhuis tot politie van het volk.

Daarna werd ik bij de Gouverneur onthoden, die mij bevel gaf naar de posthuizen te gaan en er al de brieven in beslag te nemen, deze te openen om te zien of er geen zaken van belang in waren. Ik deed zulks, doch voor alle zekerheid nam ik vier getuigen, twee inwoners en twee Franse militairen, want sommige omslagen bevatten wisselbrieven en in andere was geld. Dit gedaan zijnde, gaf ik bevel aan de postmeester geen brieven meer te verzenden vooraleer ze door mij geïnspecteerd waren. Daarna deed ik de fouriers een staat maken van de plaatsen waar de militairen ingekwartierd waren en van de manier waarop ze gelogeerd waren.

Greifswald is een schone stad met een haven op de rivier de Rijk, niet ver van de Baltische Zee. Zweeds Pommeren is een vruchtbaar land vooral in granen. Men vindt er ook vele meren, die rijk zijn aan vis. De dorpkens zijn er zeer klein. Men vindt op ieder dorp maar één hofken, waar de pachters wonen, die op edellieden lijken, en enige kleine huizekens waarin hun arbeiders verblijven.

Op 24 Maart 1812 arriveerden wij op Rügen, een eiland in de Baltische Zee, recht over de stad Stralsund. Het is vijf uren breed en vier lang. Het land is er zeer vruchtbaar en er is een overvloed aan vee. Na daar enige dagen gelegerd te hebben, keerden wij terug naar onze oude kantonnementen, waar wij nog enige tijd bleven. »

Nadat de Zweden en de Fransen op het eiland Rügen en in Zweeds Pommeren een tijdlang vreedzaam naast elkaar de wacht hadden opgetrokken, knapten de Fransen het vanaf 1812 alleen op, ontnamen de Zweden hun wapens en stuurden hen weg¹.

Door de bezetting van Rügen en van Zweeds Pommeren had Napoleon voor goed de Zweden in de armen van de Tsaar gedreven. Het resultaat ervan was een toenadering tussen de Zweedse Kroonprins, de vroegere Maarschalk Bernadotte, nu Regent van Zweden, en Alexander I. Zij hadden tevoren reeds, in april, een overeenkomst gesloten volgens dewelke Zweden, in ruil voor Finland, Noorwegen zou bekomen. Daarbij gevoegd de in juli door Rusland gemaakte afspraak met Engeland en Spanje en men kan zeggen dat ook vanwege Rusland de nodige voorzorgsmaatregelen waren getroffen². Napoleon zou nu in de volgende maanden ook de laatste phase van zijn voorbereidselen tot het grote avontuur afsluiten.

4. MET DE « GRANDE ARMÉE » NAAR DE NIEMEN

In Pommeren en Oost-Pruisen begon het stilaan een onhoudbare toestand te worden. Zo voor de soldaten als voor de burgers. De kantonnementen waren er slecht in dit arm land. De bevolking trachtte de soldaten te demoraliseren. De ossen, die men in de lente nodig had voor de landbouw, werden naar de slachthuizen van het leger geleid en de officieren werden onhandelbaar als men hun wijn weigerde. Waar zou men hem halen? Alles werd opgekocht of opgeëist. En de stroom van nieuwe legers zwol nog maar immer aan. Eindeloze kolonnen infanterie, ruitery, legerrossen, volgden elkaar op. Sommige dagen legerden in eenzelfde stad tien, twintigduizend soldaten

1 Morvan, II, 172. 2 Cambridge, 487.

en 's anderendaags namen de nieuwaangekomenen bezit van de pas verlaten kantonnementen¹. Het leek wel een toren van Babel. Soldaten behorend tot alle volkeren van Europa, sprekend alle mogelijke talen, liepen er door elkaar, bevelen en tegenbevelen volgden elkaar op en de bevolking vroeg zich af: « Waar moet dat heen? »

Het detachement tot hetwelk wachtmeester Kenis en zijn jagers behoorde, verliet nu ook Zweeds Pommeren en trok mede oostwaarts. Zoals in het lied: « Naar Oostland willen wij rijden... » Kenis krijgt een bijzondere opdracht. Hij moet even naar Berlijn met een boodschap voor de Franse Ambassadeur. Hij wordt er ontvangen door Edouard Lefebvre, eerste secretaris, die sedert juni 1811 te Berlijn vertoefde met een speciale zending: hij moest oplettend de toestand in Pruisen nagaan en de inlichtingen van zijn chef, Ambassadeur de Saint-Marsan, volledigen en corrigeren².

Kenis profiteert van zijn aanwezigheid in de Pruisische hoofdstad om enige zaken op te knappen voor zichzelf en landkaarten aan te schaffen voor de Kolonel. Hij heeft op het ogenblik, dat hij de kaart van het Koninkrijk Astrakan kocht, ook niet kunnen vermoeden dat zijn Kolonel en hijzelf enige maanden later er zouden terecht komen als krijgsgevangenen op de boorden van de Wolga. De kaarten waren duur. Het is begrijpelijk, want ze waren zeer zeldzaam en ze betekenden een kostbaar bezit als men weet, dat Napoleon de veldtocht in Rusland begonnen is met een onbegrijpelijk en onverantwoordelijk gebrek aan kaarten. Maarschalk Davout sakkerde omdat hij voor heel zijn legerkorps slechts zes kaarten van Rusland bekwam³. Alleen de divisiegeneraals ontvingen er: het waren weinig gedetailleerde, speciaal gegraveerde kaarten en afgeleverd in grote onhandige rollen. Een generaal liet ze plakken op twee dozijn rode zakdoeken, anderen droegen er minder zorg voor. Reeds op de vooravond van de overtocht van de Niemen, — dus daags vóór de inval in Rusland, verloor

1 Morvan, II, 175. 2 Driault, IV, 298. 3 Corr. Dav. III, 363.

de divisie Friant, die met de ruitery als voorwacht moest oprukken, de weg. Geen enkele cavaleriegeneraal bezat een kaart en de voorposten zouden regelmatig in moeilijkheden geraken. Maarschalk Davout zag zich verplicht bij zijn orders steeds een ruwe schets van de te volgen weg te voegen¹. Het was een gesukkel. Geen wonder dat Kenis een beloning ontving en vriendelijk onthaald werd toen hij eindelijk te Landsberg bij zijn Kolonel aanlandde. Ziehier zijn relaas van de Berlijnse reis:

« Daarna vertrokken wij naar Stettin, een grote stad gelegen aan de Oder, met een groot kasteel en forteresse. Wij passeerden door Anklam, gelegen aan de Peene, en door Gützkow. Het land is zeer vruchtbaar in weiden. Van Stettin trokken wij naar Landsberg, een klein stadje, bekend om zijn grote magazijnen, toebehorend aan de Koning van Pruisen. Wij werden er gekantonneerd in een dorp genaamd Weperitz. Dit land is niet al te vruchtbaar, want het ligt niet ver van Polen, zo kan men wel denken dat het niet veel beter is. Na daar enige dagen gelogeerd te hebben, ontving ik opdracht van de Kolonel aanstonds te vertrekken naar Berlijn, hoofdstad van Pruisen, om enige belangrijke zaken af te handelen bij de Franse Ambassadeur. Vooraleer te vertrekken ontving ik nog achttien duizend francs voor mijn verteer en om enig oorlogsgereedschap te kopen. Ik bekwam enige aanbevelingsbrieven voor de Gouverneur van Stettin, die verzocht werd mij een escorte te geven tot in Pruisen. Gereisd tot op omtrent twaalf uren van Berlijn werd ik gearresteerd, want de vrede met Pruisen was nog niet afgesloten. Zulks gebeurde bij een postmeester, toen ik, tegen betaling, om postpaarden verzocht. Ik drong aan om de Burgemeester der stad te spreken en vroeg hem op welke gronden men mij gearresteerd had, hem verzoekend mij een ontvangstbewijs af te leveren in ruil van mijn geld en goed, met vermelding van het uur waarop ik was

¹ Morvan, I, 338.

aangehouden. De Burgemeester antwoordde mij, dat hij order had de Fransen te doen arresteren, waarop ik mededeelde dat ik voorzien was van goede papieren, dat ik drager was van belangrijke brieven voor de Franse Ambassadeur en geloofde geen reden te hebben gegeven om gearresteerd te worden. De raad stelde mij in vrijheid. Na de postmeester voldaan te hebben, vertrok ik wederom per post en arriveerde aan de poorten van de stad, waar de Pruisische wacht mijn papieren nakeek en wilde weten wat ik te Berlijn kwam doen. Na verklaard te hebben, dat ik gezonden was vanwege het Franse leger met belangrijke brieven voor de Franse Ambassadeur, werd ik doorgelaten en kreeg ik een ordonnance mede om mij te begeleiden tot bij de Ambassadeur. Ik werd door deze zeer wel ontvangen, doch hij zei mij, dat mijn zaken niet aanstonds zouden klaar zijn en dat ik dus enige dagen in de stad moest verblijven. Ik maakte daarvan gebruik om enkele boodschappen te verrichten en enige kleine aangelegenheden in orde te brengen. Ik had tevens opdracht vanwege de Kolonel om voor hem landkaarten mede te brengen, te weten die van Polen, Koerland, Lijfland, Litauen, Oekraïne en het Koninkrijk Astrakan, dewelke mij kostten omtrent de achttienhonderd francs. Maar vooraleer het mij geoorloofd was deze geografische kaarten mede te nemen, moest ik mij adresseren tot de Chambellan Monsieur Lefebvre, die mij favoriseerde en terecht hielp. Tijdens mijn verblijf te Berlijn had ik de eer de Koning van Pruisen revue te zien passeren van zijn garde.

Als mijn zaken afgehandeld waren vertrok ik wederom met de diligentie naar Stettin, waar ik een brief ontving van de Kolonel om aldaar enige lakens en leder aan te kopen voor het regiment. Zo zette ik mijn weg voort tot omtrent vier uren afstand van Landsberg, waar het regiment gekantonneerd was en waar ik mijn zaken aan de Kolonel overmaakte. Deze complimenteerde mij en gaf mij een gratificatie.»

Napoleon regelde vanuit Parijs de troepenverplaatsingen naar het oosten. Op 21 februari 1812 kreeg Maarschalk

Davout het bevel tot oprukken met de nauwkeurige aanduiding, dat geen enkel zijner mannen vóór 8 maart voorbij de Oder mocht zijn. Daarna zou men verder trekken en zou Davout zijn hoofdkwartier vestigen te Stettin¹. Intussen zou er ook een nieuwe legerindeling komen met vooral nieuwe benamingen. Het vroegere Observatiekorps van de Elbe, werd nu 1° Legerkorps van de « Grande Armée »².

Grijpen wij nu even terug naar de regimentsnota's uit het Archief van het Franse Leger te Vincennes. We vinden er de hierna volgende verplaatsingen aangegeven voor het 3° Jagers, wat ons in staat stelt de data te bepalen van de door Kenis aangehaalde feiten. Op 1 februari is het 3° Jagersregiment in Zweeds Pommeren. Het staat samen met het 1° regiment, dat te Stralsund is, onder bevel van Generaal Bordesoulle. Op 15 februari is het 3° Jagers te Gützkow en omgeving, waar het op 21 februari bevel ontvangt om zich te begeven naar Küstrin en Landsberg. De brigade Bordesoulle maakt deel uit van de lichte ruiterijdivisie onder bevel van Generaal Bruyère. Op 1 april zijn de jagers te Landsberg; van 5 tot 10 april rukken ze op in de richting Gollub, waar ze aankomen op 15 april en er verblijven tot de 20e om dan verder te trekken. Op 25 april is de brigade te Pruisisch Holland en vandaar gaat het over Briesen, Kowaleko, Osterode en Liebstadt naar Mohrungen³. De ruiterij moet het tijdens die tocht naar het oosten niet bijzonder weelderig hebben gehad. Terwijl de bevolking de vreemde troepen naar de duivel wenst⁴ zendt Maarschalk Davout in april alarmerende berichten naar het keizerlijk hoofdkwartier: Er was geen paardenvoeder meer in de kantonnementen, al de dorpen zaten opgepropt met soldaten, men vindt er niets meer, de koeien zwerven rond in de bossen en sterven er van honger. Generaal Bordesoulle slaakt dezelfde wanhoopskreten⁵.

Kenis heeft dat alles meegemaakt :

1 Corr. 18511. 2 Corr. 18544. 3 Bonie, 268-272. 4 Morvan, II, 175. 5 Corr. Dav., III, 340.

« Na daar [Landsberg] nog enige dagen gelegen te hebben, ontvingen wij order van Generaal Bruyère om seffens te vertrekken naar Königsberg, maar onderweg ontvingen wij tegenbevel en moesten kantonneren te Gollub, een klein stadje in Polen, alwaar wij enige tijd verbleven. Het arrondissement Gollub is een zeer armoedig land, de grond is er zeer zandachtig. Vandaar vertrokken wij naar Mohrunen, Liebstadt, Pruisisch Holland. Deze landen zijn zeer vruchtbaar, doch de inwoners zijn totaal geruïneerd tengevolge van de oorlog in het jaar 1807, want men zag te allen kant de stallingen nog zonder vee. Ja, die vóór de oorlog twaalf tot vijftien stuks vee, hoornvee, bezaten, hadden er nu nog niet meer dan vier of vijf. En wederom zouden zij in 1812 hetzelfde lot moeten onderstaan. Mohrunen is een klein stadje, gelegen midden in de bossen, waarin men vele wilde dieren, zoals wolven, beren, enz., aantreft. Deze berokkenen veel schade vooral in de zomer, wanneer men dagelijks verneemt dat de wolven paarden hebben verscheurd. Er moet dan zeer stipt in de weiden gewaakt worden. Nochtans worden er drie-, viermaal per jaar wolvenjachten ingericht, waaraan iedereen moet deelnemen. Liebstadt is een klein stadje dat tijdens de oorlog in het jaar 1807 volledig in as is gelegd, doch nu gans heropgebouwd is, schoner dan tevoren. »

Er kwam geen einde aan de bevoorrading en aan de verzorging der uitrusting. Kenis, die, zoals blijkt uit de regimentsnota's, bijna steeds bij de staf van het regiment verbleef, werd naar Danzig gezonden om er een boodschap te brengen bij de Gouverneur, Generaal Rapp, en tevens allerlei materieel te bestellen: zadels, marmitten, emmers, potten, pannen, bidons. Uit de correspondentie van Maarschalk Davout vernemen wij welke de boodschap was die aan Generaal Rapp moest gedragen worden: « Ik ben er over ingelicht, schrijft hij op 25 mei 1812 aan Generaal Friant, dat een divisie van de keizerlijke garde onder bevel van Generaal Delaborde op weg is van Stettin naar Danzig. Verzoek van mijnentwege Generaal Rapp mij

het tijdstip te laten kennen van de aankomst der eerste troepen van deze divisie.»¹.

Met de uitrusting was echter zo'n haast gemoeid, dat vooraleer al de bestelde voorwerpen gefabriceerd waren, de aflevering moest geschieden. Het was inderdaad reeds einde mei en in juni zou het er op los gaan.

« Terwijl wij te Liebstadt gekantonneerd waren, ontving ik order van Generaal Bordesoulle om aanstonds te vertrekken naar Danzig om aldaar enige belangrijke zaken of te handelen bij Generaal Rapp, Gouverneur van Danzig. Daar aangekomen ontving ik een brief van de Kolonel met opdracht enig krijgsgereedschap te kopen. Toen ik bij de Gouverneur kwam beval deze mij enige dagen te Danzig te blijven tot mijn zaken zouden geregeld zijn.

Op mijn terugweg van Danzig passeerde ik door Neumünsterberg aan de Nogat, waar ik lange tijd van te voren gelogeed had. Ik was echter verwonderd dit land zó geruïneerd te zien, want in het jaar 1807 was het een zeer rijk land, maar het werd in dat jaar zeer verarmd omdat het levensmiddelen moest leveren voor het gehele leger. Nu in 1812 zijn door die bittere oorlog deze streken wederom zo verarmoed, dat het niet meer hetzelfde land is. Vandaar zette ik mijn weg voort over Elbing, waar ik vernam dat het regiment van verblijfplaats veranderd was en thans gekantonneerd lag te Osterode. Ik bood mij daar bij de Kolonel aan, die mij zegde mijn zaken te moeten afhandelen met Generaal Bordesoulle. Als zulks geëindigd was, keerde ik naar mijn compagnie terug. Kapitein Simon deelde mij mede, dat men voor mij logement had voorbehouden en dat mijn bagage er al was. Wij logeerden in een fabriek van potten en gleiswerk, een van de mooiste die men kan vinden. Als men er vóór stond zou men gemeend hebben dat het op zichzelf een groot dorp was. Ik bevond mij er zeer goed. De mensen waren er zeer aangenaam en goedhartig.

1 Corr. Dav. III, 344.

Mijn tijd was er echter zeer kort, want na er enige dagen gelogeerd te hebben, kreeg ik bevel het logement te verlaten en te vertrekken met een konvooi wagens naar Mohrunge om aldaar voor tien dagen levensmiddelen te halen. Intussen veranderde ook het regiment weer van kantonnement en verbleef te Damrau, een klein stadje gelegen in de mastbossen, waar wij in dorpen ondergebracht werden. Ik verbleef er een korte tijd en vertrok weder naar Königsberg om aldaar te doen fabriceren zadels, marmitten, emmers, potten en pannen, bidons en ander krijgsgereedschap voor heel het regiment. Vóór ik vertrok voorzag de Kolonel mij van geld en ik vertrok wederom per post naar Königsberg. Ik arriveerde daar laat in de avond en werd gearresteerd aan de poort van de stad. Met een escorte gezonden naar de Plaatscommandant, passeerde ik voorbij een herberg waar ik van te voren nog geweest was. Ik vroeg om er te mogen logeren wat zij mij toestonden. Toen zond ik mijn begeleider terug naar zijn post nadat ik hem mijn adres en dat van de weerd had gegeven. 's Anderendaags 's morgens ging ik mijn eer betuigen bij de Plaatscommandant. Ik zegde hem waarom ik in Königsberg was en vroeg hem om aankoopbiljetten, die hij mij gaf. Hij verwees mij naar een Jood, een zeer rijke handelaar en een goed man. Nauwelijks was ik enige dagen te Königsberg of ik ontving reeds een brief van de Kolonel, gedateerd vanuit Friedrichshof, en waarin ik verzocht werd terug te keren en mede te brengen al wat er al gefabriceerd was. Alzo was ik verplicht de postwagen te nemen en een reis te doen naar Friedrichshof. Aldaar aangekomen verzocht hij mij bovendien nog laken te kopen voor het regiment en beval hij mij geld te halen bij de betaalmester. Friedrichshof is een groot dorp met een schoon kasteel en een hof van plaisance toebehorend aan de Koning met een schone warande en een kluis waarvan de kluizenaar nog maar sedert korte tijd was overleden. Men vond er nog zijn kleine woning, zijn rustplaats en zijn keukengereedschap, alles vervaardigd uit hout en mos.

Königsberg is een schone, grote stad, gelegen aan de Pregel.

Afb. 15. — *Generaal Bordesoulle.*

(Musée de l'Armée, Paris.)

Afb. 16. — *Generaal Friant,*
naar een houtskooltekening van Dulertre.

(Kasteel van Versailles.)

Het land is er zeer vruchtbaar in granen, men drijft er een drukke handel en men vindt er vele rijke Joden. Enige jaren geleden is Königsberg door een schromelijke brand geteisterd geweest. Ja, alle magazijnen van de Koning en de huizen van de inwoners die langsheen de Pregel stonden zijn verbrand. Een depot van traan, olie en teer brandde zo schromelijk, dat, toen de vaten verbrand waren, de brandende olie en teer langs de straten in de rivier liep, zodat geheel de rivier niets was dan vlam en vuur, die lange tijd daarna nog steeds voortbrandde.

De [oningevoeld] ontving ik een brief van de Kolonel, die mij beval de fabrikant tot spoed aan te zetten en hem te zeggen dat alles in korte tijd moest gemaakt zijn, want dat wij eerlang in het veld zouden trekken. Ik was wel verplicht al de blikslagers hun werk te doen bespoedigen, mits hen wel te belonen. Mijn bestellingen gefabriceerd zijnd, kreeg ik bericht seffens te vertrekken, want dat het regiment zich op hetzelfde ogenblik op marsch begaf, en dat ik mij moest voorzien van levensmiddelen voor veertien dagen en dat elke ruiter een voorraad van tien pond tarwebloem in zijn mantelzak had mee te nemen. »

Het voorschrift van Napoleon luidde, dat, eenmaal voorbij de Weichsel, elk regiment een voedselreserve moest aanleggen voor twintig dagen en verder leven op wat men in het land vond tot de Niemen zou overgestoken zijn. Dat betekende de totale plundering van Polen en Oost-Pruisen. Een legerorder van Maarschalk Davout beval : « dat elk militair, hij weze officier of soldaat, van de plaats waar hij is ingekwartierd, levensmiddelen voor tien dagen zal moeten meenemen. Elk soldaat zal een zak hebben, bevattend tien pond rijst en een andere met tien pond tarwebloem, gebonden op zijn kapoot » ¹

In juni 1812 krioelde het van troepen tussen de Weichsel en de Niemen. De stroom van nieuwe regimenten was onstuit-

¹ Morvan, I, 429.

baar. De Fransen waren er vermengd in een sterkere heterogene massa van soldaten uit alle gewesten en die alle mogelijke talen spraken. En onder deze Fransen waren er minstens een vierde nieuwelingen en een tiende waren weerspannigen, die men met moeite meekreeg. Het waren niet meer de homogene Keizerlijke regimenten met de soldaten uit het jaar XIV, ze waren zelfs niet te vergelijken met de mannen van Wagram.

De wegen die naar de Niemen leidden waren belemmerd door de eindeloze konvooien. De soldaten moesten zich voortbewegen bezijden de baan of moesten door de velden of langs grote omwegen, door kleine dorpjes en afgelegen gehuchten, hun bestemming trachten te bereiken. Het vee en het voeder werden opgeëist, levensmiddelen en vruchten werden op wagens geladen. En in die wanorde bewoog de soldaat zich voort: hij zwierf, plunderde en deserteerde. Er werden commissies aangesteld om de achterblijvers op te sporen en te verzamelen, de deserteurs te vangen en te veroordelen. Elk zwerver of plunderaar moest gefusilleerd worden. Had men dit bevel stipt moeten uitvoeren, dan zou een vierde van het leger gefusilleerd zijn geweest ¹. Men wijdde er al zijn tijd aan en men trok een strijdvaardig leger samen bij de grenzen van het vijandelijke land: het onmetelijke Rusland!

Het derde Jagersregiment, — te oordelen naar de Parijse nota's, — had er zich goed doorheen geslagen en had ordelijk, vooraan het leger van Davout, als voorwacht — (samen met het 1^e regiment, beide onder leiding van de vechtersbaas Generaal Bordesouille) — de Niemen bereikt. Van 6 tot 11 juni begaf het zich van de Weichsel naar de Niemen ². Napoleon had vanuit Thorn bevolen: Maarschalk Davout moet aan het hoofd zijner troepen op 9 juni Königsberg binnenrukken. Alle ruiterijbrigades van zijn legeretros zullen zich opstellen tussen de Niemen en de Pregel, op de uitvalswegen van Tilsit, om als dekking te dienen voor zijn divisies ³. 's Anderendaags werd de ruiterij meer naar rechts opgeschoven in de buurt van

¹ Morvan, II, 177. ² Bonie, 274. ³ Corr. 18772.

Georgenburg¹. Op 15 juni was zij verder naar de Niemen toe opgerukt² en op 16 juni deelde Napoleon vanuit Königsberg aan Davout mede, dat zijn ruitery kleine piketten moest uitzetten om de vleugels te vrijwaren³. 's Anderendaags kwam dan het bericht dat de Keizer op 18 juni het legerkorps van Davout zou schouwen⁴ nadat hij daags te voren de ruitery had bezocht⁵.

« De 17e Juni 1812 ontvingen wij order revue te passeren voor Keizer Napoleon op omtrent twaalf uren afstand van Kowno, waar het gehele korps verzameld werd. Hij deed daar wederom dezelfde bevelen uitvoeren: de inwoners al hun vee te ontnemen en het mede te nemen in Rusland. Daags voor onze entrée in Rusland ontving elk regiment nog order van een district af te zoeken en de levensmiddelen die men bij de inwoners vinden kon af te nemen. »

Deze troepenschouwing door Napoleon geschiedde tussen Insterburg en Gumbinnen⁶, waar men nog wel wat verder dan zestig kilometer van Kowno verwijderd was.

Kenis jammert intussen over de erbarmelijke toestand waarin de Poolse gebieden, die zij tussen de Weichsel en de Niemen doortrokken, zich bevonden:

Het bleek wel, dat wij in een arm land gingen voyageren, en mijn weg richtend op de Memel vond ik onderweg reeds het regiment, dat kantonneerde te [oningeruuld] waar wij enige dagen hebben vertoeft. Vooraleer te vertrekken ontvingen wij bevel al de levensmiddelen en al het hoornvee dat wij in de dorpen konden vinden, te verzamelen en alles mee te voeren naar het leger.

Het is droevig voor de soldaten oorlog te moeten gaan voeren en dan nog in zulke slechte en afgelegen landen, maar

1 Corr. 18779. 2 Corr. 18801. 3 Corr. 18813. 4 Corr. 18819. 5 Bonie, 274.
6 Schuermans, 303.

ook ongelukkig is het voor de inwoners, want men zag te allen kant hun huizen zonder daken, al hun stro opgevoederd aan de paarden, de stallen zonder vee en zonder levensmiddelen. Men zag daarenboven nog hun oogst te velde afvoederen, zodat er niets overbleef dan armoede. Men moest zich niet verwonderen als men zag hoe inwoners de soldaten naliepen om een stuksken eten. Het was ongelukkig de bevelen te moeten uitvoeren, die ons gegeven werden. Want, vond men hier of daar nog hetzij enige levensmiddelen, hetzij een beetje hoornvee of een paard, het werd hen alles afgenomen en diende voor de Armée ... »

Op 20 juni waren de twee jagersregimenten van Bordesoulle te Tupiki. Het machtigste leger, dat ooit was samengebracht, stond klaar om op het eerste sein de vijandelijke bodem te betreden. De mensenstroom was even geluwd om dadelijk alweer verder te stuwten. De mensen uit het Westen togen naar die uit Oosten om daar malkander de kop in te slaan, zegt Tolstoi. Laten wij het zachter uitdrukken: de meesten om er hun dood te zoeken en de overigen om, na onmenselijke miseries en ontberingen, te ontsnappen uit de hel.

1 Tolstoi, III, 14.

IIIe DEEL (Juni - December 1812)

1. TWEE VERSCHILLENDE WERELDEN. ALLES OF NIETS

De oorlog van 1812, « si funeste à la France », zoals men hem noemt¹, wekte bij Napoleon zelf geen geestdrift. Hij voelde er zich toe gedwongen tengevolge van allerlei onontkoombare omstandigheden². Hij had de figuren en de pions op zijn schaakbord zodanig geplaatst dat hij genoopt was tot een zet, die voor hem de partij hoogst gevaarlijk maakte. « Napoleon wist in 1812 dat zijn noodlot naderde », zegt de Russische auteur Merezjowsky.

De wederzijdse valse vriendschapsbetuigingen der beide keizers, — Napoleon en Alexander, — op het Niemenvlot en hun bedrieglijke vleierijen, hadden te Tilsit niet tot een werkelijke vrede, doch slechts tot een wapenstilstand geleid. Al de pracht en de praal van de keizersverering te Erfurt hadden daaraan niets gewijzigd. Alexander was ontgoocheld. Hij was gekwetst in zijn eigenliefde door de heerszuchtige houding van Napoleon, die niemand naast zich, wel onder zich, duldde in « zijn » Europa. Tijdens de oorlog van 1809 tegen Oostenrijk hadden Alexanders troepen geflikflooid met hun Oostenrijkse « vijanden » en uitsluitend op de Polen jacht gemaakt. Onderduims had hij zijn landen opengezet voor de Engelse koopwaren en openlijk had hij de Franse handel belemmerd. Terwijl hij zijn leger versterkte en het opstelde langsheen de Poolse grens, onderhandelde hij met Wenen, Berlijn en Stockholm met het oog op een komend bondgenootschap³.

In 1811 was het zó ver dat Alexander zelf wilde aanvallen... « Andere tijden, andere allianties, » had de Tsaar in de dagen van Tilsit gemeend. En thans waren de tijden veranderd.

1 Bonie, 267. 2 Watson, 470. 3 Aubry, 256.

Zeer terecht heeft men gezegd, dat de veldtocht van 1812 geboren is te Tilsit¹. Natuurlijk was dat alles niet zó eenvoudig: er deden zich tientallen andere feiten en feitjes voor, die door hun gewicht de weegschaal hebben doen overhellen. Het huwelijk van Napoleon met de Oostenrijkse keizersdochter zou op zichzelf niet zó erg zijn geweest, indien Rusland, — en zeer terecht, — er niet een omkeer ten voordele van Oostenrijk had in gezien. Dat bleek trouwens ook spoedig uit het feit dat te Parijs de Oostenrijkse gezant Metternich de voorrang kreeg op de Russische prins Kourakin. Fouché, de Minister van Politie, ging zo ver te beweren, « dat de oorlog met Rusland het onvermijdelijk gevolg was van het huwelijk van Zijne Majesteit. »² Wij spraken reeds over de houding door Rusland aangenomen ten overstaan van de afgrendeling van Europa voor de Engelse koopwaar. Naar aanleiding van de bezetting van Zweeds Pommeren, stipten wij aan, dat zulks voor gevolg had gehad, dat de Zweedse Regent, de vroegere Franse Maarschalk Bernadotte, voortaan op de Russische kaart zou spelen. In april 1812 werd inderdaad te Orebro in Zweden het Russisch-Zweeds verdrag ondertekend³. Bernadotte kende Napoleon van zeer dichtbij. Hij was zijn kampgenoot geweest in vele veldtochten. Hij was als Maarschalk van Frankrijk op de hoogte van de specifiek Napoleontische militaire taktiek. Hij zou nu als raadgever optreden bij de Tsaar: « Vermijd grote veldslagen, val aan op de flanken, verplicht hem tot marschen en nog marschen, wat schadelijk is voor de moraal van de Franse soldaat. Zorg dat er overal vele Kozakken zijn. »⁴

Een andere factor van belang was de Poolse kwestie. Het ongelukkig Polenland werd in 1807 verheven tot groot-hertogdom Warschau. Het gebeurde ten nadele van Pruisen en ten koste van Oostenrijks grondgebied in 1809. Polen had een bufferstaat (onder Franse heerschappij) kunnen zijn, meer: een militair bastion tegen Rusland, indien Napoleon niet halverwege was blijven staan. Rusland vreesde de verwezenlijking van

1 Presser, 426. 2 Villat, 188. 3 Tarlé, 31. 4 Madelin, XII, 101.

het opzet en de Polen verlangden er naar. Ook Maarschalk Davout, die het land vriendschappelijk bezette en heimelijk hoopte op de koningskroon, naar het voorbeeld van Bernadotte. Hij was trouwens niet de enige. Er bestond minstens een half dozijn « mededingers naar de kroon ». Een der meest verwoede was wel Napoleons jongere broer, de lustige Jérôme, Koning van Westfalen. Deze had liever een grotere kroon gedragen. Reeds anderhalf jaar lang boterde het niet tussen Davout, een van Napoleons schranderste maarschalken, en de wispelturige operettenkoning van Westfalen¹. De naijver tussen deze twee zou voor gevolg hebben dat enkele maanden later een der voornaamste tactische zetten van Napoleon in Rusland zou mislukken, met als gevolg niet alleen een nadelige weerslag op de krijgskans, doch tevens het verlies van vele mensenlevens in de buurt van Mohilew. Ons 3^e Jagersregiment zou er van weten mee te spreken.

Vreesde Napoleon sociale conflicten in Polen? De adel was gedupeerd door de afschaffing der slavernij en de boeren voelden zich benadeeld en verarmd door de vele opeisingen. Zelfs de liefde en de invloed van Maria Walewska hadden Napoleons opvattingen niet kunnen veranderen. Toen de Franse legers in 1812 door het land trokken ondergingen zij vanwege de eenmaal zo Fransgezinde Polen een aan vijandschap grenzende onverschilligheid. Er leefden nu vijanden, alwaar wellicht vrienden hadden kunnen bestaan, al hebben vele Polen gediend in de Grande Armée en al bestond er in zekere middens nog een ongerept Frans loyalisme.

De derde Franse bondgenoot, die verbolgen was tengevolge van Tilsit, was Turkije. De sultan had het tussen beide keizers opgestelde verdelingsplan, waarbij Turkije uit Europa werd gewezen, niet als een buitengewoon vriendelijk gebaar beschouwd. Wel integendeel! De weerslag er van lag in het Russisch-Turks vredesverdrag, in mei 1812 te Boekarest ondertekend.

¹ Madelin, XII, 105.

Zo zien wij, dat op de vooravond van de inval in Rusland alle verhoudingen omgekeerd waren: de oude vrienden van Frankrijk: Polen, Zweden en Turkije hielden het met de Tsaar aller Russen; de oude vijanden: Pruisen en Oostenrijk kozen (uit schrik of uit berekening, al of niet gedwongen) partij voor de Keizer der Fransen. Zij zullen beiden, met hulplegers, aan Napoleons tocht naar Moskou deel nemen. Als een maal de nederlaag zal opdagen, zal de betrouwbaarheid van deze hulplegers en van de bevelhebbers zwaar op de proef worden gesteld¹.

Boven alles overheerste Napoleons haat tegenover Engeland: «Opdat een duurzame vrede zou mogelijk worden, moet Engeland zover worden gebracht dat het geen handlanger meer vindt op het hele vasteland.»² En Engeland had vaste voet in Spanje en in Portugal, het heerste over de zeeën, het ondersteunde elkeen, die het tegen Napoleon wilde opnemen en er was slechts een kleinigheid nodig om het een openlijk bondgenootschap met Rusland te doen sluiten.

Op 17 april 1812 beproefde Napoleon een laatste poging om met Engeland vrede te sluiten. Hij deed bepaalde voorstellen. Vroeger had het Britse Cabinet, bij gelijkaardige pogingen, zelfs geen antwoord gegeven. Nu volgde echter een scherpe afwijzende nota. Engeland wachtte met een hoop zonder voorbehoud op een voor Napoleon nadelige afloop van de veldtocht in Rusland. Geen ogenblik dacht men er in Engeland aan ook maar de minste toegeving te doen. Noch in Spanje, noch elders. En het was juist om van de Spaanse zorgen verlost te zijn, dat Napoleon tot een accoord met Engeland wilde komen. Engeland had reeds zó lang gewacht. Het kon ook nu nog wachten³.

Die ongelukkige oorlog in Spanje heeft Napoleon zeer veel kopbrekens bezorgd. Hij had er reeds een paar legers aan opgeofferd. Het was een invalspoort voor de Engelsen en nu, terwijl hij alle aandacht aan Rusland te besteden had, moest

1 Presser, 429. 2 Bainville, 428. 3 Madelin, XII, 52-66.

hij er een leger van 300.000 man achter laten. In een guerrilla tegen gefanatiseerde Spanjaarden, die spuwden op de Franse officieren, die het executiepeloton commandeerden. Napoleon had hen voor de keuze gesteld: de onderwerping of de dood. Ze spuwden zelfs op de dood¹.

De oude voorstelling van een Napoleon, die door land- en machtshonger gedreven ook het machtige Tsarenrijk onder zijn scepter wilde brengen en via Moskou ook Indië, — waarom niet de hele wereld? — wilde veroveren, kunnen wij gerust terzijde laten. Napoleon kon niet anders handelen. Hij was de veldtocht in Rusland begonnen met de hoop, dat hij deze oorlog niet zou moeten uitvechten. Hij was er van verzekerd dat Alexander hem vermoedelijk te Wilna, mogelijk te Smolensk, maar ongetwijfeld te Moskou, om vrede zou smeken. Hij liet aan de Tsaar weten, « dat men zich nog kan verstaan en beletten dat het bloed van een honderdduizendtal dappere soldaten zou vergoten worden. »². Het ordewoord in de Russische hoofdstad luidde: « Keizer Alexander wil geen oorlog. Hij zal hem slechts voeren indien hij wordt aangevallen. »³. En wat de mogelijke vredesaanvragen betreft, daarover liet de Tsaar niet de minste twijfel bestaan. Op 18 mei 1812 deelde hij aan de afgezant van Napoleon mede: « Ik zal niet de eerste zijn om de degen te trekken. Ik blijf onverstoorbaar op mijn grenzen... De Russische natie behoort niet tot degenen die wijken voor het gevaar. » En terwijl hij een landkaart openplooid, zei hij: « Als Keizer Napoleon besloten is tot de oorlog en indien het lot niet de rechtvaardige zaak gunstig is, dan zal hij, » wijzend op Aziatisch Rusland, « tot daar moeten gaan om de vrede te zoeken. »⁴

Napoleon is deze oorlog begonnen met vóór zich het voorbeeld van de Zwedenkoning Karel XII, die in de jaren 1707-09 Rusland binnenrukte en die zich door de Kozakkenhoofdman Mazeppa liet lokken in de barre ijswoestijnen van de Oekraïne, waar hij bij Poltawa verpletterend verslagen werd. Einde 1811,

1 Tarré, 37. 2 Madelin, XII, 40. 3 Vandal, III, 171. 4 Madelin, XII, 106.

midden al de ontzaglijke voorbereidselen tot de grote tocht, liet Napoleon opzoeken « wat wij in de Franse taal als beste beschrijving hebben over de campagne van Karel XII in Polen en Rusland »¹. Napoleon kende het voorbeeld van Karel XII, het is hem immer voor de geest blijven zweven. « Hij zou zich niet laten lokken in die besneeuwde toendra's, meende hij, zoals die Zweedse gek met zijn door ridderverhalen vergiftigde hersenen. »² Zijn trots wilde geen voorbeeld aanvaarden. Doch hij was dezelfde niet meer, noch physisch, noch psychisch. Hij was nu een gezette monarch, echtgenoot en vader, hij was niet meer de ijzervreter, die het lot kon plooiën naar zijn wil. In december 1812 zou hij voor de Senaat zelf de bekentenis afleggen: « De oorlog tegen Rusland was een politieke oorlog. Ik heb hem gevoerd zonder hartstocht. »³.

Was Napoleon niet geestdriftig, zijn maarschalcken waren het al evenmin. Na zovele jaren oorlog en gevaar wilden zij rust. Zij wilden genieten van de weldaden, die de Keizer hun zo mild had toebedeeld. Napoleon verweet het hun te Danzig, enige dagen vóór de inval in Rusland: « Ik zie wel, Mijnheren, dat gij niet zeer genegen zijt om nog oorlog te voeren. De Koning van Napels zou liever in zijn mooi koninkrijk blijven, Berthier verkiest te jagen in Gros-Bois en Rapp houdt van zijn heerlijk hotel te Parijs. »⁴ Zij protesteerden niet. Zij waren het beu. Onder het bevel van hun chef zouden zij marcheren, zij zouden verder, behoudens enkele glorieuse uitzonderingen, eenvoudig uitvoeringsagenten zijn⁵.

De soldaten. zij marcheerden, omdat zij niet anders konden, met gelatenheid. Zij hadden Oost-Pruisen en Polen doorgerotst en we werden er door de bevolking slecht onthaald. De maat was vol. « Hoe eer het nu gedaan is, hoe liever, » schrijft er een naar huis⁶. Anderen zijn, als dronken, meegesleept in het machtige avontuur. « We trekken naar Indië, » meent de ene, « naar Egypte, » zegt een tweede en er is er een die aan

1 Presser, 431. 2 id., 431. 3 Corr. 19389 4 Ludwig, 386-387. 5 Aubry, 259.
6 Madelin, XII, 114.

zijn vader meldt : « Voor mij is 't om het even. Het kan me niet schelen. Ik zou willen naar het eind van de wereld gaan ! »¹. « Wellicht is dit de laatste oorlog, denken de meesten, en dan zijn w'er voor goed vanaf, als we terugkeren. En als we niet terugkeren, ook. » Het is het meest massale leger dat de moderne tijden ooit gekend hebben. Het is « l'Immense Armée ». Maar het is op verre na niet wat de Grande Armée van 1805 was, noch door uithoudingsvermogen, noch door samenhang, noch door stoutmoedigheid of durf².

En de bevolking? Heel Europa verwachtte de botsing reeds sedert 1811. Te Parijs hield men er echter de moed in. Carnaval werd dit jaar met veel luister en met een nooit overtroffen pret gevierd³. Voor de jonge officieren en de hoge ambtenaren was de komende veldtocht niets meer dan « een grote jacht-partij van zes maanden ». Hoeveel van die jonge heren in hun briljante uniformen zal men over zes maanden weerzien? De dartelheid en de argloosheid van de keizerlijke hoofdstad stak scherp af tegen de bittere nood in vele provinciën, waar men aan de grens van het hongeroproer stond en het verzet tegen de militaire dienst ongekende afmetingen aannam. Hele kolonnen gendarmen speurden het land af en sleepten de onwilligen naar hun kantonnementen⁴. Alle gezinnen leefden in angst. Elkeen vreesde voor het lot van zijn zonen, van zijn familieleden, van zijn vrienden. Hoeveel zullen er weerkeren? Welk zal hun lot zijn in het barre Noorden? De conscripts zelf dronken er lustig op los : Op de roem! Op de glorie!»⁵.

In de aangehechte gebieden was het al niet veel beter. Er broeide oproer en geweld. Het kwam tot uiting in Holland en elders. De Italianen verdwenen met hele massa's. Het 3^e Jagers-regiment, dat ons hier vooral aanbelangt, moest vanuit het depot te Hamburg een detachement Italiaanse recruten ontvangen. Geen enkele hunner bereikte ooit het regiment⁶. Onder het volk deden de meest fantastische verhalen de ronde. Men

1 Madelin, XII, 117. 2 Aubry, 260. 3 Madelin, XII, 82. 4 Presser, 431. 5 Madelin, XII, 82. 6 Bonie, 266.

stond huiverig tegenover wat gebeuren ging. Het was alles of niets. Quitte ou double.

Aan de overzijde van de Niemen lag het uitgestrekte, eindeloze Rusland, het Tsarenrijk, in al zijn geheimzinnige, vreemd-aardige onbekendheid. Enkele rijke grondbezitters, potentaten, heersend als leenheren in de middeleeuwen over vele onderhorigen: lijfeigenen, ze waren één met de grond waarop ze geboren werden, werkten en stierven. Doch allen, heren en knechten, baronnen en slaven, rijken en armen, waren beziel met éénzelfde idee: verzet tegen de overweldiger! Eén gedachte hield hen samen: de eeuwenoude glorie van het heilige Rusland. De laten, die Napoleon tot zich had kunnen bekeren door hun de vrijheid te schenken, werden opgezweept door hun rijke gebieders in naam van godsdienstige principes en ter vrijwaring hunner eigen belangen: plundering van het geringe bezit door de vijandelijke legerbenden...¹

De Tsaar beschikte niet alleen over een leger, — hoe gering ook vergeleken met dat der Fransen, — hij had met zich drie machtige bondgenoten: de tijd, het klimaat en de ruimte. Als de Caulaincourt, de Franse Ambassadeur te Moskou, afscheid nam van de Tsaar, gaf deze hem de verwittiging mee: « Indien Keizer Napoleon tegen ons oorlog voert, is het mogelijk, waarschijnlijk zelfs, dat hij ons verslaat, indien wij de strijd aangaarden. Doch dat zal hem de vrede niet schenken. Wij zullen ons niet compromitteren, wij hebben de ruimte achter ons en wij behouden een goed georganiseerd leger. Wij zullen ons klimaat, onze winter de oorlog laten voeren in onze plaats. »² De Tsaar steunde tevens op het nationaal gevoel. Het mysterieuse en onuitputtelijke Rusland stond achter hem. Hij zou de heilige oorlog uitroepen. De Russische boer, in slaafse gehoorzaamheid, zou zijn huis, zijn oogst, zijn dorp verbranden. Hij zou aan de overweldiger niets overlaten dan puinen, een woestijn en verschroeide aarde³.

¹ Villat, 192. ² Madelin, XII, 21. ³ Aubry, 262.

Twee gans verschillende werelden zouden elkaar ontmoeten, elkaar bevechten, met verschillende wapens, zonder genade en in alle harteloze, mensonterende gruwelijkheid, tot het bittere einde.

2. DE EERSTEN OVER DE NIEMEN. NAAR MINSK

Eerst zoveel mogelijk in het geheim, later zichtbaar voor eenieder, had Napoleon in het centraal Europees gebied, dat zich uitstreckte van de Alpen tot de Noordzee en de Baltische Zee, zijn aanvalsleger, de « Grande Armée », samen getrokken. Het was over een breed front opgerukt in verschillende etappes, eerst tot aan de Elbe, dan tot aan de Oder en later tot aan de Weichsel. Het stond nu klaar nabij de Niemen, met de voorposten nabij de stroom in het woud van Pilwiski.

De Russen waren nauwkeurig op de hoogte van deze voorbereidselen tot de grote veldtocht. Alle geheimdoenerij was nutteloos geweest. De spionage-affaire waarvan Tchernichew de hoofdpersoon was, bracht aan het licht, dat deze, tijdens zijn verblijf in de Russische Ambassade te Parijs, inzage had weten te bekomen van alle opgaven betreffende troepenverplaatsingen, kantonnementen en benoemingen, die aan Napoleon werden voorgelegd en zulks in de zeer belangrijke periode van februari 1811 tot februari 1812¹.

Napoleon beschikte over niet minder dan 678.000 man, waarvan de eigenlijke Fransen niet eens de helft uitmaakten. Zijn invalsheer was verdeeld in drie grote groepen. De meest noordelijke vleugel, aangevoerd door Napoleon zelf, telde 220.000 man en moest worden gestuwd in de richting van Kowno. Meest zuidelijk in de richting van Grodno, zou Napoleons broeder, Jérôme, Koning van Westfalen, opereren, met een leger van 80.000 man. Tussen beiden stelde zich het

¹ Tarlé, 24.

75.000 man sterke leger op van Napoleons stiefzoon, Prins Eugène. De overige troepen vormden de achterhoede en verbleven op dat ogenblik in Polen en Pruisen. Benevens de legers, die voor de veldtocht in Rusland beschikbaar waren (678.000 man, waarvan 500.000 voetvolk en 100.000 man ruitery) had Napoleon nog 150.000 soldaten in Frankrijk, 50.000 in Italië en 300.000 in Spanje. Men mag aannemen dat de Keizer op dat ogenblik bijna 1.200.000 man onder de wapens had¹.

Aan Russische zijde stonden vooraan in de gevechtsslinie: het noorderleger, 100.000 man sterk, onder Barclay de Tolly, het zuidelijk leger onder Prins Bagration met ongeveer 35.000 man. Met de 40.000 man van het reserveleger onder Tormasow vormden de Russische troepen der eerste linie een leger van 175.000 man, waarbij dienden geteld 18.000 goed gedrilde, doch half-wilde Kozakken. Meer zuidelijk nog lag het Donau-leger van Admiraal Tchitchagow met 50.000 man, dat vrij kwam na de vrede van Boekarest. Ten slotte had men in het binnenland nog enige duizenden recruten, militianen en kozakken, zodat alles bijeengenomen de Russische strijdkrachten wel op 400.000 man mochten geschat worden. Over de nauwkeurigheid van deze cijfers moet men zich geen zorgen maken. Ze verschillen, zo voor het Franse als voor het Russische leger, van auteur tot auteur. De Russische historicus, die zegt dat al die opgaven slechts waarde hebben op papier, zal wel het dichtst de waarheid benaderen².

Aanvankelijk hadden de Russen het plan tot het offensief over te gaan, doch de overweldigende meerderheid van de Franse strijdkrachten, samengetrokken tussen Königsberg en Warschau en zekere politieke omstandigheden, dwongen de Tsaar er toe aan dit opzet te verzaken en een defensieve oorlog te voeren. Er werd dus tot de terugtocht besloten. Dat betekende het opofferen van enige provinciën. Het was het minste kwaad wijl het beter was voorlopig iets dan definitief alles te verliezen. Tot de raadgevers in die zin behoorde de

¹ Villat, 191. ² Tarlé, 50.

Russische Ambassadeur te Londen, de oude Graaf Vorontzow, wiens zoon Michiel als Generaal-Majoor onder Bagration diende. Hij schreef drie weken vóór de inval der Fransen met een verrassende helderziendheid volgende profetische woorden aan zijn zoon: « Heel Europa wacht met spanning op de komende diplomatieke en politieke gebeurtenissen, doch ik vrees geenszins de militaire verrichtingen. Zelfs indien zij aanvankelijk niet gunstig zijn voor ons, kunnen wij overwinnen door ons in het defensief te houden en te wijken. Indien de vijand ons achtervolgt is hij verloren, want, naarmate hij zich verwijderd van zijn bevoorradingsbasissen en zijn munitie-depots en hij dieper doordringt in een land zonder wegen en beroofd van voedingsmiddelen, — die de kozakken hem zullen ontnemen terwijl ze hem omsingelen, — zal zijn toestand al meer en meer hachelijk worden en zal het er op uitlopen dat hij wordt uitgeroeid door de winter, die immer onze trouwste bondgenoot geweest is. »¹

Op 21 april 1812 had Keizer Alexander de hoofdstad Sint-Petersburg verlaten om zijn legers te vervoegen. Hij zou zich met zijn staf vestigen te Wilna, dicht bij zijn generaals om te beletten dat zij iets zouden ondernemen dat tot een breuk met Frankrijk zou kunnen leiden. Op 25 april richtte hij een soort ultimatum tot Napoleon waarin o.m. op ontruiming van Pruisen en Zweeds-Pommeren werd aangedrongen. Napoleon zijnerzijds verliet op vrij onverwachte wijze Parijs op 9 mei, vergezeld van Keizerin Marie-Louise en een groot gevolg². Hij begaf zich naar Dresden, waar hij enige dagen zou verblijven om er de hulde in ontvangst te nemen van de hoofden van al de met Frankrijk verbonden Europese vorstenhuizen. En dat waren er niet weinig. Ook de Keizer van Oostenrijk was er, evenals de Koning van Pruisen, evenwel wat later... Allen waren er, behalve degene die hij zou bevechten. De afgezant van Bernadotte was er wel. Hij zou zeer graag en op vriendschappelijke wijze de voorstellen van Napoleon onder-

¹ Tarlé, 33. ² Schuermans, 300.

zoeken en hij was zelfs bereid 50.000 Zweden tegen Rusland te doen oprukken¹. Napoleon verloor veel tijd te Dresden. En het zou nog wel een maand duren vóór de strijd zou beginnen. Al te veel en te gevaarlijk tijdverlies!² De oorlog had in de lente moeten beginnen. Moskou zou dan bereikt zijn geweest begin augustus en men had er de gebeurtenissen kunnen afwachten ofwel kunnen oprukken naar Sint-Petersburg. Men was nu zes weken te laat. Maar ja, Napoleon had het niet zó gemakkelijk met Alexander. Deze had maar één oorlog te voeren en de andere had te Parijs over tien grote aangelegenheden te waken. Hij had zó graag gedaan gemaakt met Spanje en meteen met Engeland. Nu moest hij vertrekken naar het andere uiteinde van Europa en een onbetrouwbaar Frankrijk, dat zo pas aan hongersnood ontsnapte, verlaten. Intussen vreesde Napoleon dat Alexander, die al zó lang klaar was, zijn troepen over de Niemen zou hebben gebracht om een aanval te ondernemen vooraleer de Fransen zich behoorlijk hadden opgesteld³. Napoleon vreesde datgene wat zijn redding zou geweest zijn. Alexander kwam niet over de brug. Napoleon zou zijn plan uitvoeren. Op 17 juni had hij de ruitery geschouwd. Wij hebben het verhaal van Wachtmeester Kenis gelezen⁴. Op 18 juni vernachtte hij te Gumbinnen. Hij bleef er tot de 21^e en vertoefde dezelfde dag te Wilkowschki⁵, waar de mannen van Davout op de grond sliepen. Van daaruit dateerde hij op 22 juni zijn bekende proclamatie: «Soldaten! De tweede Poolse oorlog is begonnen... Rusland is meegesleept door het noodlot. Meent het dat wij verworpen zijn? Zijn wij dan niet meer de soldaten van Austerlitz?... De tweede Poolse oorlog zal, evenals de eerste, glorieus zijn voor de Franse wapens: de vrede die wij zullen sluiten zal in zich de waarborg dragen, dat een einde zal gesteld worden aan de verderfelijke invloed, die Rusland sedert vijftig jaar uitoefent op de Europese aangelegenheden.»⁶

1 Madelin, XII, 101-102. 2 Aubry, 260. 3 Corr. 18827. 4 Blz. 131. 5 Schuermans, 303. 6 Vandal, III, 470.

Le lieutenant Général Comte Bruyères.

Afb. 17. — Generaal Bruyères.

(Musée de l'Armée, Paris.)

Afb. 18. — *Generaal Rapp,*
Gouverneur van Danzig, door E. Cibot.

(Musée de l'Armée, Paris.)

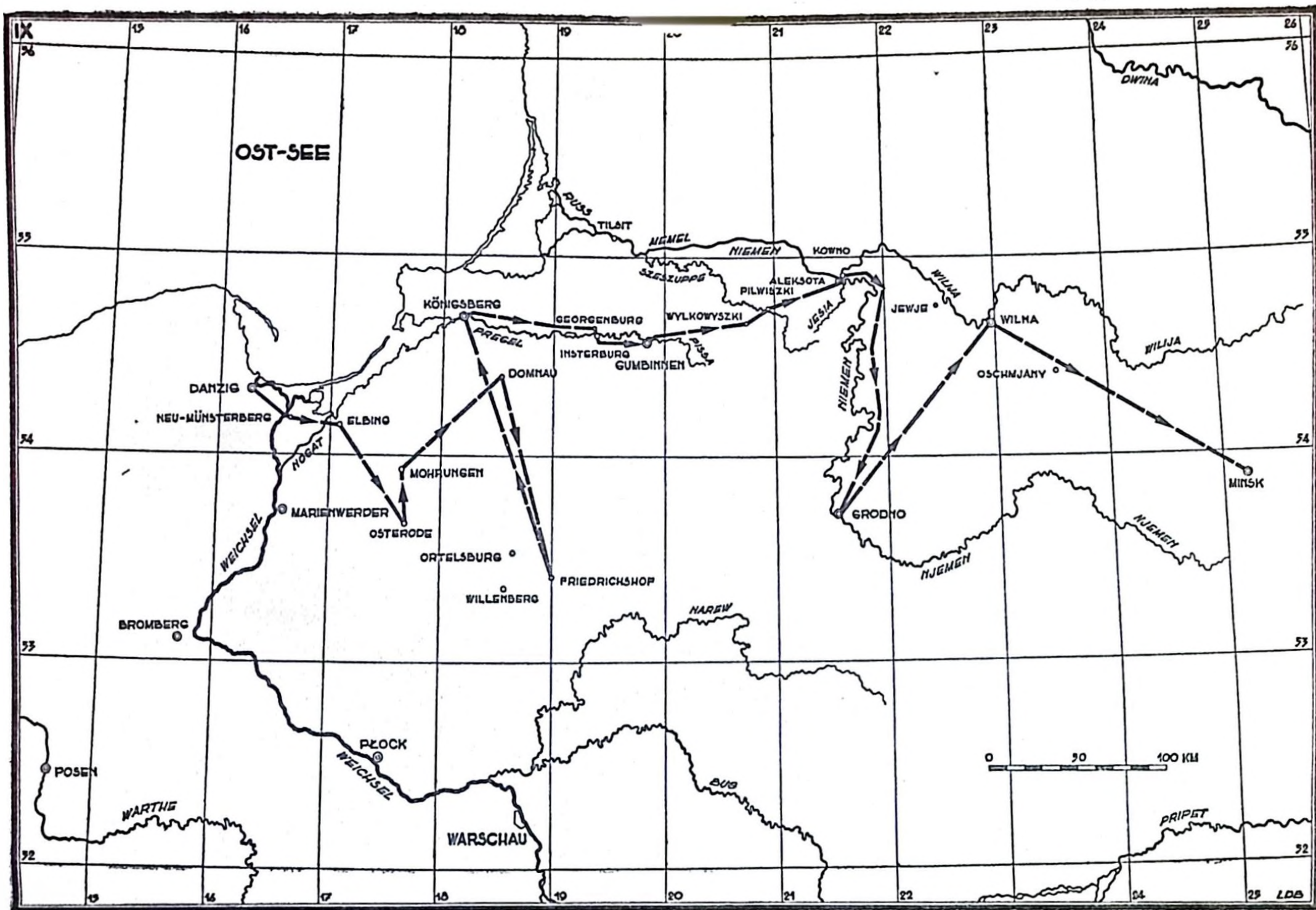
De 22e juni was de Keizer te Pilwiski. Hij gebruikte het avondmaal in de tuin van de pastorie te Skrawden en sliep er in de hoeve van Naugaraisky¹. Van daaruit gaf hij zijn bevelen voor de overtocht van de Niemen, op 24 juni. Er zouden drie bruggen geslagen worden. Het leger van Davout zou er eerst over trekken. «Dit legerkorps zal de wapens opnemen te zeven uur. Men zal er zich van vergewissen dat de soldaten de soep hebben gegeten. Men zal de zakken en de munitie inspecteren en er voor zorgen dat zij voor vier dagen voorraad bezitten. Te acht uur zal het korps zich in beweging zetten en zich opstellen tussen Alexota en de Jesia op zestien linies, elk regiment een linie vormend op de afstand van een half bataillon. De lichte ruitrijbrigade op twee linies, elk regiment één linie vormend, met de brigadegeneraal aan het hoofd; de paarden gezadeld, maar ongebreideld.»²

Er is één auteur, het is een Russische, die in zijn relaas van de overtocht vermeldt welk regiment vooraan reed: «*Het derde regiment Jagers te Paard*» vormt de voorwacht van de «Grande Armée»³. Laten wij dan even wachtmeester Kenis van dit regiment aan het woord:

«*Toen de levensmiddelen overal opgezocht waren, gaf hij bevel op de 24e Juni vóór dageraad te verzamelen aan de rivier de Memel of Niemen, nabij de stad Kowno. De Armée verzameld zijnd en in slagorde opgesteld, passeerden wij de Memel zonder te vechten. Als wij arriveerden aan de stad Kowno werden wij ingehaald door de geestelijke en wereldlijke overheid, vergezeld van de gilde van de stad. Kowno ligt aan de Memel rondom in de mastbossen. Het land is er zeer zandachtig en niet al te vruchtbaar. Men vindt er vele grote en schone kloosters.*»

De meeste geschiedschrijvers en ook, doch vooral deze, die de legende boven de historische waarheid hebben verkozen,

1 Schuermans, 303. 2 Corr. 18857. 3 Tarlé, 36.

geraken niet uitgepraat over die machtige prestatie die de overtocht van de Niemen was. Eenmaal aan de overzijde verwacht men de vijand, de Russen. Doch waar is de vijand? En men maakt er Napoleon een verwijt van dat hij zulk ontzaglijk leger vooruitsleurt op zoek naar een vijand die onvindbaar is. Als Napoleon minder volk had meegenomen, zeggen zij, hij zou beter resultaat hebben geboekt, want hij zou tenminste zijn soldaten hebben kunnen voeden¹. Als alles voorbij is, kan men gemakkelijk plannen ontwerpen. Intussen rukte de ruitery steeds verder op. Als de laatsten onder een stortregen over de Niemen trekken, — de dragonders van Grouchy! — zat de voorwacht, tot dewelke Kenis behoorde, reeds zestig kilometer ver in Rusland en hadden de mannen van Davout reeds Jewje op de baan naar Wilna bereikt. Uit de eerste dagen hebben wij weinig gegevens. Wij moeten ons houden aan de correspondentie van Napoleon. Op 25 juni moet de voorwacht van Davout Roumchichki bereikt hebben². Volgens de regimentsnota's was het leger van Davout op 27 juni te Jewje, zowat 50 km. voorbij Kowno, ongeveer halfweg tussen Kowno en Wilna. Er is hier echter iets gebeurd, dat een nadere beschouwing vergt. Doch laten we eerst wachtmeester Kenis, die toch een der mede-acteurs was van het grote drama, zijn versie geven :

« Vandaar dirigeerden wij onze weg op [oningeruuld] maar op ongeveer een uur afstand van Kowno werden wij aangevallen door de Kozakken, die aan de andere kant van de rivier waren, zodat een eskadron verplicht was er met zijn paarden over te zwemmen en hen te achtervolgen. Het regiment zette zijn weg voort langsheen de rivier. Nu en dan hadden wij enige schermutselingen met de Kozakken. Men zag op de

¹ Lndwig, 387. ² Corr. 18866, 18869.

rivier een schip geladen met levensmiddelen voor het Russische leger, doch dat in brand gestoken was. Wij rukten die avond immer verder op tot wij een dorpje bereikten waar wij kampeerden. Ongelukkig voor dat plaatsken want de inwoners behielden gaar niets.»

Wij vernemen dus dat de groep, tot dewelke Kenis behoorde, de rivier volgde. Deze rivier is de Niemen. Wij zullen verder zien, dat de groep oprukte naar Grodno, dus nog verder in zuidelijke richting. Wat volledig in overeenstemming is met de regimentsnota's, waarin we op 29 juni het volgende lezen: «Rapporten van de lichte ruitery melden een Russische troepenverplaatsing van onze rechtervleugel naar onze linkervleugel; het was het legerkorps van Doctorow die een flankbeweging uitvoerde om zich te richten naar de Dwina. De Keizer voerde het korps van Davout naar de rechtervleugels om zich tegen deze beweging te verzetten; de brigades Pajol en Bordesouille vertrokken, de eerste op de baan van Ochmiana naar Minsk, de tweede op de baan van Lida naar Wolkowisk. De ruitery gaat voort met de beweging (van de vijand) te signaleren, zonder dat deze zich er tegen kan verzetten, bij gebrek aan infanterie.»¹

Inderdaad, de Russische troepen waarmede men hoopte slag te leveren, waren die van het Dwina-leger. Meer zuidelijk lag het legerkorps van Bagration, met het vorige verbonden door de 8.000 Kozakken van hetman Platow, die op dit ogenblik legerden in de buurt van Grodno². Gedurende heel hun tocht aan de spits van het Franse invalsleger zullen de jagers van het 3^e regiment het aan de stok hebben met de Kozakken van Platow en, — eigenaardige samenloop van omstandigheden, — als in 1813 het leger der verbondenen langs het noorden België binnenvalt, zullen het op hun beurt de Kozakken van Platow zijn, die de spits vormen van dat leger. Dezelfde Kozakken, waartegen Kenis vocht aan de Niemen tot en met de slag

¹ Bonie, 276 - 277. ² Thiers, III, 66 a.

van Mohilew, waar zij hem kwetsten en gevangen namen, zullen ook zijn geboortegrond van de Franse verdrukking bevrijden.

Wij zullen de gebeurtenissen niet vooruitlopen, doch we konden, — nu we in Rusland voor het eerst kennis maken met de Kozakken van Platow, — dit feit niet ongemerkt laten voorbijgaan.

De stoottroepen van Davouts rechtervleugel zochten dus de vijand in de richting van Grodno, op het ogenblik dat de troepen van Davout reeds Wilna waren binnengerukt (op 28 juni). Kenis maakt melding van Grodno zelf, alhoewel we deze stad niet vermeld vinden in de regimentsnota's.

« Vandaar richtten wij onze weg naar Grodno, doorkruisend altijd maar de uitgestrekte mastbossen en immer achtervolgend de Kozakken. Grodno is een grote handelsstad, ook aan de Niemen gelegen. Over heel het grondgebied van Litauen vindt men niets dan uitgestrekte mastbossen, zeer rijk aan bijen, waaruit de bevolking veel profijt haalt. De dorpkens zijn er zeer klein, ja, men vindt hier en daar in de bossen enige kaveten bewoond door mensen die de bossen tot bouwland maken. Men ziet nog te allen kant de boomstronken drie, vier voet hoog in het land staan rond dewelke zij labeuren. Als zij van een bos land willen maken dan branden zij het maar af en, hetgeen er blijft staan, dat laten zij verrotten, zodat er dikwijls op het veld nog bomen staan, die half afgebrand zijn. In die bossen vindt men vele beren, wolven en andere wilde dieren. De inwoners zijn verplicht de bomen zes of zeven voet boven de grond met planken te beslaan om te beletten dat de beren of andere dieren er zouden inklimmen. Voor hun bijenteelt gebruiken de Russen geen bijenkorven. Zij hollen een denneboom uit omtrent het midden van de stam over een lengte van drie tot vier voet en een breedte van een halve voet. Zij nagelen daarover een plank, in dewelke zij een klein gat laten om de bijen daardoor te laten in- en uitvliegen. »

Wij vinden hier de Kempische boerenzoon terug. Bij de inval in Rusland interesseert hem vooral de manier waarop de boeren hun mastbossen ontginnen. Hij ook kwam uit een streek van dennebossen, doch zonder beren. Ook de bijen lokken zijn belangstelling uit, evenals de Kozakken, die zij, de Franse jagers met hun Ardeense paarden, immer achterna zitten, doch nimmer kunnen treffen.

De ruiterijafdeling, die aan de kop van de divisie galoppeert en tot dewelke Kenis behoort, heeft blijkbaar vóór Grodno de weg naar Wilna ingeslagen. Napoleon vermoedde dat zijn broeder Jérôme, de Koning van Westfalen, die het zuidelijke leger commandeerde, op 29 juni te Grodno was¹. Hij wist echter desangaande niets met zekerheid. De Keizer zelf had daags te voren, 28 juni, 's middags zijn intrede te Wilna gedaan, nadat hij vanaf half drie 's morgens te paard zat en de aanval tegen een Russische legergroep leidde². Hij zou zich graag hebben ontdaan van die vervelende Kozakken, die overal en nergens waren. Het waren gevreesde vijanden, die echter nooit op zichzelf vat gaven en immer terug weken. Op 30 juni zond hij infanterieversterking naar de voorste linies. De Keizer liet de brigade (ruiterij) Pajol ondersteunen door de divisie Compans, de brigade Bordesoulle, — waartoe het 3^e Jagers behoorde, — door de divisie Desaix en de ruiterij van Generaal Grouchy. Die dag was de voorwacht van Doctorow Soleiniki binnengerukt. Zij werd op hetzelfde ogenblik als zij het stadje binnenrukte, gechargeerd door de lichte ruiterij van Bordesoulle en uit de stad verdreven. Eindelijk een treffen! De Russen trokken zich terug op Ochmiana, waar zij onthaald werden door de brigade Pajol, die hen eveneens verjoeg. Tijdens de gevechten van 30 juni verloor het 3^e Jagersregiment een jager, de Fransman Manguin, die sneuvelde. Een andere, Bourgeat, werd gevangen genomen nadat zijn paard onder hem was doodgeschoten³.

Kenis en zijn makkers van de voorwacht draafden door in

1 Corr. 18879. 2 Schuermans, 303. 3 Bonie, 278.

de richting van Wilna, zonder echter de stad aan te doen waar intussen de Keizer zijn hoofdkwartier gevestigd had. Ze waren op de baan van Lida¹ en kwamen in het gouvernement Wilna.

« Vanuit het gouvernement Grodno rukten wij op naar Wilna altijd de Kozakken achtervolgend. Elke dag vielen er kleine slagen doch wij verspeelden niet veel volk daar de vijand bij het eerste treffen altijd aanstonds zijn posities verliet.

Het gouvernement Wilna is nog slechter dan dat van Grodno of van Minsk. Wij die de eersten waren konden er al geen levensmiddelen meer vinden en wij wensten Rusland nooit gezien te hebben. De voorraad die wij uit Duitsland hadden meegebracht begon al kleiner en kleiner te worden. Vonden wij hier of daar nog een stuk brood, dan was het nog oneetbaar, vol stro en kaf en zo slecht gemaakt en gebakken dat de wormen er uit liepen. Als wij wat meel vonden, dan waren wij verplicht er noedelen van te koken, want wij hadden de nodige tijd niet om er brood van te bakken vermits wij dag en nacht verder optrokken. In de kaveten der inwoners moet men niets gaan zoeken, want zij eten schier als de beesten en, als zij een stuk slecht, droog brood hebben, noemen zij zich gelukkig en zeggen « slavabago », dat betekent « God zij geloofd! » En in de Lente, dan ziet men hen overal kruiden en bladeren plukken, die zij eten, juist zoals het vee.

Een reiziger zou zeer voorzichtig zijn, bij een tocht door de Russische landen, zich te voorzien van levensmiddelen, want men vindt er noch herbergen, noch afspanningen, niets dan een « kabak » waar zij hun « kosolko » verkopen en zulke « kabak » vertoont meer gelijkenis met een varkensstal dan met een woning.

Als een baron of een treffelijk man in Rusland op reis gaat, voorziet hij zich van alles wat hij nodig heeft, tot zelfs zijn bedden toe, die hij in zijn wagen of op zijn sleden meevoert.

¹ Thiers, III, 71 a.

Een reiziger vraagt in Rusland nooit naar een afspanning of herberg, doch logeert waar hij het goedvindt. Men moet zich ook voorzien van een schaapsvacht, van een mantel van grof laken en van een paar grote « stiebels » (laarzen) die zij aantrekken na vooraf voeten en benen omwonden te hebben met drie, vier ellen laken. Een oprechte Rus draagt in de Winter steeds twee pelsen en een kapot, boven zijn andere klederen. Aan zijn benen en voeten vier of vijf ellen laken en aan iedere voet « lapkie », dat is schors van bomen dooreengeslingerd met kleine touwtjes, die zij aan hun voeten binden. Op hun hoofd dragen zij een grote haren muts, die schier geheel hun aangezicht bedekt, zodat er nauwelijks genoeg plaats over blijft om er door te zien.»

Het ging nu verder in de richting van Minsk. De eerste poging van Davout om het leger van Bagration, 60.000 man sterk, te omsingelen was mislukt. De Rus was, — de door de Tsaar voorgeschreven tactiek volgend, — door de mazen van het net geglipt. De voorposten hadden enige schermutselingen gekend, een paar doden verloren, doch tot een eigenlijke slag was het niet gekomen.

3. DE MISERIE BEGINT: FOUTEN EN TEGENSLAGEN

Terwijl de ruiters van Pajol en Bordesoulle de vliedende Kozakkenhorden najoegen, had Napoleon zich te Wilna geïnstalleerd. Hij was er reeds op 28 juni.

Op 24 juni 's avonds had men in dezelfde stad Wilna, waar Alexander sedert het begin der maand zijn hoofdkwartier had, een groot bal ingericht ter ere van de Tsaar aller Russen. Het was tijdens dit bal dat Alexander vernam dat Napoleon de Niemen was overgestoken en Rusland was binnengevallen. 's Anderendaags, 25 juni, ontbood hij bij zich Balachow, zijn minister van politie en deelde hem het nieuws mede. Te twee uur 's morgens gaf hij hem een brief voor Napoleon, waarin

hij zijn vredelievende gevoelens bekend maakte en hem zegde bereid te zijn tot besprekingen op voorwaarde dat eerst de laatste gewapende Franse soldaat Rusland moest verlaten hebben. Deze brief moest persoonlijk in handen van Napoleon besteld worden. «Ik wil, zei de Tsaar tot Balachow, dat Europa weten zou, dat deze oorlog niet door ons ontketend is.»

Balachow vertrok onmiddellijk en kwam bij het kriecken van de dag bij de Franse voorposten te Rossienti. Huzaren brachten hem bij Murat, daarna bij Davout. Deze ontving hem zeer ruw en ontnam hem de brief. 's Anderendaags deelde men aan Balachow mede, dat hij het legerkorps van Davout, in zijn opmarsch naar Wilna moest volgen. Wilna werd genomen op 28 juni. De volgende dag werd Balachow bij Napoleon ontboden. De Franse Keizer ontving Balachow in dezelfde kamer waar vijf dagen vroeger de Russische Keizer hem de brief voor Napoleon overhandigd had!¹ Het relaas van het onderhoud, dat natuurlijk op niets uitliep dan op ijdel wederzijds woordenspel, wordt bewaard in het Russisch krijsarchief en werd herhaaldelijk, min of meer gewijzigd, gepubliceerd². Wat er ook van weze, het was een vrij scherpe woordenwisseling, die eindigde met het wrevelige woord van Napoleon: «Ik zal de vrede ondertekenen te Moskou.» Daarna stuurde hij Balachow weg, met een brief waarin hij, op zijn beurt, de schuld voor de breuk op de rekening van de Tsaar schreef³.

Het was de ontvangst van Balachow door Davout, die aan Tolstoï in zijn roman «Oorlog en Vrede» de gelegenheid gaf een beeld te schetsen van de Franse Maarschalk, dat niet zeer gunstig uitvalt⁴. Elders had Tolstoï de reputatie van Davout nog een deuk gegeven wat een heftig protest van de dochter van de Maarschalk uitlokte⁵. Tolstoï was hoofdzakelijk romancier en men heeft zijn opvattingen wel eens anti-historisch genoemd⁶. Wij kunnen dat alles veilig ter zijde laten. Ons interesseren in de eerste plaats de soldaten en meer bepaald

¹ Tarlé, 41-42. ² Thiers, III, 74-75. ³ Corr. 18878. — Driault, IV, 390. ⁴ Tolstoï, 31 vv. ⁵ d'Eckmühl. ⁶ Geyl, 51.

de ruiters van Bordesoulle, die intussen weer een heel eind verder in dit onherbergzame land waren doorgedrongen.

Een eerste succes, dat de ruitery, waartoe Kenis behoorde, door haar zuidwaartse uitval oogstte, was het feit, dat na het overijld aftrekken van het 6° Russische Korps van de moedige en vlugge Generaal Doctorow, deze zich van zijn legerstros en van verschillende afdelingen afgesneden zag. Daaronder waren de acht tot tien duizend Kozakken van hetman Platow. Er stond hun niets anders te doen, dan de wijk te nemen langsheen de Niemen en aansluiting te zoeken met het leger van Prins Bagration. Maarschalk Davout was er niet in gelukt bijtijds de nodige hulp te verlenen om de ruitery, die zeer ver vooruitgerukt was, in staat te stellen het korps van Doctorow in te drukken. Van betekenis was het treffen te Soleiniki en te Ochmiana, feit, dat we reeds hebben vermeld¹. Er bleef nu niets anders over dan naar Minsk op te rukken, nu het vast stond dat de legergroep van Prins Bagration geheel gescheiden was van het Noorderleger van Barclay de Tolly². Napoleon gaf op 1 juli in die zin orders aan Davout, nadat hij vastgesteld had dat Bagration zich van Grodno naar Svientsiany zou begeven, Wilna zes mijlen links latend³. Al maar door drong de Keizer bij Davout aan op vluiggere achtervolging, blijkbaar met het oog op een mogelijke omsingeling van de Russische strijdkrachten van Bagration vóór dat deze de Dnieper zouden bereiken⁴. De achtervolgingswedstrijd ging dus in de richting van Minsk. Kenis vermeldt lichte Russische tegenstand in de buurt dezer stad:

« Wij zetten onze achtervolging voort tot omtrent acht uren van Minsk, waar de Russen een goede positie hadden ingenomen. Na ongeveer drie, vier uren gevochten te hebben, verlieten zij hun stellingen en verbrandden zij al de magazijnen van levensmiddelen, die er in Minsk waren en ook al de schepen, die op de Uscha lagen. Ja, het was een schroom om

1 Blz. 150. 2 Thiers, III, 77a. 3 Corr. 18879. 4 Corr. 18886, 18887, 18891.

zien hoe al die magazijnen en schepen met levensmiddelen verbrandden, terwijl de soldaten en de vele inwoners er zo grote armoede aan hadden.

Minsk is een schone, grote stad, rondom in de mastbossen gelegen. Zij is schoon bebouwd en men drijft er een grote koophandel. Men treft er vele magazijnen aan toebehorend aan de Keizer van Rusland. In die mastbossen huizen veel bijen, die de rijkdom van het land uitmaken.»

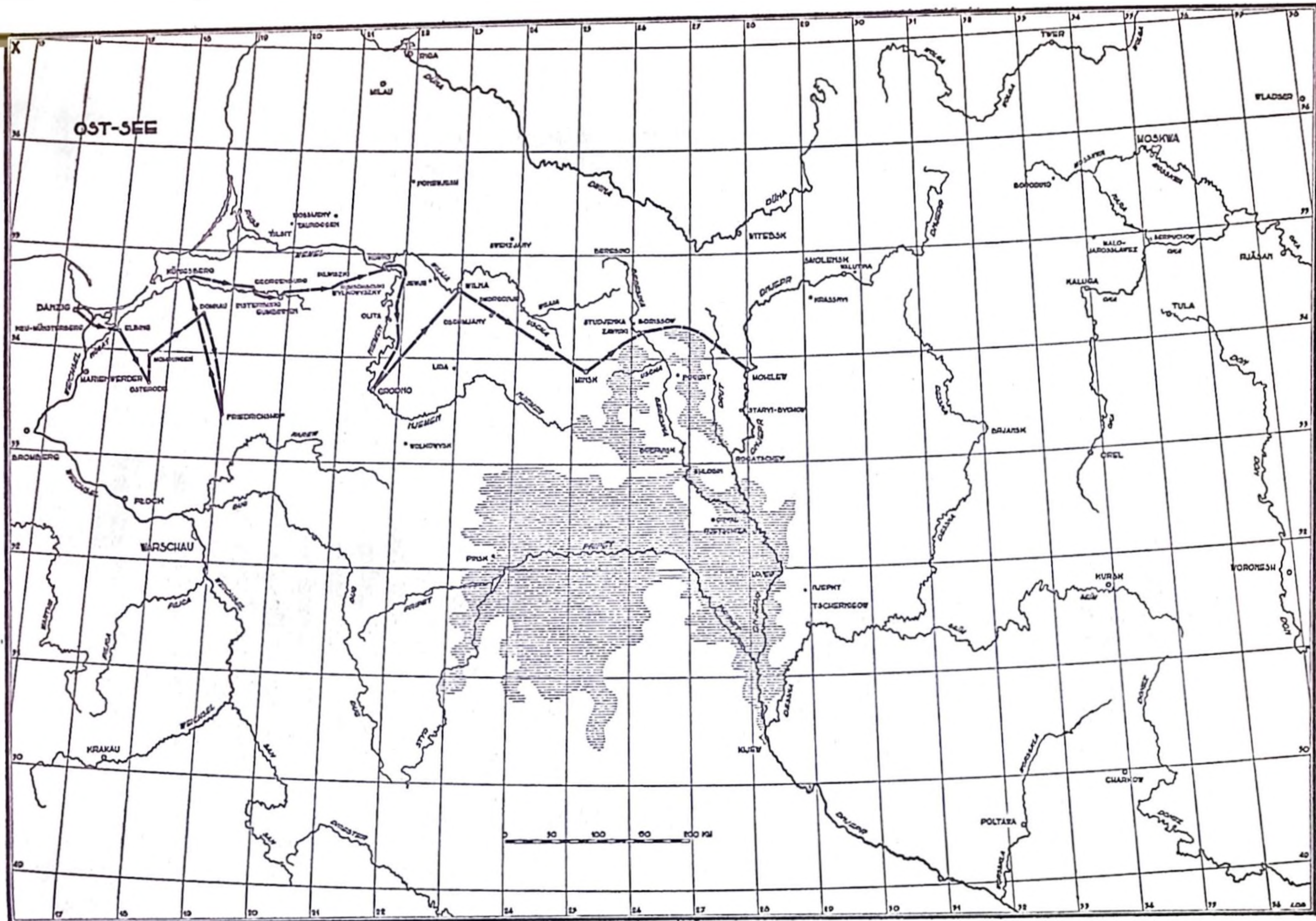
Arm land! Men had aan de Russen, die langsheen de banen woonden bevel gegeven alle levensmiddelen, zo voor mens als voor dier, te vernietigen. De eigenaars van de oogst, die nog op het veld stond, moesten hem uitroeien¹. De bevolking was er gering in dit land van wouden en moerassen. De weinige inwoners vluchtten verschrikt bij de komst der Fransen en als men een hunner te pakken kreeg wist hij niets mede te delen, evenmin als de achterblijvende soldaten, zodat men nooit goed wist met welk legerkorps men te doen had. Waren het achterblijvers van het Noorderleger of waren het soldaten die tot de voorwacht van Bagration behoorden?²

Het ging nu enigszins trager. Blijkbaar begon Napoleon zijn groot manoeuvre om het leger van Bagration in de pan te hakken en voerde hij enige zuiveringsoperaties uit tussen de Beresina en de Drut.

Op 8 juli was het leger van Davout reeds Minsk binnengerukt. Napoleon zat nog steeds te Wilna. Hij zou er blijven tot de 16°. Hij moest reeds tot een hergroepering van zijn leger overgaan. Duizenden paarden lagen reeds dood langsheen de baan van Kowno naar Wilna. Bij gebrek aan voedsel had men de dieren gevoed met stro dat men van de daken had gerukt en met onrijp graan dat nog te groeien stond. Acht-duizend ruiters zonder paard!

Wanorde heerste in hele infanterieregimenten: zij hadden gemarcheerd onder de brandende zon of in de plassende regen,

¹ Van der Meulen, IV., 81. ² Thiers, III, 77 b.

zonder eten, zonder rust. Duizenden soldaten doolden rond op zoek naar voedsel in de verder afgelegen dorpen en in eenzame boerderijen.

De Keizer poogde in zijn leger de orde te herstellen. Hij was echter zonder nieuws van Jérôme, de Koning van Westfalen, die het bevel voerde over het leger dat ten zuiden van dat van Davout moest oprukken en onmisbaar was om het leger van Bagration in de tang te knellen¹. Napoleon meende nog steeds dat Bagration in noord-oostelijke richting achteruit trok. Op 6 juli seinde hij aan Davout: « Het is mogelijk dat gij de spits van het leger van Bagration ontmoet te Minsk... Ik heb bevel op bevel gezonden aan de Koning van Westfalen om hem aan te zetten Bagration op de voet te achtervolgen (*l'épée dans les reins*)... Het is waarschijnlijk dat Bagration een andere richting neemt dan Minsk, als hij verneemt dat gij daar zijt. »² Dezelfde dag nog schreef de Keizer aan Berthier: « Als men tot een treffen kan komen met Bagration, moet men hem naar de moerassen van Pinsk drijven ofwel hem verplichten zich terug te trekken op Mohilew. We zijn dan vóór hem te Witebsk. »³

Napoleon wist niet dat zijn jongste broeder, de Koning van Westfalen, in gebreke zou blijven en dat de slimme Bagration daarvan zou gebruik maken om een schitterende beweging uit te voeren in de richting van Bobruisk.

De voorwachten der ruitery van Davout rukten verder op. In de zuidelijke sector zochten ze te vergeefs in contact te komen met de strijdkrachten van Koning Jérôme. Elders tastten ze door in de richting van Berezino. Een week ging aldus voorbij. Tijdens de voorbije veertien dagen verloor het 3e regiment Jagers zeven en twintig paarden. Ze stierven van vermoeienis.

Op 15 juli was de groep, tot dewelke Kenis behoorde en die

1 Madelin, XII, 127. 2 Corr. 18907. 3 Corr. 18910.

meer noordelijk opereerde, doorgestoten tot Borissow¹. Hij zal het ook zelf aantekenen:

«Vandaar [Minsk] trokken wij naar Borissow, een klein stadje gelegen in moerassen en bossen, op de rivier Beresina, breed en sterk van stroming. In het bos is een sterke forteresse. Men vond er ook grote magazijnen die zij helemaal verbrand hadden.»

Borissow heeft een bittere klank in de geschiedenis van de Russische veldtocht. Het was daar, dat bij de terugtocht, tienduizenden van de «Grande Armée» de dood vonden.

We liepen vooruit op ons verhaal! Gelukkig als wij zijn er een te kunnen aanhalen, die nooit een tweede maal te Borissow was. Wij zijn nog maar in het eerste bedrijf... Het was nog zomer: 15 juli. In die dagen galoppeerde de ruitery van het eerste legerkorps, — waarvan het 3e Jagersregiment samen met een paar andere de voorwacht vormde, — in zuidoostelijke richting over Ighoumen naar Jakzitsy, waar het op 16 juli gesignaleerd werd¹. De tocht ging thans in de richting van Mohilew:

«Van Borissow richtten wij onze tocht op Mohilew steeds maar de Kozakken achtervolgend doorheen de uitgestrekte mastbossen. Wij genoten vrijheid noch rust, want zij zijn slim zoals de vossen. Zij waren zowel achter ons als vóór ons.

De gouvernementen Grodno, Wilna, Minsk en Mohilew zijn vruchtbaar in koorn, erwten, kemp en mastbossen. De bomen worden verscheept te Riga en naar andere landen verzonden. Men vindt er vele Joden, die er handel drijven, maar ze zijn niet zo rijk als de Joden in Duitsland en veel vuiler. Ja, het is ongelooflijk welke onreinheid er heerst onder de Joden in Wit-Rusland.»

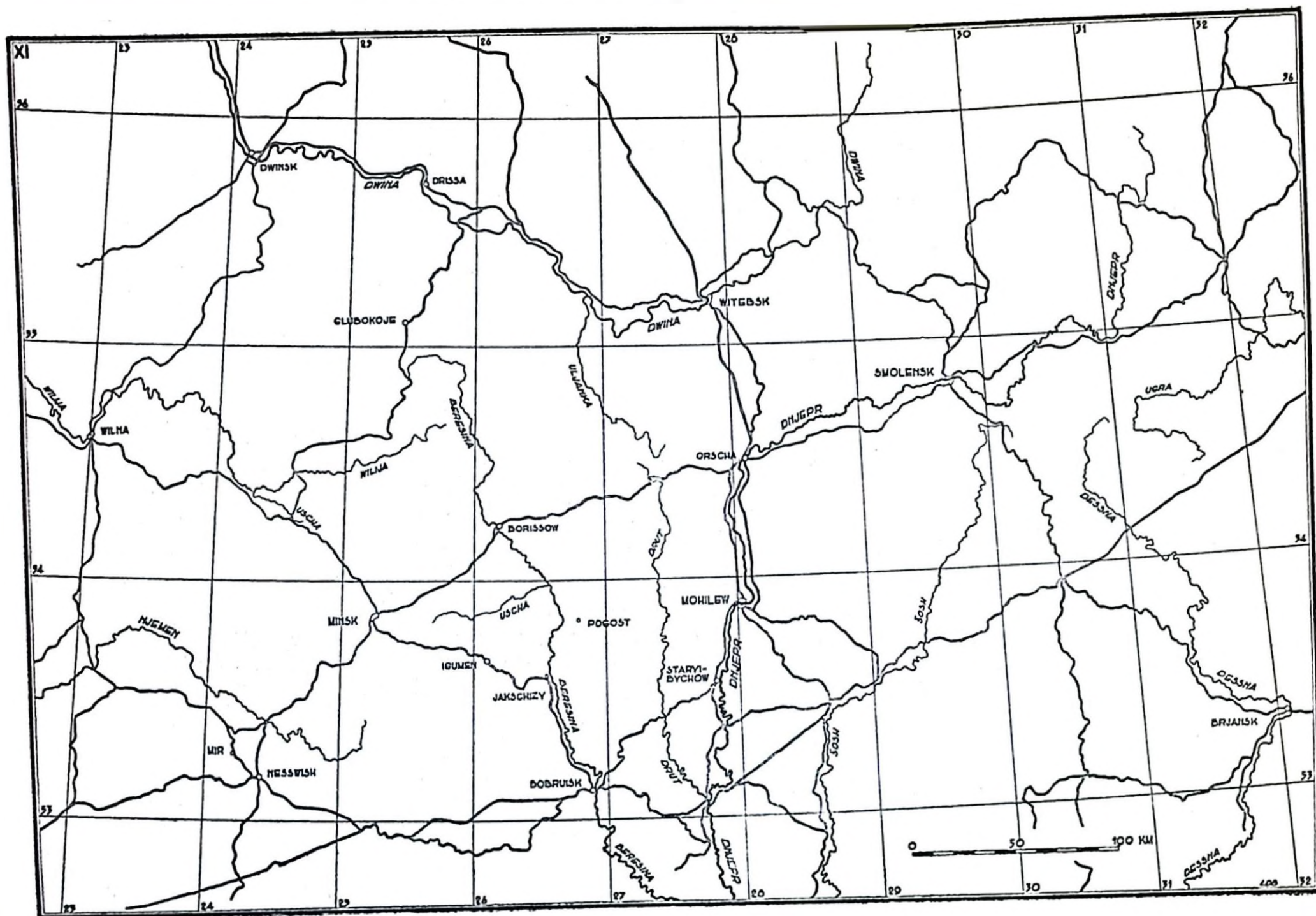
¹ Bonle, 280.

Er moest nu behoedzaam te werk worden gegaan. Men naderde het leger van Bagration en het moerassig woudgebied rondom Pogost, op 17 juli ingenomen, moest zorgvuldig worden doorgespeurd.

«Zodra wij in het Gouvernement Mohilew aangekomen waren, ontvingen wij opdracht vanwege Generaal Bruyère dit gebied grondig te doorzoeken om na te gaan of er nog steden of dorpen waren die door de vijand bezet waren. Daardoor was het onmogelijk vlug vooruit te komen en onze weg recht-door te vervolgen. Wij hadden ook nauwelijks tijd om ons levensmiddelen te verschaffen, die er trouwens zeer zeldzaam waren. Dit Gouvernement is nog armer aan voedsel dan de vorige. De woningen der bewoners zijn nog minder waard en zeer eenvoudig. Glazen vindt men er niet in de ramen. Voor de verlichting van hun woning dient een vierkante opening in de wand, van een voet lang en breed. Deze gaten dienen veelal dan ook nog als uitweg voor de rook, want schouwen hebben zij niet. De rook is dus wel verplicht langs die gaten in de muur een uitgang te vinden, vooral als de wind op de deur staat. Zij hebben echter wel een goede voorzorg gehad: de gaten zijn gemaakt in de oostelijke, westelijke of zuidelijke muren en zij kunnen die openen of sluiten al naar gelang de richting van de wind.

Na veel moeite bereikten wij een groot dorp op achttien uren afstand van Mohilew, waar heel de brigade verzameld was en waar wij kampeerden. Wij vroegen ons nieuwsgierig af waar de woningen der inwoners waren, doch rondziend bemerkten wij niets als slechts kaveten, zonder schouwen of glazen, alsof het stallingen waren, doch bij nader toezicht ondervonden wij dat het woningen waren.»

Wij kunnen niet stil blijven bij de bespiegelingen van Kenis over de woonwijze van de Russen uit het gouvernement Mohilew. Onze wachtmeester kon ook niet weten dat hij een stuk wereldgeschiedenis mee beleefde, want op het tijdstip dat het

Afb. 19. — Jager te Paard (1812).
(Naar een gekleurde tekening van H. Bellangé, Paris).
(Stadsbibliotheek, Antwerpen.)

Afb. 20. — Napoleon's broeder Jérôme Bonaparte, Koning van Westfalen en zijn echtgenote, Prinses Catharina van Württemberg, door Kinson.

(Kasteel van Versailles.)

3e Jagersregiment oprukte naar Mohilew, voltrok zich voor Napoleon een belangrijke, — wellicht de meest beslissende phase, — van de Russische veldtocht. Voor wachtmeester Kenis en zijn makkers van het 3^e Jagers was deze phase even belangrijk als voor Keizer Napoleon. Voor hen ging het niet om de overwinning over Alexander, de Tsaar aller Russen, en de heerschappij over Europa; voor hen zou de slag van Mohilew beslissen over leven of dood. En dat had toch ook iets te beteken!

4. MOHILEW (21 JULI 1812)

Om het gebeuren te Mohilew, «l'affaire de Mohilew», goed te begrijpen, moeten wij nog even de toestand samenvatten zoals hij zich voordeed op 18 juli 1812.

Napoleon had op 16 juli 's avonds Wilna verlaten en verbleef nu te Gloebokoë midden de Keizerlijke Garde¹. In het noorden rukten de legers van Ney en Oudinot regelmatig op in de richting van het kamp van Drissa, na Dunaburg te hebben bezet. Alleen Macdonald talmde. Hij had zopas Poniewicz bereikt. Napoleon beoogde het leger van Barclay de Tolly te omsingelen ofwel het tot een gevecht te dwingen. Alles echter tevergeefs!

Zuidwaarts opereerde Davout. Deze had, zoals wij gezien hebben, zijn voorposten, — waartoe het 3e Jagers met Kenis behoorde — nabij Mohilew opgesteld. Het gros van zijn leger volgde over Ighoumen, Jakzitcy en Pogost. De bedoeling was het leger van Prins Bagration, dat reeds afgescheiden was van de hoofdmacht in de tang te knellen nabij Mohilew. Daartoe was het nodig dat het leger van Koning Jérôme Bobruisk zou bereiken, terwijl Prins Eugène de achterhoede van Bagration zou bezig houden. Doch wat gebeurde er? Davout was tijdig klaar. Hij was op zijn post te Mohilew. Koning Jérôme had echter Bagration laten ontsnappen, zodat hij ongehinderd de

¹ Schuermans, 304.

Beresina te Bobruisk kon oversteken. Bagration wilde verder oprukken, over Staroi-Bychow en Mohilew bereiken. Met zijn zestig duizend man zou hij vervolgens het leger van Barclay de Tolly in de buurt van Witebsk vervoegen¹. Bagration wist niet dat de voorposten van Davout vóór de zijne Mohilew zouden bereikt hebben. Hij zou ze daar ontmoeten op die bewuste 21 juli 1812 toen een eskadron van het 3e Jagersregiment het duchtig aan de stok kreeg met de Kozakken van Platow en letterlijk in de pan werd gehakt. Doch verder daarover meer.

Hadden zij daartoe zo hun paarden afgejakkerd en zichzelf aan zoveel miserie blootgesteld? Ware Koning Jérôme op zijn post geweest, zou het er heel anders hebben uit gezien! Napoleons taktische zet was prachtig. Hij werd door Davout correct uitgevoerd. De krijgskans had er kunnen bij keren. Waar bleef echter de rechtervleugel? Waar talmde Koning Jérôme? Een nul, een zorgeloze «satraap», onkundig, onbekwaam, moest in 1812, in een oorlog, waarin het lot van Frankrijk en het leven van honderd duizenden op het spel stonden, de rechtervleugel van de «Grande Armée» commanderen! Jérôme voerde het bevel over 84.000 man. In zeven grote bagagewagens vervoerde hij vijf en twintig uniformen, tweehonderd en zes kniebroeken, zestig paar laarzen, tweehonderd hemden, driehonderd achttien zakdoeken, bidets en zilveren nachtvaatwerk! Jérôme Napoleon, die nog nooit een slagveld betrad, moest dit leger aanvoeren. Terwijl de mislopen oorlogsheld zijn tijd aan schone Poolse dames wijdde, ontsnapte de Russische Generaal Bagration tijdig uit de dodelijke omklemming².

Napoleon, toen hij merkte dat zijn broer Jérôme niet vlug genoeg volgde, had reeds op 6 juli te Wilna een order uitgevaardigd, waarbij het opperbevel zou waargenomen worden door Maarschalk Davout en niet door Koning Jérôme nadat te Mohilew de twee legers elkaar zouden vervoegd hebben³.

1 Cambridge, 491. 2 Presser, 103. 3 Corr. 18911.

Napoleon had aan Davout gevraagd deze beschikking niet aan Jérôme mede te delen, tenzij zulks nodig bleek. Davout had echter nog een eitje te pellen met 's Keizers wispelturige broeder en zorgde ervoor dat deze er spoedig over ingelicht was¹. Napoleon verkeerde nog steeds in de overtuiging dat alles opschoot, alhoewel zeer traag langs de zijde van Jérôme. Hij gaf op 12 juli de posities op: Davout rukte op naar Borisow en Orscha, Prins Eugène vorderde in de richting van Witebsk, terwijl Koning Jérôme te Nesvije was. Bagration wilde naar Wilna en Minsk. Hij richtte zich op Bobruisk, doch wij zullen vóór hem Orscha bereikt hebben². Twee dagen later was Jérôme te Mir, doch niet te Nesvije, zoals vroeger werd gezegd³. Hij verloor zijn tijd, hij maakte ruzie met Generaal Vandamme en, terwijl Davout reeds klaar stond om slag te leveren met de voorposten van Bagration, zou eindelijk op 18 juli, Koning Jérôme vertrekken. Veel te laat!⁴ Het hoofd op hol door de verwijten, die zijn keizerlijke broeder hem toestuurde, woest in het vooruitzicht van te moeten gehoorzamen aan Maarschalk Davout, liet Jérôme het leger in de steek en trok met zijn Koninklijke Garde terug naar zijn Koninkrijk Westfalen. Wij staan hier voor een flagrante daad van desertie in 't zicht van de vijand, een daad, die voor elk andere chef een verschijnen voor een krijgsraad zou betekend hebben, met de er aan verbonden gevolgen. « Wat een onbezonnen streek! » (Quelle incartade!) moet Napoleon uitgeroepen hebben bij het vernemen van de desertie van zijn jongste broer. Het woord was wel wat zacht. Door zijn traagheid werd Bagration gered. In plaats van gekneld te zitten tussen de oprukkende troepen van Davout en Jérôme, bleef Bagrations leger ongedeerd. Heel het lot van de veldtocht in Rusland stond hier op het spel. Ware de taktiek gelukt, ware Jérôme tijdig ter plaatse geweest, zou de Tsaar één zijner legers verloren hebben en zou Napoleon een eerste en schitte-

1 Madelin, 139. 2 Corr. 18953. 3 Corr. 18961. 4 Bertaut, 154.

rende overwinning hebben behaald. De Russische weerstand zou hierbij een felle deuk hebben opgelopen ¹.

Bertaut, de jongste geschiedschrijver van Koning Jérôme, voegt er aan toe: « Maar wie was de hoofdschuldige, Jérôme of de Keizer, die tachtig duizend man had durven toevertrouwen aan zulk een losbol...? » ² Davout was tevens het voorwerp van allerlei verwijten vanwege de Keizer omdat hij Jérôme te vroeg omtrent zijn bevel had ingelicht ³. Davout stond nu nabij Mohilew, met zijn voorwacht, terwijl het leger van Bagration kans kreeg tot ontsnappen. Ook wachtmeester Kenis was op de hoogte:

« Op 19 Juli 1812 ontvingen wij order van Maarschalk Davout, Prince d'Eckmühl, ons te verzamelen in een klein dorpje gelegen op vier uren afstand van Mohilew en ons gereed te houden om ons te verdedigen tegen de korpsen van Generaal Platow en Graaf Liechtenstein en om hen de overtocht van de Dnieper te beletten. »

De Franse legerleiding was zeer slecht ingelicht omtrent de Russische strijdkrachten die zij vóór zich had. Herhaaldelijk beval Napoleon te onderzoeken uit hoeveel en uit welke divisies het leger van Bagration bestond ⁴. Op 20 juli, aldus de regimentsnota's, was het 1e Korps te Mohilew ⁵. De troepen van Koning Jérôme hadden op dat ogenblik zes tot acht dagmarschen achterstand, zodat er niet mocht op gerekend worden.

Davout was er dus alleen met zijn legerkorps om Bagration de weg te versperren ⁶. Over de inname van Mohilew, waarvan hij getuige was, geeft Kenis volgend beeld:

« De 20e 's morgens vóór het kriecken van de dag, ontmoetten wij de Kozakken in een groot bos. Wij gingen aan slag, verloren wat van ons volk en namen enige Kozakken krijgsgevangen. Het gevecht was nauwelijks geëindigd of wij ontvingen bevel

¹ Madelin, XII, 142. ² Bertaut, 155. ³ Fabre, 159-163. ⁴ Corr. 18938, 18961. ⁵ Bonle, 280. ⁶ Thiers, III, 90.

van de Generaal een piket van de beste ruiters te verzamelen om hen te achtervolgen. Dit gedaan zijnde vertrok ik met een luitenant aan het hoofd van het piket en wij achtervolgden hen tot aan de stad, waar zij ons aanvielen, met het gevolg, dat wij een half uur ver teruggeslagen werden. Wij stieten daar op de voorposten van allerhande troepen, die in Mohilew in garnizoenen lagen. Wij pleisterden een weinig tot ons regiment ons vervoegd had, teneinde versterking te bekomen om het piket te verdubbelen. Dit gedaan zijnde, besloot de Generaal er maar op los te gaan, door te dringen en de stad in te nemen. Het was aan mij om de linkervleugel van de voorhoede te commanderen. Na ongeveer drie, vier uren lang gevochten te hebben, dwongen wij hen de stad te verlaten en gaven wij bevel aan onze voorvechters de stad in te nemen. Dit bevel werd uitgevoerd. Wij veroverden de plaats, gelukkig zonder veel volk te verspelen. Wij verloren er nochtans enkelen en slaagden er in enige krijgsgevangenen te maken.

In de stad komend, werden wij verwelkomd door het hoofd van de adel, die ons bad en smeekte toch medelijden te hebben met zijn arme onderdanen, die ons hun diensten aanboden, zich voor ons zouden opofferen en doen zouden wat in hun vermogen was. Wij antwoordden hem, dat hij terstond levensmiddelen zou doen verschaffen aan de militairen, indien hij wilde dat er orde gehouden werd onder de soldaten. Wij vroegen hem welke weg de vijand genomen had, wat hij ons ook zegde: « Gisteren morgen heb ik een brief ontvangen van Generaal Platow om levensmiddelen te bereiden voor zijn korps, dat hier op 21 juli moest arriveren, doch ik heb nog niets van hen vernomen, alhoewel men zegt, dat zij te Wrakla gesignaleerd zijn. De regimenten, die gij hier verslagen hebt, zijn deze die hier sedert lange tijd in garnizoen geweest zijn. »

Nu wij de stad veroverd hadden, werd zij door ons te allen kante doorzocht. Daarna zetten wij onze achtervolgving voort, waarbij ik wederom op de linkervleugel mijn plaats innam. Wij namen er nog veel gevangen, evenals bagagewagens in overvloed. Na korte tijd aan de linkerhand gevochten te hebben.

kreeg ik bevel de rechtervleugel te ondersteunen, omdat aan die zijde de vijand zijn macht verzameld had. Daar werd een grote slag geleverd en zijn er veel gestruikeld. Doch nadat zij geheel tot wanorde waren gebracht, verlieten zij hun posities en wij trokken verder tot aan een aanzienlijke plaats, waar wij de gouverneur van de stad ontdekten en hem gevangen namen. Wij vonden er ook een schoon kasteel, voorzien van allerlei kostbaarheden, die volledig de prooi werden van de militairen. »

In zijn officieel verslag over de gebeurtenissen te Mohilew en gericht tot Maarschalk Berthier, Major-Général van de Grande Armée, zegt Maarschalk Davout, dat een lichte voorwacht onder het bevel van Generaal Bordesoulle op 20 juli Mohilew was binnengedrongen en dat zij, na zich meester te hebben gemaakt van de stad, de vijand had achtervolgd, doch in een verkeerde richting. Deze vijandelijke groep was twaalf duizend man sterk. De Franse voorwacht nam er drie- tot vierhonderd van gevangen. Wat van deze groep overbleef, trok zich terug langs de baan van Staroi-Bychow om zich aan te sluiten bij het hoofd der kolonnen van Prins Bagration¹.

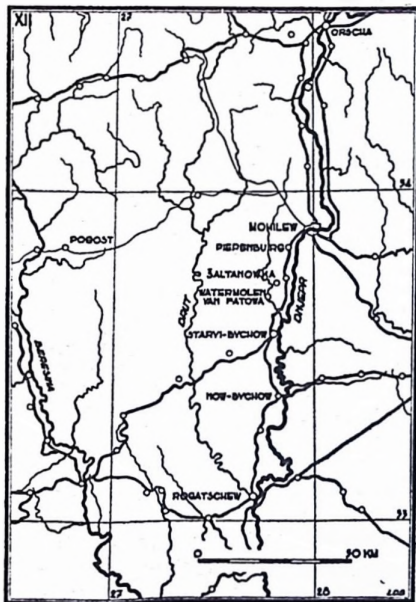
De mededeling van Napoleon over de inname van Mohilew was wel wat overdreven in vergelijking met de getuigenissen dergenen, die er bij waren, evenals met de regimentsnota's en met het rapport van Maarschalk Davout. De Keizer schrijft: « De Prince d'Eckmühl (Davout) is de 20^e te vijf uur 's avonds Mohilew binnengerukt. Hij vond er magazijnen. De toegang tot de stad werd verdedigd door twee duizend man, die werden overhoop gereden en in de pan gehakt. De helft, waaronder twintig officieren, werden gevangen genomen. »² Vele berichten van Napoleon waren bestemd voor propagandistische doeleinden.

Daar de mannen van Kenis dus, — ook volgens het rapport van Davout, — een verkeerde weg namen, — bij gebrek aan

¹ Corr. Dav., III, 376. ² Corr. 18994.

kaarten was zulks best mogelijk, — bleef er niets anders over dan terug te keren naar Mohilew. Zij deden het, met het gevolg, dat wachtmeester Kenis ondervraagd werd door Maarschalk Davout, die hem meenam bij zijn intrede in de stad:

« Terugkerend naar de stad Mohilew ontmoette ik onderweg Generaal Bordesoulle, die mij opdracht gaf de achterblijvers en de rovers uit de stad te verdrijven en hen te straffen naar goeddunken. Nadat de stad doorzocht was, ontmoette ik

Kaart XII. — De gevechten nabij Mohilew
(21 Juli 1812).

de adjudant, die mij zeide, dat ik bij de Generaal verwacht werd om een brief te dragen naar de Prince d'Eckmühl, die logeerde op omtrent vier uren afstand van Mohilew op een schoon kasteel. Onderweg echter ontmoette ik de Prins en bezorgde hem de brief. Hij ondervroeg mij over de manier waarop wij de stad hadden ingenomen en of er veel volk was verspeeld. Hij beval mij bij hem te blijven als ordonnans.

Toen de Prins in de stad kwam, werd hij door de voornaamste ingezetenen verwelkomd, doch vooral door de Joden aan wie hij beval zich tevreden te houden en levensmiddelen te bereiden voor het leger. Wij reden naar de postmeester en namen er een

maaltijd op kosten van de stad. In de stad Mohilew vonden wij zeer veel krijgsvoorraad, zoals een magazijn van klederen, enz. »

Daar de brigade Bordesoulle uit de richting van Pogost de stad Mohilew had veroverd, was het vermoedelijk op de baan naar Orscha, dat Kenis Maarschalk Davout ontmoette. Dezelfde avond, 20 juli, bivakkeerde de groep tot dewelke Kenis behoorde, op een uur afstand van Mohilew. Het dorpken door Kenis bedoeld, kan geen ander zijn dan Piepenburg, op de weg van Staroi-Bychow, — vanwaar het leger van Bagration 's anderendaags zou trachten op te rukken naar Mohilew¹.

« De 20^e kampeerden wij omtrent een uur van de stad op de weg van [oningerd = Saltanowka?] niet wijd van een dorpken, dat helemaal geruïneerd werd, vermits het levensmiddelen moest leveren voor het ganse leger. 's Avonds vernamen wij, dat wij op onze hoede moesten zijn, want dat wij aangevallen moesten worden door het leger van de generaals Platow en Liechtenstein, dat driemaal sterker was dan het onze. 's Avonds in ons kamp zou men gezegd hebben, dat het een kamp was van vergenoegen, want men had te allen kante de levensmiddelen in overvloed, ja, zelfs de sterke dranken. Maar in de avond en tegen het kriecken van de dag ontstak men het vuur langs alle zijden, doch het bleef alleen voortduren bij de voorposten, die gedurende heel de nacht zich moesten verdedigen. »

Nu naderde het grote ogenblik voor de jagers van het 3^e Regiment. Terwijl zij de nacht doorbrachten op enkele kilometer ten zuiden van Mohilew (in de buurt van Piepenburg) werden posten uitgezet nabij de brug van Saltanowka², zo dicht mogelijk bij Staroi-Bychow, waar de voorwacht van Bagrations leger, een afdeling Kozakken van hetman Platow, kampeerde.

¹ Thiers, III, 91 a. ² Cambridge, 492.

De troepen die te Mohilew tegenover elkander stonden, waren zeer ongelijk in sterkte. Davout beschikte over drie linieregimenten (57°, 61° en 111°) van de divisie Compans, twee linieregimenten (85° en 108°) van de divisie Compans, twee divisie Valence (waaronder de geduchte kurassiers van Valence !) en het 3° Regiment Jagers te Paard als lichte ruitery¹. In het geheel 28.000 man tegenover 40.000 Russen van Bagration, waaronder als lichte ruitery de tegelijk gevreesde en beroemde acht duizend Kozakken van hetman Platow.

Prins Bagration, die op 16 juli aan de Tsaar geschreven had: « Met moeite ben ik ontsnapt uit de helse knel waarin wij ons bevonden... Nu ijel ik naar Mohilew, »² koesterde nog steeds de hoop zich te kunnen verenigen met de hoofdmacht van Barclay, die zich op dat ogenblik in de buurt van Witebsk moest bevinden. Nadat Koning Jérôme zo deerlijk gefaald had, wilde Davout tonen dat hij alleen wel in staat was Bagration de weg naar het noorden te versperren. Vandaar dat een verbitterde strijd in het vooruitzicht mocht worden gesteld. Het eerste treffen zou plaats hebben tussen de lichte ruitery, die in beide legers als voorwacht optrad: een eskadron van het 3° Jagersregiment en honderden Kozakken van Platow. Zij ontmoetten elkaar op de baan naar Staroi-Bychow³, ter hoogte van de brug van Saltanowka. Het gevecht wordt beschreven door wachtmeester Kenis, die zelf gekwetst en krijgsgevangen genomen werd.

« 's Morgens kreeg ik opdracht de voorposten te gaan visiteren en hen te waarschuwen, dat er zeer spoedig een grote beweging in het regiment zou zijn. Toen ik terugkwam op de plaats waar zij gekampeerd hadden en waar ik het regiment verlaten had, stond het al in de gelederen en op weg om de

1 Corr. Dav. III, 376. 2 Madelin, XII, 147. 3 Thiers, III, 91 a.

vijand te achtervolgen. De voorposten gingen voort met vechten tot aan een klein bos, waar de vijand zijn macht verzameld had en een algemene charge uitvoerde, doch wij verloren niet veel volk. Nadat die aanval geëindigd was, gaf Generaal Bordesouille bevel al de manschappen te groeperen en het regiment in slagorde op te stellen. Het was op dat ogenblik, dat de Kapitein van de voorvechters het regiment om versterking verzocht en ons waarschuwde, dat de Kozakken langs alle zijden door-drongen. Dit vernemend vormden wij onze escadrons en pelotons en hielden ons bereid om slag te leveren. Op dat moment zagen wij de Kozakken te allen kant te voorschijn komen en, na een tijd gevochten te hebben, waren wij verplicht terug te trekken, doch de vijand was al wel een kwart uurs op de weg, die wij moesten nemen. Wij drongen er door, ontvingen order de linkervleugel te ondersteunen en zagen toen dat op alle plaatsen al veel volk in handen was van de vijand. Het was alsdan dat mij het ongeluk trof mijn paard te verliezen, dat door een bal doodgeschoten werd, zodat ik per ongeluk er onder viel, mijzelf niet kon redden en verplicht was mijn kameraden voorbij te zien gaan, mij over te geven in de handen van de vijand en te blijven liggen totdat de Kozakken mij kwamen helpen en mij krijgsgevangen namen. Onder mijn paard uit zijnde, stond ik omringd van Kozakken. Zij ontnamen mij mijn wapens en al mijn goed en bonden het op hun paarden. Ik stond daar als een ongelukkige, niet wetend wat mij zou overkomen, want de ene zegde: « Schiet hem dood! » en de andere: « Steekt hem dood! » Ik had allerhande verwensingen te aanhoren, doch ik deed mijn mond niet open. Eindelijk vonden zij het goed mij naar achter te transporteren. Ik bemerkte echter in het bos nog een peloton van ons volk, met de Kapitein, die langs de weg moesten passeren. De Kozak die mij moest begeleiden, steeg op zijn paard en stak zijn lans in de grond. Ik zag daarin een middel om te ontvluchten. Ik vatte zijn lans, brak haar in twee en behield de piek al lopend naar het peloton van de Kapitein Simon. Ik greep een paard bij de staart en liep zolang ik maar kon, doch de weg was te lang om het

regiment te kunnen achterhalen. De vijand dit ziende, viel opnieuw het peloton aan en ik was verplicht de vlucht te nemen. Ik kroop op handen en voeten in het koren, alwaar dezelfde (Kozak) vergezeld van een ander mij kwam halen, vloekend en zwerend omdat ik mij nog verdedigd had. Zij zegden dat zij mij al vergeven hadden. Nu wederom gevangen zijnde, sprongen zij van hun paard, visiteerden mij en namen mijn horloge en al het geld af dat zij vonden. Zij scheurden de zilveren galons van mijn klederen, rukten mijn halsdoeken van mijn hals en wilden mijn klederen uittrekken. Doch een hunner zegde: « Het is een officier, laat hem zijn klederen behouden en voer hem naar de Generaal. » Onderweg ontmoetten wij vele troepen, die mij beledigden en dreigden mij neer te schieten en te steken en die met mij handelden alsof ik een grote deugniet of schelm was. Zo kwamen wij tot bij een watermolen, waar het vol militairen lag, die mij wederom behandelden zoals de vorigen en waarvan sommigen mij al enige steken toebrachten, dreigend mij voor de kop te schieten, wat zij wellicht zouden gedaan hebben indien degene, die mij escorteerde, niet voor mij ten beste gesproken had. Verderop gaande kwamen wij bij een Jood, die bier en brandewijn verkocht. Ik verzocht om enige verfrissing en mijn escorte beval de Jood mij wat drank te geven. »

Zoals men uit dit ooggetuigeverslag kan opmaken, ging het er heftig toe. Alle auteurs, die melding maken van het treffen te Mohilew, zijn het daar over eens. Thiers zegt, dat het dank zij de steun was, verleend door de infanteristen van het 85° linie, die door hun vuur de Kozakken deden terugtrekken, dat nog geen groter verliezen geleden werden. De watermolen, waarover Kenis spreekt, wordt bij Thiers vermeld als die van Fatowa, en de wat verder gelegen herberg situeert hij nabij de brug van Saltanowka ¹.

Sommige auteurs maken melding van een regiment lichte

¹ Thiers, III, 91.

ruiterij, dat totaal uitgeroeid werd¹. Bedoeld wordt natuurlijk de afdeling van het 3^e Jagers, die in botsing kwam met de voorwacht van Bagration. Wat er ook van zij, de verliezen liepen zeer hoog op, vooral wijl de gevechten na het eerste treffen nog in hevigheid toenamen en voortduurden tot 23 juli. Na herhaalde aanvallen en tegenaanvallen gelukte de infanterie erin de Russen definitief terug te drijven in de richting van Nowosilki. Maarschalk Davout raamde de verliezen aan Russische zijde op twaalfhonderd gesneuvelden en meer dan vierduizend gewonden, waarvan er zeven- tot achthonderd in Franse handen bleven, evenals honderdvijftig tot tweehonderd andere krijgsgevangenen. De Fransen verloren negenhonderd man aan gesneuvelden, gekwetsten en gevangenen².

Van Russische zijde wordt het voorgesteld alsof Davout werd verschalkt door Bagration, die een schijnbeweging uitvoerde in de richting van Mohilew, om aldaar de troepen van Davout vast te houden met het oog op een grotere veldslag. Zulks moest hem, Bagration, de mogelijkheid geven ongehinderd zijn troepenmacht over de Dnieper te brengen. Eenmaal op de linkeroever van de stroom, was men buiten het bereik der Fransen. Davout zou het te laat begrepen hebben en Napoleon zou zeer verbolgen geweest zijn, omdat hij Bagration had laten ontsnappen³. Als Napoleon redenen had om verbolgen te zijn dan was het in de eerste plaats op broerlief, de operettenkoning Jérôme, die zich als een kwajongen had gedragen en door zijn lichtzinnigheid bij honderden mensenlevens nutteloos had laten opofferen. Eén zaak stond vast: Bagration was ontsnapt. Hij had langs een grote omweg, via Briansk, te Smolensk de legergroep van Barclay de Tolly kunnen vervoegen⁴.

Als wij daarnaast het relaas van Keizer Napoleon plaatsen, lezen wij: «Ik ben de mening toegedaan, dat de regelmatige divisies zullen trachten Moskou te bereiken... Het land is mooi, de oogst wonderbaar en wij vinden overal voldoende om

1 Talré, 74. 2 Corr. Dav. III, 378. 3 Talré, 75. 4 Madelin, XII, 142.

van te leven... De Prince d'Eckmühl heeft niet alleen de aanval van Bagration afgeweerd, maar hij heeft slechts tien van zijn bataillons moeten inzetten. Hij heeft aan doden en gewonden slechts een honderdtal mannen verloren. De Russen verloren een duizendtal doden, gewonden en krijgsgevangenen. »¹

Laten wij de propaganda de rug toekeren en naar de realiteiten kijken. Die vinden wij o.m. in het regimentsarchief van het 3^e Jagers te Paard: De Kolonel de Saint-Mars werd gekwetst, de Kozakken bedachten hem met niet minder dan vijf lanssteken, hij werd krijgsgevangen genomen, evenals Kapitein Jean François Simon. De vier officieren van het eskadron, dat de voorwacht uitmaakte van het korps van Davout, werden eveneens gekwetst en gevangen genomen. Het waren de Chef d'Escadron Dejean (die vroeger door Kenis wel eens als «Kolonel» Dejean is vermeld), Luitenant Gauthier, Luitenant Marigny (die men zich herinnert uit de tijd toen Kenis bij hem leraarde in de regimentsschool te Malchow), — hij had een lanssteek in de bil opgelopen, — en Onderluitenant Lany. Verder waren er acht doden, waaronder Pieter Debelder uit Elsene, twee en vijftig gekwetsten, die gevangen genomen werden, waaronder de Wachtmeester conscrit Guillaume Wouters uit Brussel, die met Kenis tot het einde toe zijn gevangenschap zou delen. Benevens deze vijf en zestig doden en gewonden, vermeldt het regimentsregister nog de namen van honderd en acht Jagers, waaronder een en twintig jongens uit onze gewesten, — natuurlijk ook Wachtmeester Kenis, — die licht of niet gekwetst in Russische krijgsgevangenschap geraakten.

Willen wij even nagaan hoe het met onze conscrits van het jaar XIV verliep, die met Kenis bij het 3e Jagersregiment werden ingelijfd? Wij zegden het reeds: van de tweehonderd zes en negentig waren er nog slechts honderd negen en twintig in leven toen de Russische veldtocht begon. Wat gebeurde er met hen te Mohilew? Eén sneuvelde er (Pieter

¹ Corr. 19011.

Debelder uit Elsene), negen en dertig werden er krijgsgevangen genomen. Van deze zijn er elf bezweken in de meest onmenselijke voorwaarden, na onnoemelijk leed te hebben doorstaan.

Wat Napoleon had vernomen over « l'affaire de Mohilew » en over de gevechten, die er plaats grepen, was niet bijster veel. Op 25 juli schreef hij aan zijn Minister van Buitenlandse Zaken: « De Prince d'Eckmühl heeft gevechten geleverd te Mohilew, ik ken er geen bijzonderheden van... » (J'en ignore les détails) ¹.

Doch Kenis en zijn makkers kenden deze details wel. Er ontbreken echter bijzonderheden over het lot van de elf conscripts van het jaar XIV, die te Mohilew gevangen genomen werden en die kreppeerden in de Russische hospitalen. Zij hebben zeer zeker in hun brieven niet geschreven zoals Napoleon: « Het land is mooi, de oogst is wonderbaar... »

De voorhoedegevechten van de ruitery waren, zeer tot nadeel van het eskadron, waartoe Kenis behoorde, uitgevallen. Alle jagers zouden in de pan gehakt zijn geweest, waren daar niet tijdig de infanteristen van het 85e regiment opgedaagd om de Kozakken van Platow wat respect in te boezemen voor de Keizerlijke « Grande Armée ». De krijgsgevangenen werden niet onmiddellijk weggevoerd. De Kozakken hadden het te druk met het vrijwaren van de voordelen, die zij op 21 juli hadden verworven. Zij moesten hun vooruitgeschoven stellingen handhaven, ditmaal tegen de infanterieaanvallen en konden dus hun krijgsgevangenen niet verder brengen dan juist achter de eerste linie, nl. te Wrakla.

« Vandaar [= de herberg nabij de brug van Saltanowka] ging onze tocht naar Wraklabownoida, doch onderweg ontmoette ik Kapitein Simon, die begon te wenen toen hij mij zag, maar toen wij verder kwamen ontmoetten wij er nog meer anderen, alsook de Kolonel Saint-Mars en ongeveer tweehonderd man van ons regiment. Het was op die plaats dat men alles

¹ Corr. 19008.

ontnam wat wij tot dan toe behouden hadden. Ja, er waren er, die tot op hun hemd uitgekleed werden. Ik mocht mij wederom gelukkig noemen, want, nadat zij mij geheel onderzocht hadden, behield ik nog vier Louis, die ik met voorbedachtheid aan mijn onderbroek had genaaid inplaats van knopen. Velen waren er die geen klederen, schoenen of laarzen meer hadden en gans zonder middelen waren, anderen waren daarenboven zeer ernstig gewond, ja zo ernstig, dat zij hun ingewanden in hun armen droegen en zo toch nog hun weg moesten vervorderen tot aan het hoofdkwartier van de Generaal.

Bij de Generaal aangekomen verzochten wij om zijn bescherming en smeekten hem om genade. Hij beloofde ons dat wij zeer zachtzinnig zouden behandeld worden en dat wij bij hem tevens levensmiddelen zouden bekomen. Hij inviteerde de Kolonel met de officieren en onderofficieren om bij hem het middagmaal te komen nemen. Wij werden zeer wel getraceerd en de soldaten die buiten kampeerden ontvingen eveneens levensmiddelen.

Nadat wij daar enige uren gepleisterd hadden, vertrokken de soldaten naar Stara Wraklabowa en wij bleven bij de Generaal tot 's anderendaags 's morgens, alsook de gekwetsten, die met ons op wagens naar voormeld dorp gevoerd werden. Ik was gelukkig, dat de Generaal de goedheid had ons wagens te doen geven, want ik kon schier niet gaan tengevolge van die val van mijn paard. Onderweg ontmoetten wij veel ruiters, die ons zeer vervloekten, doch wij deden alsof wij dodelijk ziek waren en lieten alles gedogen.

Te Stara Wraklabowa arriveerden wij 's morgens heel vroeg vóór het krieken van de dag en werden er gelogeerd in een rijstal bij een Jood: het begin van een ongelukkig leven. Zonder de bescherming van de wacht die ons escorteerde, zouden wij door de troepen die voorbijtrokken vermoord zijn geweest. Wij zagen daarenboven vele van onze kameraden de geest geven tengevolge van de verwondingen, die zij op het slagveld hadden opgelopen, zonder dat wij ook in staat waren hun de minste hulp te verlenen.»

De door Kenis opgegeven cijfers, ongeveer tweehonderd krijgsgevangenen van het regiment, kloppen vrijwel met de gegevens van het regimentsregister. Wij zegden reeds dat Kolonel de Saint-Mars tot de gevangenen behoorde, evenals Kapitein J. F. Simon. Kenis ontmoette hen in het tweede konvooi krijgsgevangenen, dat achter de linies werd gevoerd, echter niet ver in de richting van Staroi-Bychow.

Intussen duurden de gevechten tussen de legergroepen van Bagration en Davout voort. Deze laatste vernam nu, tot overmaat van ramp, dat de troepen van Koning Jérôme niet slechts te laat, doch in het geheel niet op het slagveld zouden verschijnen. Jérôme had, vooraleer zijn troepen in de steek te laten, nog het dwaze bevel gegeven tot terugtrekken in de richting van Minsk¹. Er bleef Davout dan niets anders over dan te trachten het leger van Bagration in de moerassen van Pinsk te drijven, wat trouwens totaal mislukte².

De Franse regimenten volgden dus dezelfde baan, die daags te voren door de krijgsgevangenen van het 3^e Jagersregiment was gevolgd tot Wraklabowa, vanwaar dan op 23 juli, de dag van de hevigste gevechten, de krijgsgevangenen naar Nowa-Bychow, het volgende dorp, — steeds de Dnieper volgend, — werden gevoerd, waar zij bleven gedurende een viertal dagen:

« De 23^e Juli 1812 vertrokken wij weder onder escorte van Kozakken naar Bicholownowa [= Nowa-Bychow] zonder enige levensmiddelen ontvangen te hebben, tenzij een klein glaasje « Schnaps ». Maar ik had het geluk gehad, enige minuten nadat ik gevangen genomen was, een klein zakje en een broodje te vinden, — de Kozakken hadden de goedheid gehad het mij te laten oprapen, — en dat ik bewaard had alsof het een kostbare zaak ware geweest.

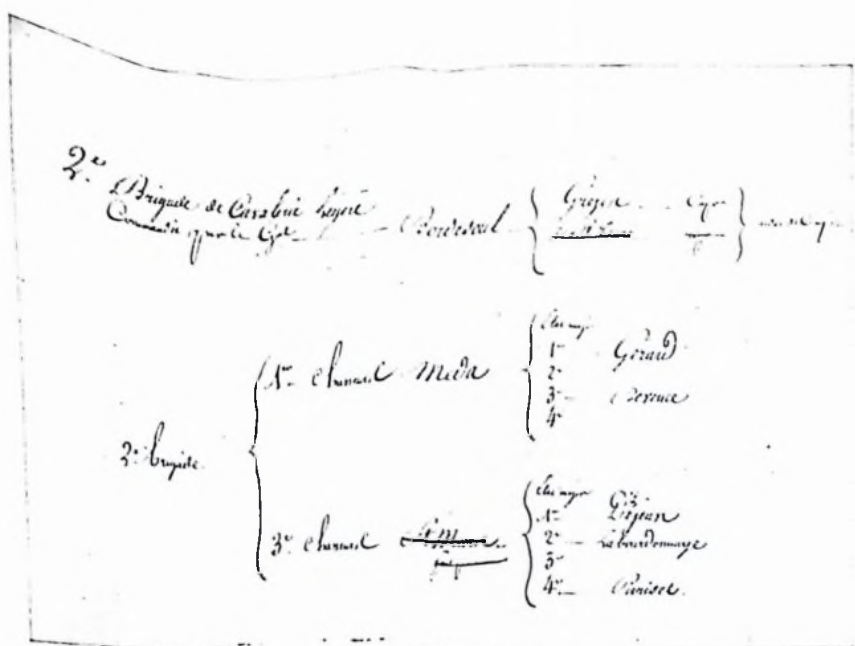
De 24^e Juli 1812 arriveerden wij te Bicholownowa [= Nowa-Bychow], waar wij op het neerhof van een Jood gelogeerd werden. Eigenlijk gevangen gezet, want wij hadden de toe-

¹ Madelin, XII, 142. ² Fabry, I, 460-494.

Eenen tyd geroepen en gechargeert
 te hebben. Waren wy Verplicht
 Van te retireeren, en zunde den
 Vyand alhoewel een Kwader vers
 Voor ons op den weg alwaer wy
 moesten passeeren, maar er was
 dringende ende ontfongen order
 Van den leutien Vlugel te on
 steunen en gaen ten allen tijde
 ten al Veld den ons Volk in de
 handen Van den Vyand, want
 lieerden wy lings alwaer wy
 loeten moesten passeeren.

Het Was als dan dat my het on
 geluk wilde Van myn peerd te
 Verlozen, het Welk Van eenen
 heel dood geschooten werd, en
 ik. star ongeluk te onder veel
 en myn zelden met handen
 redder, en Verplicht Was myne
 Camaraden Voor by te zien gaen
 en my overtegenen in de han
 del Van den Vyand, en te bly
 Ven liggen tot dat de Kozakken

Afb. 21. — De bladzijden van het handschrift van Wilhelmus Kenis, waarin hij zijn gevangenneming door de Kozakken, nabij Mobilew, verhaalt (21 Juli 1812). (Zie blz. 170.)

Afb. 22. — Einde Juli 1812, na de slag van Mobilew, maakte Maarschalk Davout de staat op van het door hem aangevoerde leger. Bovenstaand fragment vermeldt de 2e Brigade lichte ruitery onder bevel van Generaal Bordesoul (sic.) Bij het 3e regiment Jagers te Paard is de naam van de Kolonel Saint-Mars doorgehaald evenals de vermelding „fait prisonnier” (Krijgsgevangen genomen).

(Service Historique de l'Etat-Major de l'Armée Française, Château de Vincennes.)

lading niet om levensmiddelen te gaan zoeken. Ja, zelfs water konden wij niet bekomen om onze dorst te lessen. De 26e 's morgens werden wij onder geleide van Russische invaliden naar het stadhuis gebracht om aldaar revue te passeren van de Gouverneur. Wij stonden er 's avonds nog op de markt en er werden ons veel beledigingen aangedaan vanwege de Russische soldaten, die aldaar voorbijtrokken. Wij hadden echter nog steeds betrouwen en hoopten voor korte tijd wederom hernomen te zijn door de Franse Armée, vermits men ons zeide dat het Russische leger afgesneden was. 's Avonds laat kwam eindelijk de Gouverneur en deelde ons mede, dat wij aanstonds moesten vertrekken, doch dat hij niet wist waarheen. Vooraleer te vertrekken smeekten wij de Gouverneur dat hij ons levensmiddelen zou bezorgen. Hij beloofde ons de soldij te betalen zoals zulks door de wet was voorzien. Deze soldij was echter zeer klein: omtrent twee stuivers Brabants. Bovendien hadden wij het ongeluk door de bevolking niet bemind te zijn. Als wij iets wilden kopen, dan antwoordde men, dat wij schelmen en deugnieten waren, geen levensmiddelen konden bekomen en dat men ons zou doen kreperen als honden.

Tijdens de nacht kwamen er enige wagens om ons, gekwetsten, op te laden, echter niet alle, want enige werden te water getransporteerd. Deze waren nog ongelukkiger dan wij, want zij werden gewoon op houten vlotten gezet die zeer slecht gebouwd waren, zodat zij tot half de benen in het water stonden. »

Het is zoals in elke oorlog. De soldaten vangen geruchten op en bouwen er hun wensen op. De krijgsgevangen Jagers hadden nog betrouwen en hoopten op bevrijding door de Fransen, omdat men zei « dat het Russische leger afgesneden was ». Er was dus iets doorgesijpeld van de plannen om Bagration af te snijden. Voorlopig was dat plan ook uitgevoerd, doch op het Franse leger dat de krijgsgevangenen zou bevrijden uit de handen der Kozakken moest niet gerekend worden. De gevangenen werden verder zuidwaarts gevoerd.

« De 28^e Juli arriveerden wij te Bicholowsterra, waar wij in een oude schaapstal gelogeerd waren. Het was daar dat wij begonnen te beseffen hoe rampzalig het was krijgsgevangen te zijn, zonder voorraden en zonder levensmiddelen, zonder steun en zonder bescherming, zonder geld en zonder moed. Waren er hier of daar nog enigen, die ons hun goed hart zouden getoond hebben, dan werden zij van ons verwijderd en was het hun niet toegelaten ons te benaderen om hun barmhartigheid te uiten. »

Kenis vergist zich hier nopens de naam. Het kan niet Staroi-Bychow geweest zijn, want dit lag dichterbij Mohilew en de plaats waar zij gevangen genomen werden. Wat er van zij, de Jagers zaten nu voor goed in Russische handen. Er werd alleen nog gewacht op de aanduiding van de plaats van bestemming om hen voor goed van het oorlogstoneel te verwijderen.

Wij kunnen dit hoofdstuk niet besluiten zonder met nog meer nadruk het belang te onderlijnen van « l'affaire de Mohilew » en de gevechten van juli 1812 aan de boorden van de Dnieper.

Het geogste voordeel, — het losmaken van het leger van Bagration van dat van Barclay, — woog voor de Fransen niet op tegen de ontzaglijke verliezen, die zij geleden hadden. De splitsing van de twee legers was trouwens slechts tijdelijk, want te Smolensk waren ze wederom verenigd. Het leger van Bagration was geheel gaaf gebleven en, zonder de onvergeeflijke fout van Jérôme, ware het wellicht totaal vernietigd geweest. De Russische geschiedschrijver Boutourlin, die de gevechten meemaakte, vermeldt hoe verrast en verheugd Bagration was toen hij op 16 juli merkte dat hij zijn leger van de fatale ondergang kon redden door te ontsnappen langs de opening in het net, door de nalatigheid van Jérôme ontstaan. Het gebeuren zou ook nog andere gevolgen hebben. Davout had herhaaldelijk Napoleon gewaarschuwd tegen de onvoorzichtigheid, die hij beging door Jérôme zulke belangrijke taak toe te vertrouwen. Hoe overtuigd hij ook was van de fouten van zijn

jongere broeder, heeft Napoleon Davout toch in zekere mate verantwoordelijk gesteld voor het gebeuren. Nu het bleek dat de Maarschalk door de feiten in het gelijk werd gesteld, werd de Keizer wrevelig op hem en hij bleef het gedurende heel de veldtocht. Hij heeft hem, die ongetwijfeld een zijner meest verdienstelijke en schrandere legerleiders was, een blijvende antipathie betoond en hem nooit meer in zijn gunst opgenomen. Dat zulks van een verderfelijke invloed was op de gehele legerleiding zal niemand verwonderen...¹

Men vraagt zich ten slotte af of Napoleon zelf wel het belang van Mohilew in het kader van de hele tactiek heeft ingezien. Men is geneigd «neen» te zeggen, anders zou hij persoonlijk wel de operaties hebben geleid.

5. STEEDS DIEPER IN RUSLAND: DE KRIJGSGEVANGENEN TE KOERSK, DE JAGERS VECHTEN VOORBIJ MOSKOU

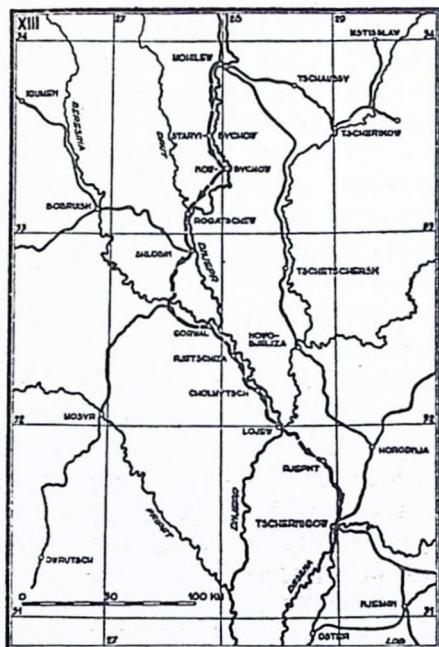
De troepen van Bagration waren dus via Briansk op weg naar Smolensk. De te Mohilew gemaakte krijgsgevangenen zouden nog alleen zien hoe de achterblijvers van de Kozakkenhorden bij het vernemen van de komst der Fransen ijlings over de Dnieper zwommen. Kenis heeft ook geruchten opgevangen over de gevechten van 23 juli, waarbij grotere afdelingen dan de zijne betrokken waren en die eindigden met zware verliezen wederzijds. De bewering dat «geheel» het Russische leger was verslagen, moeten we op rekening schrijven van de gebruikelijke overdrijving in zake «nieuws van het front».

«Dezelfde avond ontving de Russische Kapitein order om seffens te vertrekken, want dat het Franse leger naderde en op onze weg zagen wij de Kozakken langs alle zijden door de Dnieper zwemmen en ook al hun magazijnen verbranden. Hun baggage hadden zij op kemels geladen, die zij verder Rusland

¹ Madelin, XII, 142-143.

in transporteerden. Men zag ook vele gekwetsten terugkeren, die de 23e gekwetst waren, want twee dagen na onze gevangenneming waren er zware slagen geleverd tengevolge van dewelke geheel de Russische Armée buiten staat van vechten was gesteld.

Wij ontmoetten ook enige regimenten Kalmukken en Kirgizen, die voor handgeweer een handboog hadden en in plaats van een patroontas een bundel pijlen op de rug. Zij waren niet aangenaam om reiken, want zij hadden veel paardenvlees

Kaart XIII. — De *gevangenneming*. De eerste tocht der *krijgsgevangenen*: *Mohilew-Tscher-nigow*.

oude en het nieuwe. Ditmaal is het zeker datgene dat verst van Mohilew verwijderd ligt, nl. het Nowa-Bychow, dat inderdaad aan de Dnieper te vinden is en dat, nadat de

op hun paarden gebonden. Het was geheel bedorven, doch het is dan dat zij het lekker vinden. Zij waren zeer slecht van paardenuitrusting. Uniformen hadden zij niet. Hun kleding bestond uit enige pels. Zij waren zwart van aangezicht, hadden zeer kleine oogskens, doch waren groot en struis van gestalte.»

Voor de laatste maal zal Kenis spreken over Nowa-Bychow. Het blijkt dat hij zich voortdurend vergist tussen de twee Bychows, het zeker datgene dat het Nowa-Bychow, is en dat, nadat de

troepen van Bagration de stroom overgestoken waren, door de Fransen ingenomen werd. De krijgsgevangenen hadden nog een greintje hoop: ze hoorden in de verte kanongeschut en onder-vonden hoe de Russen er op gesteld waren de krijgsgevangenen zo vlug mogelijk buiten het terrein van een mogelijke Franse doorbraak in veiligheid te brengen. Doch alle hoop was ijdel. Ze waren spoedig te Rogatschew (het kleine stadje dat bij Kenis « Rogata » heet), waar ze hun plaats van bestemming vernamen: Tschernigow.

« Op omtrent een uur afstand van de stad Bicholownowa ontving de Kapitein van het transport een brief van de Gouverneur, hem aansporend tot spoed, want dat het Franse leger seffens in de stad mocht verwacht worden. Dit stadje ligt aan de Dnieper. Het land is er zeer vruchtbaar. Men vindt er schone beemden langsheen de rivier. Nadat wij een hele dag waren voortgedreven, arriveerden wij aan een klein dorpken waar wij wederom in een schaapstal gelogeerd werden. Wij werden erin gedreven alsof wij schapen zouden geweest zijn. Wij bleven er wederom niet lang, want de positie van het leger liet zulks niet toe. Ja, wij hoopten zelfs nog, dat wij elk ogenblik door het Franse leger zouden hernomen worden. Vandaar vertrokken wij naar Rogata, een klein stadje, waar wij hoorden dat Tschernigow onze plaats van bestemming was. Wij trokken door Rogatchew, Shlobin, Sterze, Gorwal, Rjetschiza, Fastowyka, Cholmytsch, Lojev, Rjepkt en Boitschetz. »

De plaatsen, die wij thans vermeld vinden zijn kleine provinciestadjes langsheen de Dnieper. De krijgsgevangenen volgden dus nog immer de baan, die vanaf Mohilew naast de oever van de stroom in zuidelijke richting voert tot Lojev, waar men de Dnieper overtrok. Pas daar, op ongeveer 230 km. afstand van Mohilew, bereikte men het gouvernement Tschernigow. De reis ging nu in oostelijke richting naar de hoofdstad van het gelijknamige gouvernement, Tschernigow. Binnen het tijdsverloop van een maand hadden de krijgsgevangenen meer dan driehonderd kilometer afgelegd.

«Het Gouvernement Tschernigow is zeer groot en vruchtbaar in granen en fruit. Men vindt er ook vele mastbossen. De inwoners zijn er zeer onrein, vooral de Joden, die er in dat gouvernement in overvloed zijn.

De 3^e Augustus 1812 arriveerden wij te Shlobin, waar wij rustdag hielden. Wij werden er gelogeed naast de rivier, wat ons zeer wel van pas kwam om ons te reinigen, want tot dan toe hadden wij steeds onderkomen gehad in rijstallen, neerhoven of slechte en vuile gebouwen en hadden wij meestal op de grond moeten slapen. Als wij 's avonds ergens aankwamen, dan werden wij 's nachts bewaakt door mannen van onze escorte en door een boerenwacht. Wij hadden zelfs niet de vrijheid om aan onze natuurlijke behoeften te voldoen buiten de plaats waar wij moesten slapen, laat staan dat het ons zou geoorloofd geweest zijn levensmiddelen te gaan kopen of water te halen. Ja, het gebeurde wel eens, dat het al laat in de avond was vooraleer wij water te drinken kregen, dat door de inwoners in bakken en tonnen bij ons werd gebracht. Het was schromelijk om zien hoe eenieder, als het water aangevoerd werd er naartoe liep, al kermend, soms tot vechtens toe, om toch maar wat water te kunnen drinken. Als het gebeurde dat de inwoners ons iets verkochten, dan was het zó duur, dat wij het niet konden betalen. Wij waren al gelukkig als wij een stuk brood met helder water hadden. Laat ons van de reinheid niet spreken. Ik was zeer benieuwd te weten waarom de Russische soldaten, die ons vervoerden en begeleidden, elke avond met drie of vier een klein vuurken brandden. Op een avond deed ik alsof ik grote koude had en vroeg hen om mij wat te mogen verwarmen, wat zij mij toelieten. Zij begonnen toen wederom hun hemd uit te trekken, hielden het boven het vuur: de een met de mouwen, de andere met de slippers. Het blonk tegen de vlam alsof het verguld was, zulks vanwege de talrijke neten. Nadat zij het wat gewarmd hadden, begonnen zij er mede te schudden en het kraakte in het vuur alsof men er een handvol zout in geworpen had. Zo kunt u wel peinzen hoe het

met de arme gevangenen gesteld was, die niets hadden om zich te reinigen of zich te verschonen.

Ons traktement in het gouvernement Tschernigow was ongeveer zes oort Brabants, doch wij werden in papieren geld betaald, waarop wij veel moesten verliezen. De levensmiddelen moesten wij bovendien zeer duur betalen, want wij hadden in het begin geen toelating om er te gaan kopen bij de burgers. Als het eens gebeurde, dat het mij en enige van mijn kameraden, die ook wachtmeester waren, geoorloofd werd om levensmiddelen te gaan zoeken onder begeleiding van een Russische soldaat, dan waren de inwoners zó tegen ons verbitterd, dat zij ons niets wilden verkopen, zeggend, dat wij er geen waard waren. Tenzij de Joden, die altijd bereid waren tot verkopen, maar zo duur dat wij voor ons geld geen brood genoeg konden bekomen.

De 20^e Augustus arriveerden wij te Boitschetz, waar wij twee dagen bleven omdat onze plaats nog niet bereid was. Te Tschernigow werden wij geschouwd door de Gouverneur, die ons troostte en zei, dat hij voor ons zorg zou dragen. Wij werden er gelogeerd op het neerhof van een Jood, waar ook zijn koeien en hoornvee verblijf hielden. Wij werden bewaakt door een Russische wacht, zonder te mogen uitgaan, tenzij als wij een toelating bekwamen van de Gouverneur, doch nooit zonder escorte. Tschernigow is een grote stad met zeer veel, meestal arme Joden. De bevolking van de stad is niet in verhouding tot haar grootte. Gedurende de tijd die wij daar doorbrachten, omtrent drie weken, was het weder zo slecht, dat wij schier nooit droog waren.»

Wat was er intussen, binnen die maand tijds, al niet gebeurd? Vermelden wij vooreerst, dat een der conscrits van het jaar XIV, Willem De Ridder uit Dilbeek, die samen met Kenis te Mohilew op die ongeluksdag van 21 juli gevangen genomen werd, in het hospitaal van Tschernigow was opgenomen. Volgens het regimentsregister heeft men er sedertdien niets meer van vernomen.

De andere makkers, de overlevenden van het 3^e Jagers-regiment, hadden, na de gevechten te Mohilew, hun opmarsch, aan de spits van het legerkorps van Maarschalk Davout, voortgezet. Wij zullen zo dadelijk zien wat van hen geworden is, doch we moeten eerst nog even de Keizer weervinden. Deze verbleef sedert bijna een maand te Wilna en verloor daar zijn kostbare tijd ¹. Hij verwachtte er, — ijdele hoop! — de vredesvoorstellen van Keizer Alexander en beging er een flater van belang tegenover Polen. Het ongelukkig land, dat zozeer naar vrijheid snakte, had zijn zelfstandigheid uitgeroepen en ook de vereniging met Litauen. Napoleon, die Oostenrijk en Pruisen niet wilde ontstemmen en die bovendien de laatste vredeskans met Keizer Alexander niet wenste te verspelen, weigerde het besluit van de Poolse Landdag te erkennen. De Polen, ten zeerste ontstemd, verloren hun laatste greintje sympathie voor de Fransen, met dewelke zij verder, natuurlijk zonder al te grote geestdrift, het Russische avontuur zouden delen ².

Ontmoedigd verliet Napoleon Wilna. Hij wilde, nu Alexander niets van zich liet horen, slag leveren. Doch om te vechten moet men met tweeën zijn en waar zaten nu die verduivelde Russen? Het kamp van Drissa, waar eertijds het gros van het Russische leger huisde, was tijdig ontruimd. Dan maar naar Witebsk. Het leek alsof men er Russen zou ontmoeten. Inderdaad, op 27 juli werd er gevochten. Achterhoedegevechten, schijnmanœuvres. Napoleon had zich misrekend. Wanneer hij 's avonds aankondigde: «Morgen te vijf uur schijnt de zon van Austerlitz!» dan was, als die zon opstond, het Russische leger al vijf mijlen verder en vond men hier en daar nog een enkele Rus, die, gehuld in zijn ware bontmantel, ergens in een bosje, zijn roes uitsliep. Op de soldaten van Napoleon moest deze ontwijingstaktiek van de Russen erg ontmoedigend werken. Het gevoel, dat de vijand steeds in de buurt was en aldoor weer ontsnapte: de lichte cavalerie die de dorpen binnendrong, waar de Kozakken net uit wegglipten, en waar men de kampe-

¹ Thompson, 329. ² Cambridge, 491.

menten nog warm vond van hun aanwezigheid, verpest door hun geur, geïnfecteerd door hun ongedierte, terwijl... de vijand zelf weer verdwenen was!¹

Op 3 augustus hebben de twee Russische legers, dat van Barclay en dat van Bagration, zich nabij Smolensk verenigd: 113.000 man en 8.000 Kozakken. Ook bij de Russen bestond twijfel: zouden zij al hun steden zonder slag of stoot in handen der Fransen laten? Of zouden zij zelf aanvallen? Napoleon zag één kans: het Russische leger, dat scheen te talmen, voorbij-marcheren, de linkervleugel omvatten en de terugweg naar Moskou afsnijden. Er verliepen al weer een tiental dagen. De Fransen drongen zonder moeite door tot Smolensk, de sterke vesting, de poort en bedevaartplaats van het heilige oude Rusland. Het 3^e Jagersregiment was weer bij de voorhoede. Vanuit Mohilew had het in een wilde jacht de Kozakken van Platow op de hielen gezeten. Hier te Smolensk zou men ze nu na vier weken terugvinden. Op 14 augustus vochten de Jagers al op een der Dnieperbruggen. Een Westvlaams conscrit, August Goddijn uit Lichtervelde, sneuvelde er. Drie dagen later werden er moorddadige gevechten geleverd in de straten van Smolensk. Als de slachting een ganze dag geduurd had, stond 's avonds de stad in vuur en vlam. Wanneer de Fransen 's anderendaags de gevechten wilden voortzetten, was de vijand gevloden. De Russen, om hun aftocht te dekken, hadden het « heilige » Smolensk in brand gestoken². Wat er overbleef was gruwelijk. Een Russisch officier schreef: « Ik had de indruk ontsnapt te zijn uit de hel. » En Paul Holzhausen, in zijn boek over de Duitsers die als soldaten in Rusland vochten in 1812, geeft volgend beeld: « Overal lijken, maar wat voor lijken! Niemand had tijd en lust gehad ze op te ruimen; het geschut, bagage, paarden en voetvolk van twee legers waren over doden en gewonden heengetrokken. De lichamen waren verpletterd, platgereden, platgestampt: het bloed was met het stof tot een vaste massa gekneed; de straten waren als bedekt met een dik, week

¹ Vandal, III, 512. — Presser, 440. ² Madelin, XII, 163.

tapijt. Met afgrijzen dacht men: dat waren mensen als gij-zelf, dat kan ook uit U worden! Ook ik trok er over heen, als duizenden voor en na mij, toen ik tussen twee afgebrande huizen een tuin ontdekte, waar onder een paar ooftbomen vijf of zes in letterlijke zin gebraden mensen lagen. Waarschijnlijk waren het zwaargewonden, die men vóór de brand onder de bomen had gelegd. »¹

Napoleon had mogen verwachten dat hier bij Smolensk de beslissing zou vallen. Had men Barclay gevolgd dan zou Napoleon zijn wens hebben gehad en zou het tot een beslissend treffen zijn gekomen. Hij had degenen op zijn kant die kost wat kost en vooral om religieuze en sentimentele redenen Smolensk hadden willen verdedigen, doch de sluwe Bagration haalde zijn slag thuis en men besloot tot de verdere terugtocht². Nu stelde zich voor Napoleon hetzelfde probleem, doch in omgekeerde orde: zal hij in Smolensk blijven en er overwinteren? Zal hij de Russen achterna zetten en trachten in de achtervolgingskoers te overwinnen en het leger van de Tsaar te verslaan vóór Moskou? Het visioen van de Zwedenkoning Karel XII kwam al weer voor zijn geest. En toch schreef hij aan Marie-Louise: « Nog een maand en wij zijn in Moskou, nog zes weken en het is vrede! » De jacht werd dus voortgezet. De onenigheid tussen de twee Russische bevelhebbers, Barclay en Bagration, gaf al weer een kans aan Napoleon. Doch zoals Koning Jérôme de kans te Mohilew verkeek, zo zou de Hertog van Abrantès, de vroegere sergeant Junot, op de hoogvlakte van Waloetina door zijn onbegrijpelijke lamelendigheid er de schuld van zijn, dat het Russische leger een zware nederlaag ontliep. Terwijl op de hoogvlakte duizenden vochten, man tegen man, elkaar vermoordden in bloedige bajonetgevechten, was Junot in gebreke gebleven door koppig te weigeren een flankbeweging uit te voeren en de Russen te omsingelen. Napoleon wist dat Junot, wegens geesteszwakte niet in staat was het bevel te voeren over een legerkorps³.

1 Holzhausen, 45. 2 Holland Rose, 252. 3 Madelin, XII, 167-168.

Toch heeft hij hem gelaten waar hij was. Juist zoals met zijn broer Jérôme. Zes duizend Fransen sneuvelen op de hoogvlakte van Waloetina. Duizenden gewonden bleven zonder verzorging. Alles totaal zonder enig nut. Nieuwe twijfel kwam over Napoleon, die terugkeerde naar Smolensk. weer doemde het spook van de Zwedenkoning voor hem op. Zou hij zich verder laten lokken? In de grond hoopte hij nog dat de Tsaar Smolensk, de heilige stad, zou hebben gespaard of tenminste, nu ze ingenomen was, vredesvoorstellen zou hebben geformuleerd. Geen spraak van. Desnoods wijken tot in Siberië had de Tsaar beloofd. Napoleon, die de raad zijner maarschalken in de wind sloeg, zette verder de achtervolging in. Zo deed ook Karel XII, wiens voorbeeld hij niet wilde volgen!

In het Russische kamp groeide echter de tegenstand. De ontwijkingsstaktiek werd opgegeven. Moskou zou niet zonder strijd overgeleverd worden aan de Fransen. De tegenstanders van de Tsaar hadden het pleit gewonnen. Bagration werd vervangen door Koetoesow. Deze zou, zonder dat hij het vermoedde, aan Napoleons wens voldoen en slag leveren. Versterkingen, redoutes, schansen werden opgeworpen in de buurt van het dorp Borodino, wiens naam door de Russen aan deze verschrikkelijke veldslag werd gegeven. Napoleon sprak van de slag bij Moskowa, — naam van de rivier die Moskou bespoelt, — dat maakte meer effect in de berichten van het Keizerlijke hoofdkwartier! Het kwam daar op 7 september tot een afgrijselijke slachting. Duizenden soldaten werden neergemaaid door het schroot van de Russische kanonnen. In het heetst van het gevecht smeekten de maarschalken Napoleon de Keizerlijke Garde in het vuur te jagen om de kans te doen keren. Hij weigerde halsstarrig: de gewone legers moesten het maar opknappen¹. En ze hebben het opgeknapt! Maar ten prijze van welke zware verliezen? De grootste slag uit de geschiedenis van het Keizerrijk bleef in feite onbeslist. Te Borodino verloren de Russen acht en vijftig duizend man, zowat

¹ Holland Rose, 255.

de helft van hun leger, dat zich echter niet verslagen voelde en zich in volmaakte orde, — zonder moreel geschokt te zijn, — in de richting van Moskou terugtrok. Het Russische volk heeft steeds de herinnering aan Borodino bewaard als het hoogste voorbeeld van nationaal verzet tegen een vreemde indringer¹. Even ontzaglijk waren de verliezen aan Franse zijde: tien-duizend doden en veertienduizend gekwetsten. Bijna vijftig Franse Generaals waren onder de gesneuvelden en gewonden. Generaal Bagration, met wiens leger het 3° Jagersregiment zoveel had te stellen gehad sedert de inval in Rusland, werd zo zwaar gekwetst te Borodino, dat hij enkele maanden nadien te Sima overleed. Hij was een schrander bevelhebber en een moedig man. Hij had gevochten op alle slagvelden van Europa. Hij had Austerlitz, Eylau, Friedland meegemaakt. « Alleen Bagration is werkelijk soldaat, » laat Tolstoi Napoleon zeggen tijdens zijn gesprek met de afgezant van Tsaar Alexander². Het was opvallend hoe weinig Russische krijgsgevangenen in Franse handen vielen: geen tweeduizend. Geen wonder: de Russen hadden gevochten tot het bittere einde, liever dan zich over geven. Onder de conscripts van het jaar XIV uit het 3° Jagersregiment waren de verliezen niet zeer groot, — ze hadden blijkbaar ditmaal het zware werk aan de infanterie kunnen overlaten, — Jan Lamberts uit Londerzeel werd er gewond door een gewerschot, Jean Hancré uit Bousval en Karel Pruvoost uit Damme werden er gevangen genomen.

Nu lag de weg naar Moskou open. Zonder veel orde, doch met des te meer ongeduld, trok het deerlijk gedunde Keizerlijke leger over de stofferige zandwegen in de richting van het eeuwige Moskou. De 14° september bereikte de voorwacht van het Franse leger, — de ruiters van Davout en Murat, — de heuvelen die de stad beheersen. « Moskou! Moskou! » klonk het uit vele monden, en wel zó luid dat de aanrukkende regimenten er van onder de indruk geraakten. Daar lag vóór hen het Beloofde Land! Een oceaan van huizen boven dewelke

¹ Talr , 131. ² Tolstoi, III, 41.

zich verhief, groots en schitterend, het machtige Kremlin met zijn twintig vergulde koepels. De intocht in de Tsarenstad was drukkend droef. Een ledige stad, de bevolking gevlucht, het leger uitgerukt. Stilte en verlatenheid heersten er. Koetoesow was weggevloden met zijn leger. Waarheen? De uittocht van de Russen was een treurmarsch. Er waren soldaten die weenden van woede en wanhoop¹. De Gouverneur der stad, Rostoptschin, was een der laatsten, die de stad verliet. Hij had eerst nog al de gevangenen geopend en had de boeven voorzien van toortsen...

Het 3e Jagersregiment was, zoals te Mohilew, bij de eersten in de stad en was ook weer, zoals toen, in één rit de ganse stad doorgerend op zoek naar het vliedende leger. Het duurde enige tijd vóór de uiterste stadsrand was bereikt, doch op 16 september, terwijl nog maar steeds nieuwe troepen de stad binnenstroombden, zaten onze jagers reeds twee mijlen voorbij Moskou. En eer weer dagen voorbij waren, stieten zij op de achterhoede van Koetoesows troepen. Het kwam tot een gevecht, waarvan in het regimentsregister voldoende aanwijzingen voorhanden zijn. Wij beperken ons tot de conscrits van de lichting van het jaar XIV en dan vinden wij talrijke aantekeningen betreffende krijgsgevangenen. Zo viel op 16 september reeds Frans Roels uit Bornem in Russische handen, doch het voornaamste treffen had plaats op 18 september, ver buiten de stad. Geen doden of gewonden onder onze conscrits, doch wel meerdere gevangenen: Philippe Boucard uit Frasnes, Jean-Marie Thys uit Mons, Charles Bertau uit Virginal, Frans Staesens uit Mechelen, Jean Baptiste Lannoye uit Nil - St.-Martin, Frans Van Ackere uit Brugge en Frans Baston uit Menen, die overleed in het hospitaal te Balaschow tijdens de winter 1812-1813. Op 20 september werd Jacques Legraive uit Ohain gevangen genomen en zes dagen later Philippe Dumont uit Taintignies.

Terwijl zij een tiental kilometers ver de Russen najoegen,

¹ Talr , 139.

hadden de brandstichters van Gouverneur Rostoptschin reeds hun werk verricht en konden de Jagers de helle schijn ontwaren van de in laaiende vlammen opgaande Tsarenstad...

* * *

Intussen trok de droevige karavaan krijgsgevangenen tot dewelke Kenis en zijn makkers behoorden, verder zuidwaarts. Nadat ze drie weken lang een onafgebroken regenperiode hadden doorgemaakt te Tschernigow, werden ze verder gezonden naar Woronesch, dwars door het gouvernement Koersk. Het was Kenis opgevallen dat de Katholieken er zich voor hun eredienst van de Griekse taal bedienden. Koersk is inderdaad de zetel van een Grieks-Orthodoxe Bisschop. Hij stipt aan dat er in deze gewesten «arboesen», zoals de Russen de watermeloenen noemen, gekweekt worden, wat te wijten is aan het bijzonder zachte klimaat. Clarke, die enige jaren te voren Woronesch bezocht, schrijft: «Watermeloenen, die anders zo zeldzaam tot rijpheid komen, zijn te Woronesch zo gemeen als in Duitsland de augurken en bloeien er in de open lucht, midden een talloze menigte van welriekende kruiden.»¹ Ook over de manier van reizen vernemen wij bijzonderheden:

«De 12^e September vertrokken wij, wederom onder Russische escorte, met Woronesch als bestemming. Wij passeerden door het gouvernement Koersk. De stad zelf is schoon en groot, gelegen op een kleine berg. Het is de enige stad die ik op mijn weg heb ontmoet, waarvan de straten gekasseid zijn. Men vindt in Koersk zeer rijke kooplieden. De inwoners van deze stad zijn wat properder dan die van de vorige gouvernementen. In dit gouvernement vindt men vele mensen die het Rooms geloof belijden, maar de priesters lezen er de Mis in de Griekse taal. De streek is zeer vruchtbaar in tabak. Koren is er ook in overvloed en het hooigras wordt er niet voor de helft verbruikt. De

¹ Clarke, I, 244.

grond in het gouvernement kan worden aangezien als goede poldergrond. Hij wordt nooit bemest, doch wordt zeer slecht bewerkt en bebouwd. Men vindt in de gouvernementen Koersk en Woronesch een vrucht, die men arboesen noemt. Sommigen zeggen dat het watermeloenen zijn. Er zijn er zo groot als een emmer in de vorm van een O. De schors is zeer groen. Binnenin zijn ze zo rood als bloed en de granen zijn zwart. Zij hebben een zoete, aangename smaak, een weinig waterachtig en zijn goed om zich te verversen. In deze gouvernementen vindt men zeer weinig bossen, maar des te meer weiland. De dorpen zijn zeer ver van elkander afgelegen, ja, wij reisden soms van 's morgens tot 's avonds laat, zonder iets anders dan weilanden te zien. De reizigers maken daarvan gebruik als voeder voor hun dieren, want men ziet dikwijls konvooien van honderden wagens die 's nachts blijven kamperen waar water en gras te vinden is voor het vee. Men vindt dikwijls in die afgelegen weilanden putten gegraven met bakken en emmers ten dienste van de reizigers. Als de Russen een reis ondernemen voorzien zij zich eerst van een tonneken met water. Zij pleisteren 's nachts in het veld als zij voeder vinden, al waar het hen belijft en slapen dan op de grond, onder hun wagens. Wij waren dikwijls zeer verblijd op de weg enige wagens te ontmoeten om water te bekomen.»

Natuurlijk vermoedden de krijgsgevangen Jagers niet, dat op dezelfde dag dat zij Koersk verlieten, — 14 september, — hun makkers door de straten van Moskou renden... Het leven der gevangenen was er niet op verbeterd, want zij kwamen nu in een streek met een voor hen zeer vijandige bevolking.

« Te Koersk werden wij buiten de stad gelogeed en bleven er maar twee dagen. Wij ontvingen aldaar nieuw transport en escorte. Het was omtrent de 14^e September dat wij te Koersk vertrokken en arriveerden rond middernacht in het dorp waar wij moesten overnachten en logeerden wederom naar gewoonte onder de blauwe hemel. Wij leden die nacht zoveel van de

koude dat wij schier allen stijf lagen. De volgende dag was het integendeel goed weder en zetten wij onze tocht voort in de richting van Woronesch, maar wij leden veel door het slapen onder de blauwe hemel en op de natte grond.

Laat ons niet spreken over het voedsel, dat uitermate slecht was. Hoe verder wij in het gouvernement Koersk doordrongen hoe slechter het werd, want de inwoners betrouwden de soldaten niet meer om ons te bewaken of te escorteren. Op ieder dorp vonden wij een bende van slaven met kolfstokken, vlegels, pieken of vorken en te paard. Ja, hun voorkomen was als dat van wilde mensen. Zij hadden een baard, die bij sommigen wel een voet lang was en zwart van kleur. Alhoewel verbrand van de zon of van de hitte, waren zij gekleed met schapenpels en een onderbroek. Hun hemd bonden zij met een gordel boven op de broek. In de zomer zijn zij altijd barvoets. Om hun paard te leiden hadden zij niets dan een halster vervaardigd uit houtschors en sommigen bedienden zich van een stuk hout tot mondstuk van de toom. Zadels hebben zij ook niet, wel vervangen zij het soms door een klein kussen.»

6. DOOR HET KOZAKKENGEBIED NAAR DE WOLGA. DE TERUGTOCHT: BERESINA, WILNA

Eenmaal het heuvelachtige gouvernement Koersk doorgetrokken, kwamen de krijgsgevangenen in het Dongebied en betraden meteen het land der Donkozakken. De Kozakken, aanvankelijk zwervende Tartaren, hadden zich stilaan vastgenesteld in de steppen van de Oekraïne en het Dniepergebied. Zij leefden er ver van de grote centra, te midden van half-wilde volkeren, in een soort zelfstandige republieken onder een gekozen hetman, die tevens hun legeraanvoerder was. Zij bewezen als krijgslieden grote diensten aan Rusland, alhoewel zulks niet uitsluitend hun doel was: zij zochten veeleer buit, glorie en een onafhanke-

Afb. 23. — Matseï Iwanowitsj Platow, hetman der Kozakken.
(Kon. Museum van het Leger, Brussel.)

A Paris chez Barbaud, Libraire, rue du Croissant 21.

'COSAQUE DU PAYS DE DONISCHE.

Ces Cosaques sont bienfaits, adroits, robustes, braves et infatigables, quoique sans discipline, mais perfides et grands ivrognes.

Afb. 24. — Donkozak, naar een uitgave van Martinet (Paris).

(Kon. Museum van het Leger, Brussel.)

lijk bestaan in hun zwerversleven¹. De door Kenis hier verder bedoelde Kozakken zijn die van het Dongebied, waarmede de Jagers van het 3^e Regiment sedert de inval in Rusland en vooral te Mohilew nader kennis hadden gemaakt. Hun aanvoerder was de geduchte hetman Matfeï Iwanowitsj Platow, wiens standbeeld prijkt vóór het eertijds door hem bewoonde paleis te Nowotscherskask aan de monding van de Don. Clarke schildert een ontmoeting met Platow, die hem vertelde dat hij op zijn landgoed tweehonderd paarden in eigendom bezat. Hij onthaalde zijn gasten op wijn en brandewijn, die in deze gewesten zeer goedkoop zijn en dus met grote hoeveelheden verbruikt worden. « Platow zelf, » zegt Clarke, « deed alvorens te drinken nog een lepel zout in een glas vol brandewijn, alsof die op zichzelf nog niet sterk genoeg was. »²

Vanaf de eerste veldtochten, — o.m. in 1799 op de slagvelden van Italië en in de Zwitserse bergen, — hadden de Franse troepen met Kozakken af te rekenen. Napoleon maakte persoonlijk voor het eerst kennis met hen tijdens de veldtocht van 1805. In de nacht vóór de slag van Austerlitz ontsnapte hij op het nippertje aan een hunner patroeljes. Hij ontmoette hen verder onder leiding van hetman Platow te Eylau en te Friedland. Men schrijft Napoleon het inzicht toe een gewapende opstand te hebben willen uitlokken tegen het gezag van Sint-Petersburg van de op zelfstandigheid beluste Kozakken. Zijn plannen waren spoedig vrijdeld toen hij hen aan het werk zag tijdens de Russische veldtocht³. Hetman Platow voerde er het bevel over tien regimenten Kozakken en vier regimenten halve wilden: Tartaren, Kalmukken, Baschkirs. Tijdens de terugtocht van de Russen naar Moskou vormden zij de achterwacht. Wij hebben gezien hoe zij zich gedroegen te Mohilew. Na de val van Moskou werd de algemene mobilisatie uitgeroepen in het Dongebied: 26 Kozakkenregimenten kwamen de Russische gederen aanvullen. Men zag er vader, zoon en kleinzoon naast elkaar oprukken! De vernietiging van de « Grande Armée »

1 Tikhomírow, 78-86. 2 Clarke I, 331. 3 Savant, 5.

tijdens de aftocht was vooral hun werk. Het volstond, dat men ergens aan een kampvuur uitriep « de Kozakken! » om de uitgehongerde en afgematte soldaten op de vlucht te zien slaan ¹. Van Napoleon zijn twee uitspraken over de Kozakken bekend. Een van 1807: « De Kozakken? Dat is de schande van het mensdom. » En een uit 1814: « Als de Kozakken vóór Parijs staan, is er geen Keizerrijk en geen Keizer meer. » ² Zeer zeker zal hij aan deze voorspelling hebben teruggedacht toen de Kozakkenhorden kampeerden op de Champs-Élysées en op de hoogte van Montmartre.

Presser is niet bijzonder mals voor de Kozakken en allerminst voor Platow. « In alle beschrijvingen ontmoet men de Kozakken, » schrijft hij, « de baardige wilden, die op hun vlugge paardjes het leger omzwerven als lastige en gevaarlijke insecten. Zij stormen over het vege land als de ruiters van de Apocalypse. Zij hebben aan deze oorlog zijn bij uitstek wreed karakter gegeven; vrijbuiters als Doctorow en Platow deden voor geen Spaanse guerrilla-leider onder in dierlijkheid. Overigens vonden ook deze lieden hun aureool gereed: de sadistische beestmens Platow ontving van de stad Londen een eresabel en van de eerbiedwaardige oude universiteit Oxford de doctorshoed, *honoris causa!* » ³

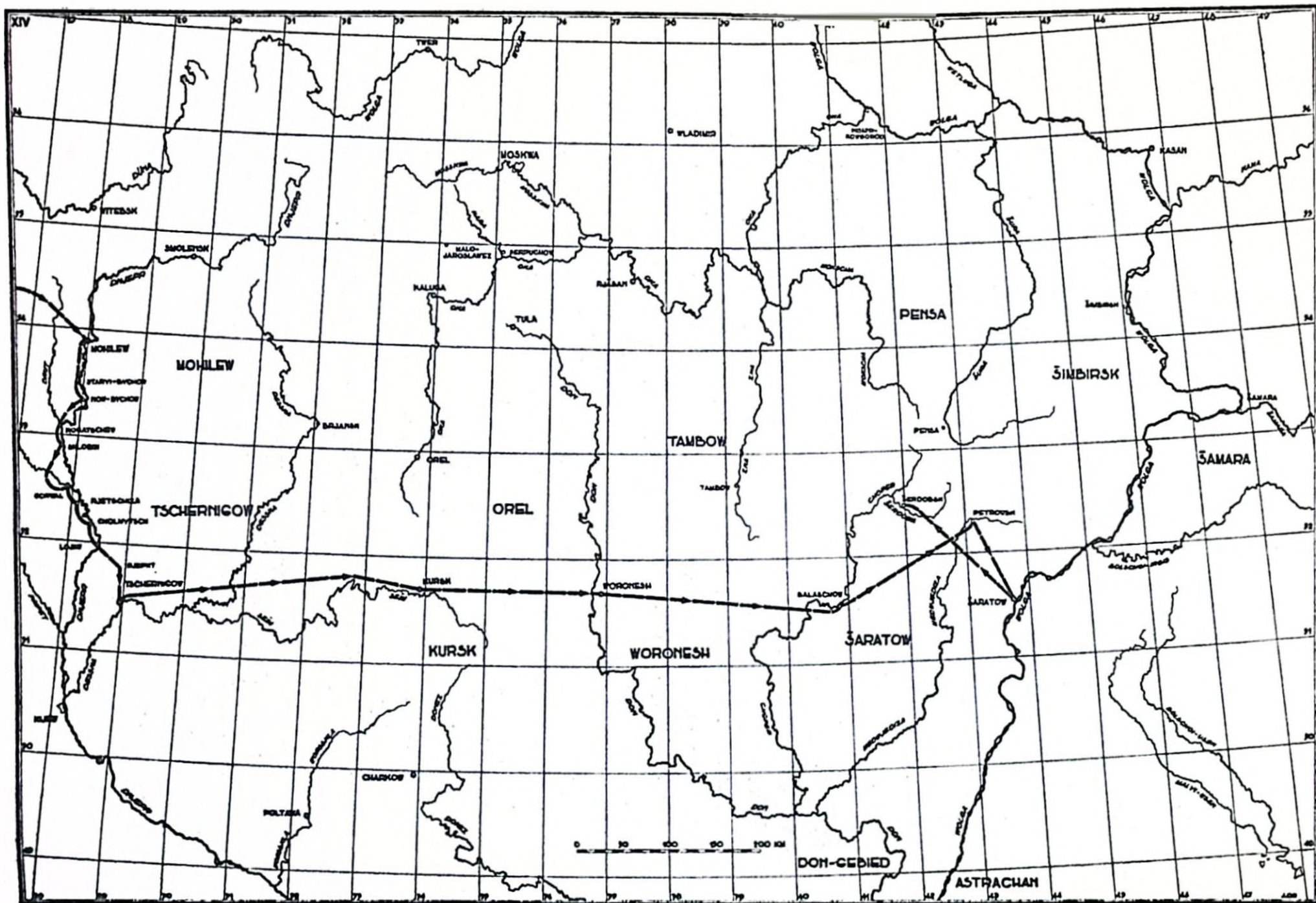
Kenis heeft de bewoners van het Dongebied zorgvuldig geobserveerd en zijn bevindingen samengevat in een hoofdstukje. dat we zouden kunnen betitelen: « de oven en de wieg ».

« In het gouvernement Woronesch passeerden wij de Don, waar het Kozakkenland begint. De inwoners van deze streek slapen in de Zomer meestal onder de blauwe hemel. Zij leven zeer ongeregeld alsof zij wilde mensen waren. Hun voedsel is allesbehalve lekker. Zij zijn al tevreden als ze maar droog brood hebben met gerst. In hun woonplaatsen hebben zij slechts een oven waarin zij al hun spijzen koken. Zij mogen er maar 's morgens vóór de zon vuur in stoken, want zo de politie

1 Touroverow, 23. 2 id., 15. 3 Presser, 452.

gewaar werd, dat iemand tijdens de dag vuur maakte, dan zou hij zeker in de boet geslagen worden. Men ziet er dikwijls 's avonds, langsheen de rivierboorden of op afgelegen plaatsen, hun pot koken. Dat alles met het oog op de voorzichtigheid ten einde ongelukken van brand te voorkomen. De oven dient ook om op te slapen, want bedden kennen zij niet. Allen slapen op de oven, oud en jong en beide geslachten onder elkaar. Wordt de familie te groot, dan maken zij zoiets als een kleine zolder van planken, soms een weinig hoger dan de oven, waarop ze slapen, doch altijd zonder bed of enig ander gereedschap. Het is een goede vondst boven in hun kaveten te slapen, want de hitte is steeds boven in de kaveet. Men zou onderaan bevrozen, terwijl het boven heel warm is. Als zij eerst hun deuren en de gaten, langswaar de rook buitengaat, gesloten hadden, dan konden zij het niet in hun woning uithouden. Maar ze liepen gauw omhoog en zweetten alsof zij gebraden werden, zeggend dat zulks hun lang leven was.

Men vindt er zeer veel oude mensen, die nooit meer van hun oven komen en die naar de rook stinken als een oude ham. Men mag vrij zeggen, dat een Rus op de oven wordt gewonnen en geboren en er op sterft. Als zij malkander gaan bezoeken, of er komt een vreemdeling in de kaveet, dan wordt hun de oven aangeboden en de gast gaat daar op liggen en slaapt alsof hij van de familie was. En wat de kleine kinderen aangaat, daar hebben zij een kleine hangmat voor. Dat zijn twee stokken van twee voet lang, aan dewelke zij een stuk lijnwaad naaien zo breed dat de stokken bijna anderhalve voet van malkander zijn. Zij binden aan iedere hoek een koord, zo in de vorm van een schaal en hangen het aan een haak boven in de kaveet. Zij leggen het kind daarin. Als het schreit dan stoten zij er eens tegen en dan zwiert het, alsof het gewiegd werd. Dat is zeer gemakkelijk, want als zij naar hun werk gaan op het veld, dan nemen zij het kind in de hangmat op hun rug en dragen het mee. Op het veld steken zij drie staken, die zij boven bij malkander binden, hangen het kind daar weerom in en stoten er tegen als het nodig is. »

Als de voortgedreven Jagers te Woronesch aankomen, hebben zij sedert hun gevangenneming reeds meer dan achthonderd kilometer afgelegd. Men behoeft niet veel verbeelding om zich zulk een tocht van krijgsgevangen Fransen doorheen Rusland voor te stellen. Doch tegenover de ruwe, naakte werkelijkheid schiet alles wat men zich voorstellen kan nog te kort. De Engelsman Wilson, die in het gevolg van Opperbevelhebber Koetoezow de oorlog meemaakte, geeft als ooggetuige volgend staaltje ten beste: « Enige boerenwiften dansten met stokken in de hand rond een gevelde boomstam aan wiens beide zijden ongeveer zestig naakte krijgsgevangenen op de grond lagen, echter zodanig dat hun hoofd op de boomstam rustte. Dansend huilden zij een lied en als zij ophielden sloegen deze furies met hun stokken op de hoofden los, terwijl een paar honderd gewapende boeren, als wachters, het verschrikkelijk schouwspel gadesloegen. Als wij voorbijkwamen stieten de gevangenen een hartverscheurend gejammer uit. Roepend „la mort, la mort!” smeekten zij ons, dat wij hen toch zouden doden. » Dezelfde zegsman verhaalt van gevangenen, die door boeren levendig begraven werden en van andere, die, deel uitmakend van een konvooi gewonden, met blanke messen bij dozijnen afgeslacht werden ¹.

De groep tot dewelke Kenis behoorde, had zich, vergeleken met zulke behandeling, nog niet te beklagen.

« Woronesch is een grote stad, doch niet zeer bevolkt, met een schoon kasteel, gelegen aan de rivier met dezelfde naam. Wij logeerden er in een oude suikerbakkerij en hadden er maar amper vrijheid genoeg om aan onze noodzakelijkheden buiten te voldoen of om levensmiddelen te gaan kopen. Het was daar dat de moed ons begaf en dat wij naar de dood verlangden. Wij konden er gaar niets bekomen. Het was de inwoners niet

¹ von Roos, XXX.

veroorloofd ons iets te verkopen en zij lieten er ons acht dagen zonder levensmiddelen of zonder onze soldij te betalen. Ik was zelfs verplicht de Jagers van onze compagnie in het leven te houden en hun geld voor te schieten om brood te kopen, hetwelk de soldaten, die bij ons de wacht hadden, voor de gevangenen gingen halen. Men kan wel denken hoe zij de gevangenen het brood aanrekenden. Zij moesten het eens zo duur als bij de inwoners betalen.

Wij waren onder in de kelder gelogeed en hadden maar nauwelijks plaats genoeg opdat de ene naast de andere zou kunnen liggen. Het stro was zo kort als snijling en men kan zich inbeelden hoe het met de reinheid gesteld was. Na omtrent drie weken zó opgesloten geweest te zijn, verkregen wij toelating om op de bovenplaatsen te logeren en de kelder, die wij verlieten, moest verder dienen voor de transporten die er dagelijks passeerden. Die werden daar opgesloten en ontvingen dikwijls nog geen water om hun dorst te lessen. Ja, zij moesten er wel grote armoede lijden, want, als zij in en uit het kot gingen, dan zochten zij de schillen van de vruchten, die mischien meer dan veertien dagen in en op de mestput gelegen hadden en aten dat om hun honger te stillen. Later ontvingen wij 's avonds dikwijls verlof om een uur te wandelen om lucht te scheppen op de plaats, die drie à vier roeden groot was. Dan kwamen er vaak enige inwoners die toelating hadden om bij ons te komen en die brachten dan wat voedsel mee, zoals brood, dat zij in stukken sneden en het zo onder de troep wierpen. Het was verschrikkelijk om aan te zien, want wij zouden malkander wel verscheurd hebben om een stukje brood. Men bemerkte ook dat de armoede grote ziekten veroorzaakte, zodat er elke dag stierven. Men zag er op de grond liggen en vergaan, zonder dat zij iets mankeerden, zij waren alleen verzwakt van armoede. Het was niet mogelijk dat wij daar konden blijven, zonder dat een besmettelijke ziekte zou uitbreken. Moest een vreemdeling onze koten bezocht hebben, het was zeker dat hij zou bezweken zijn van de stank, om niet te spreken over de ongedierten, die bij sommigen in zo

groot getal huisden, dat zij gaten uit het lichaam aten en de strooikens konden wegdragen. Ik mocht mij wederom gelukkig achten nog wal geld te hebben en mijn kameraden te kunnen bijstaan in hun nood. Ongetwijfeld hadden zij moeten sterven van gebrek indien niemand in staat was geweest hulp te verlenen. Ik aanzag mij als een welgesteld man in al mijn armoede, want ik had nog geld en klederen en lijnwaad om mij te verschonen, terwijl er zovelen waren, die in maanden en maanden geen verschoning hadden gehad.

Eindelijk kreeg de municipale raad enig medelijden met ons. Intussen was ons als plaats van bestemming Saratow aangewezen, tussen de zeven en de achthonderd werst¹ van Woronesch of omtrent tweehonderd twintig uren gaans. De Raadsleden zagen dat velen onder ons schier moedernaakt waren, dat de meesten barvoets liepen en onbekwaam waren om de tocht voort te zetten. Wij ontvingen daarom elk een mantel van schapenpels, een paar kousen en een paar schoenen. Onze schapenvacht was zo zwaar, dat wij er aanvankelijk niet mee vooruit konden, de kousen waren zeer grof en zonder vorm, want zij waren zonder hiel en leken meer op een kleine zak. De schoenen waren nog van het type uit de tijd van Peter de Grote : zeer groot en rond, boven de enkel vastgebonden met een sluij. Zij waren bovenaan zeer schoon geborduurd volgens de Russische mode. Wij ontvingen ook ieder nog een Russische haren muts, waarmee wij geheel ons hoofd en aangezicht konden bedekken.»

* * *

Terwijl onze gevangenen te Woronesch afwachtten welke hun uiteindelijke plaats van bestemming zou zijn, ging het er te Moskou al slechter en slechter toe. De brand had vier dagen lang in alle hevigheid gewoed. Vier vijfden der woonhuizen en der paleizen waren uitgebrand. De Kozakken, die men aanvankelijk ten oosten van de stad had opgemerkt en er

¹ 1 werst = ruim 1.066 m.

waren aangevallen, — o.m. door het 3^e Jagersregiment, — vertoonden zich nu ook al zuid-westelijk van Moskou. Op de weg van Smolensks had een sterke ruiteryafdeling een koerier van de Keizer beroofd van zijn papieren. En naarmate de tijd vorderde vertoonden zich zelfs Russische ruiters in de voorsteden van de Tsarenstad. Er moest iets gebeuren. Op 20 september had Napoleon nog een brief gericht tot de Tsaar. Alexander gewaardigde zich zelfs niet te antwoorden. Oktober was nu aangebroken. En nog steeds geen teken van de Tsaar. Alleen meerdere gevechten met Kozakken die overal opdoken en tegenover dewelke de Franse ruitery machteloos stond. Ze waren overal en nergens. Ze bedreigden nu de verbindingen met Parijs. De koeriers kwamen nog op onregelmatige tijdstippen te Moskou aan. Op 16 oktober deed Napoleon een laatste poging: vermits de Tsaar niet antwoordde richtte hij zich tot de Russische opperbevelhebber, de sluwe, eenogige Koetoesow, met een voorstel tot wapenstilstand. De Tsaar en zijn omgeving wilden tijd winnen en Napoleon zo lang mogelijk in Moskou houden. Koetoesow gaf een ontwijkend antwoord. Hij wachtte op instructies van de Tsaar, zegde hij. Doch de Russische generaals werden zelf het wachten moe. Het had nu lang genoeg geduurd. Op 18 oktober 's morgens hoorde men kanongebulder vanuit de zuid-westelijke richting. Het leger van Koetoesow, — 80.000 man sterk, — had de voorposten van de Fransen onder vuur genomen. Murat vroeg om versterking. De tweede phase van de Russische veldtocht was begonnen.

Napoleon wist nu dat hij niet verder op een teken van de Tsaar moest wachten. Hij had het antwoord gehoord: het kanongebulder van Koetoesows artillerie. Dan maar weg uit Moskou! De 19^e 's morgens verliet Napoleon de fatale stad, die het einde betekende van zijn veroveringen en meteen het begin van het einde... Hij liet Maarschalk Mortier met 10.000 man achter en voerde mede, als trofee, het gouden kruis van Iwan Welikij, dat de hoogste koepel van het Kremlin sierde ¹.

¹ Madelin, XII, 225.

Vóór zijn vertrek had Napoleon bevel gegeven het Kremlin te ondermijnen en het in de lucht te doen vliegen. Het Arsenaal en een gedeelte der muren sprongen op 21 oktober. Heel de stad daverde. De klokketoren van Iwan de Grote, — opgericht door Boris Godoenow, — bleef gespaard: de lont was vochtig geworden... Twee dagen later volgden nog enkele ontploffingen en de laatste Fransen verlieten de verwoeste en geplunderde stad. Enige Kozakken op hun schichtige paarden waagden zich in de doodse straten. Ze waren verrast: geen Fransen meer¹. De terugtocht was begonnen. En voor de Kozakken: een lange rit die eindigen zou in Parijs. Van de ene hoofdstad naar de andere!

Langs waar zou de terugtocht gaan? Langs Kaloega of direct naar Borodino? Napoleon zou trachten zo spoedig mogelijk wat hem aan manschappen en materieel nog resteerde terug te brengen naar de Niemen. Doch Koetoesows troepen waakten. De jacht was open verklaard! Ze tastten door, nu hier, dan daar. Op 25 oktober viel Napoleon zelf bijna in de handen van de Kozakken². Ook de ruiters van het 3^e Jagers werden in gevechten gewikkeld. Alexis Knibillir uit Ham s/Heure bleef achter als gevangene.

* * *

En terwijl het wijkende leger, voorzien van allerlei oorlogsbuit, uit de geplunderde stad als een bonte stoet van onsamenghangende elementen zijn ondergang tegemoet ging, vertrok ook de groep krijgsgevangenen, tot dewelke onze conscripts behoren, uit Woronesch, doch in de andere richting: nog dieper Rusland in. Zij vernamen dat de plaats van bestemming Saratow was, een stad aan de Wolga, elfhonderd kilometer ver. Ze zouden worden begeleid op hun laatste tocht door een soort van boerenwacht te paard, die in elke plaats van betekenis zou worden afgelost.

« De 29e October 1812 bemerkten wij 's morgens een bende

¹ Talré, 211. ² Schuermans, 310.

van wel tweehonderd Russische boeren te paard, gewapend met pieken, vorken en kolfstokken. Zij omsingelden het gebouw waarin wij logeerden. Daarna kwam er nog een escorte invalieden, die ons uit onze koten joegen met bevel onze bagage mede te nemen. Op het neerhof vergaderd, waren wij geheel omringd door boeren te paard en Russische soldaten. Wij wisten niet wat ons te wachten stond. Wij hadden nochtans reeds geruchten opgevangen over onze tocht naar Saratow, een stad gelegen op de grens van Azië aan de Wolga, dat wij ellendige wegen moesten volgen en dat wij op de afstand van tweehonderd uren, die Saratow van Woronesch scheidde, slechts twee steden zouden ontmoeten.

Wij verlieten dus de stad Woronesch op 29 October tegen het middaguur, zeer verheugd uit dat treurige kot te zijn. Onderweg hadden wij het erg te verduren. Niet gewoon zijnde met zulke zware mantel uit schapenvacht te marcheren, zo waren er velen, die langs de baan moesten blijven liggen totdat de karren hen kwamen opladen. Heel laat in de avond bereikten wij het dorpken waar wij moesten logeren. Voor de eerste maal werden wij bij boeren ingekwartierd, doch steeds onder bewaking van de Russische soldaten die met ons het logies deelden. »

Nu kwam meteen ook de derde bondgenoot van Tsaar Alexander opdagen: de barre, Russische Winter. Ook zonder die winter was reeds, tijdens de opmarsch naar Moskou, de « Grande Armée » deerlijk gehavend. Degenen, die de nederlaag van Napoleon willen verklaren, hebben, te zeer allicht, de nadruk gelegd op « la victoire du froid ». Men is aan het redetwisten gegaan over het tijdstip waarop de koude inviel. Napoleon zelf in zijn befaamd legerbericht over de terugtocht, — het 29e bulletin, — gebruikt het argument van de strenge en ditmaal vroegtijdig ingevallen koude. Er zijn er die de eerste sneeuw reeds laten vallen in begin september, dus vóór Moskou. Albert Schuermans, zonder zijn bron aan te duiden, — doch wij weten dat hij steunt op een brief van Napoleon

aan Marie-Louise, — vermeldt de eerste sneeuw te Moskou op 13 oktober. Vanaf 27 september, schrijft hij, viel er gesmolten sneeuw¹ wat Kenis zou genoemd hebben «sneeuwnat». Al verschilt men ook tot twee maanden toe om de Russische winter van 1812 te doen beginnen, al naar gelang de bewondering van de auteur voor Napoleon of naar de min of meer hoge graad waarin men de historische waarheid wil vervangen door de legende, het is zeker, dat in elk geval de terugtocht te laat kwam om te ontsnappen aan de verschrikkelijke sneeuw en ijs in de barre steppen van het onmetelijke Rusland.

Men was met warm herfstweer uit Moskou vertrokken. De koude kwam laat en juist daardoor was ze plots des te heviger en te onbarmhartiger. De meest objectieve onderzoekers geven als aanvangsdatum voor de winter van 1812 in Rusland de eerste week van november op. Sinds 6 november bleef de thermometer dagen achteraan beneden het vriespunt². Wij hebben in dit verband ook het getuigenis van Kenis, die natuurlijk meer zuidwaarts zat en dus door het milder klimaat de winter een tiental dagen later gewaar werd. Hij was, als buitenjongen, gewoon aandacht te schenken aan weer en wind en dus weet hij ook nauwkeurig data mede te delen, die trouwens stroken met de opgaven van andere waarnemers. Ziehier:

«Het weder bleef heel schoon tot de 15^e November toen het begon te hagelen en te sneeuwen. Ja, de 16^e was het zó koud, dat er onderweg enigen bevroren. Er was er een, die niet meer kon gaan en verplicht was op de slede plaats te nemen. Na korte tijd op de slede te hebben gezeten, was hij al zo stijf bevroren, dat hij geen lidmaten meer kon buigen. De 17^e waren wij verplicht rustdag te houden wegens de grote koude. Wij hadden altijd gezegd, dat wij de Russische gewoonten niet zouden volgen, en niet op de oven zouden slapen, doch de 17^e hadden wij zoveel te lijden gehad van de koude, dat wij 's anderendaags, de 18^e verblijd waren ervan te kunnen

1 Schuermans, 309. 2 Presser, 452.

profiteren en te doen zoals de Russen: als wij in een kaveet kwamen, begaven wij ons aanstonds naar de oven, klommen er op en legden ons neer met onze opgerolde schapenpels als hoofdkussen. Dat waren de enige voorbereidselen die men maakte om zich te rust te begeven.»

Dat de winter van 1812 eerder onverwacht moet ingevallen zijn, blijkt bovendien uit het feit, dat de Russische boeren, die zoals alle boeren toch voldoende weertekens en weerspreuken kenden, ditmaal verrast waren. Zij hadden niet de nodige voorzorgsmaatregelen genomen om de lammeren in veiligheid te brengen, zodat ze bevroren, wat ten goede kwam aan de ongelukkige krijgsgevangenen.

« Wij waren in dit dorpken tamelijk goed gelogeerd, want de boeren hadden vele lammeren, die bevroren waren. Zij maakten er fricassé van en gaven ons die te eten. Ons gewoon voedsel was immers maar weinig van waarde. Onze soep was spoedig bereid: zij namen een zure, ingelegde komkommer, sneden die in stukken, voegden er wat zuiver water en zout bij en zetten ons dat voor met droog brood. Wij aten meestal met een dikke, ronde houten lepel uit een grote houten schep, die sedert lange tijd niet uitgewassen was. Zij maken deze scheppen zelf: vaak een blok hout die een weinig uitgehold is. Anderen maken hun soep met het nat van ingelegde kolen waaraan zij enige rauwe kolen toevoegen. Dat is vooral het voedsel gedurende de vastendagen. Onze potage was wat gerst, gekookt met een weinig water en zout. De Russen vervangen de boter steeds door traan.

Over de Russische Winter van 1812, die het onoverwinnelijke leger van de grote Keizer de genadeslag gaf, zoals dat heet, is alles gezegd. In beeld en schrift heeft men de volksverbeelding rijkelijk de kost gegeven door « de voorstelling van de helden, stuurloos ronddolend in de barre steppen, verblind door de sneeuw, uitgemergeld door honger en uitputting, met half bevroren ledematen zich voortslepend over de onher-

bergzame vlakten, opgejaagd door de wrede Kozakken en wraakzuchtige moezjiks.»¹ De krijgsgevangenen wisten er ook over mee te praten:

« De 19^e (November) vervorderden wij onze reis, maar het was zo koud dat onze ogen toevroren. Oren en neus waren stijf bevroren indien ze niet bedekt gehouden werden. Laat ons niet spreken van de voeten: zij bevroren bij al degenen die niet op Russische wijze geschoeid waren. In het begin leek ons die schapenvacht onmogelijk om dragen, maar op dat ogenblik kwam zij ons wondergoed te pas. Ja, zonder de klederen die wij te Woronesch ontvangen hadden, zouden wij reeds gans bevroren zijn geweest. Wij hadden tot overmaat van ramp nog het ongeluk geplaagd te zijn door een besmettelijke ziekte, zodat wij nog meer gehaat werden door de inwoners van de dorpen die wij doortrokken. »

* * *

Er is sedert de aftocht uit Moskou weer heel wat gebeurd met de kameraden van onze krijgsgevangenen en men kan zich afvragen welke van beide groepen het meest te beklagen was: de gevangenen die verder naar het oosten, steeds dieper Rusland in werden gedreven, of de overlevenden van de Grande Armée die al vechtend of geplaagd door honger en kou, zo vlug mogelijk uit de hel trachtten te ontkomen. Wij zullen even de gevangenen verlaten en hun overblijvende kameraden van het 3e Jagersregiment opzoeken op hun terugweg. Ze vormden ditmaal niet de voorwacht. Ze hadden er vooral voor te zorgen dat de Kozakken er niet in slaagden de stroom van soldaten, kanonnen, wagens met buit en karren met gewonden in stukken te snijden.

Bij het eerste treffen met de Russen nabij Malojaroslawetz was Napoleon omringd door Kozakken. Hij moest ontzet

¹ Presser, 451.

worden door een charge, die op meesterlijke wijze uitgevoerd werd door de hem vergezellende officieren ¹. Het ging nu niet verder zuidwaarts, doch wel naar de oude Moskoubaan, de vroegere invalsweg, naar Wiasma. De ruiters van het 3^e Jagers vorderden snel en kwamen op 1 november nabij Wiasma in botsing met oude bekenden: de Kozakken van Platow! Corneel Verelst uit Werchter viel in hun handen. Drie dagen later werden zij met kanonkogels bestookt. De ruitery steunde de infanterie die de artilleriestellingen chargeerde. Tijdens de schermutselingen geraakte de Antwerpenaar Frans Graré in Russische gevangenschap. Men naderde Smolensk en men hoopte er eindelijk eens te kunnen eten naar beliefte. Men hoopte er te kunnen rusten en vooral zich te kunnen verwarmen. De legerleiding wenste er wat orde in de gelederen te kunnen brengen. Alles tevergeefs: geen eten, geen rust, geen warmte, geen orde. In plaats daarvan: koude, sneeuw en volledige tuchteloosheid.

Als de sneeuw in de eerste week van november als een dikke vacht op de wegen lag en de thermometer vijftien graden onder nul aanwees, werd het tempo trager. De ruiters moesten te voet naast hun paard lopen om niet te bevriezen. De paarden vielen en braken de poten. Ze werden onmiddellijk afgemaakt en dienden als voedsel voor de uitgehongerde soldaten. De Kozakken werden nijldiger en talrijker. Ze bestookten de flank van het vliedende leger. Van onze conscrits der lichting van het jaar XIV vallen er nog regelmatig in hun handen: André Seyen uit Merksem op 8 november, enkele kilometer vóór Smolensk. Tijdens de gevechten van 13 en 15 november in de buurt van Krasnoë, de thermometer wees —21° (Réamur), werden Charles Margot uit Marchiennes, Guillaume Pagnet uit Charleroi en Jan Baptist Drappier uit Bierbeek gevangen genomen. Wat is er van hen geworden? Door de Kozakken aan de boeren verkocht tegen één roebel per stuk? Of ergens doodgevroren langs de weg? Een die zijn regiment niet had

¹ Ségur, II, 115-119. — Savant, 31.

kunnen volgen na de vlucht uit Moskou, was de Waalse conscrit Boucard uit Frasnès. Hij werd nabij Moskou door de Kozakken ingehaald, kreeg een lanssteek dwars door het lichaam en werd, zwaar gewond, gevangen genomen. Het was de tweede maal dat hij in Rusland gekwetst werd. Hij kwam toch nog terug.

De ordeloze stoet van wat nog restte van de « Grande Armée » naderde de Beresina. Twee Russische legerkorpsen stonden slagvaardig in de buurt, doch niet te Borissof waar het in de nabijheid gelegen dorpje Stoediana werd afgebroken om met het hout twee noodbruggen te slaan over de met ijsschotsen bedekte rivier, die de pontonniers van Eblé moesten doorwaden om de palen der bruggen in de bodem te drijven. Op 20 november werden de Waalse conscrit Constant Henry en de Antwerpenaar Jaak Van den Dungen nabij Krasnoë nog krijgsgevangen gemaakt. Tijdens de gevechten ter beveiliging van de overtocht over de Beresina zijn nog velen gesneuveld of in gevangenschap geraakt. Tot deze laatsten behoorden Jan Van der Kelen uit Antwerpen, Emmanuel Delelieux uit Ormeignies, beiden op 25 november en twee dagen later, als het legerkorps van Davout over de brug trok, bleven achter als gevangenen: Jean Baptiste Guelthon uit Antoing en Vincent Dupont uit Dudzele. Karel Louis Pruvoost uit Damme geraakte in een lijf aan lijf gevecht met de Russen. Hij bekam er een lanssteek door de kaak en werd gevangen genomen. Het regimentsregister voegt er nog de Waalse conscrit Antoine Baudson aan toe, terwijl bij twee anderen zelfs niet vermeld wordt wat juist met hen gebeurd is: ze zijn « égarés dans la retraite », — verdwaald tijdens de terugtocht. Men is ze kwijtgeraakt. Het zijn: Pierre Lemmens uit Elsene en Joris Van de Sande uit Werchter. De twee laatste krijgsgevangenen uit de maand november zijn twee Walen: de conscrit Douvis uit Leugnies en zijn kameraad Augustin Leprière uit Gouy. Het zijn slechts een paar namen uit duizenden bekenden en onbekenden die daar omkwamen of gevangen genomen werden, wat ongeveer hetzelfde betekende. In de Russische archieven

bewaart men het ooggetuigeverslag van de genieofficier Martóss, die het slagveld van de Beresina, na de overtocht van Napoleon, aldus beschrijft: « Een brede kronkelende stroom zover men zien kan bedekt met lijken waarvan sommige reeds beginnen te bevriezen. Het eerste wat wij zagen was een vrouw die geklemd zat tussen de ijsschotsen, — een arm hing af, half doorgesneden, in de andere hield zij een zuigeling, die zich met de armpjes vast rond de hals van zijn moeder hield geklampt, — ze leefde nog en haar blik was gericht op een reeds bevroren lijk, dat onder het gebroken ijs geschoven was; een dood kind lag tussen hen... De wind en de koude waren zeer hevig, al de wegen lagen ondergesneeuwd; talrijke Fransen zwierven rond in de omliggende velden. De enen ontstaken vuren en zetten zich er rond, anderen sneden vlees van de gevallen paarden en aten het rauw of braadden het op het vuur. Verder zag ik mannen die van koude gestorven waren of die bezig waren te bevriezen. Nooit zal ik dat visioen vergeten. Het kleine dorpje (Stoedianka) was overvol van Russische en Franse gekwetsten en van krijgsgevangenen wier aantal voortdurend aangroeide. Zij waren afgrijselijk om zien: grote en kleine, mannen en vrouwen, de voeten omwonden met stro, gehuld in lompen, zonder botten, het aangezicht bevroren, de handen bloedeloos dood¹.

Men vergete niet, dat vele Franse vrouwen met hun kinderen uit Moskou waren gevlucht toen het Franse leger aftrok. Zij smeekten om eerst de brug te mogen passeren uit schrik voor de naderende Kozakken. Al hun smeken was tevergeefs. Napoleon gebod eerst de strijdbare soldaten te laten overtrekken, en daarna, zo er nog tijd was, de ontwapenden, de gewonden, de vrouwen en de kinderen en de bruggen te verbranden ingeval de tijd ontbrak. Inderdaad, de tijd ontbrak en de bruggen werden vernield².

¹ Talr , 254. ² Idem, 249.

Afb. 25. — *Napoleon bij de overtocht van de Beresina.* —————>
(Lithographie van L. Marin, Bibliothèque Nationale, Paris.)

Een Fransman, die een eeuw later deze « plaats des onheils » bezocht is zeer sober in zijn beschrijving: Borissow is slechts een dorp. Zoals gewoonlijk zijn de gevangenis en de kerk in steen gebouwd midden in het dorp, de enige bezienswaardigheden. Niets herinnert nog aan het houten huis, waar Napoleon op 25 november 1812 aankwam te vijf uur 's namiddags... Van daaruit zocht hij noordwaarts naar een meer ondiepe plaats. Hij vond haar drie mijlen verder, nabij het dorpje Stoedienka, waarvan hij de huizen liet afbreken om hout te hebben voor een noodbrug over de Beresina. 's Anderendaags, 26 november, te drie uur, begon de overtocht van de infanterie ¹. Napoleon trok vroeg in de morgen naar de andere oever en logeerde te Zaniwski ². De Russen hadden gehoopt hem op de Beresina gevangen te kunnen nemen met het gros van wat van zijn leger overbleef ³.

Tien duizenden hebben vóór en na de Beresina hun jonge leven geofferd na onmenselijke miserie en ontberingen. De winter vertoonde zich nu in zijn volle strengheid. Hele troepen vrozen weg in één nacht. In de ijzige koude daalde spookachtig als een lijkwade het zwijgen neer op het stervende leger, dat in een donkere hoop over de blanke vlakte trok. De Beresina was nog niet het einde. Het was slechts een tafereel uit het vierde bedrijf. Het vijfde moest nog komen ⁴.

* * *

Terwijl hun makkers tegen de dood vochten tussen Smolensk en de Beresina kwam het gevangenenkonvooi in het gouvernement Saratow en wel in het stadje Balaschow, alwaar in een hospitaal de dodelijk zieke en zwaar gekwetste krijgsgevangenen werden ondergebracht. Zeven zijn er tijdens de winter

1 Lenôtre, 186. 2 Schuermans, 313. 3 Talré, 248. 4 Presser, 455.

<— Afb. 26. — *Maarschalk Ney, aan het hoofd van enige heldhaftige soldaten, dekt de terugtocht van de Grande Armée nabij de brug over de Niemen. Schilderij van Adolphe Yvon.* (Château de Versailles. Photo N. D. Giraudon.)

1812-13 overleden waaronder twee conscrits van het jaar XIV, Henri De Roover uit Vilvoorde, die gevangen genomen was bij de gevechten van 21 juli nabij Mohilew en François Baston uit Menen, die later te Balaschow aankwam. Hij was in Russische handen gevallen op 18 september toen het 3^e Jagersregiment op twee mijlen voorbij Moskou slaags geraakte met de achterhoede van Koetoezow.

Tussen Balaschow en Saratow werd halte gemaakt te Petrowsk en op St.-Niklaasdag 1812 was het konvooi tot op dertig kilometer afstand van Saratow genaderd. Het bleek echter dat de plaats van bestemming nog iets verder lag. Het had maar weinig belang meer: ze waren allen toch reeds meer dood dan levend:

« De 24^e arriveerden wij te Balaschow, een klein stadje in het gouvernement Saratow en de 30^e te Petrowsk, ook een klein stadje, waar een detachement Franse krijgsgevangenen in garnizoen bleven. De inwoners van Petrowsk schenen een weinig medelijden te hebben met de krijgsgevangenen.

De 6^e [december] waren wij op zes uren afstand van de stad Saratow, waar wij enige dagen bleven rusten. Dat kwam ons zeer wel te pas, want geheel het detachement was schier onbekwaam om de weg te vervorderen. Men hoorde voortdurend spreken van doden en zieken. Elkeen ging de ene of de andere bezoeken. Men zag zijn kameraden te allen kant in de hoeken versmoord ziek liggen alsof zij honden waren. Men kan zich indenken hoe wij door de inwoners bemind waren, vermits zij zegden alsdat wij de pest in hun land brachten. Vandaar reisden wij naar Saratow en werden verder gezonden met Saradobski als bestemming. Wederom vermeerderde onze angst en onze droefheid, want de enen zegden dat wij in Siberië zouden belanden, terwijl de anderen beweerden dat men ons geen rust zou gunnen, want dat deze lange en moeilijke reizen opzettelijk dienden om ons door de koude en de lastige wegen te laten kreperen.

Wij trokken weder de baan op. Weinigen waren echter nog in staat om de weg te voet te vervolgen en men was verplicht ons allen samen per slede te vervoeren. Ons groepje werd echter elke dag kleiner want in ieder dorp waar wij logeerden bleven er enigen dood achter.»

Te Serdobsk, dat bij Kenis Saradobski heet, waar de gevangenen uiteindelijk aanlandden, moet het een hel geweest zijn! Kenis verhaalt over zijn ziekte en over het lot dat aan enige zijner kameraden beschoren was. Op het einde glom er toch een lichtstraal in de duisternis van de grenzeloze miserie. Het hoofd van het dorp, de « gradsgolova » of de « gradonatchalnik », kreeg medelijden met de doodzieke wachtmeester Kenis, die zijn toestand vergeleek met die van de arme stakkerds die aan hun lot overgelaten waren.

« De 12^e October [lees: december] had ik ook het ongeluk ziek te worden, zes dagen vóór wij te Saradobski aankwamen. De ziekte nam zo sterk toe, dat ik nog steeds niet beseft hoe wij daar zijn gekomen. Te Saradobski gearriveerd, werden de arme gevangenen ondergebracht in een versleten barak waar de sneeuw dwars door vloog en waar men zoveel te lijden had van de koude dat er 's morgens aan de grond vastgevroren waren. Men kan zich voorstellen hoe aangenaam het was voor de zieken daar in de sneeuw te liggen, zonder hulp van wie ook. Wij werden gelogeerd in het huis van een boer, waar wij een oven te onzer beschikking hadden om ons eten te koken. Het ongeluk wilde echter dat wij allemaal ziek waren en de ene de andere niet kon helpen. Reeds twee dagen lag ik daar zonder hulp, doch de jagers van mijn compagnie, die dat gewaar werden, zeiden, dat zij mij zouden bijstaan zolang zij enigszins konden. Een van hen, die al een weinig hersteld was, had de goedheid mij te komen dienen tijdens de ongelukkige ziekte die ik daar moest doorstaan, want wij hadden schier geen stro om op te slapen, geen hout om te stoken en geen keukengerief te onzer beschikking. Ik had als bed drie, vier planken met een handvol stro, dat zij, om Gods wil, voor mij hadden gevraagd en bekomen. Ik zag daarenboven nog naast mij liggen

mijn kameraad, die in het begin de goedheid had gehad mij te komen dienen. Na enige dagen ziekte is hij aan mijn zijde overleden, zonder dat ik hem hulp kon verlenen. Ik zag daarbij nog, na zijn dood hoe de Russische soldaten hem wegsleurden en hem buiten in de sneeuw wierpen, tot prooi van de honden. Men liet hem daar enige dagen liggen. Daarna verzamelde men al de doden in een oude kaveet tot in de Lente, toen het geheel ontdood was en dan werden allen samen in één put begraven omtrent een uur buiten de stad.

Mijn ziekte duurde ongeveer drie maanden. Ik was bijna drie weken buiten kennis en zonder mijzelf te kunnen behelpen. Ik geloof dat ik met mijn kameraden begraven zou zijn geweest op de grens van Azië, zo ik niet wat geld had kunnen behouden, wat mij tijdens mijn ziekte zeer goed van pas kwam. Ik moet ook nog veel dank wijten aan de jager, die mij diende alsof ik zijn broeder ware geweest.

Nadat mijn kameraden enige dagen in een versleten barak waren gelogeed, schreven enige particulieren naar de Gouverneur van Saratow en deelden hem mede hoe de gevangenen waren ondergebracht. Enige dagen later kwam er iemand voor een onderzoek en deze deed de gevangenen veranderen van logement. Het schroomde als men hoorde vertellen hoe men met hen had gehandeld. Velen zijn op de oven versmacht van de rook, want die arme sukkelaars waren van koude op de oven gaan liggen. Dan werd er vuur in gestookt, schouwen zijn er niet in die kaveten en daar zij niet geholpen werden om van de oven te komen, waren zij door de rook al spoedig vermoord. Na hun dood sleepte men hen buiten en liet hen daar liggen. Ja, sommigen zeiden, dat zij de honden met ledematen van de dode Fransen op straat zagen rondlopen. Men kan zich indenken wat goede moed zulks gaf aan de zieken. Ik wenste menigmaal, dat de dood mijn levensdraad zou afgesneden hebben. Mijn grootste droefheid was echter de gedachte dat ik het geluk niet had aan mijn beminde ouders een woordje te zenden om hen van mijn ongelukkige toestand in te lichten. Ik peinsde menigmaal « had ik maar het geluk

hen te laten weten de plaats waar ik terecht gekomen was, dat ik dan gerust en gaarne zou gestorven zijn ». Ik dacht er over na, wat er zou gebeuren, indien men ons bij het terugkeren naar ons vaderland zou behandelen zoals zij thans met velen hebben gehandeld, of indien men mij voor heel mijn leven zou weerhouden hebben nabij de grenzen van Azië, of als slaaf had laten dienen in de Siberische wildernissen, dat ik dan nog liever met mijn kameraden samen in een kuil zou begraven zijn geweest dan te blijven zuchten op de grond van Azië.

Maar, God lof, nadat ik enige weken in Saradobski was, werd ik zeer bemind door de « Gradenietz » of gouverneur van het stadje, die mij hulp verstrekke in mijn ziekte. Hij had de goedheid mij de spijsen van zijn tafel aan te bieden en deze te doen brengen door zijn slaven. Daarna maakte ik kennis met meer andere edellieden van de stad, die mij op dezelfde manier hielpen. Doch ik bekloeg de arme ongelukkigen die niets hadden dan hetgeen zij krijgen konden. »

In de regimentshistorie van het 3e Jagers heeft men vele namen opgetekend van degenen, die te Serdobsk aan de geleden miserie bezweken zijn. Negen en dertig namen zijn vermeld¹, waarvan negen conscripts behoorden tot de lichting van het jaar XIV. Zij zijn, op één na, allen gevangen genomen tijdens de gevechten bij Mohilew. In de winter 1812-13 stierven er: Louis Dumont uit Edingen, François Becqueriaux uit Frasnes, Nicolas Ralet uit Neerijse, Benedikt Van Schoo uit Malderen, Philip Coettermans uit Tielt en Louis Smagghe uit Haringe (Roesbrugge). Jaak Polides uit Roosbeek was niet met de voorgaanden te Serdobsk aangekomen. Hij was in de buurt van Wilna gevangen genomen op 5 december 1812 en had korte tijd na zijn aankomst te Serdobsk in de dood het einde van zijn onmenselijk leed gevonden. In 1813 overleed nog een gevangene van Mohilew, de Antwerpse beeldhouwer Gilbert De Houwer, die al zijn tijd in dezelfde compagnie als

¹ Bonie, 283.

Kenis had doorgebracht. In 1814 stierf er dan nog Jan Baptist Osée uit Brussel.

* * *

De conscrits, die niet over de Beresina waren geraakt en in Rusland ronddoolden, opgejaagd en opgespoord door de meedogenloze Kozakken, waren er al niet beter aan toe dan hun kameraden die reeds vroeger in handen der Russen waren gevallen en nu naar de Aziatische grens werden voortgedreven. Het is opvallend, dat er tijdens de terugtocht onder de conscrits van het jaar XIV geen enkele als gesneuveld wordt vermeld. De achterblijvers zijn uitsluitend als krijgsgevangen aangekend. Een verklaring hebben wij daarvoor niet gevonden. Wist men wel wat er gebeurd was met degenen die men miste op het appèl? Een officieel Frans rapport geeft in deze zin de oplossing van het raadsel. Het 6° Regiment Tirailleurs van de Keizerlijke Garde telde bij het vertrek uit Smolensk nog 31 officieren en 300 manschappen. Daarvan waren op 16 december nog 14 officieren en 10 manschappen overgebleven. Als oorzaken van de verdwijning der 17 officieren en 290 manschappen op een maand tijds lezen wij: Op het slagveld gebleven: 13 manschappen; gestorven van koude en ontbering: 24 manschappen. Al de overigen zijn samengebracht onder de hoofding: gekwetsten, zieken, bevrorenen, die niet konden volgen en die dus in handen van de vijand gebleven zijn: 17 officieren en 253 manschappen¹. Tot « die niet konden volgen » behoren wellicht al de conscrits die wij verder zullen vermelden.

In de buurt van Wilna verloor men aldus Bernard Dhuyvetter uit Wijnegem op 2 december en drie dagen later de Antwerpenaar Tobias Rumenaerts en zijn stadsgenoot De Houwer, die enkele maanden later te Serdobsk in het hospitaal zou kreperen. Op 6 december is het dan nog de beurt aan André Dewever uit Brussel om in gevangenschap te gaan.

¹ Holland Rose, II, 266.

Twee dagen te voren, 4 december, had Napoleon te Smorgoni op 100 km. ten oosten van Wilna zijn rechtstreekse medewerkers bij zich geroepen om hun kennis te geven van de onheilspellende berichten, die hij uit Parijs had ontvangen. De staatsgreep van Malet, de groeiende onrust, het gevaar voor verbreking der allianties, en meer andere kwade tijdingen dwongen er Napoleon toe, — althans naar zijn overtuiging, — onmiddellijk terug te keren naar Parijs. Hij wilde in de hoofdstad zijn op het ogenblik dat men daar de ramp zou vernemen. Hij vertrok op 5 december, onder een deknaam, vergezeld van Duroc en een Poolse tolk. Dertien dagen later was hij in de Franse hoofdstad. Aan Murat had hij de leiding overgelaten van de « Grande Armée » of van wat er nog van overbleef. Er bestond echter geen operatieplan meer, het was een leger in ontbinding. Te midden van de grootste verwarring kwamen dan de brokstukken van het eens zo glorieuze leger op 8 en 9 december Wilna binnengevallen. Zij hadden amper de tijd om de magazijnen te plunderen of daar verschenen de Kozakken van Platow reeds aan de poorten der stad. In een oogwenk stond heel Wilna in rep en roer¹. Het scheelde weinig of alles wat nog restte van de « Grande Armée » was gevangen als een muis in de val. Murat, de nieuwe opperbevelhebber, zonder enig bevel te geven, noch van ontruiming noch van verweer, poetste de plaat met heel de Keizerlijke Staf en sloeg de weg in naar Kowno. Men verloor er tussen achttien en twintigduizend man: gekwetsten en gewonden, soldaten die er genoeg van hadden nog verder te vechten in een koude van 28 graden onder vriespunt en die zich zonder meer overgaven². Vele van onze conscrits van het jaar XIV kwamen op die manier in gevangenschap: Op 8 december: Jan Baptist Huysmans (Duffel), Charles Joseph Cafmeyer (Braine l'Alleud), Pieter Caluwaerts (Tildonk), Pieter Evenepoel (eveneens uit Tildonk: samen uit, samen thuis!), Pierre Joseph Marlière (Bon Secours), Antoon Van Winselhoven (Puurs), Andries Van de

¹ Thiers, III, 244. ² Madelin, XII, 278.

Voord (of Vandevaerd) (Westerlo). Op 10 december: Xavier Vreulz (Estinnes-au-Mont), Jan Hoeylaerts, Mathieu Dehoye en Willem Selekars (drie Antwerpenaren!), Filip Joris (Opvelp), Jan Vandeserick (een derde Tildonkenaar die in Wilna was) en Jan Becuwe (Veurne). Op 12 december: Jan Godfried Duduc (Halle), die in 1807 reeds in Russische krijgsgevangenschap was geweest, doch na Tilsit bij het regiment was aangeland. Op 13 december: Charles Joseph Leroy (Peruwelz).

Er ontbrak nog één toneel aan het laatste bedrijf van het grote drama dat door de « Grande Armée » aan de wereld werd vertoond. Het zou weldra volgen.

7. TERUG OVER DE NIEMEN. HET EINDE VAN DE « GRANDE ARMÉE »

Op 12 december bereikte het verslagen leger, een ordeloze troep uitgeputte tobberds, Kowno op de Niemen, waar op 24 juni de inval begon met een schetterende proclamatie van de glorierijke Keizer Napoleon tot de nooit verwonnen, op nieuwe roem beluste « Grande Armée »! De man, die toen de troepen opzweept met de woorden: « Zijn wij dan niet meer de soldaten van Austerlitz?... De tweede Poolse oorlog zal, evenals de eerste, glorierijk zijn voor de Franse wapens! » die man was er nu zelfs niet meer bij. Die gleed met zijn slede over de besneeuwde wegen van Silezië om zo spoedig mogelijk Parijs te bereiken. Hij was al vijfhonderd kilometer ver als de resten van zijn « Grande Armée », die hij in de steek gelaten had, zonder glorie en met des te meer miserie Rusland verlieten. Niemand van degenen, die de Beresina achter de rug hadden, is er ooit in geslaagd te beschrijven wat er is gebeurd tussen de Beresina en Wilna en tussen Wilna en Kowno. Zij onderbreken steeds hun verhaal, « want, » zeggen zij, « woorden zijn niet in staat weer te geven wat wij daar gezien hebben. » Over een afstand van tientallen kilometers was de weg afgeboord met lijken. Soms zochten de soldaten een schuilplaats in een

soort schuthok gevormd door muren van opeengestapelde lijken¹. Er zijn talrijke getuigenissen bekend waarin gevallen van anthropophagie (het eten van mensenvlees) worden aangehaald². Wij sparen onze lezers deze gruwelijke bijzonderheden.

Eindelijk was nu, — aldus meenden het de stakkerds, — het einde van de miserie bereikt. De soldaten zouden zich te goed doen aan de enorme voorraden brandewijn, die in Kowno waren opgestapeld. Het zou hen verwarmen, hun moed en kracht bijzetten. 's Morgens vond men in de straten der stad honderden dronken krijgers, die terwijl zij hun roes uitsliepen, bevroren waren.

Het was in Kowno dat Murat, — Napoleons schoonbroeder, — aan de maarschalken mededeelde, dat hij het leger zou verlaten, om zo spoedig mogelijk zijn Koninkrijk Napels te bereiken. Wat hij ook deed. Echter niet zonder de bittere verwijten te moeten aanhoren vanwege de aanwezige veldheren. Davout moet hem toegesnuwd hebben dat hij, Murat, wel de laatste mocht zijn om te schimpen op Napoleon en dat, zo er iemand het recht had om de Keizer te vervensen het niet degenen waren, die in de goede dagen het meest hadden geprofiteerd en die hem zelfs een koninkrijk te danken hadden...³ Hij had er aan kunnen toevoegen: « Laat de soldaten, laat de conscripts spreken! » Ze gingen weg van elkaar: elk legerkorps kreeg een verzamelpunt aangewezen aan de andere zijde van de stroom, buiten Rusland. Het legerkorps van Davout waarvan het 3^e Regiment Jagers deel uitmaakte, richtte zich naar Thorn. Van de 66.345 manschappen, die dat legerkorps telde toen het zes maanden geleden de Niemen overstak om de inval in Rusland in te zetten, bleven er nu nog 3.019 over, waarvan 2.280 slechts min of meer nog geschikt waren voor de strijd⁴. Nog kenden de Kozakken geen genade. Zij wilden zoveel mogelijk Fransen in handen krijgen, dood of levend. Tot de laatste meter Russische grond zouden zij de

1 Tahré, 257. 2 Tahré, 223, 254. 3 Thiers, III, 245. 4 Weygand, 251.

Fransen naar het leven staan. Maarschalk Ney, Prins van de Moskowa, aan het hoofd van een kleine groep, — de achterhoede van de « Grande Armée »! — dekte de aftocht en bood moedig het hoofd aan de wilde stepperuiters. « Hij hield de eer der wapens hoog, » zou Ségur, die Rusland meemaakte, later schrijven, « hij had zijn leven en zijn vrijheid veil voor de redding van enige soldaten. »¹ Niet als Maarschalk van Frankrijk, maar als gewoon soldaat, nam hij het geweer ter hand, groepeerde hij de laatste vluchtenden om zich heen en verdedigde hij hardnekkig de brug, waarover de resten van de « Grande Armée » uit het land van de vijand terugtrokken... Het is dit toneel uit de Russische veldtocht, dat iedereen kent door het schilderij van Adolphe Yvon, thans te Versailles bewaard.

De avond van deze memorabele dag, 16 december 1812, nadat hij had gezien hoe de povere resten van het roemrijke Grote Leger zich verspreidden in alle richtingen, schreef Maarschalk Berthier, Prins van Wagram, hoofd van de Staf van de « Grande Armée », afgemat en ziek van smart, aan de Keizer zijn laatste rapport. Het eindigde met de wanhoopskreet: « Sire, l'armée n'existe plus. »² Zonder uniformen, zonder wapens, zonder buit, geld of goed, onherkenbaar, in de zotste lompen gewikkeld, trokken de laatste paar duizend soldaten van de « Grande Armée » onder het knetterend geweervuur hunner meest volhardende vervolgers over de Niemen en besloten daarmee een hellevaart zonder weerga in de geschiedenis der mensheid³.

Aan de Niemen, die in die tijd de westelijke grens vormde van het Russische Keizerrijk, eindigde de achtervolging. De « Grande Armée » was verdreven en Rusland bevrijd. Wat van twee andere legerkorpsen, onder meer dat van Schwarzenberg met de Oostenrijkers en dit van de Polen overbleef had op andere plaatsen, o.m. te Olita, ver bezuiden Kowno, de stroom overgestoken.

¹ Ségur, III, 387. ² Madelin, XII, 281. ³ Presser, 458.

Van de omvang der geleden verliezen kon men zich nu pas een duidelijk beeld geven. Enkele cijfers: Het 3e Regiment Grenadiers van de Garde, — de schitterende rode grenadiers! — vertrok met 1.787 man. Het telde er nog 36. Twee regimenten Karabiniers werden herleid tot 80 man, waarvan 35 officieren. Van heel de Garde, geschat op 25.000 man, kon men er nog 1.200 bijentrommelen. Het 4e Infanterieregiment: uitgedund van 3.000 tot 30 man, waarvan 14 officieren¹. Genoeg details! Men schat dat in het totaal 100.000 man van de « Grande Armée » uit Rusland konden ontsnappen. Meer dan 500.000 gingen er verloren. Ook 150.000 paarden en 1.000 kanonnen; vele soldaten waren gedeserteerd of vulden de hospitalen. De grote massa echter, méér dan een kwart miljoen mannen, vond haar graf in Rusland. De Russische verliezen werden geschat op 200.000 man².

Hoe is het te verklaren dat na de overtocht van de Niemen nog krijgsgevangenen werden gemaakt? Het waren vermoedelijk achterblijvers, die op zijwegen verdwaalden of zieken en gekwetsten die pas achteraf, na hun genezing, door de Russen naar krijgsgevangenkampen werden gezonden. Onder hen bevonden zich nog een half dozijn conscrits van het jaar XIV. Op Kerstdag 1812: Frans Pletinckx (Brussel), Jozef Roevens (Mechelen) en Jaak Verbeek (Puurs). Op 28 december: Célestin Dupré (Doornik). Op 30 december: Jan Danner (Aken) en op de laatste dag van het jaar Hendrik Van den Bergh (Lievele). Deze was het soldatenleven zo gewoon geraakt, dat hij na zijn vrijlating uit krijgsgevangenschap in 1814, zich opnieuw liet inlijven en andermaal mee ten strijde trok!

De zieken en gekwetsten zijn, — aan beide zijden, — wel het meest te beklagen geweest. Een lied van bovenmenselijk leed zingt het boek dat de Zwabische dokter von Roos, die eens, zoals hij dat noemt, een reis heeft meegemaakt van de westelijke Donau-oever tot aan de Nara, ten zuiden van

1 Morvan, II, 356. 2 Cambridge, 505.

Moskou en dan terug naar de Beresina¹. Indien het alreeds erg was bij Essling en op het eiland Lobau, aan de Moskowa, moet het lot der gewonden aan het ongelooflijke hebben gegrensd. Larrey, de hoofdchirurg van de « Grande Armée », voor wie in Frankrijk drie standbeelden werden opgericht, deed er zelf tweehonderd amputaties. Hij opereerde bij een brandende toorts, de anderen behielpen zich en sneden in het donker er op los als spekslagers: stro, dekens, verbandmiddelen, het leek nergens naar. Voor de 25.000 gewonden ontbraken dokters, ambulanciers, brankardiers. Het materieel was op de eindeloze wegen achtergebleven. Nog weken na de slag, zouden naar verschillende berichten, gewonden op het slagveld hebben rondgekropen: zij hielden zich in 't leven met het stinkende vlees der krenge². Was het erg bij de inval, bij de terugtocht moet de toestand der gekwetsten en der zieken onbeschrijfelijk zijn geweest. Te Krasnoë ontbrak elk verbandmiddel voor de 1.200 gekwetsten, waarvan men bij gebrek aan voertuigen slechts een klein aantal kon meevoeren. De rest bleef liggen in de sneeuw. In Wilna werden de zestien hospitalen volgepropt met zwaar verwonden. De doden lagen opgehoopt in de gangen en de zalen. Als na enkele uren de Russen de stad bezetten wierpen zij de doden en gewonden door de ramen om plaats te maken voor hun gekwetsten en stervenden³.

Wij weten uit de verhalen van soldaten en uit het dagboek van Kenis, welk het lot was der krijgsgevangenen, die in handen der Russen vielen. Wederkerig echter hadden de Russische krijgsgevangenen zich evenmin te beloven over hun behandeling vanwege de Fransen. In de meeste Franse werken over Napoleon en over de veldtocht van 1812 vindt men er weinig gegevens over. Men houdt dat potje maar liefst gedekt. Een te groot aantal krijgsgevangenen is steeds voor de oprukkende legers erg hinderlijk. Napoleon heeft bij de inval tweemaal aan de Russen een omruiling van krijgsgevangenen

¹ Van Roos, V. 2 Presser, 445. ² Morvan, II, 354-355.

voorgesteld. De Russen hebben er niet van willen weten. De Fransen waren dus wel verplicht met die duizenden gevangenen iets uit te richten. Het vervoer naar de achterlinies was een kwelling, zo voor de gevangenen als voor de begeleiders. Men liet de gevangenen letterlijk verhongeren, om de eenvoudige reden dat de begeleiders zelf weinig of niets te eten hadden. Zowel bij de Fransen als bij de Russen werden de gevangenen, die niet konden volgen, ofwel neergeschoten, ofwel aan hun lot overgelaten, zodat ze toch moesten omkomen van honger of van koude. Na de Beresina werden onder leiding van een Russische officier 5.000 Franse krijgsgevangenen naar het binnenland gedreven. Hij liet hen elke nacht buiten slapen in een temperatuur van 20° tot 30° onder het vriespunt. Na honderd vijftig kilometer, te Bobruïsk, bleven er nog een twintigtal over. Elders werden ze half gekleed of gans naakt met zweepslagen door de sneeuw voortgejaagd¹. Idem langs Franse zijde. Een Duits officier beschrijft, hoe na een paar dagen marcheren meestal een op de vier Russen gestorven was, vaak door zelfmoord, en hoe de ongelukkigen zich zelfs begerig op lijken stortten, om hun afgrijpselijke honger te stillen. De Duitser Losberg, belast met zulk rapport, schreef aan zijn vrouw: « In de vijf dagen, die ik tussen Moskou en hier beleefd heb, heb ik de menselijke ellende in haar afschuwelijkste vorm leren kennen. »² Zodra een krijgsgevangene niet meer volgen kon, werd hij gedood. Duizenden Russen kwamen om, op die manier, en hun lijken lagen verspreid tussen die van Franse soldaten heel de weg van de terugtocht langs³. Lotgenoten, verenigd in de dood.

* * *

Op 16 december was Napoleon terug te Parijs. Hij had een zijner vleugeladjutanten vooruitgestuurd met een legerbericht, het beruchte 29° bulletin! Daarin gaf hij de nederlaag toe,

1 Morvan II, 402-403. 2 Presser, 445-446. 3 Tarlé, 225.

evenals het verlies van honderd duizenden soldaten. Als hoofdoorzaak werd vermeld de vroegtijdig ingevallen koude en het bulletin eindigde met de verklaring « dat de gezondheid van Zijne Majesteit beter was dan ooit. » (« La santé de S.M. n'a jamais été meilleure »). Dat deze slotzin fel besproken is geweest kan men best begrijpen. De bewonderaars van Napoleon hebben hem vergoelijkt en hem verklaard: « Men moest een antwoord hebben op de vraag: En de Keizer wat is er met hem geschied? »...¹ Er zijn er die het bulletin « voor immer beroemd » heten en er verder licht overheen gaan². Weer anderen vinden de fameuze zin noodzakelijk. Men had Napoleon dood gewaand, ziek, versleten. Pas op: hij komt!³. Degenen, die Napoleon niet bewieroken, ergeren zich aan die zin, als ze denken aan het lot van de soldaten⁴. Dat voor de Fransen. De latere geschiedschrijvers zijn niet mals geweest voor Napoleon. De beruchte slotzin uit het 29e bulletin is voor hen steeds een steen des aanstoots gebleven. Presser, — die zich ten doel had gesteld in verband met Napoleon de legende te scheiden van de historie, — heeft een te scherpe pen om zulke kans te laten ontsnappen. Lees maar: « La santé de S.M. n'a jamais été meilleure. Troost U, Fransen, Duitsers, Hollanders, Zwitsers, Italianen, Spanjaarden, Kroaten en Illyriërs (ons volk rekent hij wellicht bij de Fransen?), troost U, gij vaders, moeders, familieleden en vrienden van die duizenden, gekrepeerd als honden, verbrand, verdrongen, doodgevroren, neergestoken, doodgeschoten en verhongerd; verrot en onbegraven bij Borodino, tussen de ijsschotsen verzonken in de Beresina, levend verbrand in Smolensk, gelynacht in Wilna, doorgemarteld in gevangenschap; troost U, uw Keizer is heelhuids teruggekomen, ja, zijn gezondheid is beter dan ooit! »⁵.

Het bericht van de terugtocht uit Rusland en de vernietiging van de « Grande Armée », bekendgemaakt door het 29e bulletin, bracht heel Europa in beroering. Madelin onderzocht de

¹ Madelin, XII, 287. ² Thiers, III, 294. ³ Bainville, 466. ⁴ Taine, 138-139. — Geyl, 145. ⁵ Presser, 461.

weerslag in de verschillende landen. Over onze gewesten sprekend stipt hij aan dat men na vier en twintig jaar Franse overheersing dat land als degelijk verfranst mocht aanzien, doch dat sedert het conflict met de Paus de bevolking zeer gealarmeerd was. De lezing van het 29^e bulletin verwekte er meer woede dan smart. Er waren enige opstootjes veroorzaakt door de geestelijkheid en Napoleon had verschillende pastoors moeten doen opsluiten. De Russische katastroof werd, in dat godsdienstige land, verklaard als een straf des hemels¹.

De Antwerpse kroniekschrijver Van der Straelen noteert dat, uit « den laetsten bulletin » blijkt « dat de gehele Fransche armée in dérouté was, alle peerde dood, het canon weg en de bagagie verloren; jae opentlijk te kennen gevende dat er geen armée meer is, hetwelk zoodanige verslaegentheijd onder de militairen en andere te wege brogt, en ook aen eenieder tot verwonderinge diende, dat op zoo weijnigen tijd zoo schrikkelijke legers, zoo door koude als hongersnood, en door de magt der Russen ten onder gebracht waren, het scheen alsof het eene miraculeuse zaak was. »²

Het lijdt geen twijfel dat de ouders en de familieleden van de duizenden conscrits zich veel meer om de toestand van hun jongens zullen bekommerd hebben dan om de gezondheid van de man, die eigenlijk de oorzaak was van al het leed dat hen getroffen had.

Met de ontruiming van Rusland was het doek echter nog niet gevallen. De doodstrijd van de Napoleontische monarchie had lang geduurd. Maar het is zeker, dat het de Russen waren, die haar in 1812 de dodelijke slag hebben toegebracht³. Voor de Russische Opperbevelhebber Koetozow was de oorlog tegen Napoleon beëindigd op het ogenblik dat Maarschalk Ney, met zijn zeldzame kameraden, de brug over de Niemen had overschreden en de voet had gezet op de Poolse bodem. Voor Tsaar Alexander begon de oorlog toen eigenlijk maar⁴. De vooruitzichten van een algemene opstanding van Europa waren

1 Madelin, XII, 363. 2 Van der Straelen, VIII, 101. 3 Tarlé, 265. 4 Id., 260.

gunstig. Op 30 december 1812 sloot de Russische Generaal Diebitsz namens Keizer Alexander in het dorp Poscherun, nabij Taurroggen in Litauen, met de Pruisische Generaal Yorck, het beroemde verdrag van Taurroggen, waarbij het Pruisische leger onzijdig werd verklaard. Op 13 januari 1813 overschreed het leger van Tsaar Alexander op zijn beurt de Niemen. Het zou de Fransen tot in hun eigen hoofdstad de oorlog en de Kozakken brengen.

zijnde dat myne Breiden met
 Joffens gerd Waeren Joo Schag
 ik eenen Brief aan myner Va
 der een hem medende o. getelt
 liege weder komst van myne
 ongeluk liege te gze en de daer
 liege de liege percepen in het hee
 ren van de dade van myne
 oerkersten moeder, liege. Vergeet
 de van Sanderin dagg, den
 dag voor Kersdag mij te koe
 men lachen, het geenen myne

Graand den
 het was ook ty. dat myne
 de geyndeg was, want myne
 trouwels begonden met den
 dzen, nogtans lade king en
 trent de liege trouwels of p
 als ik inden school van
 myne familie liegen

IVe DEEL (1813-1815)

1. BEELDEN UIT SARATOW. NAPOLEON ZET DE STRIJD VOORT

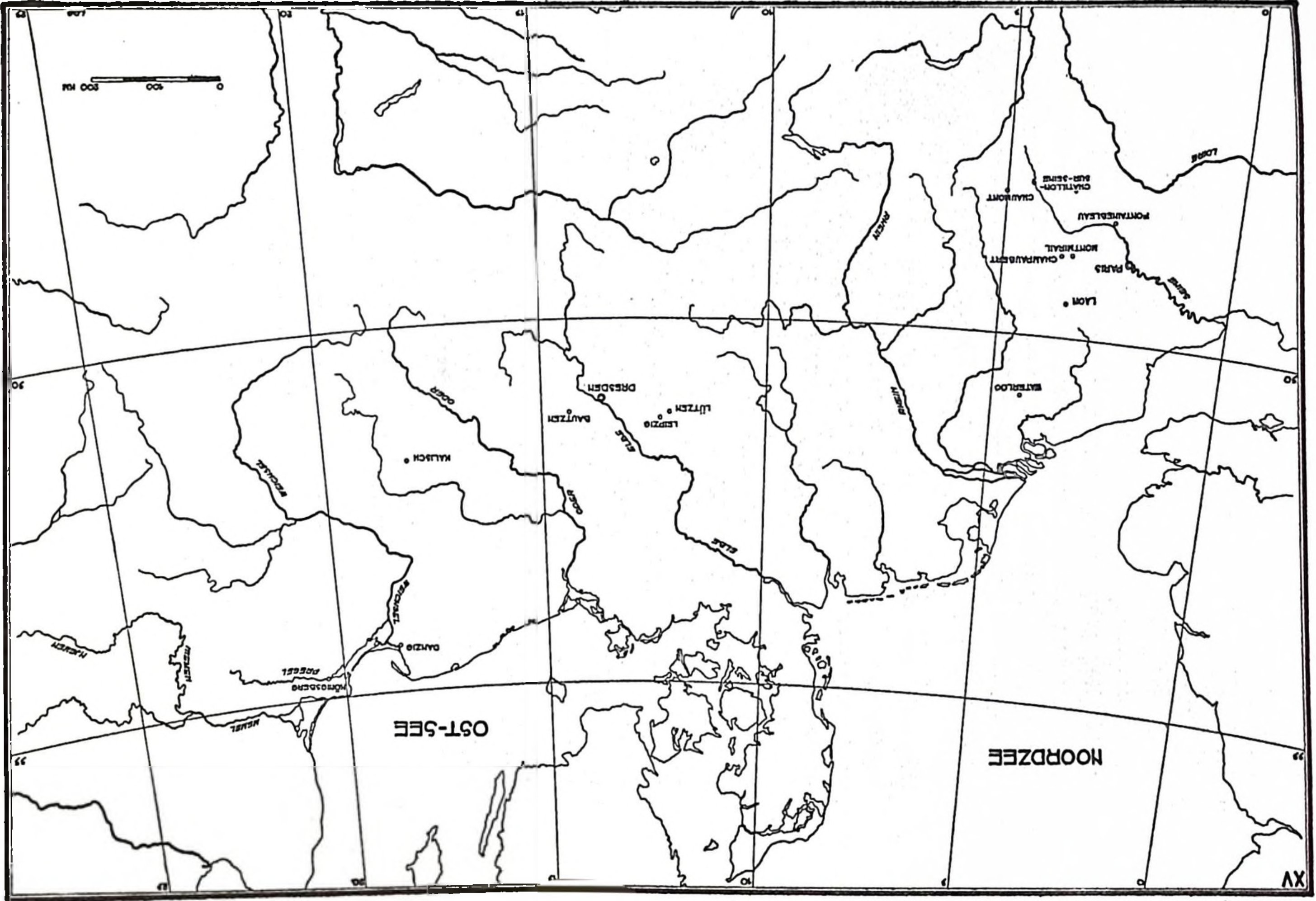
Eenmaal over de Beresina, waren de geredden uit de Russische hel verlost van de Kozakken, die voorlopig achter de Niemen bleven, doch er daagde een nieuwe vijand op : de typhus. De soldaten, die na hun aankomst in de winterkwartieren in Pruisen niet in beweging bleven en zich niet verzorgden, vielen als slachtoffers. Zij waren echter zo doodop! Op Kerstdag 1812 lagen te Königsberg 10.000 zieken in de hospitalen en bij de burgers. Te Danzig telde men 18.000 zieken. Het stro ontbrak om ze op te leggen.

Onder die sukkelaars bevond zich nog een onzer conscrits, Hendrik Van den Bergh uit Liezele. Hij was bij de aftocht uit Moskou gewond door een geweerschot. Hij had de hele terugtocht in de diepste ellende meegemaakt. Zijn beide voeten waren zodanig bevroren, dat zij moesten afgezet worden. Hij moet ergens in een hospitaal achtergebleven zijn, want hij werd op 31 december 1812 nog krijgsgevangen gemaakt.

Zo was het in alle garnizoenen. Degenen, die zover niet geraakten, en die onderweg in de kleinere dorpen en steden onderkomen vonden, werden daar getroffen zowel door vlektyphus als door catalepsie. De besmettelijke kwalen tastten ook de burgerbevolking aan en verspreidden zich over heel Duitsland...¹

Toen aanvang januari 1813 het nieuws gekend werd van de conventie van Tauroggen, — het akkoord tussen Generaal Yorck en de Russen, — moesten de Fransen Königsberg ontruimen en de deerlijk mishandelde inwoners staken als vreugdevuur een lazaret vol zieken en gewonden in brand. Het legertje, steeds weer aangevuld door vluchtelingen, trok verder, over de

¹ Morvan, II, 355.

Weichsel, de Oder, de Elbe... ¹ Doch Napoleon versaaide niet. De strijd ging verder. Ondanks de Oostenrijkse bemiddeling werd een aanbod tot wapenstilstand door Tsaar Alexander afgewezen. De verbannen vrijheer von Stein, de leider van de opstandige beweging in Duitsland, verbleef in het hoofdkwartier van de Tsaar en spoorde hem aan Duitsland te bevrijden. Hij organiseerde in Oost-Pruisen een verzetsbeweging, overreedde de Koning en dreef hem naar het Russisch-Pruisisch verbond van Kalisch (28 februari 1813). Op 17 maart 1813 verklaarde Pruisen aan Frankrijk de oorlog. Napoleon marcheerde het Maindal binnen om Saksen-Polen ter hulp te snellen. Hij behaalde de overwinning in de slagen bij Lützen en Bautzen (mei 1813). De Oostenrijkse Kanselier Metternich zou als bemiddelaar optreden. Napoleon bepleitte een wapenstilstand, in de hoop zich te kunnen versterken.

Wat was er intussen met onze conscrits van het 3^e Regiment Jagers gebeurd? Wij vernemen er bitter weinig van. Vergelijken met andere regimenten heeft het onze het er nog niet zo kwaad van afgebracht. Onze conscrits evenmin. Van de 129 die bij de inval in Rusland nog in het regiment waren, kwamen er 25 terug over de Niemen. Een hunner, Jean Philippe Marcy uit Dour stierf in het hospitaal van Hannover op 15 maart 1813. En van de krijgsgevangenen vernamen we alleen, dat een der mannen van Mohilew, Guillaume Bergmans uit Vilvoorde, « ergens in Rusland » overleed op 26 november 1812.

En onze conscrit Kenis? Die had er zich flink doorheen geslagen. Hij stond op een goed blaadje bij de burgemeester van Serdobsch, de « Gradenietz » zoals hij hem noemt en wiens eigenlijke titel « Gradenik » of « Gradsgolova » blijkt te zijn. Kenis en zijn kameraad, de wachtmeester Wauters uit Brussel, hadden zich niet te beklagen, zij « leefden als prinses », schreef hij zelf. Hij maakte van de gelegenheid gebruik om een en

¹ Presser 458.

ander mede te delen niet alleen over het leven te Serdobsk, een plaats in de onmiddellijke buurt van Saratow, doch tevens over de zeden en gewoonten in de gehele landstreek.

«Het was omtrent de maand Mei 1813 toen de «Gradenietz» bevel ontving van de Gouverneur van Saratow al de Franse krijgsgevangenen te doen kamperen in het veld, omtrent een half uur buiten de stad. Het bevel werd uitgevoerd en wij werden aanstonds naar buiten gestuurd, doch de «Gradenietz» beloofde mij dat ik er niet lang zou blijven. Na korte tijd verzocht hij mij enige maanden door te brengen op zijn buitengoed, waar hij met zijn vrouw en kinderen verbleef. Ik deed zulks samen met een andere wachmeester, genaamd Wauters en geboortig van Brussel. Wij leefden er als prinses. Het dorpken was zeer klein, want het was nog maar zeven jaar geleden ontstaan. Het lag midden weilanden die men van af dat jaar begon te bewerken tot landbouwgrond. Om die weilanden te beploegen of te scheuren gebruiken zij een grote, zware en sterke ploeg, getrokken door twaalf tot zestien ossen. Zo ploegden en scheurden zij het weiland, dat daar misschien duizenden jaren als wildernis had gelegen. De grond was er zeer vruchtbaar, want daar waren reeds hier en daar rapen en andere vruchten gezaaid, die zeer schoon stonden. Hoe slecht de grond ook bewerkt was, — zij deden niets dan hem beploegen, — toch stonden de tollens¹ schier als koppen groot gewassen.

De inwoners van dat dorpken had hij doen komen uit een dorp uit Simbirsk, een gouvernement dat omtrent [oningeruuld] uren vandaar gelegen was².

Hij had er nog maar veertien huizen en ongeveer veertig gezinnen of families, doch hij hoopte er na korte tijd een schoon en bevolkt dorp van te maken. Hij zeide, dat hij op zijn dorp in het Gouvernement Simbirsk enige jongens van twaalf tot zestien jaar had en te veel meisjes, dat hij de jongens zou doen komen naar dat dorpken en hen daar doen

¹ Rapen. ² Aan de Wolga, 400 Km te N. van Saratow.

trouwen met de meisjes, die daar teveel waren. In Rusland is het de gewoonte dat de baron de huwelijken tot stand brengt en dat hij zijn slaven met malkander doet trouwen volgens zijn goeddunken. Hij heeft maar te zeggen « Gij moet op die dag met die persoon trouwen » en al hadt gij die persoon van heel uw leven niet gezien, gij moet er mee trouwen. Daarna geeft hij hout en materiaal om een kaveet te bouwen, ingeval de kaveten te zeer bevolkt zijn. Men zal er zich niet over verwonderen in één kaveet zes of zeven getrouwde gezinnen met hun getrouwde kinderen te zien samenwonen. Het hout was in die streek zeer zeldzaam, zodat de inwoners verplicht waren stro en koemest te stoken, wegens gebrek aan hout.

In het Gouvernement Saratow regent het zeer weinig, doch in de winter valt er veel sneeuw. Ja, ik heb menigmaal gezien dat de sneeuw er hoger lag dan de kaveten, zodat de inwoners verplicht waren door de top [= langs het dak] hunner kaveten op straat te komen. De koude is er ook zeer groot, want sommige nachten vindt men scheuren in de grond gevoren, een voet breed en zo men een glas water in de lucht wierp, dan was het ijs vóór het op de grond gevallen was. Het begint dikwijls in het begin van de maand November te vriezen en het duurt wel tot einde April, zonder dat het dooit. Men moet niet verwonderd zijn mensen te zien, die dagelijks op het veld zijn, met gaten in het aangezicht gevoren of stukken van neus of oren. Men vindt er weinig hoornbeesten die hun horens of staart nog hebben en niet door de grote koude afgevroren zijn. Want stalling hebben zij niet voor het vee, dat loopt al in het wild zoals hier honden en katten. Als in de Winter alles ondergesneeuwd is, dan vindt men er toch nog enigen, die zich een weg banen om hun vee te voederen en als zij het willen laten drinken, dan stouwen zij er mee naar het water, waar zij hele Winters gaten open houden in het ijs.

De Russische boeren arbeiden in de Winter zeer weinig. Zij doen dan niets anders dan het hout aanhalen dat zij dagelijks kappen naarmate zij het verbranden. Zij halen ook elke dag hun hooi uit het veld. Zij vervoeren het met hun sleden

en wel zoveel als zij nodig hebben om te voederen. De rest laten zij hele Winters in hopen of « oppers » staan. Dorsen doen zij ook tijdens de Winter om stro te hebben, doch altijd als het fel gevroren heeft. Zij dorsen meestal op het ijs als het niet besneeuwd is en dikwijls 's nachts in de maneschijs of bij het licht van stro dat zij verbranden. Degenen, die ver van het water wonen, leggen enige dagen vóór zij beginnen te dorsen een plein aan, dat zij begieten met water. Zij dorsen ook niet meer dan zij gebruiken, zo komt het dat men buiten veel graan in mijten ziet staan dat negen, tien jaar oud is. Stro is er in overvloed, want men laat het te allen kant liggen en verrotten. Ja, velen zijn er die hun kaveten afbreken en op een andere plaats terug optimmeren omdat rond de kaveet te veel mest opeengehoopt ligt of te hoog geworden is door de uitwerpselen en het voederen van het vee. Zij hebben vlugger de kaveet afgebroken en heropgebouwd dan rond hun woning de mest opgeladen en weggevoerd. Bij het optrekken van hun woningen gebruiken zij geen ijzer of nagels en ook geen stenen. Zij zijn vervaardigd van bomen, die zij de ene op de andere leggen, nadat zij vooraf de boom aan de bovenzijde wat uitgekapt hebben om de volgende er te kunnen opleggen. Tussen de bomen leggen zij een laag mos opdat de wind er niet zou doordringen. De oven maken zij uit leem of vette aarde.

Wat hun vruchten betreft: rond half Mei kunnen zij pas beginnen met het zaaien van de zomervruchten, omdat soms op het einde van April of in het begin van Mei de grond nog niet geheel ontdooit is. Men ziet dan, als het veld kan bewerkt worden, de boeren hun brood en gerst medenemen naar het veld om daar te blijven, veertien dagen tot zelfs een maand, zonder naar hun woning terug te keren. De paarden, waarmede zij het veld bewerken, laten zij grazen in de weide die het dichtst bijgelegen is. Het is zeer wonderlijk om zien dat de vruchten in zo korte tijd wassen, want einde Mei worden zij gezaaid of geplant en op het einde van Juli en in het begin van Augustus zijn zij rijp.

Wat de religie aangaat: zij belijden meest allen de Griekse godsdienst. De gewone bevolking doet veel penitentie door het vasten en het derven der spijsen. Zij hebben vier grote vastentijden per jaar en op de vastendagen eten zij geen vlees of vet, noch boter of melk, ja, zij kennen zelfs enige dagen waarop zij geen bier of brandewijn mogen drinken. Zij leven die dagen van zeer eenvoudig voedsel. Hun soep maken zij van «kwast»¹, een drank, die zij veel drinken en eten. Het is water dat zij, met zemelen of slecht meel, enige dagen in een ton laten staan en dat dan een weinig zuur wordt. Voor hun soep gebruiken zij ook rauwe kolen, die lange tijd ingelegd zijn geweest en daardoor geheel zuur geworden zijn. Om de soep vettig te maken, voegen zij er een weinig visolie of traan bij. Met wat droog brood en een weinig zout voelen zij zich al gelukkig. Een echte Rus zal nooit brood eten zonder zout.

Zij hebben zeer vele feestdagen, want acht dagen vóór en acht dagen na die vastendagen vieren zij feest en zijn dan zo lustig en plezierig, dat men al die tijd niets ziet en hoort als dansen en zingen. Zij bezondigen zich erg aan overdaad, want zij beschouwen het als een schande in een gezelschap te zijn en niet zoveel te drinken tot men stomdronken is. Hun geestelijken zijn al zo erg als hun gewone mensen. Men verwondert er zich niet over een van hun popen op straat bedronken te zien liggen, zelfs al was hij in de uitoefening van zijn bediening. Ik heb dat zelf zeer nauwkeurig ondervonden. Op de feestdagen is het de gewoonte dat de popen de woningen der inwoners gaan zegenen. Zij verrichten deze ceremonie als een processie en gaan het ene huis in en het andere uit, doch vooral eer met hun gebeden te beginnen, eten en drinken zij. Ja, zij «schnapsen» zo sterk, dat zij op het laatst niet meer in staat zijn hun ceremoniën te verrichten en verplicht zijn, nadat zij enige huizen gezegend hebben, wat rust te gebruiken om daarna wederom te beginnen alsof zij nog geen «schnaps» gezien hadden. Ik heb gezien dat de pope met zijn diaken en subdiaken

1 = Kvass.

zo bedronken waren, dat zij met het crucifix in het slijk en de modder bleven steken. Wij hebben daarenboven nog meegemaakt dat toen wij op een plaats waren, die verdacht was, en aldaar sterke dranken dronken, de pope er binnen kwam om zijn ceremoniën te verrichten. Wij boden hem een glaasje « schnaps » aan, dat hij met grote liefde aanvaardde en dan bij ons gezelschap bleef tot zeer laat in de avond.

Het was voor enige jaren zeer gemakkelijk om pope te zijn in de Griekse religie. Als men maar een weinig kon lezen en een goede adem had om het woord « Gospodie pomiloui »¹ dikwijls in één adem uit te spreken, dat was genoeg om een goede pope te zijn. Het verschil in kledij tussen een burger en een pope bestond alleen hierin dat de pope een hemd droeg met een band en een kemp of staart in het haar.

De gewone inwoners van het gouvernement Saratow zijn gekleed op volgende wijze: in de Winter dragen zij pelsen en mantels van grof laken, het hemd op de onderbroek en aan hun benen twee tot drie ellen laken. Aan hun voeten dragen zij « lapkies »², dat zijn schoenen gemaakt uit schors van hout. Hun hemden zijn meestal gebloemd en van allerhande kleur. Het vrouwvolk draagt onder de pels een slaapzak. Hun hemden zijn zeer gefatsoeneerd, vooral de mouwen, die van rood, blauw, groen, geel en wit lijnwaad zijn. De gebuwde vrouwen dragen op het hoofd een halve maan, versierd met allerhande pereltjes en borduursel. De ongebuwden dragen het haar zeer lang, zij slingeren het met zijden linten en laten het hangen zolang het wast. De barons of de edellieden zijn naar de mode gekleed, doch dragen nochtans altijd pelsen van zeldzame dieren boven hun klederen.

De Russen verplaatsen zich in de Winter steeds in sleden en nooit met wagens of karossen. De paarden zijn er maar klein, doch goed van adem, want men moet er zich niet over verwonderen een Rus met zijn sleden of karren vijftig tot zestig uren per dag te zien doen, maar de nacht erbij ge-

1 = God verhoor ons. 2 Lapot' = Schoetisel van hennep of kempvezels.

rekend¹. In de Zomer, als zij met kleine wagentjes een reis ondernemen, dan verletten zij zeer veel door het smeren van hun wagens om het gloeiend worden van de as te beletten. Men ziet dikwijls wagens in brand geraken ter oorzaak van de snelheid die de as doet gloeien. Daarom zijn zij verplicht alle twee, drie uren te smeren. Het is zeer gemakkelijk dat zij al hun gerief zelf vervaardigen. Ja, ieder maakt zijn eigen wagen, zijn eigen ploeg en eg en al hetgeen hij nodig heeft, tot klederen en schoenen toe.

Het hoornvee is in Rusland maar klein. De dieren zijn echter in de Zomer zeer vet, want weiden hebben zij in overvloed. Langs de waterkant van de Wolga vindt men een zeer eigenaardige soort schapen. Zij zijn zeer groot en hebben achter op hun kruis een bult van vlees en vet, zo groot als een hoofdkussen. Hun wol is zeer lang en van bruine kleur, doch zeer haarachtig en niet zo goed als die van andere schapen. Men vindt er zeer vele, die vier tot zes hoorns hebben. Daar zijn er ook, die een grote platte staart hebben en aan de staart zes tot zeven pond vet. De wol van deze soort is zeer goed.

In Rusland vindt men ook zeer veel wild. Hazen zijn er in overvloed en dus van geen waarde. Zij kosten in de Winter maar vijf Kopeken², dat is de waarde van twee oorden Brabants geld. In de Zomer zijn die hazen zoals bij ons, doch in de Winter hebben zij wit haar, ja, zij zijn dan zo wit als sneeuw. Men vindt er ook zwarte wolven, met pelsen die zeer duur verkocht worden.»

De gevangen conscrits waren nu enigszins opgeknapt. Behalve diegenen natuurlijk, die in de stinkende hollen van Balaschow en Serdobsk aan hun verwondingen of van uitputting of ziekte bezweken. Er waren er integendeel, die als technici of als specialisten in een of ander bedrijf door de Russen zeer geëerd en gewaardeerd werden. Sabron, die de

¹ Bedoeld wordt uren gaans, ongeveer vijf kilometer per uur. Dus : 250 tot 300 km per etmaal. ² 1 Kopek = 1/100 Roebel.

geschiedenis van een Frans Linierregiment heeft geschreven, getuigt, dat er naast grote klachten ook vele getuigenissen waren van correctheid en zelfs van medeleven van de zijde der autoriteiten en der bevolking¹. Presser voegt er aan toe « dat de mogelijkheid te werken velen op de been heeft gehouden en zo de terugkeer naar hun vaderland heeft mogelijk gemaakt. »² Tot dit soort behoorden de conscripts Wauters en Kenis. Doch wat gebeurde er in Europa terwijl zij op het landgoed van de Burgemeester van Serdobsk betere tijden afwachtten? Zeer zeker hebben zij er ginder niet veel van vernomen.

Napoleon gaf zich nog steeds niet gewonnen. Bij Lützen en Bautzen was de vijand geslagen, doch niet verslagen. Hoe was dat ook mogelijk zonder cavalerie, met recruten in plaats van doorwinterde krijgers en met maarschalken die er genoeg van hadden? Napoleon ondertekende op 4 juni 1813 de wapenstilstand van Pleiswitz. Hij wilde tijd winnen, doch de tijd werkte hem tegen. Rusland en Engeland stonden gereed, Oostenrijk weifelde nog, doch Pruisen zou Napoleon de grootste verrassing bereiden. Onder Blücher, Scharnhorst en Gneisenau had zich een leger gevormd, dat bezielde was met de geest, die mannen als von Stein hadden doen herleven³.

10 augustus was de vervalldag: de wapenstilstand was ten einde. Napoleon had nu de hele Coalitie tegen zich; Rusland en Engeland, Pruisen en ook Oostenrijk. Keizer Frans II liet zich niet door familiebanden binden. Op 27 augustus versloeg Napoleon de Oostenrijkers onder Schwarzenberg bij Dresden. En nu ging het vlug naar het einde: De Engelsen dreven de Fransen uit Spanje, de Oostenrijkers vielen Italië binnen. Napoleon liet zich lokken naar de vlakte van Leipzig. In afzonderlijke gevechten hadden zijn maarschalken er reeds heel wat volk bij ingeboet, doch te Leipzig zou het pleit beslecht worden. Daar stonden in de « Volkenslag » de sterke, goed bewapende troepen van de Coalitie tegenover een afgemat

¹ Sabron, 70. ² Presser, 459. ³ Cambridge, 509-510.

Frans leger, dat alles ontbeerde: mannen, munitie en vrouwen¹. Tijdens het gevecht dat duurde van 16 tot 19 oktober lieten de Saksers en de Wurtemburgers Napoleon in de steek en liepen over naar de Coalitie. Honderd duizend Fransen zonder munitie tegenover driehonderd duizend goed bewapende tegenstrevers! Napoleon was verslagen. Hij beval de aftocht. Duitsland werd ontruimd. De legers der verbondenen stonden nu op de Rijn, gereed om Frankrijk binnen te vallen.

Eerst nog even onze conscrits van het jaar XIV bekijken. Amper een twintigtal waren strijdvaardig gebleven. Daarvan zullen wij er alweer vier verliezen: Jan Corfs uit Rossem werd tijdens de gevechten met de Oostenrijkers bij Dresden op 27 augustus krijgsgevangen genomen. De Brusselaar Herbigaux kreeg achter zijn naam in het regimentsregister de vermelding «verdwaald tijdens de aftocht, 26 september 1813». De Antwerpse bakker Piet Bovie, die in 1807 al eens gekwetst was geweest, die overal had gevochten en er steeds heelhuids was van afgekomen, die in januari 1813 tot wachtmeester was bevorderd, was op 27 oktober 1813 achtergelaten in de vesting Erfurt. Hij zou later deserteren... Er is tenslotte nog Jan Baptist Carlier uit Ath, die, gekwetst, naar Frankrijk kon overgebracht worden om daar te overlijden in het hospitaal van Joinville op 9 november 1813.

2. DE LAATSTE MAANDEN KRIJGSGEVANGENSCHAP. HET VERTREK. DE KOZAKKEN IN PARIJS.

Zo was het gesteld met Napoleon, Europa en Frankrijk toen onze krijgsgevangen conscrit Kenis huisleraar werd bij Mevrouw Bourdzowa te Serdobsk. Echter niet voor lange tijd,

¹ Bainville, 492.

want de edele dame moest voor zaken naar Moskou, en Kenis, die vermoedelijk had vernomen, dat het einde van de oorlog nakend was, zou het niet graag beleven dat hij te Moskou zou dienen te verwijlen wanneer de anderen huiswaarts keerden.

«Wederom teruggekeerd zijnde met de vrouw en de kinderen van de «Gradenietz» verzocht deze mij bij hem te blijven wonen. Hij zeide dat ik de tafel zou hebben met hem en zijn kinderen. Ik bedankte hem voor de goedheid, die hij te mijnen opzichte betoonde. Ik had echter enige tijd van te voren al enige malen een gesprek gevoerd met een zekere edele vrouw genaamd Bourdzowa, om haar kinderen een weinig te onderwijzen in de Franse taal en in de cijferkunst, op voorwaarde mij te kleden en mij per maand zes roebels in geld te betalen.

Na enige maanden bij die vrouw gewoond te hebben had zij het ongeluk dat haar man al haar goed verkocht, zodat zij verplicht was voor enige tijd te Moskou te gaan wonen om aldaar haar zaken te beredderen en tegen haar man, van wie zij uit de echt gescheiden was, een gerechtelijke actie te voeren. Zij vroeg mij dagelijks of ik met haar naar Moskou wilde reizen om aldaar enige tijd door te brengen. Waarvoor ik haar bedankte, want ik was ervoor bevreesd dat de gevangenen gedurende mijn afwezigheid uitgeleverd zouden kunnen worden.

Zij vertrok op Nieuwsjaarsdag 1814, — volgens de oude stijl waarvan de Russen zich nog bedienen, — de 13^e januari 1814 volgens ons gebruik. Het was die dag zo koud, ja, schier onbekwaam om te reizen, maar de Rus, die van een weinig koude niet weet, stoort zich daar niet aan. Het was nochtans zó koud, dat mijn oren, alhoewel bedekt met een laken kraag, bevroren waren op vijf minuten tijds.»

De bescherming, die Kenis genoot vanwege de Gradenik, kwam hem zeer goed van pas. Na korte tijd was hij wederom als huisleraar geplaatst op een ander kasteel in een niet bij name genoemd dorp op ongeveer zestien kilometer van Serdobsk, bij

een barones, die wij later Mevrouw Petrowna zullen horen noemen. Als wij er nu de kaart op naslaan, zien wij, dat van Serdobsk, dat op de Serdowa ligt, een weg loopt in westelijke richting, die op een twintigtal kilometer afstand de Choper bereikt, een bijrivier van de Don.

« Nadat zij vertrokken was, verzocht de Gradenietz mij wederom bij hem terug te keren, wat ik deed tot zolang ik een andere plaats zou bekomen hebben. Korte tijd daarna verzocht een andere barones mij om in haar dienst te komen, om haar kinderen te leren, — zulks altijd door de voorspraak van de Gradenietz, — aan welk verzoek ik wederom voldeed. Het was op een dorpken, vijftien werst¹ van Saradobski, genaamd Secretarski en ik ben daar gebleven tot de gevangenen allemaal zijn wedergegeven. De goedheid van die mensen was uitnemend, want ik had er een leven zoals dat van een prins. Wij hadden te eten en te drinken alles wat ons lustte en liefde. Wij konden gaan wandelen te paard of met de sjees², al naar wens. Wij aten en dronken met hen aan tafel. Wij waren gekleed alsof wij baronskinderen waren. Wij werden door de slaven aangezien en geëerd als meester van het huis. Ik had een slaaf om mij te dienen. Die barones had drie kinderen, die ik een weinig onderwees in de Franse taal en in de cijferkunst. Zij bezat vijf grote dorpen en tussen de vijf en de zes duizend zielen, want in Rusland spreekt men zeer zelden over de rijkdom in geld. Men zegt eenvoudig: « Die baron is zóveel zielen rijk, of heeft zóveel dorpen of boeren, die hem toebehooren. » Hij kan die verkopen als het hem belieft. Daarom spreekt men van de rijkdom in zielen. Men zal er zich niet over verwonderen, zag men een baron zijn knecht bij het kaartspel verspelen, want, als zij aan het spelen zijn en zij zijn in gebrek aan geld, dan roepen zij een van de slaven, die bij hen als knecht zijn, plaatsen hem bij de tafel en verspelen hem alsof het een duit was.

1 = 16 km. 2 = Tweewielig rijtuig met kap.

Het dorpken is gelegen tegen de rivier genaamd de Choper, die zeer rijk is aan allerhande vis. Het is maar twintig werst van Turdaki, een schoon dorp, toebehorend aan de Prins van Turdaki, met een schoon hof of kasteel, hetwelk met lood is gedekt en waarvan het dak groen geverfd is. »

Wat was er intussen in het verre Europa gebeurd? De likwidatie van het Napoleontische Keizerrijk kende er een vlug verloop. Een Engels historicus, die deze phase heeft betiteld « Van de Rijn tot de Seine », toont aan, dat Napoleon het Keizerrijk verliezend toch de Franse Koningskroon had kunnen redden. Het was slechts nodig geweest dat hij niet langer oorlog zou zoeken voor zijn leger, maar wel vrede voor Frankrijk¹. Want niet alleen het ineensstorten van heel Napoleons rijk, dat welbeschouwd geen Frans rijk meer was, maar het verlies ook van de veroveringen der Republiek, de Rijn-grens en het huidige België, die in 1799 aan Frankrijk toevertrouwd waren « de natuurlijke grenzen », — die wij niet zo licht als iets dat Frankrijk toekwam, erkennen zullen², — ook dat heeft Napoleon, met zijn door niets dan egoïsme gedreven politiek, voor Frankrijk verloren doen gaan³.

Op Nieuwjaarsdag 1814 trok de Oostenrijkse Maarschalk Schwarzenberg, Opperbevelhebber der Verbondenen, de Franse grens over en rukte voort door de Seine-vallei. De Pruisen trokken door de Marnevallei naar Parijs, Bernadotte viel België binnen, de Oostenrijkers beraamden een aanval op Lyon en de Engelsen onder Wellington kwamen vanuit Spanje, — dat bevrijd was, — aanrukken. Napoleon geraakte in onenigheid met de Wetgevende Vergadering en met het volk. En dat was het ergste! Er ontstond een opiniestroming tegen hem. « Vrede voor Frankrijk, oorlog aan Napoleon! » luidde de kreet. En toch! Er was ook onenigheid onder de Verbondenen over de verdeling van het vel van de beer: Oostenrijk wenste geen overwicht van Pruisen in Duitsland en gunde

¹ Holland Rose, 368-398. ² Geyl, 145. ³ Talne, 140.

de Rus niet het leeuwenaandeel van Polen of te veel invloed op de Balkan. Er heerste wantrouwen. Door tussenkomst van Engeland werden op de conferentie van Châtillon s/Seine (15 februari 1814) de potten aaneengelijmd. Napoleon kreeg nog een kans: Men wilde met hem vrede sluiten doch hij moest thans ook het huidige België opgeven, ook Savoye, enz. Een terugkeer dus naar de grenzen van 1791¹. Geen kwestie van! Napoleon wilde de vijand terug over de grenzen jagen. En waarachtig. In de kleine Keizer veropenbaarde zich weer de grote veldheer. Bij Champaubert en bij Montmirail behaalde hij, dank zij een vernuftig manœuvre, overwinningen op de Pruisen van Blücher, hij drong Schwarzenberg achteruit bij Chaumont, hij wilde opnieuw Blücher aanvallen te Laon. Doch het kon niet blijven duren: met vijftig duizend man die dood-op zijn van vermoeienis verslaat men niet een leger van driehonderd duizend. Ook niet wanneer men Napoleon heet.

Het waren harde tijden voor het Franse volk. Het tijd was gekeerd. Jarenlang hadden de Franse legers aan gene zijde van de grens genomen, gestolen, geroofd en verbrand. Nu was het de beurt van de anderen; zij roofden de paarden, het vee en de kleren; zij mishandelden de mensen, vermoordden de mannen, verkrachtten de vrouwen. En achter hen aan kwamen, zoals dat al twintig jaar elders geschiedde, de grote horde van stropers, vagebonden en moordbranders. Hier en daar ontstond verzet, maar het was niet georganiseerd. Het was niet geschraagd door het fanatisme dat b.v. de Spaanse guerrilla had bezielde. De verbondenen tastten door, verenigden zich, marcheerden, in navolging van de typisch Napoleontische tactiek, recht naar de hoofdstad toe. Op 30 maart stonden zij vóór Parijs. Een laatste veldslag, een kranige verdediging, 18.000 doden. Parijs capituleerde. Voor het eerst weer na vier eeuwen stond de vreemde soldaat in de hoofdstad van Frankrijk². De Kozakken kampeerden op de Champs-Élysées. Geen half jaar tevoren nog bestookten zij de Franse wachten aan de

¹ Cambridge, 546. ² Presser, 469.

poorten van Moskou. Nu waren ze binnen de poorten van die andere keizerlijke hoofdstad. En de Keizer? Hij had zich met een klein leger te Fontainebleau teruggetrokken. Daar heeft hij op 7 april afstand gedaan van zijn troon. Op 20 april vertrok hij naar het eiland Elba, dat hem als erfelijk vorstendom was toegewezen.

Vier van onze conscripts ontmoeten wij nog tijdens de Franse veldtocht. Michiel Vanhamme uit Vilvoorde werd op 9 januari 1814 krijgsgevangen genomen. Vermoedelijk behoorde hij tot degenen die tegen Schwarzenberg werden opgesteld toen deze Frankrijk binnenviel evenals Corneel De Graef uit Elsene, wie een bil werd afgeschoten en die aangetekend werd als «vermoedelijk dood». Tijdens de gevechten nabij Laon meende Jaak Bourry uit Oostende dat het nu al welletjes geweest was en deserteerde. Op de dag van de capitulatie van Parijs, 30 maart, werd François Joseph Ligot uit Châtelet aangegeven als «vermist tijdens de aftocht». Zou die ook niet van de verwarring hebben geprofiteerd om het zo nabije vaderland op te zoeken?

* * *

De krijgsgevangenen in de streek van Saratow moeten vrij spoedig op de hoogte zijn geweest van de gunstige wending die de gebeurtenissen voor hen namen. Omtrent de maand mei 1814, schrijft Kenis, wordt ginder gesproken over de vrede met de Keizer van Rusland en de Koning van Pruisen en meteen nadert het tijdstip dat de gevangenen zullen vrijgelaten en teruggezonden worden. Men kan zich indenken wat dat betekende! Doch Mevrouw Petrowna dacht er anders over en zij spande zich in om de huisleraar van haar drie kinderen van zijn vertrek te doen afzien. Wat een reis! Wat al gevaren! Welke ellende wederom in het vooruitzicht! Luister maar:

«Het was omtrent de maand Mei 1814, dat wij vernamen dat er vrede was gesloten met de Keizer van Rusland en de

Koning van Pruisen en dat wij over zeer korte tijd naar ons vaderland zouden gezonden worden.

Er werd mij toen dagelijks gevraagd of ik niet bij hen wilde blijven. Zij beloofde mij dat zij mij heel mijn leven lang zouden geven wat in hun vermogen was en dat ik zou aangezien worden als hun eigen kind. Zij stelden mij dikwijls voor ogen de lange weg en de slechte landen, die wij moesten doortrekken en dat wij geen levensmiddelen zouden vinden in de landen waar de legers waren gepasseerd. Al deze woorden konden mij geen afkeer geven van mijn vaderland.

Als nu het tijdstip van ons vertrek was vastgesteld, verdubbelde zij haar vragen, doch zij kon mij niet overhalen om er te blijven. Maar vooraleer te vertrekken had zij de goedheid mij te voorzien van klederen en schoenen, nodig voor mijn reis. Drie, vier dagen vóór ik van haar vertrok, deed zij niets dan wenen en zij zeide dat zij liever nooit Franse gevangenen had gezien, "want," zeide zij, "nadat gijlieden al zóveel hebt geleden, blijft er U nog over een zo grote reis, tijdens dewelke gij nu wederom zoveel armoede en ellende zult moeten doorstaan." En de dag vóór mijn vertrek bereidde zij allerhande spijzen om mede te nemen op de reis, ja, zoveel, dat, als ik er alleen had moeten van leven, ik mij er wel een maand lang mede had kunnen spijzen. »

Er verliepen echter nog twee maanden vooraleer het nieuws van de terugkeer bevestigd werd. Twee lange, lange maanden van spanning, tussen hoop en vrees... Op 12 juli scheen het ernst te worden. Mevrouw Petrowna drong nogmaals aan, toch niet te vertrekken. « Ouders, familie en vaderland zijn mij duurbaarder dan mijn leven, » zegt de conscrit, die er alles wil op wagen om eindelijk weer thuis te zijn! Wat kan hem de rest van de wereld schelen? En wat betekent gevaar voor iemand die Friedland, Wagram en Mohilew heeft meegemaakt, wat betekent gevaar als men eindelijk weer naar huis kan? Na zoveel jaren!

« De 12^e Juli 1814 's morgens kwam zij al wenend in mijn kamer om mij voor de laatste maal te vragen of ik niet bij haar wilde blijven. Waarop ik antwoordde, dat mijn ouders, familie en vaderland mij duurbaarder waren dan mijn leven. Hierop zeide zij: "Ik zie dat gij respect hebt voor uw ouders. Het is een grote eer dat gij uw ouders en uw vaderland bemint. Nu, vertrek maar. Moest gij onderweg ziek worden of goesting hebben om bij mij te blijven, kom dan terug en gij zult altijd zien dat ik U zal kennen als mijn kind." En zij ging al wenend de kamer uit naar haar bureau. Maar kort daarna kwam zij wederom en gaf mij hemden en neusdoeken en veertig roebels in geld, vragend of ik tevreden was.

Daarna werd ik bij de kinderen ontboden, die mij omhelsden en vergiffenis vroegen. De grootste kwam en vroeg mij of ik een drinkpenning wilde aanvaarden tot harer gedachtenis en, mij bedankend voor het goede onderricht dat ik haar gegeven had, overhandigde zij mij nog tien roebels. Dat maakte vijftig roebels, die zij mij gaven om mijn reis te vergemakkelijken, terwijl zij mij er niet één schuldig waren. Zij had ook nog de goedheid mij een wagentje met twee paarden mede te geven, die wij konden gebruiken zolang als het ons believen zou.

Ik vertrok dan met de grootste droefheid, voornamelijk als haar kleinste dochter mij omhelsde en mij niet wilde verlaten. Eer ik afreisde moest ik nog beloven te zullen schrijven. Zij gaf mij haar adres en een brief van aanbeveling voor de baron, die het transport moest commanderen.

De eerste etappe was er een kleine, vanuit het dorp van Mevrouw Petrowna naar Serdobsk, het dorp van die goedhartige « Gradenik ». De brave man had echter nog geen bevel tot vertrek ontvangen en er bleef niets anders over dan te wachten, een paar dagen slechts.

« Als wij te Saradobski aankwamen had de Gradenietz bevel ontvangen ons tot nader order niet te laten vertrekken. Wij waren verplicht de wagen terug te zenden, maar Madame

Petrowna die vernomen had, dat wij nog niet vertrokken, zond mij aanstonds een brief mij verzoekend onmiddellijk weder te keren en zij richtte er tevens een tot de Gradenietz hem vragend de goedheid te willen hebben mij te laten terugkeren. Wat hij niet deed, vermits wij elke dag bevel tot vertrek konden verwachten. Ik ontving ook nog een brief van de kinderen, die mij eveneens verzochten toch maar bij hen te blijven, doch, zo ik het niet verlangde, dat zij mij dan een gelukkige reis toewensten.»

Het werd nu ernst met de afreis. Er kwam nog een laatste briefje van Mevrouw Petrowna, die haar dankbaarheid uitte door een volle kar levensmiddelen er aan toe te voegen. Bovendien nog paarden en een wagen. En toen kwam het bevel.

« De 16^e Juli 1814 ontvingen wij order om te vertrekken naar Balaschow, maar de 14e had ik nog een volle kar levensmiddelen van haar ontvangen, ja, de beste sterke dranken en allerhande kostelijke koeken. Zij schreef mij: "Is 't zake dat gij ze niet kunt gebruiken, geef ze aan uw landgenoten en schrijf mij één woord en gij zult bekomen wat U zal believen, laat mij de dag van uw vertrek kennen en ik zal U paarden en wagen zenden." Hetwelk zij deed.

Het lijkt alsof Balaschow waar zovele krijgsgevangenen in het hospitaal bezweken, de verzamelplaats was voor de terugkerenden uit het Gouvernement Saratow. Het was reeds een hele afstand van Serdobsk naar Balaschow, wel honderdvijftig kilometer, zodat de vertrekkenden uit Serdobsk in een goed georganiseerde kolonne de weg aflegden met als voorwacht de twee wachtmeesters Kenis en Wauters en een Russische soldaat, die blijkbaar als tolk en gids moest optreden.

« Wij vertrokken de 16^e van Saradobski onder bevel van Baron Collobow, met wie wij al goed bevriend waren. Wachtmeester Wauters en een Russische soldaat reden met mij voor-

uit om de logementen voor te bereiden. Wij logeerden het transport te Balaschof toe. De kwartieren zijn gauw bereid: men vraagt maar naar de Starchii, dat wil zeggen ouderman of diesiatnik en men zegt hem maar hoeveel man er zullen logeren. Men neemt hem mee en gaat met hem uw volk tegemoet. In de plaats waar zij moeten logeren, daar gaat de Starchii met zijn mannen midden door de straat waar hij de soldaten wil onderbrengen, hij wijst naar het huis waar zij zullen logeren en zegt maar zoveel of zoveel moeten er daar zijn, zonder biljet of iets.

Te Balaschow bleven wij gedurende acht dagen. Ik dacht na over de grote reis die wij moesten ondernemen: een afstand van ongeveer veertienhonderd uren! Met vieren, die geld hadden, kwamen wij overeen een wagen te kopen met twee paarden. Hetgeen wij deden en betaalden voor wagen en paarden ongeveer hondertwintig roebels. Wij deden onze reis als heren en reden "in post". Ik dacht nog dikwijls aan de goedheid van Madame Barbara Petrowna, die zo vriendelijk was geweest mij de middelen aan de hand te doen om "in post" te rijden. Men moet weten dat men in dat land meer doet met vijftig roebels dan hier met driehonderd gulden. De levensmiddelen waren te Balaschow zeer goedkoop. Men kon er een pond vlees kopen voor drie centiem of drie kopeken. Het roggebrood kostte maar twee centiem het pond en de vis was er zeer goed en in overvloed. Ons tractement was er vijf kopeken of een halve stuiver in ons geld.»

Het is niet verwonderlijk dat de conscrits vertrouwd waren geraakt met de Russische benamingen. Wij hebben de door Kenis gebruikte woorden laten controleren en het blijkt dat, alhoewel hij de woorden schrijft zoals hij ze hoorde, — hij doet het ook zo met de plaatsnamen, — ze prachtig overeenstemmen met de juiste Russische terminologie. De Starchii is inderdaad de oudste, de eerste in rang. Hij bekleedde ongeveer dezelfde functie als de diesiatniki (diasiatnik), hetgeen overeen-

komt met wat in België een schepen, in Nederland een wethouder en in Frankrijk een « adjoint au maire » is.

Wij zullen ons niet verdiepen in het voertuigprobleem. Vermits hij, samen met zijn makkers, een voertuig en paarden kocht, moeten wij veronderstellen, dat het gespan, dat Mevrouw Petrowna naar Serdobsk zond, niet verder dan Balaschow heeft gediend.

3. EEN TERUGTOCHT VAN ZEVEN DUIZEND KILOMETER

Wij zouden dit hoofdstuk kunnen betitelen : « De Weg Terug ». Het was een lange weg. « Veertienhonderd uren » schrijft Kenis. Dus zeven duizend kilometer! Doch de krijgsgevangenen legden hem met vreugde af. « Met vermaak » heet het! Onze terugkerende conscrits waren niet met dezelfde gevoelens bezielde als de twee grenadiers uit het bekende gedicht van Heinrisch Heine, waarvoor Robert Schumann een ontroerende melodie componeerde:

« Nach Frankreich zogen zwei Grenadier'!
Die waren in Russland gefangen. »

Deze grenadiers treurden om hun keizer, die nu gevangen zat. Zonder hem had hun leven geen betekenis meer... Onze conscrits kan dat alles niets meer schelen: Napoleon, Grande Armée, glorie... Zij hadden nog slechts één verlangen : naar huis, eindelijk rust, eindelijk vrede. Zij waren het arren moede...

« De blijdeste dag die ik in heel mijn leven gekend heb, was de dag van ons vertrek uit Balaschow, wetend dat wij terugkeerden naar ons vaderland. Onze bestemming was Bjelostock, de verzamelplaats van al de krijgsgevangenen, die in Rusland waren. Wij maakten deze reis zeer ijverig en met vermaak en wisten al beter en beter met de Russen om te gaan. Want, iemand, die door de Russen wil bemind worden moet hun

voorbeeld volgen, vooral als men hen nodig heeft, zoals dat bij ons het geval was om levensmiddelen te bekomen op de plaatsen waar wij logeerden.

Ten eerste, men moet veel kruiskens maken bij het binnentreden van het logement en dikwijls buigen naar de beelden, die zij in een hoek van hun kaveet verzameld hebben. Ten tweede, als men dat gedaan heeft, zegt men "drastui, moyé Gospodar, is darova"¹ en dan zal men bemerken hoe goed men ontvangen wordt. Wij leefden ook op de Russische manier: wij pleisterden en bleven met onze paarden waar wij maar te voederen vonden. In de vele logementen waar het niet al te aangenaam was, bleven wij niet. Wij logeerden dan maar op Russische wijze, naast onze paarden en sliepen in de wagen. Wij hadden zeer weinig onkosten wegens onze paarden, slechts hier en daar moeten wij wat haver kopen, doch hooi vonden wij op alle plaatsen. Wij hadden in het wederkeren de ovens niet nodig om op te slapen, want het is er in de Zomer warmer dan in Brabant. 's Zomers slapen zij er meest onder de blauwe hemel. Velen hebben er geen vaste slaapplek: zij leggen zich neer waar het hun goeddunkt. »

De conscrit dacht nog alleen aan zijn land. Dat was de enige maatstaf voor hem: « Het is er warmer dan in Brabant ». Hij wil er zo spoedig mogelijk terug zijn! Men merkt het ook aan zijn reisbeschrijving. Het landschap interesseerde hem niet meer. Hij somde alleen de gouvernementen op, die hij doortrok.

« Als wij uit het gouvernement vertrokken, te weten het laatste gouvernement van het Koninkrijk Astrakan of Klein-Tartarije, passeerden wij door het gouvernement van Saratow in dat van Woronesch, daarna in dat van Koersk, zo voort in die van Orel, van Tschernigow, van Mohilew, van Minsk, van Wilna, van Grodno en dan naar Bjelostock, waar wij gelukkig

¹ « Goede dag, Mijnheer, het ga U wel. »

met onze wagen arriveerden na een plezierige reis te hebben gemaakt. Wij hadden heel wat voor, vergeleken met degenen, die gaar niets hadden dan hetgeen zij als tractement ontvingen, want in het laatstgenoemde gouvernement waren de levensmiddelen zeer schaars, vooral het brood. Wij ontvingen als rantsoen slechts een pond oud gedroogd brood, dat de Russen "buiskwit" noemen en dat soms oneetbaar was.»

Hoe lang het oponthoud te Bjelostock heeft geduurd wordt niet vermeld. Wij zijn geneigd te geloven, dat de repatriëring van de krijgsgevangenen niet zo eenvoudig was als men wel vermoeden zou. Men had af te rekenen met zó veel verschillende nationaliteiten en, nu Frankrijk verslagen was, moest men ook met de gewijzigde staatsindelingen rekening houden.

Om zulk groot aantal krijgsgevangenen te bevoorraden was het distrikt Bjelostock niet geschikt. Het was er al niet te weelderig en sedert vele maanden was het er een heen en weer trekken van troepen geweest. De bevolking leed er zwarte armoede en de krijgsgevangenen deelden haar lot.

« Wij meenden maar door Bjelostock te moeten passeren, doch wij hadden het ongeluk er gedurende een tijd stilstand te moeten houden. De levensmiddelen waren er uitermate duur, zodat ons geld verminderde en wij verplicht waren de wagen en de paarden van de hand te doen. Wij verkochten alles aan een baron en bekwamen er zoveel voor, dat wij er al onze onkosten konden mee betalen, zodat wij dus voorniets onze tocht tot hier hadden gemaakt en nog goed genoeg over hielden om onze reis tot huis toe voort te zetten. De gevangenen leden te Bjelostock veel armoede, want hetgeen zij als soldij bekwamen was zelfs niet genoeg om er aardappelen voor te kopen. Zij verkochten alles wat zij maar hadden om toch maar in leven te kunnen blijven. Men zag hen de aardappelvelden doorgraven, waar al lang te voren geoogst was, om toch maar iets te vinden om hun honger te stillen. Ja, men zag hen van dag tot dag vergaan van armoede. Wij waren gelogeerd

op een klein dorpken bij de slaven, met vijftien tot twintig man in één kaveet. De inwoners konden ons niets geven, want zij hadden zelf ook niets. Bjelostock is een grote stad, midden in mastbossen gelegen. Men vindt er veel Joden.

Eenmaal klaar voor het vertrek uit Bjelostock werd de Russische begeleiding vervangen door een Franse. Ook onze conscrits overschreden de Niemen, doch in veel betere voorwaarden dan de terugtrekkende resten van de « Grande Armée ». De bevoorrading in Polen was ook niet voldoende, maar de gevangenen, die nu in groepen van tweehonderd waren ingedeeld, sloegen er zich behoorlijk doorheen, dank zij de periode van de oogst. Kenis spreekt van Bamis, — een locale term uit zijn geboortestreek, — voor Sint-Baafsmis (1 oktober) waardoor men heel de herfst bedoelt.

« Als wij van Bjelostock vertrokken, stonden wij onder bevel van een Franse kapitein en hadden wij geen Russisch toezicht meer over ons transport. Ons transport was maar tweehonderd man sterk, zoals al de andere, die uit Bjelostock zijn vertrokken. Onze route liep door Tykocin, waar wij de Memel [= Niemen] passeerden en Rusland verlieten. Ik bad God dat het de laatste maal mocht wezen dat ik die rivier moest passeren en het land van de Russen betreden.

Vandaar passeerden wij door Lomza, Novogrod, Ostralenka, Waskow, Paltuks, Plontis, alwaar wij de Weichsel passeerden, verder ging de tocht over Plots, Goslui, Dombrowa, Kalich, waar wij over de Prosna trokken, dan Glogau, waar wij de Oder overschreidden, vandaar op Dresden, Leipzig, Lützen.

Wij moesten God danken dat hij onze reis in de Bamis gesteld had, want anders hadden wij in Polen van armoede moeten sterven. Het brood was er zeer schaars. Wij aten uitsluitend groenten en wij ontvingen in de magazijnen oude beschuiten, die geheel beschimmeld en vervuurd waren. Ja, zij waren zo hard dat wij een ganse dag nodig hadden om ons

rantsoen te kunnen verorberen. Zij konden niet gegeten worden zonder vooraf geweekt te zijn.»

Men trok nu door de gebieden, waar in 1813, de strijd had gewoed, langsheen de slagvelden nabij Dresden, Leipzig, Lützen. De sporen van de bloedige gevechten en van de vele jonge recruten, die er hun leven lieten, waren nog niet uitgewist.

« In Pruisen verging het ons redelijk wel en in Saksen ontvingen wij ons rantsoen vlees en brood, doch wij werden er ondergebracht in oude kazernen of oude gebouwen, die zij daarvoor hadden bereid. Men kan zich wel inbeelden hoe zindelijk zij waren: alle dagen nieuwe detachementen en nieuw ongedierte, dat eigen is aan krijgsgevangenen. Wij zagen onderweg nog vele dorpen, die helemaal afgebrand waren tengevolge van de oorlog en waarvan de inwoners gaten in de grond gegraven hadden om als schuilplaats te dienen. Ook vonden wij nog vele geraamten van krijgslieden en te allen kante putten die gevuld waren met dode lichamen, waarop men kalk had gestrooid om ze te doen vergaan. Vooral te Dresden, Leipzig en Lützen, waar er zo menigen begraven liggen.»

Men naderde het einde. Frankrijk loste zijn prooi. De conscripts mochten kiezen: Frankrijk of hun eigen vaderland. En er ontstond twijfel. Het was begrijpelijk. Dat ze naar huis wilden, dat stond vast, doch wat aangevangen met die legergeschiedenis. Moesten ze niet even langs Frankrijk om... afscheid te nemen van het regiment? Men was het zo gewoon geraakt: negen jaar geleden in Italië en sedertdien, wat was er al niet gebeurd? Zijn kameraden zouden Kenis volgen, doch die wilde niemand beïnvloeden. Hij liet vrije keuze...

« Van Lützen ging onze tocht over Neissenfels, Erfurt, Gotha, Eisenach, Fulda, Gelnhausen, Hanau en Frankfurt, waar ik vernam, dat elkeen zijn vrijheid bekwam en mocht gaan waar het hem beliefte. Vernemend dat mijn vaderland

niet meer toebehoorde aan de Koning van Frankrijk, zo richtte ik mij tot de Plaatscommandant hem vragend hoe de stand van zaken was. Hij zei mij, dat het niet noodzakelijk was naar Frankrijk te gaan, want dat zij daar geen verlof meer gaven en geen achterstel meer uitbetaalden en dat er een wet was, dat elk aan zijn eigen land moest teruggeschonken worden. Ik profiteerde van deze wet. De Commandant vroeg mij of ik naar mijn vaderland wilde terugkeren. In dat geval zou hij een marschbevel klaar maken tegen 's anderendaags 's morgens en dat hij mij de leiding zou geven van twintig man, die ook naar hun vaderland terugkeerden. Ik antwoordde hem, dat ik hem daarop ogenblikkelijk geen bescheid kon geven en vroeg hem tijd tot 's anderendaags 's morgens. Doch 's avonds hadden vele van de Brabanders gehoord, dat zij vrij naar hun vaderland konden weerkeren en zij vroegen mij wat ik doen zou, er aan toevoegend: "Al wat Kenis doet, doen wij ook." Waarop ik zei: "Ik wil niemand beraden en ik vraag ook niet dat iemand mijn voorbeeld volgt." Doch 's morgens ging ik de Plaatscommandant opzoeken en verzocht hem mijn marschbevel op te stellen. Wat hij deed.»

Het konvooi was in tweeën gesplitst. Er waren er die verder trokken naar Frankrijk. Wij vinden hun namen in het Regimentsregister. De meeste Brabanders zouden het zonder Frankrijk stellen en rechtstreeks naar huis gaan. Het viel hun hard afscheid te moeten nemen van degenen met wie ze zoveel liefs, maar nog veel meer leed hadden gedeeld. Het waren droeve herinneringen, die werden opgehaald. Het harde leven en het zware lijden had hen allen dichter bij elkaar gebracht. Nu scheidden de wegen...

« Als het transport vergaderd was, zei ik allen dat ik de eer had hen te bedanken voor het goede gezelschap en voor de troost die ik van hen had genoten in de grote miserie en armoede, die wij samen met zo grote dapperheid hadden weten te doorstaan, vooral tijdens onze ziekten, als de Russen

ons dagelijks kwamen vragen, of wij ons vaderland wilden afzweren en hun getrouw blijven, zoniet, dat zij onze armoede zouden vergroten. Maar hoe wij nog liever alle ellende en armoede verdroegen dan ons aan de Russen over te geven om voor altijd te blijven in Azië in een gebied dat gerekend wordt tot Klein-Siberië, waar wij zo getrouw bij malkander zijn gebleven en waar wij zo dikwijls gevoelige zuchten naar ons vaderland richtten en snakten naar het geluk dat wij alsdan verhoopten. Wij wensten elkander geluk, zegen en vrede in de schoot van de familie. Ik zegde hen adieu met tranen in de ogen en verliet mijn trouwe kameraden.»

De laatste tocht was begonnen. Ze waren nu uitsluitend landgenoten onder elkaar, allen Brabanders. Ze stonden er op, dat men onmiddellijk alles ter beschikking stelde: ze kwamen immers uit Tartarije, veertienhonderd uren ver en ze gingen nu huiswaarts. De rest moest men maar verstaan. Zij wisten alvast wat het zeggen wilde: weerkeren van de grenzen van Azië... En hoe waren ze dan ginder geraakt? Dat zeiden ze niet eens, het had geen betekenis meer.

«Nadat zij vertrokken waren, verzamelde ik mijn volk en vertrok ook met mijn detachement. Wij logeerden 's nachts te Königstein en reisden vandaar naar Limburg [a.d. Lahn], waar ik verzocht de Gouverneur te spreken, wat mij toegestaan werd. Ik vroeg hem de goedheid te willen hebben een wagen te doen geven voor het vervoer van het detachement, dat al veertienhonderd uren had gereisd, komend uit Klein-Tartarije, voor enige tijd genaamd Klein-Siberië, en dat nu naar zijn vaderland terugkeerde. Hij gaf ons voldoening en wij ontvingen bij onze marschroute een order, dat ons toeliet op alle plaatsen een wagen met twee paarden op te eisen tot vervoer van gebrekkige krijgsgevangenen, die van de Aziatische grenzen weerkeerden naar hun vaderland.

Limburg [a.d. Lahn] is een kleine lelijke stad, nochtans is zij de hoofdstad van dat land. Vandaar richtten wij onze weg

op Koblenz, waar wij de Rijn passeerden en trokken zo naar Antwerpen over Andernach, Bonn, Keulen, Jülich, Aken, Maastricht, Leuven, Mechelen. Wij arriveerden te Antwerpen de [oningeruuld] December 1815 [?] met nog een Antwerpe-naar genaamd Joannes Weyers en meer anderen uit de omlig-gende dorpen. »

En zo kwamen ze terug te Antwerpen, waar ze zoveel jaren geleden hun tocht begonnen. Of ze niet verder in het leger zouden dienen? vraagt men hun. Bij de Belgische Huzaren? Kom, kom, het kan nu volstaan. Dank U wel, Mijnheer. Nieuws van thuis, dat willen zij. Kenis zal zijn moeder niet meer weerzien. Hij zag haar voor het laatst, de enige keer, dat hij verlof bekwam. Hij had er toen een voorgevoel van. Hij kon niet vlug genoeg thuis zijn. En als hij thuis kwam had hij nog Russische roebels op zak: een herinnering aan Barbara Petrowna...

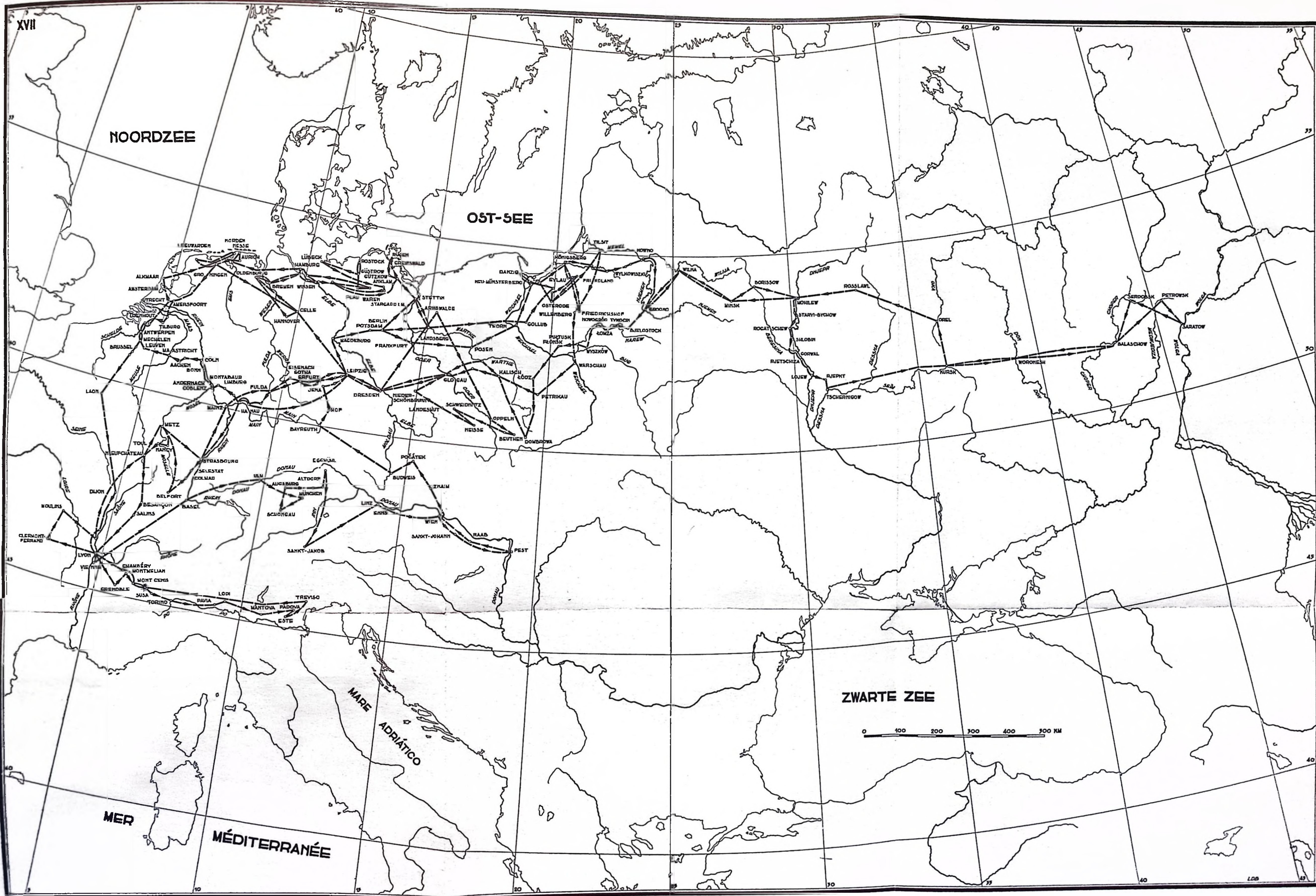
« Te Antwerpen bood ik mij aan bij de Plaatscommandant, die de goedheid had mij te vragen of ik mij wilde laten inlijven bij de Belgische Huzaren, mij belovend, dat ik mijn graad zou behouden. Ik bedankte hem met grote eerbied en verzocht hem mijn paspoort te willen afleveren om mij te laten weerkeren in de schoot van mijn familie. Hij kon zulks op dat ogenblik niet en vroeg mij eens terug te komen.

Ziende, dat mijn stukken niet aanstonds gereed zouden komen, zo schreef ik een brief aan mijn vader, hem meldend de gelukkige terugkeer van mijn ongelukkige reizen en de droefheid, die ik ondervond bij het vernemen van de dood van mijn allertederste moeder, hem verzoekend mij 's anderen-daags, de dag vóór Kerstmis te komen halen, hetgeen mijn broeders deden.

Het was ook tijd dat mijn tocht geëindigd was, want mijn roebels begonnen te verminderen. Nochtans had ik omtrent de tien roebels of francs als ik in de schoot van mijn familie weerkeerde. »

Aan het einde van Kenis' verhaal denkt men onwillekeurig terug aan zijn vertrek uit Loenhout en men herleeft als in een droom al de episoden van het beroerde tijdsgebeuren. Het meest beroerd nog tijdens de Russische periode. Er past een muzikale begeleiding bij. De « Ouverture 1812 » van Tschaikowsky: als de Marseillaise uitsterft, weerklinken de tonen van het Tsarenlied en van de oude Russische volksmelodieën, onderlijnd door klokkenklanken, die de triomf verkondigen over de eindeloze steppen en de onmetelijke oneindigheid van het eeuwenoude Rusland. De Fransen zijn weg. Alleen de doden zijn achtergebleven, honderdduizenden doden... Tsaar Alexander had woord gehouden: « Ik zal niet rusten vooraleer de laatste gewapende Fransman Rusland verlaten heeft. »

Vele jaren later lag nog witgebleekt mensengebeente langs de weg van de glorierijke opmarsch en van de troosteloze terugtocht. De Fransen zijn weg, de oud-gedienden van Mohilew, de briljante Jagers van het 3^e Regiment, Weyers bleef te Antwerpen, Kenis trok naar Loenhout. Allen zijn ze weer thuis. Eindelijk weer thuis!

Kaart XVII. — Verzamelkaart : algemeen overzicht van de tocht der Jagers van het 3^e Regiment : vanaf hun inlijping (1806) tot hun terugkeer uit krijgsgevangenschap (1815).

SLOT

Wij hebben geen zekerheid omtrent de juiste datum van Kenis' terugkeer. Het was voorzeker einde december en, meer bepaald, daags vóór Kerstmis. Mensen van zijn slag rekenen met feestdagen en met seizoenen: zij waren in Rusland vertrokken in de nazomer. Het was nog warm. Zij waren in Polen

(N.º 10.) *Arrêté du Gouvernement provisoire, portant libération des conscrits, ainsi que des bataillons de nouvelle levée et des levées en masse.*

Paris, 4 avril.

Les relations qui viennent de s'établir entre les puissances alliées et le Gouvernement français, sont de nature à permettre immédiatement que la France soit considérée en état de paix avec elles. En conséquence, le Gouvernement provisoire, par suite de la sécurité que les relations inspirent,

Arrête,

Que tous les conscrits actuellement rassemblés sont libres de retourner chez eux, et que tous ceux qui n'ont point encore été enlevés de leur domicile, sont autorisés à y rester : la même faculté est applicable aux bataillons de nouvelle levée que chaque département à fournir, ainsi qu'à toutes les levées en masse.

Tekst van het Besluit n° 10 van de Voorlopige Franse Regering dd. 4 April 1814 betreffende de vrijlating van de conscrits.

« in de Bamis », dus in de herfst en einde december waren zij te Antwerpen. Als men de regimentsregisters en vele andere documenten in het Franse legerarchief te Vincennes er op naslaat, komt men tot de vaststelling, dat meerdere Jagers van

het 3^e Regiment en die in de slag bij Mohilew krijgsgevangen werden gemaakt, in het najaar van 1814 of ten laatste begin 1815 in Frankrijk waren teruggekeerd. Willem Wuyts uit Korbeek-Dijle was reeds terug op 21 september 1814, Henry Hyve uit Gaurin-Ramecroix, Adrien Allard uit Ath, Romain Dupuy uit Le Rœulx en de medegevangene van Kenis, de Brusselaar Guillaume Wauters, keerden weer op 6 januari 1815. Deze laatsten zijn, in plaats van naar huis te keren, naar Frankrijk gereisd en hebben opnieuw dienst genomen in het Franse leger. Daardoor is het te verklaren, dat zij een week later dan Kenis op hun bestemmingsoord waren aangekomen. Zó is het ook duidelijk dat de Kerstavond van Kenis' terugkeer in 1814 en niet in 1815 moet gesitueerd worden.

Er bestaat een andere aanduiding: op 4 april 1814 wordt aan de conscrits, die nog in dienst zijn, toelating gegeven huiswaarts te keren en op 8 april 1814 betuigt de voorlopige Franse regering haar dankbaarheid tot de Keizer van Rusland, omdat

(N.º 20.) *Arrêté du Gouvernement provisoire, qui ordonne la remise des prisonniers de guerre russes au Général en chef des armées russes.*

Paris, le 8 avril.

Le Gouvernement provisoire, pénétré d'admiration et de reconnaissance pour l'éclatante générosité de S. M. l'Empereur de Russie, qui a ordonné la restitution des prisonniers de guerre français qui se trouvent dans ses États, et voulant témoigner à S. M., autant qu'il est en lui, sa profonde gratitude,

Arrête,

Les prisonniers de guerre russes qui sont en France, seront remis sur-le-champ à S. Exc. M. le général en chef des armées russes.

*Tekst van het Besluit n° 20 van de Voorlopige Franse Regering
dd. 8 April 1814.*

deze opdracht gegeven had de Franse krijgsgevangenen, die zich in zijn land bevonden, naar huis te zenden¹. Dat de meesten weergekeerd waren op het einde van 1814 blijkt verder uit het feit, dat een wet, gedateerd 21 december 1814, de termijn van verplichte inschrijving verlengde voor de militairen, die alsdan nog niet in Frankrijk waren teruggekeerd².

Dat Kenis 1815 schreef waar hij 1814 bedoelde, moet ons niet verwonderen. Kerstmis 1814 of Nieuwjaar 1815, het verschil is niet zo groot. Het is trouwens niet de enige maal in zijn « reisverhaal » dat hij zich van jaartal of van maand vergist. Moeten wij daarom twijfelen aan de geloofwaardigheid van wat hij ons voorhoudt? Volstrekt niet, wel integendeel.

Het relaas van Kenis is vermoedelijk geschreven niet lang na zijn terugkeer. Hij moet ongetwijfeld beschikt hebben over nota's, die hij zelf genomen heeft, tenzij wij bij hem een uitzonderlijk geheugen van feiten en jaartallen moeten veronderstellen. Wij menen echter deze laatste mogelijkheid te moeten afwijzen. Heeft hij zijn nota's aangevuld met wat hij gelezen heeft in boeken of druksels over de veldtochten van Napoleon? Wij geloven het niet. Immers dan zou hij meer politieke en historische feiten hebben vermeld, terwijl hij zich nu beperkt tot wat hijzelf heeft meegemaakt en zelf heeft waargenomen. Moest hij een andere bron hebben geraadpleegd, dan zou hij zich niet met een maand vergissen voor de slag bij Wagram, dan zou hij niet 1812 schrijven waar het duidelijk is dat hij 1811 bedoelt, dan zou hij de plaatsnamen volgens het door hem gebezigde boek hebben geschreven, terwijl hij nu uitsluitend op de door hem gehoorde uitspraak voortgaat.

Hij citeert feiten, die ongelooflijk schijnen, doch die door latere geschiedschrijvers voor vaststaand erkend zijn, b.v. de schending van de Zwitserse neutraliteit. Inderdaad, als het regiment wordt ingezet tegen de Tirolers vertrekt het van Lyon naar Ulm. « Wij passeerden de Rijn te Basel in Zwitserland ». Later zal men de reden daarvan vernemen: de brug over de

1 Recueil des Lois, 1814, n° 20. 2 idem, n° 553.

Rijn nabij Brisach was niet in orde en Generaal Molitor stak de Rijn over te Basel ¹. Ongeveer op dezelfde plaats in zijn verhaal spreekt hij over de verhouding tussen Tirolers en Beieren. De Beieren vreesden volgens hem de Tirolers meer dan de Fransen, wat overeenstemt met de historische waarheid ².

Het heeft ons soms veel moeite gekost om de door hem vermelde localiteiten weer te vinden. Hij kent de namen der plaatsen, doch weet hun ligging niet steeds in de juiste volgorde te schikken. Zo vermeldt hij Belleville tussen Moulins en Metz, terwijl het in werkelijkheid nabij Nancy moet gezocht worden. Soms noemt hij zeer kleine gemeenten, gehuchten zelfs, die men slechts op zeer gedetailleerde kaarten weervindt. Voor hem hadden ze betekenis wegens de herinneringen die er aan verbonden waren. Hij kent vooral goed de benamingen van stromen en rivieren. Doch al de aardrijkskundige namen schrijft hij op het gehoor af, een nieuw bewijs dat hij op geen andere bronnen, doch wel uitsluitend op zijn persoonlijke ervaringen is voortgegaan.

Hij heeft Poolse en Russische uitdrukkingen onthouden en deze in zijn verhaal opgenomen. Wij hebben ons voor de vertaling tot specialisten gewend, voor de eerste tot ambtenaren van de Poolse Legatie te Brussel, voor de tweede tot Prof. Serge Kosman, die aan de Rijkshandelshogeschool te Antwerpen de Russische taal doceert. Zonder dat we hem de herkomst onzer teksten vermeldden, noteerde Prof. Kosman, dat de Russische aanhalingen, die wij ter vertaling voorlegden, behoorden tot een der in het zuiden van Rusland gesproken dialecten.

Dat Kenis geen of weinig belang hecht aan de militaire of politieke gebeurtenissen ligt voor de hand. Dat bemoeilijkt echter onze taak om zijn relaas te controleren met de regimentsnota's te Vincennes. Kenis is herhaaldelijk gedetacheerd geweest of met speciale opdrachten gelast. Doch als hij terug bij het regiment is, komen telkens zijn gegevens overeen met die van het archief, zo b.v. vermeldt hij niet de datum waarop hij tot

1 Morvan, II, 158. 2 Bartastra, 490.

brigadier werd bevorderd, doch wel de plaats waar zulks gebeurde. Welnu, deze strookt volkomen met de marschroute van het regiment.

* * *

Een vraag, die ons vanaf het begin onzer opzoekingen heeft beziggehouden, is deze: Wat is er later met deze soldaten gebeurd? Wij weten, met zekerheid, dat er 91 gestorven zijn (69 vóór Rusland, 19 tijdens de Russische veldtocht of in krijgsgevangenschap, 3 daarna). Hier mogen we aan toevoegen degenen, die vermist zijn tijdens de terugtocht of die als « vermoedelijk dood » werden opgeschreven, in het totaal 12.

Van Kenis zelf hebben we reeds in de voorrede zijn verdere levensloop verhaald. Men kan zich afvragen wat er van hem zou geworden zijn, indien het lot hem niet als conscrit in de Grande Armée had doen terechtkomen. Wellicht ware hij op de ouderlijke hoeve gebleven op het Neerven te Loenhout, waar zich intussen zijn broer Jan had gevestigd.

Het « ongelukkig lot » dat hij in 1806 trok, heeft zijn later levenslot op gelukkige wijze beïnvloed...

En de anderen?

Van veertien weten we, dat ze onmiddellijk na hun terugkeer hebben dienst genomen in het Régiment du Dauphin, het ruitersregiment dat op 12 mei 1814 werd aangeduid om de oud-gedienden van het 3e Regiment Jagers te Paard op te nemen ¹. Wij hebben hun namen weergevonden in het Register van het Régiment du Dauphin.

Wij hebben een onderzoek ingesteld naar de verdere lotgevallen van de conscrits, van wie met enige zekerheid mocht worden verondersteld, dat zij konden teruggekeerd zijn na de oorlogen van Napoleon of na hun ontslag uit het actieve leger, hetzij als gereformeerde, hetzij als veteraan. Wij hebben ons met een vragenlijst gewend tot de gemeentesecretarissen van al de Belgische plaatsen waar een onzer conscrits gehuisvest was en er mogelijk kon teruggekeerd zijn. Wij danken hen voor

¹ Recueil des Lois, 1814, n° 123.

de zo bereidwillige hulp die zij verschaften, doch ondanks deze welwillendheid is het resultaat eerder pover te noemen. Het is in de meeste gevallen negatief: Men heeft niets meer van hen vernomen. Zij zijn als de Ruslandstrijders waarover Holzhausen schrijft, het gesprek weergevend dat bij Fritz Reuter in al zijn ijzingwekkende tragiek voorkomt: In de Fransentijd vraagt de Burgemeester van een Rijnlands dorp aan Molenaar Voss naar zijn zoon Karel. « *Korlen hewwen de Franzosen mitnamen nach Russland*, antwoordde de oude Molenaar, *und hei's nich wedder kamen.* » Niet teruggekomen. Dat was het schrikkelijke woord dat destijds in duizenden familiën omging en dat door vaders, moeders, zusters, verloofden onder tranen herhaald werd. Nog na jaren waren er afzonderlijke gevangenen die terugkeerden uit de Russische hel. Het is aan de ontmoeting van Heinrich Heine met zulke gevangenen dat wij zijn « *Zwei Grenadiere* » te danken hebben. Na zeven en dertig jaren vroeg een meisje aan Fritz Reuter of het mogelijk was dat haar verloofde nog zou weerkeren uit Rusland. Zeven en dertig lange jaren had dat arme kind op haar geliefde gewacht...¹

Vele jaren na de Franse bezetting, schrijft men in het Antwerpse bevolkingsregister achter de naam van Jaak Van den Dungen, die tijdens de terugtocht nabij Beresina gevangen werd genomen: « Zijn vader vermeldt dat hij niet weet waar zijn zoon verblijft... »

Meer dan honderd vragenlijsten kwamen met negatief antwoord terug. Over een twintigtal soldaten heeft men, na hun terugkeer, nog gegevens kunnen verzamelen. Van sommigen weet men alleen wat de Burgerlijke Stand vermeldt; van anderen iets meer: zij werden herbergier en vertelden hun wedervaren aan de klanten, zij werden koetsier of openden een huurhouderij, omdat zij niet van de paarden konden scheiden; zij werden gendarm of veldwachter zoals Joseph Roty, die garde-champêtre werd, in zijn geboortedorp Froyennes bij Doornik. Hij was een eigenaardig man, die aan elkeen, die het horen

¹ Holzhausen, XI-XII.

wilde, zijn lotgevallen tijdens de tocht naar Rusland vertelde. Hij had het er zonder verwondingen of gevangenschap vanaf gebracht. Hij had verder meegevochten met het regiment, was in 1813 brigadier en wachtmeester geworden en had op regelmatige manier zijn ontslag bekomen in 1814. Hij bleef ongehuwd en woonde met zijn nicht Melanie, die overleed in 1915. Deze had zich de krijgsverhalen van haar oom zodanig eigen gemaakt, dat zij, na zijn dood in 1860, nog gedurende meer dan een halve eeuw voortging met het opdissen van « les histoires mirobolantes de la Grande Epopée ».

Een die zijn regimentsnaam tot in zijn nakomelingen trouw bleef was de boerenzoon Jan Baptiste Lannoye uit Nil-Saint-Martin. Hij had het reeds in 1809 tot brigadier gebracht, doch werd op het einde van hetzelfde jaar gedegradeerd. Hij vocht mee in Rusland en was bij degenen, die na de inname van Moskou waren doorgerend dwars door de stad, de vliedende Kozakken achterna. Buiten de muren werden zij echter aangevallen en Lannoye werd gevangen genomen. Hij kwam terug met zijn Waalse streekgenoten en werd ontslagen in oktober 1815. Hij keerde naar zijn geboortedorp weer, waar hij verder « le Chasseur » genoemd werd, bijnaam die op zijn vier kinderen overging en die hun nakomelingen, na vier generaties, thans nog allen dragen!

Een die geen afscheid kon nemen van het Franse leger was de Duitse conscrit August Peltzer, uit Stolberg bij Aken. Die had in de gevechten bij Neu-Otting in april 1809 vier sabelhouwen op het hoofd gekregen, had heel de Russische campagne meegemaakt en was behouden teruggekeerd. Hij bracht het tot eerste-wachtmeester in 1813, was terug thuisgekomen, doch nam in juni 1815, juist vóór de slag van Waterloo, opnieuw dienst in het Régiment du Dauphin om in januari 1816 voor goed over te gaan naar de Franse Gendarmerie!

Twee andere vechtersbazen hadden stand gehouden tot na de slag van Waterloo (18 juni 1815): de ene deserteerde onmiddellijk daarna en de andere werd als vermist opgegeven. Ja, wat doet men als de slag verloren is en men komt tijdens

de aftocht door zijn geboortestreek? Het waren twee Walen: de trompetter Berteau uit Virginal bij Nijvel en Romain Dupuy uit Le Rœulx.

* * *

Men moet zich hier de vraag stellen: waarom bleven deze mannen zo lang bij het leger en meer nog, waarom vochten zij?

Men vraagt zich werkelijk af hoe het mogelijk is geweest, dat Napoleon en zijn generaals met zulke « gedwongen soldaten » zulke overwinningen hebben kunnen behalen? Meer nog: hoe men er in geslaagd is de conscrits zo lang vast te houden. Wij weten het wel: vele opgeroepen ontsnapten tijdens de tocht van huis naar het regiment of naar het depot; velen deserteerden eenmaal ingelijfd. Vandaar dat men ze zó ver mogelijk verwijderd hield van hun geboortestreek. Als men deze voorzorgsmaatregelen verwaarloosde, liep het steeds uit op massale desertie. Als in 1804 het 21^e Linieregiment, dat vele conscrits telde uit Henegouwen, van Vlissingen naar Brugge gezonden werd, was de aantrekkingskracht van het nabije tehuis en de bekende omgeving te sterk en tientallen trokken naar hun geboorteplaats terug. Het 6^e Regiment Kurassiers kreeg in 1804 Mons als garnizoenstad. Resultaat: al de Westvlamingen verlieten het regiment. Men snapte binnen het tijdsverloop van zes maanden 275 deserteurs in het departement der Schelde (Oost-Vlaanderen) en 270 in dat der Beide Neten (Antwerpen) ¹. In 1805 waarschuwde Napoleon zijn broer Joseph, dat hij de regimenten, die te Poitiers waren en die hoofdzakelijk uit Vlamingen en Walen bestonden, niet naar Parijs mocht verplaatsen: « De nabijheid van hun land zou hen doen deserteren. » ²

Als een eskadron van het 3^e Regiment Jagers vanuit Italië naar Oostenrijk werd gezonden om mede de Oostenrijkers te bevechten, bleven meest al de Italianen en de Duitsers achter. De Italianen verkozen een onderkomen in de berg-

¹ de Lanza, I, 366-367. ² Idem, II, 82-83.

dorpen van de Dolomieten boven de roem van het slagveld of ze liepen samen met de Duitsers over naar de Tiroolse partizanen die in de buurt opereerden¹. In 1806 verloor één Frans regiment 200 conscrits tijdens de verplaatsing van Charlemont (Givet) naar Nijmegen².

Wij hebben trouwens ook reeds doen opmerken dat in het regiment dat ons meer speciaal bezighield, de deserties talrijker waren bij de lange verplaatsingen dan wel op het slagveld.

De talrijke ontvluchtelingen vóór de inlijving en de deserties later zijn best te verklaren en wij vinden er een treffend getuigenis van in het werk van L. de Lanzac de Laborie over de Franse overheersing in België. De Lanzac was een Fransman. Hij had de gelegenheid te Parijs de eigenhandige verslagen van ambtenaren en generaals te raadplegen en hij heeft, op grond van deze gegevens, zijn merkwaardig twee-delig boek opgebouwd. De afschuw voor de legerdienst, schrijft hij, was in België nog veel sterker dan in de Franse provincies. De conscriptie was in strijd met de tradities van het land. Onder de Oostenrijkse overheersing was de dienstplicht er onbekend en Viry had het zeer juist gezien toen hij zei: «Dit volk is geen volk van soldaten.» Het Franse leger, zoals de Revolutie het had gemaakt, schrikte de Belgen af om meer dan één reden. Hun godsdienstig gemoed kwam in opstand bij de gedachte te moeten leven in zulk milieu. Voor de Vlamingen was het verschil van taal een grote hinderpaal te meer. «Het is een groot ongemak, schreef de prefect van Maastricht, voor de jonge lieden die niets dan Vlaams verstaan, zich thuis te voelen in een regiment en in garnizoenen waar men met hun taal niet vertrouwd is. Zij verstaan met moeite de bevelen en kunnen moeilijk datgene kopen wat zij nodig hebben.»³ Zeker heeft de langdurige omgang met franssprekenden onze jongens voldoende «soldatenfrans» bijgebracht om zich uit de moeilijkheden te helpen. En dat onze conscrit Kenis, komend uit Loenhout zonder één woord Frans, het brengt tot wachtmeester en

1 Bonie, 228. 2 de Lanzac, II, 81. 3 Idem, I, 367-368.

tijdens zijn gevangenschap tot huisleraar in Frans, toont aan, dat ook deze regel uitzonderingen heeft gekend.

Eenmaal aangekomen in het regiment, gedrild en ingewijd in de gewoonten van het soldatenleven, kwamen de meesten onder de invloed van het militaire machtsvertoon en van de kriegsgeest van de tijd. Zij trokken mede ten strijde en velen wisten als helden te sterven. « Nochtans, voegt de Lanzac hieraan toe, op te merken valt dat om zo te zeggen geen enkele Belg te vinden is onder de soldaten die tijdens het eerste Keizerrijk beroemdheid verwierven. » ¹

Ten jare duizend acht honderd ~~tacht~~ en zestig, den *viijftiende*
Junii ten *viien ure voor* middag, verschenen voor ons *Joannes*
Josephus Heens, Burgemeester Ambtenaar van den Burgerlijken
 Signé der gemeente *Wuustwezel* provincie Antwerpen, *Egidius*
Verlincx oud *tachtien* jaren, herfelenderwijzen, en *Franciscus*
Van Bree oud *tachtien* jaren, lappers beide alhier geboortelinge
 Schoonjoren, enden *buide* gebueren van *Guilhelmus Kenis* nara gaeuint, diwelke
 onschelken verstant, dat den *viende* dagers, van *tacht* ure *avonds*, in
 zijn woonhuis, in het dorp *Wyke* is overleden daer voornomden
Guilhelmus Kenis, oud *twee en tachtig* jaren, gepensioneerde *hrofd*
onderwijzer alhier, geboren tot *Loenhout* den *viis* den *Augustus* *zeventien*
honderd vijfen tachtig, zoone wijle *Schreus Kenis* *Anna Catharina*
Van de Meir oud *tien* jaren overleden, weduwnaar wijle *Marica*
Anna *ten Housen*, alhier overleden.

Waarvan akte, door ons ten Gemeentehuize in dubbel opgemaakt, en na voorlezing getekend

C. Verlincx
J. Van Bree
J. J. J. J.

Overlijdensakte van Wilhelmus Kenis (13 Juni 1868).

¹ de Lanzac, II, 83.

Ongetwijfeld was een bestendige waakzaamheid geboden om de vreemdelingen en vooral de conscrits bij te houden. Adrianus van Altena, een Hollands conscrit, verhaalt dat zij in het vuur werden gejaagd omringd door ruitery en gendarmes om het ontvluchten te beletten. Doch toen liep het al naar het einde (1813) en het zal in de gloriëtijd van het Keizerrijk wél anders zijn geweest. Toch blijft het probleem onopgelost en de vraag blijft open: Wat hield die soldaten samen? Wat heeft hen ertoe gebracht stand te houden in de ontbering en hun leven te wagen op het slagveld? De drang naar avontuur, het verlangen om zo spoedig mogelijk de oorlog te beëindigen, de gelatenheid in het lot en zoveel andere factoren meer? En hoe moet men dan verklaren, dat veertien onzer conscrits, die, uit Russische krijgsgevangenschap waren teruggekeerd, ondanks al de doorstane ellende en het zware leed, zich na hun vrijlating in 1814 onmiddellijk lieten inlijven in een der nieuw-opgerichte Franse ruitery-regimenten?

De hoofdpersoon van dit soldatenverhaal, de Kempische conscrit Kenis, behoorde niet tot dat soort. Hij had een stuk wereldgeschiedenis meegemaakt: Hij was geboren als Oostenrijker, soldaat als Fransman, onderwijzer als Nederlander en hij overleed als Belg. Hij streefde niet naar roem of eer. De glorie van het slagveld was hem onbekend. Hij zocht « zegen en vrede » bij zijn familie en in zijn land, naar het woord van Vondels vredewens:

*« De vrêe, een schat bij velen onbekend
Die overtreft triomfen zonder end »¹.*

¹ Vredewens aan Constantijn Huygens.

BIBLIOGRAFIE

In deze bibliografie zijn alleen werken vermeld die *geraadpleegd werden*. De noten aan de voet der bladzijden geven alleen de naam van de auteur, met aanduiding van de bladzijde en eventueel van het boekdeel. Er werd alleen uitzondering gemaakt voor de correspondentie :

Corr. = NAPOLEON Ier, Correspondance... Paris, 1858-1869, 28 volumes.
(De nummers verwijzen naar het volgnummer der brieven van Napoleon.)

Corr. Dav. = DAVOUT, Correspondance du Maréchal Davout... Paris, 1885, 4 volumes. (Hier is de gewone methode gevolgd : boekdeel en bladzijde zijn aangeduid.)

-
- ALTENA, Adrianus van, *De Hollander onder de Franse coborten of mijne lotgevallen als conscrit*. Dordrecht, 1827.
- AUBRY, O., *Napoléon*. Paris, 1952.
- BAINVILLE, J., *Napoléon*, Paris, 1931, 148e éd.
- BALAU, S., *La Belgique sous l'Empire et la défaite de Waterloo*. Paris-Louvain, 1894, 2 vol.
- BALZAC, H. de, *Scènes de la Vie de Campagne. Le Médecin de Campagne*, (dans *Œuvres complètes*, T. XIII, pp. 443-663). Paris, 1870.
- BARTSTRA, J. S., *Rede, Romantiek, Revolutie*. (in *Pelgrimstocht der Menschheid*, pp. 436-525). Utrecht, z. j., 2e ed.
- BEGOS, Lieut.-Colonel L., *Napoléon devant la Bérézina*, (dans *Les Cosaques*, pp. 33-34).
- BELLANGE, Hippolyte, *Collection des types de tous les corps et les uniformes militaires de la république et de l'empire, coloriés d'après les dessins de...* Paris, [1844 ?].
- BERGH, F. Van den, *De Fransche Overheersching in België (van 1792 tot 1815)*. Gent, 1898.
- BERNAERT, F., *Fastes militaires des Belges au service de la France (1789-1815)*. Bruxelles, 1898.
- BERTAUT, J., *Le roi Jérôme*. Paris, 1954.
- BOIS, A. du, *Aperçu historique et épisodique de la situation de la Belgique sous la domination française*, (dans *Revue de Belgique*, Bruxelles XXIX (1897), pp. 242-258, 322-338).
- BONIE, A., *Historique du 3e Chasseurs à Cheval rédigé en 1875-1876 sous la direction du Colonel A. Bonie*. (Handschrift berustend in het Historisch Archief van het Franse Leger te Vincennes.)

- BOURGUIGNON, J., *Napoléone Bonaparte*, (trad. Tom Antongini). Verona, 1952, 2 vol.
- BRAHAUT, M. Zie PASCAL.
- BRUGMANS, G., *Napoleon, de Mensch en Dictator*. Amsterdam, [1941].
- Cambridge Modern History*, Vol. IX, *Napoleon*. Cambridge, 1906.
- CARLIER, J., *La Domination française en Belgique* (dans *Revue de Belgique*, XXVII (1895), pp. 10-31.
- CLARKE, E. D., *Reis door Rusland en Tartarije gedaen in de jaren 1800 en 1801*. Haarlem, 1819-20, 2dln.
- CORTEBEECK, C., *De Fransche Overheersching in België (van 1792 tot 1815)*. Gent, 1899.
- Cosaques, (Les) Textes présentés par JEAN SAVANT*. Paris, [1951].
- CRUYPLANTS, E., *Les Conscrits de 1813 dans les ci-devant Pays-Bas, autrichiens*. Bruxelles, 1901.
- DAVOIS, G., *Bibliographie napoléonienne française jusqu'en 1908*. Paris, 1909-11, 3 vol.
- DAVOUT, *Correspondance du Maréchal Davout, Prince d'Eckmühl, ses commandements, son ministère, 1801 - 1815, avec introduction et notes par Ch. de MAZADE*. Paris, 1885, 4 vol.
- DELHAIZE, J., *La Domination française en Belgique*. — V. *L'Empire (de 1804 à 1812)*, Bruxelles, 1911, — VI. *Les désastres et la fin*, Bruxelles, 1912.
- DESCHAMPS, J., *Sur la Légende de Napoléon*. Paris, 1931.
- DRIAULT, E., *Napoléon et l'Europe*. — III. *Tilsit — France et Russie sous le Premier Empire — La Question de Pologne. (1806 - 1809)*. Paris, 1917. — IV. *Le Grand Empire (1809 - 1812)*, Paris, 1924.
- DUCO, L., *Journal secret de Napoléon Bonaparte*. Paris, 1948.
- ECKMUEHL, A. L. d', *Le Maréchal Davout, Prince d'Eckmühl, Correspondance inédite 1790 - 1815, Pologne - Russie - Hambourg*. Paris, 1887.
- FABRE, M. A., *Jérôme Bonaparte, roi de Westphalie*. Paris, [1952].
- FABRY, G. [= L. G. F.], *Campagne de Russie (1812)*. — I. *Opérations militaires 24 juin - 19 juillet*. — II. *Opérations militaires 20 juillet - 31 juillet*. Paris, 1900.
- FABRY, G., *Campagne de Russie (1812)*. — III. *Opérations militaires (1 - 10 août) Smolensk*. Paris, 1902.
- FRIANT, J. F., *Vie militaire du lieutenant-général Comte Friant*. Paris, 1857.
- GEYL, P., *Napoléon, Voor en tegen in de Franse Geschiedschrijving*. Utrecht, 1947.
- GROUCHY, de, *Lettres, ordres et décrets de Napoléon I en 1812-13-14 non insérés dans la « Correspondance »*. Paris, 1897.

- HOLLAND ROSE, J., *Life of Napoleon I*. London, 1935, 11th. ed. 2 vol.
- HOLZHAUSEN, P., *Die Deutschen in Russland 1812. Leben und Leiden auf der Moskauer Heerfahrt*. Berlin, 1912.
- Journal de Route d'un Soldat de la Grande Armée*. Gilly, 1946.
- LAMBERTY, M., *De politieke geschiedenis*. (Boek I van deel VI van « *Geschiedenis van Vlaanderen* »). Brussel, 1949.
- LANZAC de LABORIE, L. de, *La Domination française en Belgique, Directoire - Consulat - Empire (1795 - 1814)*. Paris, 1895, 2 vol.
- LARREY, baron D., *Le désastre de Wilna* (dans *Les Cosaques*, pp. 39-41).
- LECESTRE, L., *Lettres inédites de Napoléon I. (An VIII - 1815) publiées par . . .* Paris, 1898, 2e ed., 2 vol.
- LEFEBVRE G., *Napoléon*, Paris, 1953, 4e éd.
- LEJEUNE, général baron, *Les Cosaques à la poursuite de Murat*. (Dans *Les Cosaques*, pp. 29-30).
- LENOTRE, G., *Napoléon. Croquis de l'Épopée*. Paris, 1934, 4e éd.
- LENOTRE, Th. G., *En suivant l'Empereur. Autres croquis de l'Épopée*. Paris, 1935.
- L. G. F. [= lieutenant Gabriel Fabry]. Zie FABRY.
- LUCAS - DUBRETON, J., *Napoléon*, Paris, [1942].
- LUCAS - DUBRETON, J., *Les soldats de Napoléon et les femmes*. Paris, 1948.
- LUDWIG, E., *Napoleon*. Berlin, 1931.
- MADELIN, L., *Histoire du Consulat et de l'Empire*. T. V - XII, Paris, 1940 - 49.
- V. L'Avènement de l'Empire.
- VI. Vers l'Empire de l'Occident.
- VII. L'Affaire d'Espagne.
- VIII. L'Apogée de l'Empire.
- IX. La Crise de l'Empire.
- X. L'Empire de Napoléon.
- XI. La Nation sous l'Empereur.
- XII. La Catastrophe de Russie
- MARMIER, X., *Lettres sur la Russie*. Paris, 1843, 2 vol.
- MASSON, F., *Aventures de Guerre. Souvenirs et récits de soldats*. 1792 - 1809. Paris, [1894].
- MAZADE, CH., de, zie DAVOUT.
- MEREZJKOVSKY, D., *Napoléon, l'Homme*. (Trad. du russe par M. Dumesnil de Grammont). Paris, 1929.
- METTERNICH, R. de, *Mémoires, documents et écrits divers laissés par le Prince de Metternich, J (1773 - 1815)*. Paris, 1800.
- MEULEN, J. B. VAN DER, *Napoleon, of de opkomste en veldtogten, strooperijen en godloosheden, schelmstukken en ondergang van den Corsicaan*. Brussel, 1814 - 1818, 4 dln.

- Ministère de la Guerre. *Historique des Corps de Troupe de l'Armée Française (1569 - 1900)*. Paris, 1900.
- MORVAN, J., *Le soldat impérial (1800 - 1814)*. Paris, 1904, 2 vol.
- NAPOLEON Ier, *Correspondance de Napoléon Ier publiée par ordre de L'Empereur Napoléon III*. Paris, 1858-1869, 28 vol.
- NAPOLEON, *Correspondance de Napoléon. Six cents lettres de travail (1806 - 1810) présentées et annotées par Maximilien VOX*. Paris, [1943], 10e éd.
- OVERSTRAETEN, R. VAN, *Des Principes de la Guerre à travers les Ages. (Chap. III. Campagnes de 1812 en Russie.)* Bruxelles, 1921.
- PAJOL, Comte C. P. V., *Pajol, général en chef*. Paris, 1874.
- PARQUIN, D. C., *Souvenirs et campagnes d'un vieux soldat de l'Empire 1803 - 1814. Avec une introduction par A. AUBIER*. Paris, 1903, 3e éd.
- PASCAL, A. et BRAHAUT, M., *Histoire de l'Armée et de tous les Régiments*. Paris, 1850. 5 vol. (Tome IV terminé par J. du CAMP.)
- PEETERS K. C., *Meester Kenis*. (In *Wesalia*, Wuustwezel, V (1930), bl. 10 vv.
- POINTE, H. LE, *Historique du 3e Régiment de Chasseurs à Cheval*. Moulins, 1912.
- PRESSER, J., *Napoleon, historie en legende*. Amsterdam, 1946.
- PRIMS, F., *Geschiedenis van Antwerpen*. Dl. XXIII - 1715-1814. Antwerpen, 1947.
- Publicaties van het Genootschap voor Napoleontische Studiën*. Den Haag, I (1951).
- RADO, A., *Führer durch die Sowjetunion*. Berlin, 1928.
- RAPP, général comte, *Napoléon surpris par les Cosaques*. (Dans *Les Cosaques*, pp. 31 - 32.)
- Recueil des Lois du Royaume de France, An 1814*. (Collection des Lois du Gouvernement provisoire, An 1814, 2 vol.)
- Réunion des Officiers. Historique du 3e Régiment de Chasseurs, 1788 - 1879*. Abbeville, 1879.
- ROOS, H. von, *Mit Napoleon in Russland. Erinnerungen*. Hrsg. mit einer Einleitung « *Die Tragödie des grossen Heeres* » von P. HOLZ-HAUSEN. Stuttgart, [1909].
- ROUSTAM, *L'Empereur échappe aux Cosaques*. (Dans *Les Cosaques*, pp. 37 - 39).
- SABRON, F. H. A., *Geschiedenis van het 124e Regiment Infanterie van Linie onder Keizer Napoleon*, Breda, 1910.
- SAVANT, J., *Napoléon et les Cosaques*. (Dans *Les Cosaques*, pp. 5 - 14).
- SCHELTENS, colonel, *Souvenirs d'un grognard belge. Les mémoires du Colonel Scheltens*, publiés avec une introduction historique par le vicomte Charles TERLINDEN, Bruxelles, s.d.

- SCHUERMANS, A., *Itinéraire général de Napoléon Ier*, Paris, s.d.
- SEGUR, Général Comte de, *Histoire de Napoléon et de la Grande Armée pendant l'Année 1812*. Paris, 1825, 5e éd. 2 vol.
- SERURIER, colonel baron, *Le Passage de la Bérézina*. (Dans *Les Cosaques*, pp. 35 - 36.)
- STENDHAL, *Napoléon*. Texte établi et annoté avec un avant-propos par L. ROYER. Préface de A. PINGAUD. — I. *Vie de Napoléon*. — II. *Mémoires sur Napoléon*. (Dans *Œuvres complètes*.) Paris, 1929.
- STRAELEN J. F. en J. B. Van der, *De Kronijk van Antwerpen. 1770 - 1817*. Dl. VIII. 1803-1817. Antwerpen, 1936.
- TAINE, H., *Les Origines de la France contemporaine. Le régime moderne*. Tome I. Paris, 1880, 10e éd.
- TARLE, E., *La Campagne de Russie, 1812*. (Trad. du russe). Paris, 1941, 5e éd.
- TERLINDEN, Vicomte Ch., *L'esprit national belge sous la domination française*. (Dans *La Revue générale*, (Bruxelles) LXIII (1930), pp. 350 - 259).
- TERLINDEN, Vicomte Ch., zie SCHELTENS.
- THIERS, M. A., *Histoire de l'Empire, faisant suite à l'Histoire du Consulat*. T. I. - III. Paris, 1865 - 1867.
- THOMPSON, J. M., *Napoleon Bonaparte. His Rise and Fall*. Oxford, 1953.
- TIKHOMIROV, L., *La Russie politique et sociale*. Paris, 1886.
- TOLSTOI, L., *Krieg und Frieden*. (Übersetzung ERICH BOEHME.) Berlin, [1928], 5 Bde.
- TOUROVEROW, N., *Les Cosaques et Napoléon*. (Dans *Les Cosaques*, pp. 15 - 27.)
- VANDAL, A., *Napoléon et Alexandre Ier*. Paris, 1891-1896, 3 vol.
- VERHAEGEN, P., *La Belgique sous la Domination française. 1792 - 1894*. Tome IV. *L'Empire*. Bruxelles, 1929.
- VILLAT, L., *La Révolution et l'Empire (1789 - 1815)*. II. *Napoléon (1799 - 1815)*. Paris, 1936.
- WATSON, Th. E., *Napoleon*. Georgia, 1912.
- WEDEL, C. A. W., Graf von, *Geschichte eines Offiziers im Kriege gegen Russland 1812, in Russischer Gefangenschaft 1813 bis 1814, im Feldzug gegen Napoleon 1815*. Berlin, 1897.
- WEYGAND, général, *Histoire de l'Armée française*. Paris, [1953].

VOORNAAMSTE DATA

uit de *Krijgsgeschiedenis van het Keizerrijk.* | uit de *Geschiedenis van het 3e Regiment Jagers te Paard (= R)*

1805

11 april	Russisch-Engels verbond.
9 aug.	Oostenrijk treedt toe tot dit verbond (<i>Derde Coalitie</i>).
20 oct.	Oostenrijkers capituleren te Ulm.
21 oct.	Franse vloot bij Trafalgar verslagen.
2 dec.	Slag van Austerlitz. Oostenrijk vraagt om vrede.
26 dec.	Vrede van Pressburg — (Frankrijk-Oostenrijk).

1806

1 april Leger van Italië op vredesvoet.

1 maart R. is te Padua.

19 april Een escadron naar Dalmatië met hoofdkwartier te Zara.

1 mei R. is aangeduid om de conscripts te ontvangen van de Leie, de Beideneten, Jemappes, de Dijle en de Roer.

1 juni R. te Treviso.

		1 juli	R. te Este en te Mon- selice.
12 juli	Rijnbond opgericht on- der protectoraat van Napoleon.		
ZOMER	Vredesbesprekingen met Engeland en Rusland.	14 aug.	Charpentier wordt Ko- lonel van het R. (ver- vangt Grosjean).
15 sept.	Pruisen treedt toe tot Russisch - Engels Ver- bond (<i>Vierde Coalitie</i>).		
		sept.-dec.	R. nog steeds in Noord- Italië en Dalmatië.
14 oct.	De Pruisische legers ver- slagen bij Jena en Auer- städt.		
21 nov.	Decreet van Berlijn (Continentaal Stelsel).		
28 nov.	Franse troepen rukken Warschau binnen.		

1807

		5 jan.	3 ^e en 24 ^e R. aangewe- zen voor de Grande Ar- mée d'Allemagne.
8 febr.	Slag van Eylau : bloedig en onbeslist.		
maart	Keizerlijk hoofdkwartier te Osterode.	14 maart	Napoleon meldt dat 3 ^e en 24 ^e R. Augsburg doortrokken op weg naar Potsdam.
april		1 april	R. verlaat Potsdam.
mei	Idem te Finckenstein.	15 april	R. is te Thorn.
		23 april	R. is te Elbing.
		16 mei	Slag van Passenwerder : gedood 1 off. en 1 jager, een 10-tal gewonden.

14 juni	Friedland : Napoleon verslaat Russisch - Pruisisch leger.	10 juni	Slag van Heilsberg : verliezen 46 doden, 110 gewonden.
24 juni	Tilsit : ontmoeting van Napoleon en Alexander op de Niemen.	21 juni	R. te Trappöhnen, daarna te Tilsit.
9 juli	Vrede. Koninkrijk Westfalen opgericht. Jérôme Bonaparte Koning.	23 aug.	R. te Warschau.
25 oct.	Geheim verdrag van Napoleon met Spanje om Portugal te verdelen.	27 aug.	R. te Piotrkow.
30 nov.	Fransen bezetten Lissabon.	7 dec.	R. vertrekt naar Arnswalde, waar het op 27 dec. aankomt.
17 dec.	Decreet van Milaan (verscherping van de blokkade).		

1808

2 febr.	Napoleon heeft plannen om Indië te veroveren.	Regiment heeft 1° en 2° escadron in de brigade Pajol, 3° escadron is in Italië en het 4° in Dalmatië.
---------	---	---

18 maart Oproer te Aranjuez (Spanje).
 2 mei Oproer te Madrid : bloedig onderdrukt door Murat.
 23 juli Fransen capituleren te Baylen voor Spaanse guerrilleros.
 30 juli Fransen wijken uit Madrid.
 augustus Engelsen krijgen vaste voet in Portugal.
 24 sept. Napoleon en Alexander confereren te Erfurt.
 12 oct. Napoleon beveelt de oprichting van het Rijnleger.
 november Napoleon trekt Spanje binnen.
 4 dec. Madrid hernomen.
 16 dec. Stein vogelvrij verklaard.

19 febr. Brigade Pajol richt zich naar Glogau.
 22 febr. R. vertrekt uit Arnswalde en is 's avonds te Waldenberg.
 2 maart R. is te Glogau.
 4 maart Naar Breslau, Oppeln en Gross-Strelitz. Kampeert in Silezië : Beuthen, Georgenberg, Nikolai.
 1 juni R. samengetrokken te Beuthen.
 16 aug. Brigade Pajol op de linkeroever van de Oder en richt zich naar de Oostenrijkse grens.
 1 sept. R. is te Neisse.
 10 sept. R. is te Landshut.
 12 oct. Vier jagersregimenten (19^e, 3^e, 23^e en 14^e) samengetrokken te Frankfurt a. Main.
 1 nov. R. begeeft zich naar Frankfurt.
 1 dec. R. op weg naar Lyon.

VOORJAAR Oostenrijk verstaat
zich met Engeland voor
nieuwe oorlog; Alexan-
der staat terzijde (*Vijfde*
Coalitie).

19-23 april Napoleon verslaat de
Oostenrijkers nabij Re-
gensburg.

12 mei Wenen ingenomen.

1 jan.	R. is te Lyon.
1 febr.	R. is te Vienne (nabij Lyon). (Het zal zich naar Duitsland bege- ven.)
30 maart	R. is te Ulm.
9 april	Naar Landsberg (3° en 14° Reg. Jagers vormen Brigade Marulaz).
13 april	Gevecht met Tiroomse partisanen : 1 dode, 83 krijgsgevangenen, meestal Italianen.
16 april	R. bewaakt wegen tus- sen Tirol en Schöngau.
19 april	Te Mosburg rechter- vleugel van leger.
21 april	Achtervolgt de troepen van Generaal Nordmann tot Landshut.
22 april	Treffen met Oostenrij- kers te Vilsbiburg.
23 april	Slag bij Neu-Otting.
6 mei	R. is over de Enns.
8 mei	R. is te Melk.
11 mei	R. is te Semmering.
13 mei	Bescherming van nood- brug over Donau ten zuiden van Wenen.
19 mei	Teruggetrokken op Ebersdorf om over de brug te komen.
20 mei	Overtocht van Donau. Nauwelijks over de brug breekt deze.

21 mei	Slagen van Aspern en Essling : onbeslist.	21 mei	R. bezet Aspern en Essling als voorwacht.
		23 mei	Op het eiland Lobau.
29 mei	Andreas Hofer verovert Innsbruck op de Beieren.		
		1 juni	Opdracht in verschillende richtingen.
		7 juni	Met divisie Marulaz naar Bruck.
		13 juni	Vervolgens naar Raab (tot einde juni is de divisie Marulaz in beweging).
		2 juli	Divisie Marulaz krijgt bevel de Donau over te trekken.
		5 juli	Wagram : 5 doden, 2 gekwetsten.
		6 juli	Wagram : 6 doden, 11 gekwetsten.
		7 juli	Achtervolging van de vijand : Kornenburg.
		9 juli	Gevechten bij Hollabrun : 3 doden.
		10 juli	R. chargeert meermaals : richting Guntersdorf.
		11 juli	Slag bij Znaïm — Wapenstilstand.
		21 juli	3 ^e Jagers komt in Brigade Bordesoulle.
29 juli	De Engelsen landen in Walcheren.	Einde juli	Nog steeds sterven jagers in hospitalen te Wenen, Ebersdorf, Sankt Florian, enz.
		31 juli	Kolonel de Saint-Mars neemt de leiding van het Regiment.
14 oct.	Oostenrijk sluit vrede te Wenen.	28 oct.	R. kampeert in kreis Krems.

15 dec. Joséphine is bereid de scheiding te aanvaarden. Napoleon had twee dagen te voren verzocht om de hand van de jongste zuster van Tsaar Alexander.

1810

januari Franse troepen bezetten Walcheren en Noord-Brabant.

9 febr. Na ontwijkend antwoord uit Rusland vraagt Napoleon de hand van Aartshertogin Marie-Louise.

21 febr. Andreas Hofer gefusilleerd te Mantua.

1 april Huwelijk van Napoleon en Marie-Louise.

9 juli Geheel Holland bij Frankrijk ingelijfd.

20 aug. Bernadotte wordt Koninklijke Prins van Zweden.

10 dec. Oldenburg en andere Duitse gebieden bij Frankrijk ingelijfd.

31 dec. Tsaar Alexander besluit tot officiële begunstiging van de handel met Engeland.

januari R. met Brigade Bordesoulle in de Hansasteden (Bremen, Hamburg, Lübeck).

1 febr. R. op weg naar Hamburg.

1 april R. te Emden.
21 april R. maakt deel uit van Observatieleger voor Holland.

Einde 1810 Depot van het R., dat nog steeds in Italië was, keert terug naar Frankrijk (Vesoul).

1811

januari Massena door de Engelsen teruggedreven in Portugal.

februari Napoleon weigert Noorwegen aan Bernadotte.

3 mei Massena verslagen in Portugal.

juni Concilie in Parijs.

15 aug. Verjaarsreceptie. Napoleon uit onheilspellende woorden tegenover Rusland. Begint veldtochtplan tegen Rusland te ontwerpen.

10 jan. Reorganisatie van de Grande Armée. Observatieleger voor Holland wordt 2° Observatiekorps der Elbe.

2 april Lichte ruitery naar Duitsland gestuurd.

19 april Nieuwe reorganisatie van het leger.

18 mei R. te Rostock.

16 juni R. nabij Plauersee.

5 juli R. blijft in Mecklenburg.

Gedurende het jaar 1811 ontving het regiment een afdeling conscrits uit het Saardepartement.

9 oct. R. aangevuld door Italiaanse conscrits uit het département de la Méditerranée.

1812

1 jan. 3° Jagers maakt deel uit van de 2° Brigade (Generaal Bordesoulle) van

januari Bezetting van Zweeds
Pommeren.

VOORJAAR: Militaire en diploma-
tieke voorbereiding.

12 febr. Pruisen belooft aan Na-
poleon 20.000 man en
vrije doortocht.

14 maart Oostenrijk belooft der-
tigduizend man voor
flankbedekking.

maart Bernadotte verkrijgt van
april Alexander toezegging
van Noorwegen in ruil
voor Zweedse hulp te-
gen Napoleon.

mei Napoleon te Dresden.
Beschikt over 600.000
man.

24 juni Inval in Rusland.

de lichte ruiterij-divisie
(Generaal Bruyère) ge-
hecht aan 1e leger on-
der bevel van Maar-
schalk Davout.

De vier escadrons lig-
gen te Friedland, Star-
gard, Fürstenberg en
Woldeck.

1 febr. 3e Reg. in Zweeds Pom-
meren.

15 febr. R. te Gützkow en om-
streken.

15 maart R. te Landsberg.

16 maart Bevel van Napoleon :
naar Posen.

5 april Op weg naar Gollub.

25 april R. te Kowalewa en Brie-
sen.

1 mei R. te Dombowalovka.

5 mei R. te Osterode.

15 mei R. te Liebstadt, Staf te
Mohrungen.

25 mei R. te Heilsberg.

1 juni R. te Landsberg.

6 juni R. van de Weichsel
naar de Niemen.

17 juni Napoleon schouwt korps
Davout.

20 juni R. te Tupiki.

23 juni R. in het woud van Pil-
wiski.

24 juni Het regiment trekt over
de Niemen.

27 juni R. te Jewe.

28 juni R. te Wilna.

		29 juni	R. op de weg van Lida naar Wolkowisk.
		30 juni	R. verovert Soleiniki.
		2 juli	R. is tussen Wilna en Minsk.
		8 juli	R. is te Minsk.
		12 juli	R. tussen Minsk en Bobruisk - voorposten om verbinding te zoeken met Koning Jérôme.
		13 juli	R. zendt ruiters in verschillende richtingen vanuit Ighoumen.
		17 juli	R. is te Pogost op de Dnieper.
18 juli	Witebsk gevallen.	20 juli	R. trekt Mohilew binnen.
21 juli	Bloedige voorhoedegevechten nabij Mohilew.	21-23 juli	R. moet posities van het Russisch leger van Bagration verkennen. Verschillende gevechten nabij Mohilew, vooral op 21 juli.
		25 juli	R. levert nieuwe gevechten nabij Mohilew (maakt 900 krijgsgevangenen).
		14 aug.	R. overrompelt de Russen te Krasnoë.
		17 aug.	R. levert voorhoedegevechten in Smolensk.
18 aug.	De Fransen in het brandende Smolensk.		
7 sept.	Napoleon verslaat de Russen bij Borodino.	28 aug.	R. te Wiasma.
14 sept.	Intocht te Moskou.	7 sept.	R. in de slag bij Borodino (Moskowa).
		14 sept.	R. met de voorhoede in Moskou.
		18-25 sept.	R. levert gevechten 2 mijlen voorbij Moskou.

19 okt. Terugtocht uit Moskou begint.

27 oct. R. in de achterhoede vecht te Malo-Jaroslawetz.

1-2 nov. R. vecht tijdens de terugtocht te Wiasma.

9 nov. Overblijvende ruiters samengevoegd met die van andere regimenten te Smolensk tot 2 divisies.

16 nov. R. te Krasnoë.

28 nov. R. trekt over de Beresina.

4 dec. R. te Smorgoni.

25-29 nov. Overtocht van de Beresina, sterk door de Russen betwist.

5 dec. Napoleon verlaat het leger. Murat opperbevelhebber. Ney dekt de terugtocht.

8 dec. R. te Wilna.

12 dec. R. overschrijdt de Niemen.

18 dec. Napoleon bereikt Parijs.

Einde dec. R. te Königsberg.

30 dec. Pruisen en Russen sluiten de conventie van Tauroggen (neutraliteit van Pruisen).

1813

10 jan. De senaat machtigt Napoleon tot het inlijven van 350.000 conscripts.

13 jan. Het leger van Tsaar Alexander overschrijdt op zijn beurt de Niemen.

22 febr. De Fransen ontruimen de Oderlinie en weldra Berlijn.

13 febr. Pruisen sluit met Rusland het verdrag van Kalisch.

maart De Fransen ontruimen Saksen, houden stand aan de Elbe.

7 april Napoleon onderhandelt met Oostenrijk. Metternich ontwijkt.

2 mei Slag bij Lützen : Saksen heroverd.

8 mei Napoleon trekt Dresden binnen.

21 mei Minder besliste overwinning bij Bautzen.

4 juni Rusland en Pruisen bieden wapenstilstand aan tot 28 juli. Verlengd tot 10 augustus.

14 juni Conventie van Reichenbach : Engeland zal Rusland en Pruisen financieel steunen (grondslag van de Zesde Coalitie).

12 aug. Oostenrijk verklaart de oorlog aan Napoleon.

6 febr. 3^e Reg. Jagers met zes andere ruiteryregimenten en vormt het 1^e ruiterykorps onder bevel van Generaal Latour-Manbourg.

29 maart Kolonel Royer bevelhebber van het regiment.

1 mei R. te Handu.

19 mei R. neemt deel aan gevechten te Weissig, daarna te Bautzen en te Wurtschen.

		17 aug.	R. vecht mede nabij Goldberg en daarna te Löwenberg.
		27 aug.	R. in gevechten nabij Dresden.
		16-18 oct.	R. in de gevechten te Leipzig. Kolonel Royer gesneuveld.
16-19 oct.	Na zware gevechten om Dresden wordt Napoleon verslagen te Leipzig (Volkerenslag).		
nov.	Metternich stelt voorwaarden : natuurlijke grenzen van Frankrijk.		
21 dec.	Invasie van Frankrijk begint.		

1814

		januari	R. kampeert in de Hundsrück op de linker Rijnsoever en trekt over Metz naar Frankrijk terug.
		29 jan.	R. te Vitry.
		2 febr.	R. is op de boorden van de Voire.
febr.	Napoleon boekt successen in Noord-Frankrijk.	10 febr.	R. is te Saint-Cloud.
		22 febr.	R. onder bevel van Generaal Bordesoulle neemt deel aan de gevechten te Mormant en te Villeneuve en op de vlakte van Nangis.
		8-9 maart	R. levert gevechten te Craonne.
20 maart	Napoleon trekt terug over de Seine.	25 maart	R. in de gevechten van Fère-Champenois.

30 maart Val van Parijs.
 11 april Troonsafstand van Napoleon.
 28 april Napoleon scheept in voor Elba.

12 mei R. krijgt nieuwe benaming : « Régiment du Dauphin ».
 aug. R. te Maubeuge.
 sept. R. te Hesdin.

1 nov. Officiële opening van 't Congres van Wenen.

1815

1 maart Napoleon landt nabij Antibes.
 18 maart Ney vervoegt Napoleon bij Auxerre.
 20 maart Napoleon betreft de Tuilerieën.

BEGIN 1815 : R. is te Péronne.

12 juni Napoleon verlaat Parijs om zich aan het hoofd van het leger te stellen. Hij mislukt te Quatre-Bras, waar hij poogt Engelsen en Pruisen te scheiden.

21 april Kolonel de Lawoestine bevelhebber van het regiment.
 20 mei R. is te Beauvais.

18 juni Napoleon verslagen te Waterloo.

16 juni R. marcheert over Frasnès nabij Quatre-Bras
 17 juni R. voert charges uit nabij Plancenoit.
 18 juni R. in de slag van Waterloo : te 3 uur 's namiddags chargeert het de Engelse infanterie, maar, overrompeld tij-

22 juni Napoleon doet afstand.

15 juli Napoleon geeft zich
over aan de Engelsen.
Overgebracht naar Ply-
mouth.

17 oct. Aankomst van Napo-
leon op St. Helena.

5 mei 1821 :
Napoleon sterft.

15 dec. 1840 :
Bijzetting van het stof-
felijk overschot van
Napoleon in de Invali-
des te Parijs.

1 juli

dens tegenaanvallen van
de Engelse ruitery, moet
het wijken. Te half vijf
chargeren de Franse rui-
ters een laatste maal op
de hoogte van Mont-St-
Jean, doch tevergeefs.
De slag is verloren. Te-
rugtocht over Marchien-
ne-au-Pont naar Laon.
R. is nabij Parijs te
Fontenay.
R. is op de Loire.

15 aug.
30 aug.

R. is te Béziers.
Nieuwe organisatie van
het leger. 3e Regiment
wordt « Régiment de
Chasseurs à Cheval des
Ardennes ».

15 dec.

R. wordt hervormd te
Vésoul.

PERSONENREGISTER

In dit register zijn de namen van de « hoofdpersonen », de conscrit Kenis, de keizers Napoleon en Alexander niet opgenomen.

De cijfers in vetjes gedrukt verwijzen naar de bladzijden in de tekst van Kenis. Het sterretje (*) betekent dat men op de aangeduide bladzijde de biografie en twee sterretjes (**) dat men tegenover de aangegeven bladzijde een afbeelding van de aangeduide persoon vindt.

Altena, A. van	267
Anthonissen, M. A.	6 8
Bagration, Prins	142 143
148 152 154	155 157
161 162 163	164 166
168 169 172	173 176
177 178 179	181 185
	186 188
Balachow	152 153
Barclay de Tolly	142 154
161 162 169	172
178 185 186	187
Barsée, L. de	12
Bellangé, H.	160
Beauharnais (zie Eugène)	
Beauvais, M. de	11
Becker	116
Bellangé, H.	208
Bernadotte	16 121 134
	135 143 238
Bertaut, J.	164
Berthier	138 157 166 218
Blücher	234 239
Bordesouille	12 92* 96 97
99 101 105	108 112
113 125 126	130 132
128** 148	150 152 154
	166 167 170
Bourcier	51
Bourdzowa (Mevr.)	236
Bourgeat	150
Boutourlin	178
Bruyère	125 126 159
	144**

Cambier, A.	11
Catharina, grootvorstin van	
Rusland	69
Catharina v. Wurtemberg	161**
Cathcart (Lord)	115
Caulaincourt, de	140
Charpentier	50 52 67
	92
Chateaubriand	10
Cibot, E.	145
Clarke	51
Clarke, E.D.	190 193
Collobow, Baron	243
Compans	150 169
Cossé-Brissac, de	11
Daumesnil	11
Davout	10 12 25 51
	52 53 65 67 70
	76 94 96* 97** 99
	105 109 110 111 115
	122 123 125 126 129
	130 131 135 144 145
	147 148 149 152 153
	154 155 157 161 162
	163 164 166 167 168
	169 172 173 174 176
	177 178 179 184 188
	207 217
Dejean, P. E.	111* 113 118
	173
Delaborde	126
Delhaize	29
Desaix	150 169
Diebietsz	223

Doctorow	148	150	154	194
Dumouriez		15	17	27
Duroc				215
Dutertre				129
Eblé				207
Enghien, Duc d'				11
Englebert, G.				12
Eugène de Beauharnais	48			50
	71	79	80	82
	83	142	161	163
Fouché				134
Frans II		93	95	234
Friant		10	12	107*
	109	113	116	117
		123	126	129**
Fugger				76
Gauthier				114
Gauthier (Luit.)				173
Geyl, P.				10
Gilse-Kenis, M. van				13
Gneisenau				234
Godoenow, Boris				201
Goetschalckx, P. J.				6
Gros				165
Grouchy		147		150
Guillaume (Baron)				11
Haspinger		75		94
Heine, Heinrich		245		262
Hofer, Andreas	73			94
Holzhausen, P.	10	185		262
Jérôme, koning van Westfalen				
	67	135	141	150
	157	161**	162	163
	164	169	172	176
		178	186	187
Johan, Aartshertog van Oostenrijk				
	82	83		87
Joséphine de Beauharnais				95
Junot		69		186
Karel, Aartshertog van Oostenrijk				
		84		85
Karel XII	137	138	186	187
Kenis, C.				13

Kenis, E.				13
Kenis, J.				13
Kenis, P.				6
Koetoesow	187	189		197
	200	201	210	223
Kosman, S.				260
Kourakin (Prins)				134
Lambrechts-Tuerlinckx, W.				13
Langlois (M ^{lle})				12
Lannes		55		79
Lany				173
Lanzac de Laborie, L.				
	30	265		266
Larrey				219
Lecomte, J. R.				12
Lefebvre, E.		122		124
Liechtenstein (Prins van)				
	90	164		168
Lorette, J.				12
Losberg				221
Ludwig, E.				10
Macdonald				161
Machelin				118
Madelin, L.		10		222
Malet				214
Manguin				150
Marie-Louise (Keizerin)				
	94	143	186	203
Martinet			96	193
Martoss				208
Marigny		109*	110	173
Marin, L.				208
Martin				50
Marulaz	76	77*	82	122**
Masséna		12	16	72
			76	77
Masson				10
Mazeppa				137
Meeusen, J.				6
Merezjowsky, D.				133
Metternich (Prins)		43		93
		95	134	227
Mirop, M. C. Van de				6

Molitor				75
Morand				99
Mortier				200
Morvan, J.	9	10		73
Murat	153	188	200	215
				217
Nelson				104
Ney	55	161	209**	217
				223
Nordmann				76
Oudinot			67	161
Pajol	55*	65	67	64**
		148	150	152
Peeters, P. J.				8
Peppe, P.			6	35
Petrowna (Mevr.)			237	240
	241	242	243	244
			245	254
Peyron, de			117	118
Pichegru			15	17
Pius VII			45	94
Platow	25	26	148	149
	154	164	165	168
	169	174	185	192**
	193	194	206	215
Presser, J.		10	194	222
				234
Rapp	126	127	138	145**
				193**
Regnier				112
Reuter, Fritz				262
Rivière, J.				11
Roos, von				219
Rostopschin		189		190
Sabron, F. H. A.				233
Saint-Mars, de	12	48		92*
	100	105	107	108
	173	174	176	177
Saint-Marsan, de				122

Scharnhorst				234
Schuermans, A.				202
Schumann, Robert				245
Schwarzenberg	218	234		238
		239		240
Ségur, de		10		218
Serangeli				81
Simon, J. F.	12	102		105
	107*	118	127	170
		173	174	176
Simon (Luit.)				77
Soult				65
Stein, von		227		234
Straelen, J. B. Van der				223
Taine, H.				10
Tarlé				10
Tchernichew				141
Tchitchagow				142
Thiers		10		171
Tolstoï, L.	132	153		188
Tormassow				142
Tschaikowsky				255
Valence				169
Vandamme				163
Vaysses, E.				11
Verheyen, H.				12
Vernet, H.				80
Viry				265
Vorontzow, Michiel				142
Vorontzow (graaf)				143
Voss				262
Walewska, Maria				135
Wellesley, hertog van Wellington				67
				238
Welikij, Iwan				200
Wellington, zie Wellesley				
Wilson				197
Yorck		223		225
Yvon, A.		209		218

REGISTER DER CONSCRITS VAN HET JAAR XIV

A. REGISTER DER NAMEN VAN CONSCRITS

(Tussen haakjes is de plaats van herkomst van de conscrit vermeld.
De cijfers in vetjes betekenen dat men aldaar de naam van de conscrit
in de tekst van Kenis aantreft.)

<i>Ackere, F. Van</i> (Brugge)	189	<i>Deweever, A.</i> (Brussel)	214
<i>Allard, A.</i> (Ath)	258	<i>Dhuyvetter, B.</i> (Wijnegem)	214
<i>Baston, F.</i> (Menen)	189 209	<i>Didir, L.</i> (Brussel)	103
<i>Bataille, J. B.</i> (Brussel)	21	<i>Douvis</i> (Leugnies)	207
<i>Baudson, A.</i> (Lerne)	207	<i>Draguet, C.</i> (Cuesmes)	87
<i>Becqueriaux, F.</i> (Frasnes)	213	<i>Drappier, J. B.</i> (Bierbeek)	206
<i>Becuive, J.</i> (Veurne)	215	<i>Duduc, J. G.</i> (Halle)	215
<i>Berg, H. Van den</i> (Liezelle)	219 225	<i>Dumont, L.</i> (Edingen)	213
<i>Bergmans, G.</i> (Vilvoorde)	227	<i>Dumont, P.</i> (Taintignies)	189
<i>Bertau, C.</i> (Virginal)	189	<i>Diingen, J. Van den</i> (Antwerpen)	207 262
<i>Berthe, A.</i> (Edingen)	79	<i>Dupont, V.</i> (Dudzele)	207
<i>Borgt, P. Van der</i> (Brussel)	24	<i>Dupré, C.</i> (Doornik)	219
<i>Boucard, P.</i> (Frasnes)	189 270	<i>Dupruy, R.</i> (Le Rœulx)	258 264
<i>Bourry, J.</i> (Oostende)	240	<i>Dyck, J. B. Van</i> (Mechelen)	23
<i>Bovie, P.</i> (Antwerpen)	26 235	<i>Evenepoel, P.</i> (Tildonk)	215
<i>Broeck, J. Van den</i> (Brugge)	87	<i>Gils, J. Van</i> (Wuustwezel)	32 35 108 109
<i>Cafmeyer, C. J.</i> (Braine-l'Alleud)	215	<i>Godijn, A.</i> (Lichtervelde)	24 185
<i>Caluwaerts, P.</i> (Tildonk)	215	<i>Graef, C. De</i> (Elsene)	26 240
<i>Carlier, J. B.</i> (Ath)	26 235	<i>Graré, F.</i> (Antwerpen)	206
<i>Carlier, M.</i> (Ostiches)	22	<i>Guelthon, J. B.</i> (Antoing)	207
<i>Coettermans, P.</i> (Tielt)	213	<i>Hancré, J.</i> (Bousval)	188
<i>Corfs, J.</i> (Rossem-Wolvertem)	26 235	<i>Hendrickx, J.</i> (Kortenaken)	79
<i>Dachy, P. J.</i> (Doornik)	21	<i>Henry, C.</i> (Estinnes-au-Mont)	207
<i>Danner, J.</i> (Aken)	219	<i>Herbignaux</i> (Brussel)	24 235
<i>Debelder, P.</i> (Elsene)	24 173	<i>Hoeylaerts, J.</i> (Antwerpen)	215
<i>Dehoye, M.</i> (Antwerpen)	215	<i>Houwer, G. De</i> (Antwerpen)	213 214
<i>Delelienne, E.</i> (Ormeignies)	207	<i>Huysmans, J. B.</i> (Duffel)	215
<i>Delhayé, P. J.</i> (Anderlecht)	87	<i>Hype, H.</i> (Gaurin-Ramecroix)	258
<i>Demol J. B.</i> (Dworp)	103	<i>Joris, F.</i> (Opvelp)	215
<i>Desio, P. J.</i> (Templeuve)	87		
<i>Despagne</i> (Wuustwezel)	35 103		
<i>Devroy, J.</i> (Brussel)	89		

<i>Kelen, J. Van der</i> (Antwerpen)	207
<i>Knibillir, A.</i> (Ham s. Heure)	201
<i>Laere, F. Van</i> (Bertem)	79
<i>Lamberts, J. A.</i> (Londerzeel)	25 188
<i>Lannoye, J. B.</i> (Nil-St. Martin)	189 263
<i>Legraive, J.</i> (Ohain)	189
<i>Leloup, F.</i> (Rœulx)	22
<i>Lemmens, P. P.</i> (Elsene)	24 207
<i>Leprêtre, A.</i> (Gouy)	207
<i>Leroy, C. J.</i> (Peruwelz)	216
<i>Leuwen, M. F. Van</i> (St. Amands-Puurs)	77
<i>Ligot, F. J.</i> (Châtelet)	24 26 240
<i>Marcy, J. P.</i> (Dour)	26 227
<i>Margot, C.</i> (Marchiennes)	206
<i>Marlière, P. J.</i> (Bon Secours)	215
<i>Osée, J. B.</i> (Brussel)	213
<i>Pagnet, G.</i> (Charleroi)	206
<i>Pallin, S.</i> (Brussel)	69
<i>Peltzer, A.</i> (Stolberg)	77 263
<i>Pletinckx, F.</i> (Brussel)	219
<i>Polides, J.</i> (Roosbeek)	213
<i>Posson, F. J.</i> (Charleroi)	23
<i>Pruvoost, K. L.</i> (Damme)	78 188 207
<i>Ralet, N.</i> (Neerijse)	213
<i>Ridder, W. De</i> (Dilbeek)	24 183
<i>Roels, F.</i> (Bornem)	189
<i>Roevens, F.</i> (Mechelen)	219
<i>Roover, H. De</i> (Vilvoorde)	209

<i>Roty, J.</i> (Froyennes)	262
<i>Rumenaerts, J.</i> (Antwerpen)	214
<i>Sande, J. Van de</i> (Werchter)	207
<i>Schoo, B. Van</i> (Malderen)	213
<i>Schormand, J. A.</i> (Eschweiler)	24
<i>Selekaers, W.</i> (Antwerpen)	215
<i>Seyen, A.</i> (Merksem)	206
<i>Smagghe, L.</i> (Haringe-Roesbrugge)	213
<i>Smits, C.</i> (Lillo)	87
<i>Staessens, F.</i> (Mechelen)	189
<i>Stoos, J. B.</i> (Vilvoorde)	24
<i>Stroobants, J. B.</i> (Bertem)	21
<i>Thys, J. M.</i> (Mons)	189
<i>Tiebackx, P.</i> (Noorderwijk)	103
<i>Vandesande, J.</i> (Werchter)	24
<i>Vandeserick, J.</i> (Tildonk)	215
<i>Vanhamme, M.</i> (Vilvoorde)	240
<i>Verbeeck, J.</i> (Puurs)	219
<i>Verelst, C.</i> (Werchter)	206
<i>Verly, A.</i> (Nijvel)	21
<i>Voord, A. Van de</i> (Westerlo)	215
<i>Vreulx, H.</i> (Estinnes-au Mont)	215
<i>Wauters, G.</i> (Brussel)	32 173
	227 228 234 243
	258
<i>Weemaels, J. B.</i> (Brussel)	22
<i>Wespe, J.</i> (Binche)	22
<i>Weyers, J.</i> (Antwerpen)	254 255
<i>Willems, L. C.</i> (Lier)	21 48
<i>Winantz, N.</i> (Aken)	79
<i>Winselhoven, A. Van</i> (Puurs)	215
<i>Wuyts, W.</i> (Korbeek-Dijle)	258

B. REGISTER DER PLAATSEN VAN HERKOMST DER CONSCRITS

<i>Aken</i>	79 219	<i>Antwerpen</i>	26 206 207
<i>Anderlecht</i>	87		213 214 215 235
<i>Antoing</i>	207		254 255 262

Ath	26	235	258
Bertem		21	79
Bierbeek			206
Binche			22
Bon Secours			215
Bousval			188
Braine-l'Alleud			215
Brugge			87 189
Brussel	21	22	24 69
	89	103	173 213
	214	219	227 228
			235 258
Charleroi			23 206
Châtelet		24	26 240
Cuesmes			87
Danme	77	188	207
Dilbeek		24	183
Doornik		21	219
Dour		26	227
Dudzele			207
Duffel			215
Divorp			103
Edingen			79 213
Elsene	24	26	173 207
			240
Estinnes-au-Mont			215
Frasnes	189	207	213
Froyennes			262
Gauvin-Ramecroix			258
Gouy			207
Halle			215
Ham s/Heure			201
Haringe-Roesbrugge			213
Korbeek-Dijle			258
Kortenaken			79
Leugnies			207
Lichtervelde		24	185
Lier			21

Liezele	219	225
Lillo		87
Londerzeel	25	188
Malderen		213
Marchiennes		206
Mechelen	23	189 219
Menen		189 209
Merksem		206
Mons		189
Neerijse		213
Nijvel		21
Nil-St.-Martin	189	263
Noorderwijk		103
Obain		189
Oostende		240
Opvelp		215
Ormeignies		207
Ostiches		22
Peruwelz		216
Puurs	215	219
Rœulx (Le)	22	258 264
Roosbeek		213
Rossem-Wolvertem	26	235
Sint-Amands-Puurs		77
Stolberg	77	263
Taintignies		189
Templeuve		87
Tielt		213
Tildonk		215
Veurne		215
Vilvoorde	25	209 227
		240
Virginal		189
Werchter	24	206 207
Westerlo		215
Wijnegem		213
Wuustwezel	35	103 108
		109

REGISTER DER GEOGRAFISCHE NAMEN

De geografische namen voorkomend in de tekst van Kenis zijn in vetjes aangeduid. De vermelding (riv.) betekent waterloop: *stroom* of *rivier*, (eil.) betekent *eiland*.

De namen van landen, departementen, provincies en landstreken zijn in dit register niet opgenomen, evenmin als de naam der Franse hoofdstad Parijs.

Twee sterretjes (**) betekent, dat men tegenover de aangeduide bladzijde een afbeelding vindt in verband met de vermelde plaats.

Ainach				76	Bayreuth	23	93	94	97
Aken				254					103
Alexota				145	Belfort				70
Alkmaar			102	103	Belleville-aux-Bains			52	260
Altdorf				76	Beresina (riv.)	25	155	158	
Amersfoort			100	101		162	207	208	
Amiens				16		208**	209	213	
Amsterdam	12	15	102	103		216	219	221	
Andernach				254			222	225	
Anklam	115	116	118	123	Berezino				157
Antwerpen	12	21	35	39	Bergedorf	97	108	112	
	39	41	76	93	Berlijn (Berlin)	52	53	122	
			223	254			123	133	
Arcole				16	Besançon				71
Arnswalde			65	67	Beuthen		67	68	
Aspern			79	83	Bicholownowa, zie	Nowa-Bychow			
Auerstädt				91	Bicholowsterra, zie	Staroi-Bychow			
Augsburg	51	73	76	78	Bille (riv.)				105
Aurich				100	Billwärder				105
Austerlitz	16	193		216	Bjelostock	245	247	250	
Bacchiglione (riv.)				49	Bobruisk	157	161	162	
Bakonywoud				81			163	221	
Balaschoftoe				244	Boekarest		135	142	
Balaschow	24	209	210	233	Boitchetz		181	183	
		243	244	245	Boizenburg				108
Baltrum (eil.)				100	Bommel				101
Bamberg				51	Bonn				254
Basel		73	75	259	Borissow	158	163	207	
Bautzen			227	234	Borodino	187	188	201	
Baylen			67	69					

Braine-le-Comte				42
Brecht		35		39
Bremen	96	97		105
Brenta (riv.)				49
Brescia				48
Breslau				67
Briansk	172		179	
Brieg				67
Briesen				125
Brisach		75		260
Brno, zie Brünn				
Brugge				264
Brünn				91
Brussel	12	41		42
Budweis				93
Burghausen				77
Castlebar				16
Celle		97		105
Chambéry				50
Champaubert				239
Champs-Élysées	194			239
Charlemont				265
Charlottenburg				53
Châtillon s/Seine				239
Chaumont				239
Cholmytsch				181
Choper (riv.)	237			238
Clermont-Ferrand	49	50		56
Colmar				70
Culemborg				101
Cuxhaven				93
Damgarten				117
Damrau				128
Danzig	22	59	67	110
	126	127	138	225
Deppen				22
Dijon				42
Dnieper (riv.)	154	164		172
	179	180		181
Dombrowa				250
Don (riv.)	192	193		194
				237
Donau (riv.)	79	80		83
	84	85	87	88
				219

Dornum				100
Dresden	21	66	70	143
	144	234	235	250
				251
Drissa			161	184
Drut (riv.)				155
Dunaburg				161
Dwina (riv.)				148
Ebersdorf				93
Eckmühl		21	77	78
Eisenach				251
Elba				240
Elbe (riv.)	24	66	97	105
			141	227
Elbing		56	59	127
Emden				99
Enns (riv.)				79
Enns				80
Enzersdorf				85
Erfurt	26	69	70	133
			235	251
Essen				8
Essling	23	79	83	84
		85	88	219
Este				49
Eylau	22	55	56	59
			65**	193
Fastowyka				181
Fatowa				171
Fleurus		15	17	27
Fontainebleau		62	65	99
				240
Frankfort a.d. Oder				56
Frankfurt a. Main			70	251
Friedberg				16
Friedland	21	55	56	59
	80**	114	118	193
Friedrichshof				241
Fulda			53	251
Füssen				75
Gelnhausen				251
Georgenburg				131
Gibraltar				95
Gloebokoë				161

Glogau	66	67	70	250
Gneissdorf				111
Göllersbach (riv.)				89
Gollub		125		126
Gorwal				181
Goslui				250
Gotha				251
's Gravenhage				12
Greifswald	115	117		118
				119 120
Grenoble		19	41	42
	43	45	46	47
Grodno		141	148	149
	150	151	154	246
Groningen			100	105
Gros-Bois				138
Gumbinnen			131	144
Güstrow			111	112
Gütskow			123	125
Györ, zie Raab				
Hagenow				113
Halle				42
Hamburg	96	97		99
	105	107		108
Hanau			70	251
Hannover	26	97		227
Harburg	97	99		105
Heilsberg	21	26		56
's Hertogenbosch			15	101
Hof				97
Hollabrunn				89
Holland (Pruisisch-)	125			126
Hoogstraten				101
Hunte (riv.)				97
Ighoumen		158		161
Iglau				91
Ile de Napoléon		83		84
Innsbrück				21
Insternburg				131
Jakzityc		158		161
Jemappes	15	17		27
Jena			91	97
Jesia (riv.)				145

Jewje				147
Joinville		26		235
Jülich				254
Kalisch	66	227		250
Kaloega				201
Keulen				254
Klagenfurt				16
Koblenz				254
Koersk	190	191	192	246
Kölpinersee (meer)				110
Königsberg		22	53	55
	56	126	128	129
	130	131	142	225
Königstein				253
Kornenburg				89
Kowaleko				125
Kowno	131	141	145	147
	155	215	216	217 218
Krasnoë		206	207	220
Kremlin		189	200	201
Küstrin		65	67	125
Landsberg (Beieren)				73
Landsberg (Pruisen)			123	124
			125	126
Landeshut				68
Landshut			76	77
Lans-le-Bourg			46	47
Laon	42	239		240
Lauenburg				108
Lech (riv.)				73
Leeuwarden				105
Leipel				24
Leipzig	53	70	97	234
			250	251
Leoben				16
Leuven			12	254
Lida			148	151
Liebstadt		125	126	127
Limburg a.d. Lahn				253
Linz			79	80
Lissabon				69
Lobau (eil)	79	83	84	219
Lodi				47

Loenhout	5	6	7	8
	9	35	49**	100
101	108	255	261	265
Lojew				181
Lomza				250
Londen				194
Lübeck			96	112
Lüben				67
Lüneburg		23	108	109
Lützen	227	234	250	251
Lyon	43	50	70	71
		75	238	259
Maastricht			254	265
Macon				42
Magdeburg				53
Maindal				227
Mainz		21	22	53
Malchow	109	110		173
Malojaroslawetz				205
Mantua (Mantova)		16		47
Marienburg				59
Marnevallei				238
Mechelen			41	254
Melk				79
Memel (riv.)	zie	Niemen		
Metz		52	70	260
Minsk	148	152	154	155
		157	176	246
Mir				163
Moezel (riv.)				52
Mohilew	7	24	25	56
	92	109	135	149
	159	161	164	165
	168	169	172	174
	178	179	180	183
	185	189	193	209
			246	258
Mohrunen	125	126	128	
Moldau (riv.)				93
Monbijou				53
Mons				264
Mont-Cenis	19	45	46	
		47	50	

Montmartre				194
Montmélian				46
Montmirail				239
Moosburg				76
Moskou	25	136	137	144
	153	172	185	186
	188	189	191	193
	200	202	203	205
	208	210	219	221
			236	240
				263
Moskowa (riv.)	25		187	219
Moulins			52	260
München				73
Nancy	70	71		260
Nara (riv.)				219
Naugaraisky				145
Neerwinden	15	17		27
Neisse				68
Neissenfels				251
Ness				100
Nesvije				163
Neubrandenburg				112
Neufchâteau			52	71
Neumarkt			67	77
Neumünsterberg			59	127
Neu-Otting			23	77
Neusiedl				85
Neustadt a. Warthe				66
Niemen of Memel (riv.)	24			51
	55	58	59	61
	129	130	131	140
	144	145	147	148
	152	154	201	216
	218	219	223	224
				227
				250
Nijmegen			15	265
Nogat (riv.)			59	127
Norden				105
Novare				16
Novogrod				250
Nowa Bychow	176	180		181
Nowosilski				172
Nowotscherkask				193

Ochmiana	148	150	154
Oder (riv.)	51	68	123
	125	141	227 250
Oldenburg		97	105
Olita			218
Oppeln		67	68
Oraniënborg			53
Orebo			134
Orel			246
Orscha		163	168
Ortelsburg			62
Osterode	59	125	127
Ostralenka			250
Ouche (riv.)			42
Oxford			194
Padua (Padova)	5	16	19
	21	45	46 48 49
Paltusk			250
Passenwerder			56
Pavia			47
P'eene (riv.)			123
Peiskretscham			68
Pest		80	81
Petrowsk			210
Piepcnburg			168
Pilica (riv.)			62
Pilwiski		141	145
Pinsk			157
Piotrkow (Petrikau)		62	64
			65
Plau		111	112
Plausersee (meer)			110
Pleiswitz			234
Plontis			250
Plots			250
Pocatek, zie Sadek			
Pogost	159	161	168
Poitiers			264
Poltawa			137
Poniewicz			161
Pont-Bon-Voisin			46
Poscherun			223
Posen			56

Potsdam	52	53	55
Pozzolo			16
Pregel (riv.)	128	129	130
Pressburg			87
Proсна (riv.)			250
Raab	80	81	83
Ratibor			68
Regensburg		76	77
Rhône (riv.)		43	71
Riga			158
Ryck (riv.)			120
Rijn (riv.)	45	53	73
	75	101	254
Rivoli			16
Rjepkt			181
Rjetschiza			181
Rochefort			16
Rogatschew			181
Rossienti			153
Rostock	111	112	116 117
Roumchichki			147
Rügen (eil.)		7	115
		117	120 121
Saale (riv.)			97
Sadek		91	93
Saksen-Gotha			53
Saksen-Weimar			53
Salins			71
Saltanowka	168	169	171
Salzburg			77
Sans-Souci			53
Saône (riv.)			43
Saradobski (Serdobsk)	24		210
	211	213	214 228 233
	234	235	236 237 242
			243 245
Saratow	7	24	199 201
	202	209	210 212 228
		229	240 246
Schönberg			77
Schönbrunn (Oder)		68	70
Schönbrunn (Wenen)		79	80
		92	95

Schöngau	73	75
Schulling		78
Schwaan	111	
Schwarzenbach	93	
Schweidnitz	68	
Secretarski	237	
Seinevallei	238	
Sélestat	70	
Serdobsk, zie Saradobski		
Serdowa (riv.)	237	
Shlobin	181	182
Sima		188
Simbirsk	228	
St. Cloud		99
St. Florian		93
St. Jacob	78	79
St. Jan en St. Peter	79	80
St. Jean de Maurienne	46	50
St. Joris (Hamburg)	97	99
St. Petersburg	143	144
Skrawden		145
Smolensk	24	137
	185	186
	209	214
Smorgoni		214
Soleiniki	150	154
Stara Wraklabowa		175
Stargard	112	113
Staroi-Bychow	162	166
	169	176
Sterze		181
Stettin	23	123
		125
Stockholm		119
Stoedianska	207	208
Stralsund	115	117
		120
Strasbourg	52	70
Susa		47
Suzon (riv.)		42
Sventsiany		154
Tappiau		24
Tauroggen	223	225

Tengen				76
Thaya (riv.)				89
Thorn	56	130		217
Tilburg				101
Tilsit	7	59	61	81**
	115	130	133	135
Toul			70	71
Toulouse				67
Trafalgar				103
Trappönnen				61
Trave (riv.)				112
Travenmünde				116
Treviso				49
Tschernigow	25	181		182
	183	190		246
Tupiki				132
Turdaki				238
Turijn (Torino)		16		47
Tykocin				250
Ulm	72	73		259
Useba (riv.)				154
Utrecht	100	101	102	103
Valladolid				71
Verona			48	49
Versailles			12	218
Vertesgebergte				81
Vienne			70	71
Vilsbiburg				77
Vimeiro				69
Vincennes	5	11		17**
	75	125	257	260
Vlissingen				264
Waal (riv.)				15
Wagram	7	11	22	83
	84	85	88	91
				94
		113	130	241
Walcheren (eil.)				93
Waloetina			186	187
Waren			108	109
Warne (riv.)				111
Warschau	62	64	104	142
Waskow				250

Weichsel (riv.)	51	57	62
	129	130	131 141
			227 250
Wenen	12	23	79 80
	83	84	93 94 133
Weperitz			123
Weser (riv.)		95	97
Wiasma			206
Wilkowischki			144
Willenberg		62	64
Wilna	25	137	143 147
	149	150	151 152 155
	161	162	184 214 215
	216	217	220 222 246
Winsen			97 108
Witebsk	162	169	184

Wolga (riv.)	122	201	202
			233
Wolgast			117
Wolkowisk			148
Woronesch	190	192	197
	199	201	202 205 246
Wortel			102
Wrakla (Wraklabownoida)			165
	168	174	176
Wuustwezel		6	8
Zaniwski			209
Zara		17	23
Znaim	87	89	90
		91	93
Zwingershof			66

LIJST DER ILLUSTRATIES

A. AFBEELDINGEN BUITEN TEKST

(De cijfers verwijzen naar de tegenoverliggende tekstbladzijde.)

1. De eerste bladzijden van het handschrift van W. Kenis	16
2. Vleugel van het Pavillon du Roi te Vincennes	17
3. Fragmenten van het Regimentsregister	32
4. Napoleon	33
5. Brief betreffende C. Willems (Lier)	48
6. Het geboortehuis van de conscrit Kenis	49
7. Generaal Pajol	64
8. Slag van Eylau (8 februari 1807)	65
9. Slag van Friedland (14 juni 1807)	80
10. Afscheid te Tilsit (9 juli 1807)	81
11. Jager van het 3 ^e Regiment Jagers te Paard (1808)	96
12. Maarschalk Davout	97
13. Generaal Marulaz	112
14. Bladzijden van het handschrift van Kenis (Slag van Wagram)	113
15. Generaal Bordesoulle	128
16. Generaal Friant	129
17. Generaal Bruyères	144
18. Generaal Rapp	145
19. Jager te Paard (1812)	160
20. Koning Jérôme en zijn gemalin	161
21. Bladzijden van het handschrift van Kenis (gevangenneming te Mohilew)	176
22. Staat van de legerindeling door Maarschalk Davout (einde juni 1812)	177
23. Hetman Platow	192
24. Donkozak	193
25. Napoleon bij de overtocht van de Beresina	208
26. Maarschalk Ney dekt de terugtocht van de Grande Armée	209
27. De laatste bladzijden van het handschrift van Kenis	224

B. ILLUSTRATIE IN DE TEKST

1. Geboorteakte van W. Kenis (1785)	6
2. Handtekeningen onderaan de huwelijksakte (1818)	6
3. Verdeling van de 300 conscrits voor het 3 ^e Regiment Jagers te Paard	18
4. Het huidige België ingedeeld in departementen	28
5. Tekst der wet betreffende de conscriptie van het jaar XIV	32
6. Plakkaat betreffende de conscriptie van het jaar XIV	34
7. Tekst van het verslag van P. Peppe	36
8. Tekst van het besluit betreffende de vrijlating van conscrits (1814)	257
9. Tekst van het besluit waarin de dankbaarheid tot de Keizer van Rusland wordt uitgedrukt	258
10. Overlijdensakte van W. Kenis (1868)	266

C. KAARTEN

I. Naar het depot : van Loenhout naar Grenoble	40
II. Van het depot naar het regiment : van Grenoble naar Padua. Het verblijf in Noord-Italië	44
III. a. Vanuit Italië naar Berlin - Potsdam b. Van Dresden naar Lyon en Vienne c. Van Vienne naar Basel	54
IV. De Veldtocht in Oost-Pruisen. — Tilsit. — Omzwerfing in Polen en Siberië	60
V. De strijd tegen de Tirolse partisanen. De tocht naar Hongarije. De oorlog in Oostenrijk. Verpozing in Bohemen	74
VI. De omgeving van Wenen. Veldslagen van Aspern-Essling	86
VII. In de Armée d'Allemagne. Verblijf in de Hansa-steden en in Holland. Naar huis met verlof	98
VIII. Verblijf in Pommeren en Mecklenburg. — De expeditie naar Rügen. Naar Oost-Pruisen (Danzig)	106
IX. De voorbereiding tot het Grote Avontuur. De inval in Rusland	146
X. Een maand in Rusland (24 juni-21 juli 1812)	156

XI. Het Russische oorlogsterrein	160
XII. De gevechten nabij Mohilew (21 juli 1812)	167
XIII. De gevangenneming. De eerste tocht der krijgsgevangenen : Mohilew—Tschernigow	180
XIV. De tocht der krijgsgevangenen : Tschernigow—Saratow	196
XV. Het latere Europese strijdtoneel (1812 - 1815)	226
XVI. De terugtocht der krijgsgevangenen	248-249
XVII. Verzamelkaart : Algemeen overzicht van de tocht der Jagers van het 3 ^e Regiment : vanaf hun inlijving (1806) tot hun terugkeer uit krijgsgevangenschap (1815)	256

De bandversiering is van Dr. J. Van Bragt en stelt voor een gestileerde shako van een jager te paard, naar het exemplaar berustend in het Musée de l'Armée te Parijs.

Op de stofomslag komt de foto van deze shako voor.

INHOUD

VOORREDE.

5

INLEIDING

1. Die soldaten in dat regiment	15
2. De conscriptie	27

I° DEEL (1806 - 1809)

1. Het vertrek. Naar Grenoble	39
2. De inlijving te Padua	43
3. De veldtocht in Oost-Pruisen : Eylau en Friedland. De vrede van Tilsit	51
4. Op rust in Polen en Silezië	61
5. Even naar Lyon en terug naar het krijgstoneel in Oostenrijk en Hongarije	69
6. De slag van Wagram. Verpozing in Bohemen na de wapenstilstand	83

II° DEEL (1810 - Juni 1812)

1. Wachtdienst te Hamburg en in Holland	95
2. Het jaar der grote voorbereiding (1811)	103
3. De strafexpeditie naar Zweeds Pommeren. Bezetting van het eiland Rügen	113
4. Met de « Grande Armée » naar de Niemen	121

III° DEEL (Juni - December 1812)

1. Twee verschillende werelden. Alles of niets	133
2. De eersten over de Niemen. Naar Minsk	141
3. De miserie begint : fouten en tegenslagen	152

305

4. Mohilew (21 juli 1812)	161
5. Steeds dieper in Rusland : de krijgsgevangenen te Koersk, de jagers vechten voorbij Moskou	179
6. Door het Kozakkengebied naar de Wolga. De terugtocht : Beresina, Wilna.	192
7. Terug over de Niemen. Het einde van de « Grande Armée »	216

IVe DEEL (1813 - 1815)

1. Beelden uit Saratow. Napoleon zet de strijd voort	225
2. De laatste maanden krijgsgevangenschap. Het vertrek. De Kozakken in Parijs	235
3. Een terugtocht van zeventuizend kilometer	245

SLOT	257
Bibliografie	269
Voornaamste data	274
Personenregister	289
Registers der conscripts van het jaar XIV	292
Register der geografische namen	295
Lijst der illustraties	302
Inhoudstafel	305

Druk. N.V. De Vlijt - Antwerpen

Depotnummer : D/1977/0166/148
ISBN 90 6304 000 1